

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни**

*За загальною редакцією професора,
заслуженого працівника народної освіти України
Г. О. Швиданенко*

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

УДК 658(075)
ББК 291я73
Е 40

Колектив авторів

*Г. О. ШВИДАНЕНКО, Н. П. ГОНЧАРОВА, О. Г. МЕНДРУЛ, В. Г. ВАСИЛЬКОВ,
Л. М. ДЗЮБЕНКО, А. І. ДМИТРЕНКО, І. С. КАПАРУЛІН, О. В. КРИВОРУЧКОВА,
В. М. КУЖЕЛЬ, В. В. ЛАВРЕНЕНКО, Н. І. НОРИЦІНА, Л. А. ПЕТРЕНКО,
С. В. ПОЗНЯК, Л. М. ПРИХОДЬКО, Н. В. РЕВУЦЬКА, Н. В. ШЕВЧУК,
Л. А. ШЕРГІНА, С. С. ДАНИЛЬЧЕНКО, О. Г. ЮР'ЄВА*

Рецензенти

Т. М. Литвиненко, канд. екон. наук, доц.
(Київський національний університет ім. Тараса Шевченка)
А. О. Зайнчковський, д-р екон. наук, проф.
(Національний університет харчових технологій)
І. О. Галиця, д-р екон. наук, пров. наук. співроб.
(Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»)

Редакційна колегія факультету економіки та управління

Голова редакційної колегії А. П. Наливайко, д-р екон. наук, проф.
Відповідальний секретар Н. М. Євдокимова, канд. екон. наук, доц.
Члени редакційної колегії: Т. В. Омеляненко, канд. екон. наук, доц.; В. М. Лавриненко,
канд. екон. наук, доц.; Г. О. Пухтаевич, канд. екон. наук, доц.; І. М. Репіна, канд. екон.
наук, доц.; О. М. Мельник, д-р екон. наук, проф.; В. Є. Москалюк, канд. екон. наук, доц.;
В. І. Кириленко, канд. екон. наук, доц.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
від 12.07.10 № 1/11-6281*

Економіка підприємства : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.
Е 40 / [Г. О. Швиданенко, Н. П. Гончарова, О. Г. Мендрул та ін.] ; за заг. ред.
Г. О. Швиданенко. — К. : КНЕУ, 2010. — 364, [4] с.
ISBN 978-966-483-239-4

У навчально-методичному посібнику відповідно до нормативної програми комплексно і послідовно викладено теоретико-методичні та прикладні аспекти формування, функціонування й розвитку економіки підприємства. Разом з розгорнутою програмою курсу посібник всебічно висвітлює кожен тему дисципліни у визначеній послідовності елементів: методичні поради до вивчення теми, термінологічний словник, рекомендована література, план семінарського заняття, навчальні завдання для самостійної роботи студентів (вправи, приклади, задачі, питання для дискусій; орієнтовна тематика рефератів, тестові завдання для самоперевірки знань). Окремі розділи посібника висвітлюють систему оцінювання теоретичних знань та практичних навичок студентів; тематику курсових робіт та методичні вказівки до їх виконання; завдання для студентів заочної форми навчання.

Навчально-методичний посібник рекомендований для студентів економічних вищих навчальних закладів, слухачів магістерських програм, центрів підготовки та підвищення кваліфікації, а також широкому колу осіб, які цікавляться проблемами економіки підприємств.

**УДК 658(075)
ББК 291я73**

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

© Г. О. Швиданенко, Н. П. Гончарова,
О. Г. Мендрул та ін., 2010
© КНЕУ, 2010

ISBN 978-966-483-239-4

Навчальне видання

**ШВИДАНЕНКО Генефа Олександрівна
ГОНЧАРОВА Наталія Петрівна
МЕНДРУЛ Олександр Гаррійович та ін.**

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни**

*За загальною редакцією професора,
заслуженого працівника народної освіти України
Г. О. Швиданенко*

Редактор *М. Ястреб*
Художник обкладинки *О. Покорницька*
Технічний редактор *М. Кручко*
Коректор *Є. Піщаль*
Верстка *М. Кручко*

Підп. до друку 08.07.09. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 21,39.
Обл.-вид. арк. 24,34. Наклад 5091 пр. Зам. 08-3608.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)
Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

Зміст

ВСТУП	5
ЧАСТИНА 1. Програма курсу «Економіка підприємства»	9
ЧАСТИНА 2. Навчально-методичні матеріали до вивчення тем курсу	23
Тема 1. Теорії підприємств та основи підприємництва	23
Тема 2. Види підприємств та їх організаційно-правові форми ...	37
Тема 3. Зовнішнє середовище господарювання підприємства ...	51
Тема 4. Системи управління підприємством	67
Тема 5. Ринок продукції (послуг) та маркетингова діяльність підприємства	79
Тема 6. Планування діяльності підприємства та розроблення виробничої програми	94
Тема 7. Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці	105
Тема 8. Основний капітал підприємства	118
Тема 9. Оборотний капітал підприємства	129
Тема 10. Інтелектуальний капітал підприємства	142
Тема 11. Інвестиції	156
Тема 12. Інноваційна діяльність	166
Тема 13. Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства	179
Тема 14. Організація процесів виробництва	195
Тема 15. Витрати й ціни на продукцію	213

Тема 16. Фінансово-економічні результати та ефективність діяльності підприємства	230
Тема 17. Розвиток підприємств: сучасні моделі, трансформація і реструктуризація	249
Тема 18. Економічна безпека та антикризова діяльність підприємства	268
ЧАСТИНА 3. Система оцінювання теоретичних знань та практичних навичок студентів	290
ЧАСТИНА 4. Тематика курсових робіт та методичні вказівки до їх виконання	300
ЧАСТИНА 5. Завдання для студентів заочної форми навчання	310
ЛІТЕРАТУРА	356
ДОДАТКИ	358

Вступ

В умовах висококонкурентного, динамічного та ризикованого зовнішнього середовища успішне функціонування та розвиток суб'єктів господарювання передбачає якісну підготовку висококваліфікованих фахівців економічного профілю. Навчально-методичні матеріали для самостійного вивчення дисципліни «Економіка підприємства» (за обсягом п'яти європейських кредитів) підготовлені для надання допомоги студентам економічних факультетів і спеціальностей вищих закладів освіти у досконалому вивченні теоретичного матеріалу та набутті відповідних навичок з прикладних аспектів.

Забезпеченню високої якості навчання сприяє регулярна самостійна робота студентів за програмою курсу, підготовка до семінарських і практичних занять, виконання індивідуальних і самостійних завдань, тестування, проведення ділових ігор, аналіз конкретних ситуацій.

Об'єктом дисципліни є економічні процеси та закономірності функціонування і розвитку підприємств за умов динамічного ринкового середовища господарювання.

Предметом дисципліни є пізнання і свідоме використання економічних законів суспільного розвитку та конкретних форм їх прояву в господарській діяльності підприємства, що зумовлює вивчення теоретичних і прикладних засад організації, функціонування та розвитку підприємств, їх ресурсного забезпечення та ефективного господарювання в ринковому середовищі.

Основною метою цього посібника є формування у студентів з урахуванням вимог компетентнісного підходу здатності самостійно мислити, виконувати комплексні економічні розрахунки, визначати напрями забезпечення та покращання ефективності діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності.

До **найважливіших завдань** слід віднести: формування у студентів глибокого розуміння господарських процесів, що від-

буваються у виробничо-комерційних системах сучасних підприємств; закріплення у студентів комплексу економічних знань, здобутих з інших навчальних дисциплін загальноекономічного характеру; забезпечення засвоєння сучасних досягнень теорії та практики управління підприємствами і організаціями, як відкритими соціально-економічними утвореннями; формування здатності самостійно мислити, ідентифікувати та аналізувати господарські процеси і проблеми, приймати управлінські рішення; проводити комплексні економічні розрахунки з метою обґрунтування управлінських рішень та виявлення резервів підвищення ефективності господарської діяльності підприємств; забезпечення засвоєння основ організації господарської діяльності підприємств, бізнес-проектування, маркетингових досліджень, фінансового аналізу.

Теоретичною базою для успішного вирішення поставлених завдань є вивчення відповідних тем підручника «Економіка підприємства» (за передбаченим навчальним планом обсягом — п'ять європейських кредитів).

Після успішного вивчення курсу «Економіка підприємств» студентам необхідно знати:

- основні поняття та категорії економіки підприємства на основі їх системного розуміння та взаємозв'язків із суміжними дисциплінами;
- принципи управління діяльністю сучасних підприємств та організацій; сучасні технології розроблення управлінських рішень, їх обґрунтування та впровадження у бізнес-практику;
- методичні засади аналізу ефективності формування та використання персоналу, активів (необоротних, оборотних, нематеріальних) підприємства (організації), його виробничо-комерційної діяльності тощо.

Опанувавши навчальну дисципліну, студенти мають **уміти**: розрізняти організаційно-правові форми підприємств та організацій, робити обґрунтований вибір напрямів їх діяльності та сфери бізнесу; розробляти плани розвитку підприємства та інноваційно-інвестиційні проекти різних напрямів; аналізувати та оцінювати ефективність використання персоналу, основного, оборотного та інтелектуального капіталу, інвестиційних ресурсів, визначати види інноваційної діяльності та стадії інноваційного процесу; класифікувати типи та методи організації процесів виробництва та оцінювати рівень техніко-технологічної бази підприємств; обґрун-

товувати загальні тактичні та стратегічні управлінські рішення з різних аспектів господарської діяльності; визначати результативність діяльності суб'єктів господарювання, оцінювати рівень їх економічної безпеки, обґрунтовувати напрями нейтралізації ризиків і загроз у виробничо-комерційній діяльності підприємства; визначати напрями та прикладні засади формування загального механізму здійснення трансформації та реструктуризації підприємств і організацій.

Структура навчального посібника сформована з урахуванням логічності викладання навчального матеріалу, системності та цілеспрямованості за такими складовими:

- типова навчальна програма дисципліни;
- навчально-методичні матеріали, які містять поради до вивчення кожної теми, термінологічний словник, план семінарського заняття, питання для дискусій, перелік літературних джерел, орієнтовну тематику рефератів, задачі для розв'язання під час практичного заняття;
- навчальні завдання для самостійної роботи студентів (вправи, приклади, виробничо-управлінські ситуації і кейси, завдання для самостійного опрацювання, тестові завдання для самоперевірки знань);
- система оцінювання теоретичних знань і практичних навичок студентів;
- тематика курсових робіт і методичні вказівки до їх виконання (для спеціальностей, навчальним планом яких передбачено курсові роботи);
- завдання для студентів заочної форми навчання.

Посібник розрахований на студентів економічних факультетів вищих навчальних закладів освіти III і IV рівнів акредитації, підготовка яких здійснюється за навчальними планами бакалаврів і спеціалістів відповідних фахових спрямувань, слухачів магістерських програм для набуття базової економічної освіти, слухачів центрів післядипломної освіти, викладачів курсу «Економіка підприємства». Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Економіка підприємства» входить до складу комплексу із забезпечення однойменного навчального курсу, тому для кожної теми подано методичні поради щодо самостійного опанування теоретичного матеріалу, який викладено в підручнику «Економіка підприємства».

Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни підготовлений творчим колективом кафедри економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за загальною редакцією професора Швиданенко Г. О. Авторами посібника є: канд. екон. наук, проф. Швиданенко Г. О. (вступ, частина 1, теми 8—11 (у співавторстві)); д-р. екон. наук, проф. Гончарова Н. П. (тема 12 (у співавторстві)); д-р. екон. наук, проф. Мендрул О. Г. (тема 4 (у співавторстві)); доц. Васильков В. Г. (тема 14); канд. екон. наук, доц. Дмитренко А. І. (теми 17, 18, частини 3 та 4 (у співавторстві)); канд. екон. наук, доц. Криворучкіна О. В. (тема 16); канд. екон. наук, доц. Кужель В. М. (тема 13); канд. екон. наук, доц. Лаврененко В. В. (частина 4 (у співавторстві)); канд. екон. наук, доц. Норіцина Н. І. (тема 6); канд. екон. наук, доц. Позняк С. В. (тема 5); канд. екон. наук, доц. Ревуцька Н. В. (тема 2); канд. екон. наук, доц. Шевчук Н. В. (теми 8-11 (у співавторстві)); канд. екон. наук, доц. Шергіна Л. А. (тема 1); канд. екон. наук, доц. Дзюбенко Л. М. (частина 5 (у співавторстві)); канд. екон. наук, доц. Приходько Л. М. (тема 15); канд. екон. наук, ст. викл. Капарулін І. С. (тема 12 (у співавторстві)); канд. екон. наук, ст. викл. Петренко Л. А. (частина 5 (у співавторстві)); асист. Данильченко С. С. (теми 3, 7); асист. Юр'єва О. Г. (тема 4 (у співавторстві)).

ЧАСТИНА 1

Програма курсу «Економіка підприємства»

РОЗДІЛ I.

Основи функціонування підприємства

ТЕМА 1. Теорії підприємств та основи підприємництва

1. 1. Підприємство як економічний суб'єкт. Роль та місце підприємства в національній та світовій соціально-економічній системі. Об'єкт і предмет економіки підприємства. Поняття та сутність підприємства як самостійного суб'єкта господарювання. Поняття господарської діяльності та суб'єкта господарювання. Зовнішні контрагенти («стейкхолдери») підприємства та цільові аспекти їх діяльності. Головна мета (місія), цілі та напрями діяльності підприємств. Функціональні моделі підприємств та їх цілеспрямованість.

1. 2. Еволюція теорій підприємств. Вихідні положення наукових досліджень і теоретичних концепцій, що характеризують особливості виникнення, функціонування та ліквідації підприємств. Підприємство в класичній, неокласичній, інституційній, еволюційній, інтеграційній, підприємницькій та інших теоріях і їх модифікаціях, а також у сформованих на їх основі моделях (агентська теорія, теорія виживання, фінансова теорія, теорія ієрархічного підприємства та інші). Соціологічний, технічний, правовий та економічний підходи до дослідження підприємства. Основні наукові спрямування економіки підприємства: наука про використання факторів виробництва; наука про прийняття рішень; наука, орієнтована на системний підхід; наука, що базується на економічних критеріях; наука про використання людського потенціалу; наука про суспільну корисність господарських процесів.

1. 3. Основи підприємництва. Сутнісна характеристика підприємництва. Сучасне визначення підприємництва. Підприємництво як особливий вид діяльності, стиль і тип господарської по-

ведінки. Функції підприємницької діяльності. Загальна характеристика і особливості малого підприємництва. Суть категорій «мале підприємництво», «малий бізнес», «мале підприємство», «громадянин — підприємець». Принципи здійснення, форми і моделі підприємницької діяльності. Соціально-економічна роль і значення підприємництва в структурі ринкової економіки. Визначальна роль малого підприємництва в досягненні економічного і соціального успіху.

ТЕМА 2. Види підприємств та їх організаційно-правові форми

2.1. Правові засади функціонування підприємств. Юридичні аспекти, що слугують законодавчою базою функціонування підприємства (організації) та об'єднання підприємств. Господарський кодекс України: суб'єкти господарювання, їх майно, зобов'язання та відповідальність. Статут підприємства. Колективний договір. Інші правові документи, що регулюють окремі напрями діяльності підприємства.

2.2. Класифікація підприємств та їх об'єднань. Практичне значення класифікації підприємств. Поділ підприємств за окремими ознаками: залежно від форми власності (приватне, колективне, комунальне, державне, зі змішаною формою власності, іноземне та інші види), залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду (унітарні та корпоративні); за правовим статусом і формою господарювання (одноосібні, кооперативні, господарські товариства, орендні тощо). Характеристика об'єднань підприємств.

2.3. Організаційно-правові форми підприємства. Характеристика ознак, що визначають риси окремих організаційно-правових форм підприємств. Чинники прийняття рішення про вибір організаційно-правової форми підприємства. Класичні форми організації та функціонування бізнесу: визначення, переваги та недоліки. Організаційно-правові форми підприємств в Україні.

ТЕМА 3. Зовнішнє середовище господарювання підприємства

3.1. Зовнішнє середовище та його вплив на діяльність підприємств. Поняття, структурні складові та моделі середовища господарювання підприємств. Необхідність і значення врахування впливу середовища на підприємство. Основні методичні підходи до класифікації факторів (компонентів, характеристик) загально-

го зовнішнього середовища. Структурні елементи проміжного (мезо-) і внутрішнього (мікро-) середовища.

3.2. Методичні підходи до оцінювання середовища господарювання підприємства. Види оцінок середовища господарювання підприємства. Методичний інструментарій оцінювання впливу зовнішніх факторів на діяльність підприємства. Сутність та особливості запропонованого А. Месконом методу «5x5», методики аналізу зовнішнього середовища С. Болотова, методу PEST-аналізу та його різновидів — SLEPT- і STEEPLE-аналізу, а також системи FAROUT.

3.3. Ринкове середовище господарювання підприємства. Загальна характеристика ринку, його сутність, функції та місце в розширеному відтворенні суспільного виробництва. Основні ознаки структуризації існуючих типів ринків. Особливості монопольного і олігополістичного ринків, ринків досконалої (чистої) монополії та монополістичної конкуренції. Інфраструктура ринку, її елементи і значення для поглиблення та підвищення результативності ринкових відносин. Принципи та засади саморегуляції поведінки суб'єктів господарювання на ринку.

РОЗДІЛ II

Управління діяльністю підприємства

ТЕМА 4. Системи управління підприємством

4.1. Процеси управління підприємством. Поняття управління суб'єктами господарювання. Елементи (модель «7S»), стилі та принципи управління. Планування, організація, мотивація і контроль як основні функції управління підприємствами. Управлінські рішення та комунікації як необхідні елементи процесу управління.

4.2. Моделі і методи управління. Характеристика основних критеріїв моделювання системи управління підприємствами. Поняття методів управління підприємствами. Змістовна характеристика економічних, організаційних та соціально-психологічних методів управління. Оцінювання зовнішньої та внутрішньої ефективності процесу управління.

4.3. Структура підприємств та її елементи. Особливості підприємства як складної системи. Організаційна структура підприємства та її складові (виробнича, соціальна, управлінська). Класифікація виробничих структур підприємств (системна, елементна, технологічна, предметна, змішана, цехова, безцехова, корпусна, комбінатська, комплексна). Соціальна структура як необ-

хідний елемент практичної реалізації концепції «людських стосунків» на підприємстві. Управлінська структура підприємства. Структуризація підприємства як засіб реагування на зміни навколишнього середовища. Чинники формування та вимоги до функціонування організаційної структури підприємства.

4.4. Організаційні структури управління підприємствами. Основні типи організаційних структур управління підприємством: класичні та органічні структури. Основні види класичних організаційних структур управління: лінійна, функціональна, лінійно-штабна, дивізійна. Основні види органічних структур управління: проектна, венчурна, матрична, конгломератна. Сучасні тенденції розвитку організаційних структур управління.

ТЕМА 5. Ринок продукції (послуг) та маркетингова діяльність підприємства

5.1. Характеристика продукції (послуг). Продукція та її класифікація. Послуга та її характеристики. Вимірювання обсягів продукції. Натуральні, умовно-натуральні та вартісні вимірники обсягу продукції підприємства. Асортимент та номенклатура.

5.2. Якість та конкурентоспроможність продукції. Якість продукції як економічна категорія. Показники якості окремих видів і всієї сукупності продукції підприємства та їх характеристика. Методи оцінювання якості продукції. Поняття, значення та основні параметри конкурентоспроможності продукції підприємства. Технологія оцінювання рівня конкурентоспроможності продукції фірми.

5.3. Маркетингова діяльність підприємства. Сутність маркетингу. Концепції маркетингу. Модель маркетингової діяльності підприємства. Функції аналітико-стратегічного блока моделі: дослідження ринку, аналіз і оцінювання маркетингових можливостей підприємства, сегментація ринку і вибір цільових сегментів, розроблення стратегії маркетингу. Розроблення комплексу маркетингу. Організація та управління маркетинговою діяльністю підприємства.

5.4. Кон'юнктура ринку і визначення попиту на продукцію (послуги). Кон'юнктура ринку та її параметри. Дослідження кон'юнктури ринку. Індикатори кон'юнктури ринку. Визначення попиту на товари за їх категоріями — на споживчі товари та товари промислового призначення. Методи прогнозування попиту.

ТЕМА 6. Планування діяльності підприємства та розроблення виробничої програми

6.1. Сутність та об'єктивна необхідність планування діяльності підприємства. Планування як невід'ємна складова та функція управління підприємством. Сутність планування. Функції планування — реалізуюча, узгодження, передбачення, єдності. Принципи планування — ієрархічності, матеріальної і моральної заінтересованості, науковості, безперервності, оптимальності, стабільності. Етапи процесу планування. Сутність прогнозу та прогнозування. Етапи прогнозування. Підходи до формування прогнозів. Взаємозв'язок планування та прогнозування.

6.2. Методичні засади планування та прогнозування. Класифікація методів планування — за логікою побудови планів, за методами розрахунку планових показників, за ступенем узгодженості ресурсів і потреб, за варіантністю планів, за способом виконання розрахункових операцій, за формою подання результатів. Методи прогнозування — фактографічні (екстраполяція та інтерполяція, метод аналогій); експертні (індивідуалізовані та колективного експертного оцінювання).

6.3. Види планів підприємства. Поняття плану та різні його тлумачення. Ознаки, за якими плани підприємства диференціюються — часовий період, змістовність плану, обов'язковість виконання, предмет планування.

6.4. Розроблення плану підприємства та виробничої програми. Особливості етапу, який передуює розробленню плану підприємства. Порядок розроблення плану — ітеративний, ініціативний, централізований. Система планових показників та їх різновиди. Виробнича програма та її показники. Етапи розробки виробничої програми.

РОЗДІЛ III

Ресурсне забезпечення підприємства

ТЕМА 7. Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці

7.1. Поняття, класифікація та структура персоналу. Тлумачення економічних термінів (категорій): трудові ресурси, економічно активне населення, трудовий колектив, трудовий потенціал, кадри, персонал. Категорії персоналу підприємства (керів-

ники, спеціалісти, службовці, робітники). Поділ персоналу за професіями, спеціальностями і кваліфікацією. Виокремлення і характеристика робітників за рівнем кваліфікації.

7.2. Визначення чисельності окремих категорій працівників. Методичні підходи до планування трудових ресурсів діючого підприємства, чинники, які зумовлюють необхідну чисельність персоналу. Розрахунки чисельності окремих категорій робітників виробничих підприємств. Особливості визначення чисельності працівників центрального апарату управління, спеціалістів, службовців.

7.3. Кадрова політика й система управління персоналом. Сучасна кадрова політика підприємства, її головна мета. Основні функції кадрової політики суб'єктів господарювання в сучасних умовах. Поняття та особливості системи управління персоналом підприємств. Сучасні вимоги до ділових якостей різних категорій персоналу. Зовнішні та внутрішні джерела набору персоналу.

7.4. Продуктивність праці персоналу. Продуктивність праці як економічна категорія. Різноманітність підходів до визначення та можливі методи розрахунку продуктивності праці на підприємствах виробничої сфери. Показники рівня продуктивності праці. Зовнішні та внутрішні чинники зростання продуктивності праці. Чинниковий метод прогнозування рівня продуктивності праці персоналу на підприємствах.

7.5. Мотивація трудової діяльності. Поняття системи мотивації праці. Концептуальні характеристики багатofакторних моделей мотивації трудової діяльності, що ґрунтуються на теоріях справедливості, очікування та потреб. Вимоги до формування системи мотивації праці на рівні первинної ланки господарювання. Класифікація методів мотивації. Фундаментальні принципи регулювання поведінки працівників. Алгоритм регулювання поведінки окремих категорій персоналу залежно від результатів діяльності.

7.6. Оплата праці: сутність, функції, державна політика і основи організації. Поняття оплати праці. Основна заробітна плата і додаткова оплата праці. Основні функції заробітної плати. Державна політика щодо оплати праці. Механізм державного регулювання оплати праці та соціального захисту. Договірне регулювання оплати праці найманого персоналу шляхом укладення різнорівневих тарифних угод. Основи організації оплати праці на підприємствах. Тарифно-посадова система, її елементи (тарифно-кваліфікаційні довідники; кваліфікаційні довідники посад керівників, спеціалістів, службовців; тарифні сітки).

7.7. *Форми й системи оплати праці.* Форми заробітної плати, що базуються на тарифній системі — відрядна та почасова. Основні системи форм оплати праці для різних організаційно-технологічних умов виробництва. Особливості оплати праці керівників підприємств, що працюють за конкретною системою оплати праці.

ТЕМА 8. Основний капітал підприємства

8.1. *Капітал підприємства як економічний ресурс.* Сутність, значення та різновиди капіталу підприємства. Особливості функціонування капіталу як економічного ресурсу.

8.2. *Структура, класифікація та види оцінки основних фондів.* Сутність, класифікація та структура основного капіталу. Співвідношення понять «основний капітал», «основні засоби», «основні фонди». Технологічна, галузева та вікова структура основних засобів. Вартість основних засобів її елементи та види.

8.3. *Спрацювання, амортизація і відтворення основних фондів.* Спрацювання (знос) основних засобів: поняття, види, особливості кількісного оцінювання. Строки експлуатації основних засобів. Сутність та значення амортизації основних засобів. Методи нарахування амортизаційних відрахувань: рівномірний (прямолінійний), зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості (подвійно-залишковий), кумулятивний (метод суми років), виробничий та податковий. Види та форми відтворення основних фондів. Оцінювання економічної доцільності окремих форм відтворення основних засобів.

8.4. *Ефективність відтворення та використання основних фондів.* Показники стану, ефективності відтворення і використання основних засобів та технологія їх розрахунку. Напрями інтенсифікації відтворення основних фондів. Способи ефективного використання основних фондів.

ТЕМА 9. Оборотний капітал підприємства

9.1. *Сутність і структура оборотного капіталу.* Оборотний капітал як об'єктивна умова здійснення підприємницької та інших видів діяльності. Сутність та елементний склад оборотного капіталу. Класифікація оборотного капіталу: за характером фінансових джерел формування; за видами; за характером участі в операційному процесі; за періодом функціонування. Кругообіг оборотного капіталу.

9.2. Визначення потреби в оборотному капіталі підприємства. Постійний і змінний оборотний капітал. Операційний цикл підприємства та його параметри. Нормування оборотних коштів. Методи розрахунку нормативів оборотних активів. Визначення нормативів оборотних активів за окремими елементами.

9.3. Ефективність використання оборотного капіталу підприємства. Показники ефективності використання оборотного капіталу. Джерела та шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу. Модель Дюпона як спосіб оцінювання ефективності експлуатації оборотного капіталу.

ТЕМА 10. Інтелектуальний капітал підприємства

10.1. Інтелектуальний капітал підприємства: суть, види та форми. Гносеологічні підходи до визначення інтелектуального капіталу (структурний, функціональний, термінологічний). Особливості інтелектуального капіталу як економічної категорії та специфіка його функцій. Класифікація інтелектуального капіталу з метою розкриття його всебічної сутності. Характеристика основних форм інтелектуального капіталу.

10.2. Характеристика структурних елементів інтелектуального капіталу. Характеристика різноманітних аспектів теорії та субкомпонентів людського капіталу. Змістовна характеристика структурного та клієнтського капіталу підприємства і їх взаємозв'язок. Характеристика нематеріальних активів та прав власності на них. Оцінювання вартості та амортизація нематеріальних активів підприємства.

10.3. Інтелектуальна власність. Сутнісна характеристика та групування об'єктів інтелектуальної власності. Сутнісно-змістовна характеристика об'єктів промислової власності, об'єктів, що охороняються авторським правом і суміжними правами, інших об'єктів інтелектуальної власності. Характеристика складу та класифікація нематеріальних активів

10.4. Відтворення інтелектуального капіталу. Сутність та особливості відтворення інтелектуального капіталу. Характеристика інвестування як передумови відтворення інтелектуального продукту. Підходи до відтворення інтелектуального капіталу та їх специфічна характеристика .

10.5. Методи виміру інтелектуального капіталу. Характеристика категорій, за якими згруповані методи виміру інтелектуального капіталу. Переваги, недоліки, особливості та умови застосування різних методів виміру інтелектуального капіталу.

ТЕМА 11. Інвестиції

11.1. Сутність, структура та класифікація інвестицій. Економічна сутність та значення інвестицій. Генезис трактування сутності, ролі та завдань інвестування в економічній літературі. Способи та форми здійснення реальних інвестицій. Класифікація інвестицій.

11.2. Джерела формування реальних інвестицій. Структура потреби в коштах для здійснення капіталовкладення. Зміст та технологія планування інвестицій залежно від економічної ситуації на ринку й підприємстві. Характеристика елементів власних, позикових і залучених джерел формування інвестиційних ресурсів на підприємстві. Основні принципи обґрунтування вибору джерел формування інвестиційних ресурсів.

11.3. Формування й регулювання фінансових інвестицій. Сутність, мотивація та особливості здійснення фінансових інвестицій. Загальна характеристика форм фінансового інвестування. Класифікація основних фінансових інструментів за ступенем ймовірності передбачення інвестиційного доходу; за рівнем ризику, що пов'язаний з характером емітента; за рівнем ризику та ліквідності, що пов'язаний з терміном обороту; за рівнем ліквідності, що пов'язаний з характером випуску та обороту. Характеристика основних факторів, що визначають інвестиційні якості фінансових інструментів.

11.4. Методичні підходи до оцінювання ефективності реальних інвестицій. Характеристика базових принципів оцінювання ефективності реальних інвестицій. Економічна інтерпретація та алгоритм розрахунку показників ефективності реальних інвестицій: чистого зведеного доходу (NPV), індексу рентабельності інвестицій (PI), терміну окупності інвестицій (PBP) та внутрішньої норми дохідності (IRR). Підходи до оцінювання ефективності реальних інвестицій: традиційний та підхід до оцінювання ефективності з погляду власного капіталу.

11.5. Методичні підходи до оцінювання ефективності фінансових інвестицій. Характеристика базових принципів оцінювання ефективності фінансових інвестицій. Показники оцінювання ефективності інвестування в цінні папери та послідовність їх розрахунку. Моделі оцінювання окремих фінансових інструментів.

РОЗДІЛ IV

Організація діяльності підприємства

ТЕМА 12. Інноваційна діяльність

12.1. Сутність інновацій, їх класифікація та специфіка. Підходи до визначення поняття «інновація». Інновація як результат інтелектуальної діяльності. Необхідність класифікації інновацій, класифікаційні ознаки інновацій. Типізація інновацій. Інноваційна продукція: особливості та різновиди.

12.2. Інноваційна діяльність. Види інноваційної діяльності в процесі від ідеї до інновації. Науково-технічна діяльність, її видові прояви. Інфраструктура науково-технічної й інноваційної діяльності: її ринкова спрямованість і складові. Взаємозв'язок між системними складовими інфраструктури науково-технічної та інноваційної діяльності.

12.3. Інноваційний процес. Інноваційний процес: його основні стадії та етапи. Проблеми фінансування й організації фундаментальних та прикладних досліджень. Життєвий цикл інновацій та його особливості.

12.4. Інноваційні підприємства. Класифікація інноваційних підприємств за економічною орієнтацією ланок організаційної структури, за характером інноваційної діяльності з урахуванням маркетингових аспектів.

12.5. Політика державного регулювання інноваційної діяльності. Проблема вибору інноваційного об'єкта і її актуальність. Державна інноваційна політика як сполучна ланка між сферою науково-технічної діяльності й виробництвом. Функції держави в сфері підтримки інноваційної діяльності.

Тема 13. Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства

13.1. Техніко-технологічна база виробництва. Сутнісна характеристика ТТБ та її структурних складових. Основні етапи (уклади) розвитку технологій виробництва. Визначальні тенденції та переваги сучасної трансформації ТТБ підприємств виробничої сфери.

13.2. Управління техніко-технологічною базою підприємства. Техніко-технологічний розвиток підприємств, його форми та оцінювання. Техніко-економічні показники стану і динаміки цього процесу. Значення, основні етапи, цілі, пріоритети та завдання

управління технічним розвитком підприємства. Змістовна характеристика планів (програм) технічного розвитку підприємств. Сутність, різновиди та значення лізингу як форми оновлення технічної бази виробництва (діяльності).

13.3. Формування і використання виробничої потужності підприємства. Поняття, види й чинники формування виробничої потужності підприємства. Методичні принципи розрахунку виробничої потужності підприємства та його структурних підрозділів. Шляхи і методи підвищення рівня використання та ефективності відтворення виробничої потужності підприємств. Вплив суспільних форм організації виробництва: концентрації (деконцентрації), спеціалізації, кооперації, комбінування, конверсії, диверсифікації на розвиток техніко-технологічної бази та використання потужностей промислових підприємств різних галузей економіки України.

ТЕМА 14. Організація процесів виробництва

14.1. Виробничий процес: структура, принципи організації та цикли. Сутність виробництва. Виробничий і технологічний процеси. Елементи виробничого процесу та його структура. Стадії основного процесу. Види виробничих процесів. Формування процесів. Принципи організації виробничого процесу. Виробничий цикл та його структура. Розрахунок виробничого циклу простого та складного процесу. Економічне значення і шляхи скорочення тривалості виробничого циклу.

14.2. Типи виробництва та методи організації. Організаційні типи виробництва. Типи виробництва і їх техніко-економічні характеристики. Організація виробничих процесів за різних типів виробництва. Сучасні тенденції трансформації типів виробництва. Методи організації процесів виробництва та їх класифікація. Характеристика непотокового, партійного, потокового методів організації виробництва. Організація поточкових ліній. Основні розрахунки параметрів потоку. Тенденції розвитку потокового виробництва.

14.3. Організація технічного обслуговування та підготовки виробництва. Сутність і практичне значення технічного обслуговування виробництва. Виробнича інфраструктура. Організація ремонтного обслуговування. Організація інструментального забезпечення. Організація енергетичного обслуговування. Організація транспортного обслуговування. Організація складського господарства. Організація матеріально-технічного за-

безпечення. Сутність логістичних систем. Організація збуту продукції. Підготовка виробництва нової продукції. Характеристика науково-дослідної, проектно-конструкторської, технологічної, екологічної та організаційно-планової підготовки виробництва.

14.4. Менеджмент якості продукції (послуг). Якість як економічна категорія. Стандартизація процесів, продукції, послуг. Технічний контроль якості. Класифікація об'єктів, видів і засобів контролю якості. Методи і організаційні форми контролю. Метрологічне забезпечення якості. Облік та аналіз браку. Сучасні системи управління якістю. Сертифікація продукції. Атестація виробництва. Сертифікація систем якості.

14.5. Сучасні системи управління процесами виробництва. Сутність системи «точно вчасно» та її економічне значення. Відмінності «виштовхувальної» та «витягувальної» систем планування та управління процесами виробництва. Механізм адаптація виробництва до зміни попиту. Сутність методу вирівнювання виробництва. Інформаційна система «Канбан» як інструмент оперативного управління виробництвом. Механізм використання карток відбору та виробничого замовлення.

РОЗДІЛ V

Результати діяльності та моделі розвитку підприємства

ТЕМА 15. Витрати й ціни на продукцію

15.1. Загальна характеристика витрат. Сутність витрат та їх поділ на групи залежно від ролі в процесі відтворення: поточні, одноразові та витрати на соціальний розвиток. Принципи класифікації витрат та їх характеристика за різними ознаками. Склад витрат за економічними елементами. Типовий перелік статей калькуляції. Особливості класифікації витрат для обґрунтування управлінських рішень.

15.2. Калькулювання собівартості продукції. Основні методи і системи калькулювання. Сутність та особливості калькулювання за процесами та за замовленнями. Калькулювання повних, змінних і стандартних витрат. Кошторис виробництва, собівартість товарної і реалізованої продукції. Методика визначення собівартості окремих виробів.

15.3. Система управління витратами. Сутність, принципи, складові та сучасні моделі управління витратами. Види калькулювання: цільове, для безперервного удосконалення, життєвого циклу виробу. Модель аналізу взаємозв'язку «витрати—обсяг—прибуток». Ефективність управління витратами.

15.4. Ціни на продукцію (послуги) підприємства. Поняття та функції ціни. Класифікація цін. Елементи та структура ціни. Внутрішні та зовнішні чинники впливу на ціну. Державне регулювання цін в Україні. Прямі та непрямі методи державного регулювання цін. Вплив ринкових структур на рівень і динаміку цін. Методи визначення цін.

ТЕМА 16. Фінансово-економічні результати та ефективність діяльності підприємства

16.1. Загальна характеристика фінансової діяльності підприємства. Фінансова діяльність, її роль і місце в управлінні підприємствами різних сфер бізнесу. Завдання та основні обов'язки фінансових служб підприємства. Методи фінансування діяльності. Планування фінансової діяльності підприємства. Складання фінансового плану підприємства (організації).

16.2. Прибуток суб'єкта господарювання: сутнісно-видова характеристика, процес формування та використання. Первинні фінансові результати. Поняття, функції та види прибутку. Нормативний порядок визначення прибутку: бухгалтерський та податковий способи. Оподаткування прибутку суб'єктів господарювання в Україні. Розподіл і використання прибутку підприємства. Дивідендна політика компанії: сутність, типи, кількісні показники оцінювання.

16.3. Методичні засади аналізу фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства. Зміст та інформаційна база аналізу. Інформаційна база діагностики. Напрями діагностики фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства: аналіз майнового стану, фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності та прибутковості.

16.4. Інтегрована ефективність та конкурентоспроможність підприємства. Поняття, види та показники ефективності підприємства. Оцінювання вартості підприємства. Стратегічне оцінювання ефективності. Конкурентоспроможність фірми та її оцінювання. Чинники та резерви підвищення ефективності.

ТЕМА 17. Розвиток підприємств: сучасні моделі, трансформація і реструктуризація

17.1. Сутнісна характеристика, роль та теорії розвитку підприємств. Основні теорії організаційного розвитку. Класифікація процесів розвитку за різними ознаками. Основні концепції розвитку підприємств. Складові методології управління розвитком підприємства.

17.2. Трансформація підприємств. Сутність, принципи та основні концепції трансформації підприємств. Вартісноорієнтоване управління. Реінжиніринг бізнес-процесів. Система 20 ключів.

17.3. Реструктуризація: суть, форми, види та методи реалізації. Сутність та індикатори необхідності проведення реструктуризації. Оперативна і стратегічна реструктуризація. Санаційно-відновна, адаптаційно-прогресивна та випереджувальна реструктуризація. Дії, що виконуються при реалізації окремих форм та видів реструктуризації. Етапи і принципова модель реструктуризації. Бізнес-план реструктуризації.

ТЕМА 18. Економічна безпека та антикризова діяльність підприємства

18.1. Економічна безпека підприємства: сутність і передумови формування. Основні підходи до дослідження економічної безпеки підприємства: інформаційний, зовнішній, ресурсно-функціональний. Функціональні цілі управління економічною безпекою підприємства. Система безпеки підприємства та її основні складові: фінансова, інтелектуально-кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова.

18.2. Методичні підходи до конструювання аналітичних показників оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Критерій економічної безпеки підприємства. Підходи до вибору критерію: індикаторний, ресурсний, програмно-цільовий, міжфункціональний. Сукупний критерій економічної безпеки сучасних підприємств. Система індикаторів оцінювання рівня економічної безпеки: виробничі, фінансові, соціально-трудова, організаційно-структурні, маркетингові, інноваційно-інвестиційні. Класифікація й оцінювання економічної безпеки підприємства.

18.3. Управління економічною безпекою підприємства. Створення умов для економічної безпеки підприємства. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства. Універсальні способи розв'язання бізнес-проблем: «стриманість» *absolution*, «часткове вирішення» *resolution*, «оптимальне розв'язання за пев-

них умов» solution, «розчинення проблеми» dissolution. Методи мінімізації втрат від реалізації загроз економічній безпеці в діяльності підприємства. Фіктивне підприємництво та критерії «фіктивності». Види фіктивних фірм: «чорна», «сіра», «світла». Служба безпеки фірми (підприємства, організації).

18.4. Банкрутство та антикризова діяльність. Антикризова діяльність підприємства: сутність та складові. Поняття банкрутства підприємства. Причини банкрутства підприємств. Зовнішні і внутрішні фактори банкрутства. Класифікація різновидів банкрутства. Можливі симптоми банкрутства підприємств. Основні етапи порушення справи про банкрутство підприємства. Інтегровані моделі оцінювання ймовірності банкрутства. Поняття «упорядкованої» та «примусової» ліквідації підприємств.

ЧАСТИНА 2

Навчально-методичні матеріали до вивчення тем курсу

ТЕМА 1

Теорії підприємств та основи підприємництва

1.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Сутність бізнесу полягає в поєднанні матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів з метою виробництва товарів, призначених для продажу іншим економічним агентам — підприємствам, організаціям, громадянам. У разі довгострокового поєднання ресурсів, виникає, як правило, організація або організаційна одиниця, функціонування якої підпорядковується певним відносно стійким правилам та нормам, тобто підприємство.

Роль підприємства як інституціонального економічного суб'єкта оцінюється дослідниками по-різному. Одні вважають, що основне призначення підприємства — слугувати джерелом доходу для власників (акціонерів), другі — що сутність підприємства полягає у виробництві продукції, задоволенні матеріальних потреб суспільства, треті — як головну функцію підприємства мають на увазі забезпечення зайнятості. Але насправді, роль підприємства набагато ширша.

Підприємствами називаються елементи господарської системи, тобто господарські одиниці, що територіально, організаційно та технічно відокремлені і створені з метою виробництва товарів або надання послуг. Підприємства слід вивчати в різних ракурсах: 1) технічний аспект — забезпечення певного стандарту продукції, виробничої програми та технічного потенціалу; 2) соціальний аспект; 3) економічний аспект; 4) екологічний аспект — охорона навколишнього середовища та забезпечення здорового середовища проживання.

Слід зазначити, що є багато спроб визначення поняття підприємства і всі вони відрізняються одна від одного. Це зумовлено передусім тим, що підприємство є комплексним проявом культури та предметом вивчення ряду наук.

Після докладного розгляду поняття «підприємство» можна переходити до вивчення об'єкта та предмета дисципліни «економіка підприємства», як конкретної галузі економічної науки, що базується на пізнанні та свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування й розвитку суспільного виробництва. Саме виявлення конкретних форм прояву цих законів і закономірностей у господарській діяльності підприємств вважається загальним предметом дисципліни, що включає вивчення: теорії та практики господарювання на рівні підприємства; конкретних форм і методів господарювання, принципів формування та використання виробничого потенціалу; взаємодії всіх видів ресурсів; організації та ефективності господарсько-комерційної діяльності.

Набути ґрунтовних знань про підприємство неможливо без вивчення взаємозв'язків з іншими суб'єктами господарювання, суміжними сферами діяльності. Тому необхідно ознайомитися з основними стейкхолдерами (особи, зацікавлені в діяльності підприємства), розглянути цільовий аспект діяльності, основні сфери контролю, контрольні показники.

Розгляд цієї теми потребує правильного розуміння і однозначного наукового тлумачення поширених і використовуваних у цій сфері термінів, а саме: підприємство, господарська діяльність, некомерційне господарювання, суб'єкт господарювання.

Подальше вивчення теми доцільно розпочати з блока питань, які дадуть змогу сформулювати бачення щодо визначення цілей і напрямів діяльності підприємства. Для ефективного господарювання істотним є визначення цілей створення та функціонування підприємства. Генеральну (головну) мету підприємства, тобто чітко окреслену причину його існування, заведено називати місією. На основі загальної місії підприємства формулюються і встановлюються загальнофірмові цілі, які мають бути конкретними і вимірюваними, орієнтованими в часі, досяжними та взаємопідтримувальними. Після цього можна переходити до розгляду головних напрямів діяльності підприємства, якими є: маркетингова діяльність (дослідження ринку товарів), діяльність з управління підприємством (менеджмент), фінансово-економічна, виробнича, обліково-контрольна, інноваційна діяльність. Слід також виділяти два інтегровані напрями діяльності всіх підприємств: економічний та соціальний.

Набути ґрунтовних знань про підприємство в системі господарювання неможливо без розгляду таких функціональних моделей підприємств: виробничої, ринково-орієнтованої, маркетингової,

споживацької, компромісної, інноваційної. Іншим проблемним питанням має бути розгляд основних концепцій підприємства, в кожній з яких воно розглядається під певним кутом зору, з акцентом на ті чи інші особливості досліджуваного об'єкта. В економічній теорії сформувалося кілька концепцій підприємств, що характеризують філософію його виникнення, діяльності та ліквідації. Не роблячи акцент на управлінський аспект функціонування підприємств (визначення різних типів організацій з позицій менеджменту), виділяються такі базові теорії підприємств: 1) класична; 2) неокласична; 3) інституційна; 4) еволюційна; 5) підприємницька; 6) інтеграційна.

Слід зазначити, що сучасний стан теорії економіки підприємства можна характеризувати як за допомогою типових наукових спрямувань, так і на основі застосовуваних спеціальних методів. До сучасних наукових напрямів, що найбільше впливають на розвиток економіки підприємства, належать: орієнтований на прийняття рішень; орієнтований на системний підхід; той, що враховує значущість екологічних проблем; орієнтований на соціальний розвиток; той, що враховує людський фактор; інституційний.

Економіка підприємства в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки відрізняється вільним вибором напрямів наукових досліджень і науковим плюралізмом. До основних наукових спрямувань економіки підприємства відносять: науку про використання факторів виробництва; науку про прийняття рішень; науку, орієнтовану на системний підхід; науку, що базується на екологічних критеріях; науку про використання людського потенціалу; науку про суспільну корисність господарських процесів.

Подальше вивчення теми доцільно розпочати з блока питань, які дозволять сформулювати бачення щодо однозначного тлумачення сутності підприємницької діяльності. Правильне розуміння справжньої сутності підприємництва однаково важливе як для економічної науки, так і для господарської практики. Підприємництво, як особлива форма господарювання, вже понад двісті років перебуває в полі зору економістів, політиків, психологів, філософів.

Розглядаючи сутність поняття «підприємництво», не можна не торкнутися ототожнення категорій «підприємництво» та «бізнес». Варто усвідомити, що ці поняття, хоча й дуже тісно пов'язані між собою, але не є синонімами і різняться своєю сутністю. До найважливіших характерних рис підприємництва порівняно з бізнесом належать: значно більший ступінь свобо-

ди та самостійності у виборі напрямів і методів діяльності, прийнятті рішень та відповідальності за ці рішення; інноваційний характер підприємницької діяльності та відповідно набагато більший рівень ризикованості; орієнтація на досягнення комерційного успіху.

Для усвідомлення сутності підприємництва слід зрозуміти, що воно є багатоплановим явищем. Його соціально-економічну сутність слід розглядати як економічну категорію, специфічний фактор суспільного відтворення, активний і динамічний елемент бізнесу, особливий вид діяльності, певний тип і стиль господарської поведінки. Крім того, підприємництво також є комплексом особливих функцій, що виконуються в економіці для забезпечення розвитку й удосконалення господарського механізму, постійного оновлення економіки суб'єктів господарювання, створення інноваційного поля діяльності, розвитку конкуренції. Такими функціями слід вважати: *творчу* (новаторські конструктивні ідеї, генерування й активне використання ініціативи, вміння ризикувати); *ресурсну* (формування та продуктивне використання капіталу, а також інформаційних, матеріальних і трудових ресурсів); *організаційну* (практична організація маркетингу, виробництва, продажу, реклами та інших господарських справ). Вивчаючи тему, необхідно ознайомитися також з науково обґрунтованими принципами здійснення підприємницької діяльності.

Слід глибоко усвідомити суть та відмінності різних форм підприємництва: індивідуальної, колективної, корпоративної та внутрішньофірмової. Під час вивчення теми потрібно також звернути увагу на те, що підприємницька діяльність може мати традиційний або інноваційний характер, тобто може здійснюватися за класичною чи інноваційною моделлю. Розглядаючи тему, варто звернути увагу на те, що підприємництво може набирати різноманітних форм й охоплювати різні сфери діяльності. Виокремлюють такі основні види підприємницької діяльності: виробнича; комерційна; фінансова; консультаційна. Кожен з названих видів підприємництва поділяється на кілька підвидів. Вид підприємницької діяльності визначається тим місцем, яке вона посідає в процесі задоволення споживчого інтересу. На практиці порівняно самостійні види бізнесу можуть переплітатися, доповнювати один одного.

Велике значення має аналіз складної збалансованої структури, основою якою є великий бізнес, що доповнюється структурами середнього бізнесу, а ті, у свою чергу, густою мережею малого бізнесу, який завдяки своїй гнучкості і мобільності запов-

нює всі суспільні ніші і замикає господарсько-технологічні ланцюги. Вивчаючи цю тему, необхідно розуміти, що формування сектору малого бізнесу і його ефективне функціонування неможливе без глибокого знання теорії і практики прийняття рішень у цій галузі ринкової економіки. Розв'язання цієї проблеми потребує правильного розуміння й однозначного наукового тлумачення поширених і використовуваних у цій сфері термінів, а саме: мале підприємництво, малий бізнес, мале підприємство, підприємець. Характеризуючи мале підприємництво як найтипівішу форму організації економічного життя суспільства в умовах ринкової економіки, варто дослідити його переваги та недоліки, що об'єктивно існують з огляду на особливості цього сектору.

Наступним етапом у вивченні теми має стати розгляд місця та ролі підприємництва у формуванні ефективної системи господарювання. З'ясовуючи роль і значення підприємництва у структурі ринкової економіки, потрібно звернути увагу, що зазначений сектор посідає гідне місце в економіці різних рівнів системи господарювання, а саме: слугує важелем для зміни структури економіки, створює конкурентне середовище, стає каталізатором економічного розвитку, сприяє найефективнішому використанню всіх ресурсів підприємства, забезпечує сильні діючі стимули до високоефективної праці.

1.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Господарська діяльність* — діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

☞ *Суб'єкт господарювання* — учасник господарських відносин, який здійснює господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), має відокремлене майно і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

☞ *Некомерційне господарювання* — самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

‡ *Підприємство* — самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими актами.

‡ *Місія* — чітко окреслена причина існування підприємства (виробництво продукції надання (послуг) для задоволення потреб ринку та одержання максимально можливого прибутку).

‡ *Неокласична модель* — розглядає підприємство як цілісний об'єкт, що здійснює перетворення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у продукцію за допомогою низки деяких технологій, а також залучення цих ресурсів у виробництво.

‡ *Інституційна теорія* — концепція, що розглядає підприємство як організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей, а також існування та співіснування в майбутньому різноманітних форм ділових підприємств, меж їх зростання, можливих варіантів розв'язання проблем мотивації персоналу шляхом чіткого планування організації та контролю.

‡ *Еволюційна теорія* — концепція, що розглядає підприємство як один із суб'єктів у середовищі подібних об'єктів, яке можна порівняти із біологічною популяцією. Поведінка підприємства, передусім, визначається взаємовідносинами між членами цієї популяції, а також певними внутрішніми характеристиками об'єкта, до яких належать усталені правила прийняття рішень у відповідь на ті чи інші внутрішні або зовнішні впливи.

‡ *Підприємницька теорія* — концепція, що розглядає підприємство як сферу застосування підприємницького таланту та наявних (доступних) у підприємця ресурсів. Основою цієї теорії, як і основою діяльності підприємства, є розгляд фігури підприємця як людини, налаштованої на успіх.

‡ *Інтеграційна теорія* — концепція, що розглядає підприємство як системний інтегратор — цілісний економічний суб'єкт, що об'єднує в часі та в просторі різноманітні соціально-економічні процеси та отримує ефект шляхом використання системних мультиплікативних ефектів.

‡ *Підприємець* — самостійний агент ринку, який діє на свій страх і ризик та несе особисту відповідальність за результати бізнесової діяльності.

‡ *Підприємництво* — динамічний, активний елемент бізнесу, що являє собою самостійну, ініціативну, систематичну господар-

сько-фінансову діяльність усіх форм власності і проводиться в межах чинного законодавства на свій ризик та під особисту майнову відповідальність або ж від імені і під майнову відповідальність юридичної особи з метою виконання місії фірми та задоволення потреб споживача.

‡ *Бізнес* — будь-яка економічна діяльність в умовах ринкової системи господарювання, що приносить власникові певний зиск (прибуток).

‡ *Малий бізнес* — це діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) з метою отримання прибутку.

‡ *Мале підприємництво* — самостійна ініціативна діяльність малих підприємств та громадян-підприємців, що відбувається за рахунок власних або залучених коштів на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу.

‡ *Класична модель* — уявна сукупність організаційно-економічних заходів, зорієнтованих на максимально ефективне використання наявних ресурсів підприємства. Схема підприємницьких дій за цією моделлю доволі проста й чітко окреслена: оцінювання наявних ресурсів; вивчення (аналіз) можливостей досягнення поставленої мети; вибір і використання такого варіанта, що зможе забезпечити максимальну віддачу від наявних ресурсів.

‡ *Інноваційна модель* — уявний процес підприємницької діяльності, що передбачає активне використання нових управлінських рішень задля постійного зростання економічної та соціальної ефективності господарювання. За цією моделлю підприємництва господарські дії базуються переважно на досягненні науково-технічного та організаційного прогресу. Вони охоплюють ретельне вивчення зовнішнього підприємницького середовища з метою пошуку найефективніших технічних, організаційних, економічних і соціальних рішень, аналіз можливостей конкурентів, практичне розв'язання завдань (проблем) згідно з вибраною концепцією дій.

1.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України. — К.: Велес, 2004. — 164 с.
2. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» // Відомості Верховної Ради. — 2000. — № 51 — 52.
3. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91 № 1576 // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53.

4. Бусыгин А. В. Предпринимательство. Основной курс: Учебник. — М.: ИНФРА, 1998. — 608 с.
5. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. — К.: Знання, 2001.
6. Геммерлинг Г. А. Практический курс предпринимательства. — М., 1997.
7. Донець Л. І., Романенко Н. Г. Основи підприємництва : Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 320 с.
8. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. — М.: Экономика, 1997.
9. Клейнер Г. Б. Системная парадигма и теория предприятия // Вопросы экономики. — 2002. — № 10. — С. 47—70
10. Колот В. М., Щербина О. В. Підприємництво: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 160 с.
11. Муравьев А. И. и др. Малый бизнес: экономика, организация, финансы. — СПб.: Изд. дом «Бизнес-пресса», 1999.
12. Покропивний С. Ф., Колот В. М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1998. — 352 с.
13. Стратегия развития предпринимательства в реальном секторе экономики / Под ред. Г. Б. Клейнера. — М.: Наука, 2002.

1.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Підприємство як економічний суб'єкт і первинна ланка національної економічної системи.
2. Напрями діяльності та функціональні моделі підприємств.
3. Підприємництво як сучасна форма господарювання.
4. Принципи здійснення, форми і моделі підприємницької діяльності.
5. Типи професійної підприємницької діяльності та їх особливості.
6. Мале підприємництво в ринковій економіці.

1.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1.5.1. Питання для дискусій

- ☛ Чому полягають завдання економіки підприємства в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки?
- ☛ Пропозиції щодо формулювання предмета дослідження економіки підприємства в науковій літературі.

☛ Що означають для бізнесу поняття «доцільність», «цілісність», «суперечливість», «активність»?

☛ Яку наукову ціль переслідує системно орієнтоване спрямування теорії економіки підприємства?

☛ Природа як обмежене благо: економіка підприємства, що враховує значущість екологічних проблем.

☛ Чи є відмінності у функціях менеджера і підприємця?

☛ У яких сферах найбільш розвинене підприємництво? Які визначальні сфери недостатньо охоплені підприємницькою діяльністю і чому?

☛ Які методи оцінювання підприємств використовують консалтингові фірми?

☛ У чому полягає особливість реалізації кожного з основних напрямів регулювання підприємництва в Україні?

☛ Посередництво в умовах дефіцитної економіки. Чому досить помітно проявляється його домінування над виробництвом?

☛ Чим спричинене виокремлення консультативного підприємництва в окремий вид? Які перспективи його подальшого розвитку?

1.5.2. Ситуації для опрацювання на семінарському занятті: № 11.1, №11.2* .

1.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 1.6.1.1. Необхідно дати визначення одного з нижченаведених понять (за формою в додатку А), використовуючи не менше двох літературних джерел:

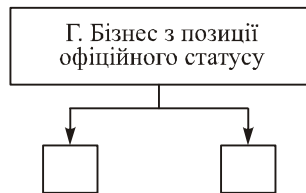
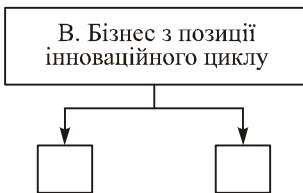
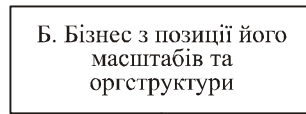
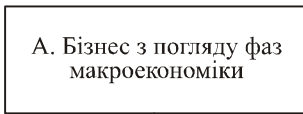
- ✓ економіка;
- ✓ підприємство;
- ✓ підприємництво;
- ✓ бізнес;
- ✓ малий бізнес;
- ✓ підприємець;
- ✓ фірма.

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С.Ф.Покропивний, Г.О.Швиданенко, О.С.Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Вправа 1.6.1.2. Ознайомтеся з концепціями теорії підприємства, що характеризують філософію його виникнення, діяльності та ліквідації. Подайте в табличній формі суть, характерні риси (портрет, поведінка підприємства) класичної, неокласичної, інституційної, еволюційної, підприємницької, інтеграційної та теорії виживання підприємства.

Вправа 1.6.1.3. Внесіть у класифікаційну схему відповідні види бізнесу:

1. Виробничий бізнес.	8. Офіційний бізнес.
2. Бізнес у сфері спілкування.	9. Бізнес у сфері перерозподілу ресурсів.
3. Малий бізнес.	10. Індивідуальний бізнес.
4. Інноваційний бізнес.	11. Традиційний бізнес.
5. Корпораційний бізнес.	12. Тіньовий бізнес.
6. Бізнес у сфері споживання.	13. Міжнародний бізнес.
7. Регіональний бізнес.	14. Національний бізнес.

1.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Формування теоретичного уявлення про природу сучасного підприємства.

☞ Учасники бізнесу («стейкхолдери») підприємства, їх основні цілі та сфери контролю.

☞ Соціологічний, технічний, правовий та економічний підходи до дослідження підприємства.

☞ Когнітивна (пізнавальна), практична і методологічна функції економіки підприємства в системі економічних наук.

☞ Інформаційні теорії економіки підприємства, їх значення та передумови виникнення (економіка знань).

☞ Новітні концепції дослідження економіки підприємства.

☞ Стратегія і тактика підприємництва.

☞ Особливості міжнародного підприємництва.

☞ Організація інноваційного підприємництва.

☞ Форми фінансової підтримки підприємництва.

☞ Бюджетування малого бізнесу.

1.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

❖ Тест 1

1. Підприємство — це:

- a) особливий вид діяльності;
- b) певний тип і стиль суспільної поведінки;
- c) самостійний суб'єкт господарювання, створений для задоволення суспільних та особистих потреб;
- d) елемент ефективного господарювання.

2. Інноваційна модель підприємства зорієнтована на:

- a) максимізацію обсягів виробництва продукції;
- b) ефективне пристосування до умов ринку;
- c) повне задоволення вимог споживачів;
- d) виявлення і задоволення вимог споживачів відповідно до можливостей підприємства.

3. Неокласична теорія підприємства розглядає підприємство як ...

- a) цілісний об'єкт, що здійснює перетворення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у продукцію за допомогою низки деяких технологій;
- b) організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей;
- c) економічний суб'єкт, що об'єднує в часі та в просторі різноманітні соціально-економічні процеси та отримує ефект шляхом використання системних мультиплікативних ефектів.

4. Який із напрямів діяльності є визначальним для оцінювання і регулювання всіх елементів системи господарювання на підприємстві?

- a) соціальна діяльність;

- b) маркетингова діяльність;
- c) фінансово-економічна діяльність;
- d) виробнича діяльність;
- e) інноваційна діяльність;
- f) економічна діяльність;
- g) обліково-контрольна діяльність.

5. *Теорія, що розглядає підприємство як сферу застосування підприємницького таланту та наявних у підприємця ресурсів, — це ...*

- a) інтеграційна теорія підприємства;
- b) неокласична теорія підприємства;
- c) підприємницька теорія підприємства;
- d) еволюційна теорія підприємства;
- e) інституційна теорія підприємства.

6. *Погляд на поняття «підприємство», згідно з яким підприємство є організаційним об'єднанням персональних матеріальних та нематеріальних засобів для тривалої реалізації технічної мети, яка виходить за межі задоволення власного попиту, — це ...*

- a) економічне розуміння підприємства;
- b) правове розуміння підприємства;
- c) технічне розуміння підприємства;
- d) соціологічне розуміння підприємства.

7. *Функція економіки підприємства, що полягає у формуванні методичного інструментарію адекватного розуміння економічних процесів, обґрунтуванні управлінських рішень, визначенні реальних витрат усіх форм капіталу, а також справедливого розподілу результатів діяльності підприємства, — це ...*

- a) когнітивна (пізнавальна);
- b) методологічна;
- c) практична.

8. *До основних видів маркетингової діяльності підприємства відносять:*

- a) мотивацію працівників;
- b) формування цінової політики;
- c) управління фінансовими потоками;
- d) впровадження визначеної технології виробництва;
- e) контроль витрат за напрямками;
- f) запровадження нових технологій.

9. *Підприємництво — це ...*

- a) особливий вид діяльності;
- b) певний тип і стиль господарської поведінки;
- c) комплекс особливих функцій в економіці;
- d) елемент ефективного господарювання;
- e) усі відповіді правильні.

10. *Підприємець — це ...*

- a) людина, яка діє в умовах ризику;
- b) особа, яка несе відповідальність за підприємницьку справу;
- c) новатор, який розробляє нові технології;
- d) енергійна, ініціативна людина, яка діє в умовах поміркованого ризику;
- e) людина, яка використовує будь-яку можливість із максимальною вигодою;
- f) людина, яка одержує прибуток завдяки своїм організа-торським здібностям;
- g) усі відповіді правильні.

11. *Правила гри в бізнесі — це ...*

- a) соціальний консенсус трьох провідних інститутів суспільства — підприємців, профспілок і держави;
- b) компроміс між підприємцями і робітниками;
- c) регульована ринкова економіка соціальної орієнтації;
- d) бізнес як система.

12. *Класична (традиційна) модель підприємництва передбачає:*

- a) пошук і активне використання нових управлінських рішень, зовнішніх додаткових джерел ресурсів, конкурентних переваг;
- b) стимулювання інвестиційної діяльності;
- c) максимально ефективне використання наявних у підприємства ресурсів.

13. *Критерії віднесення підприємств до категорії суб'єктів малого підприємництва, що використовуються в Україні:*

- a) галузева належність;
- b) чисельність працівників і річний обсяг продажу;
- c) обсяг інвестованих в організацію коштів.

14. *Організаційна форма бізнесу — це ...*

- a) вид підприємства, створеного відповідно до законодавства;
- b) система норм, що визначають взаємовідносини певного виду бізнесу з державою та між партнерами цього підприємства;
- c) форма власності, на якій засновано бізнес;
- d) вид підприємницької діяльності.

15. *Головною рисою інноваційного підприємництва є ...*

- a) застосування маркетингу;
- b) творча організація діяльності;
- c) поява принципово нових винаходів у різних сферах економіки;
- d) широке застосування досягнень НТР.

❖ **Тест 2.** Відшукайте відповідність термінів їх тлумаченню

1. Підприємство	А. Теорія, що розглядає підприємство як цілісний об'єкт, що здійснює перетворення матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у продукцію за
-----------------	--

	допомогою деяких технологій
2. Підприємницька теорія	Б. Теорія, яка розглядає підприємство як організацію, що створюється людьми для ефективнішого використання їх можливостей
3. Економічна наука	В. Теорія, що розглядає підприємство як сферу застосування підприємницького таланту та наявних у підприємця ресурсів
4. Економіка підприємства	Г. Прийняття рішень про використання обмежених ресурсів на підприємстві
5. Неокласична теорія підприємства	Д. Теорія, що розглядає підприємство як один із суб'єктів у середовищі подібних об'єктів, яке можна порівняти з біологічною популяцією
6. Господарська діяльність	Е. Наука, яка займається економічними питаннями на підприємствах з урахуванням їх взаємозв'язків з іншими господарськими одиницями, із суміжними господарськими сферами
7. Інституційна теорія підприємства	Ж. Дисципліна, предметом якої є теоретичні, прагматичні та нормативні питання господарювання
8. Господарювання	І. Теорія, що розглядає підприємство як системний інтегратор — цілісний економічний суб'єкт, що об'єднує в часі та в просторі різноманітні соціально-економічні процеси й отримує ефект шляхом використання системних мультиплікативних ефектів
9. Еволюційна теорія підприємства	К. Технічна, соціальна, економічна та орієнтована на збереження навколишнього середовища одиниця, яка виконує завдання із задоволення попиту на основі самостійних рішень та відповідальності за ризик
10. Інтеграційна теорія підприємства	Л. Діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність

❖ **Тест 3.** Знайдіть відповідність термінів їх тлумаченню

1. Акціонування	А. Маркетингова діяльність
2. Принцип підприємництва	Б. Форма підприємництва, для якої характерні незалежні володіння і організація господарської діяльності
3. Функціональна стратегія підприємництва	В. Орієнтована на ефективне використання наявних ресурсів підприємства

4. Малий бізнес	Г. Формування мережі спеціалізованих магазинів для продажу власних товарів
5. Ділова якість підприємця	Д. Форма приватизації державної власності шляхом перетворення її в акціонерну
6. Класична модель підприємництва	Е. Генерування та активне використання новаторських ідей, готовність до виправданого ризику
7. Ресурсна функція підприємництва	Ж. Вільне розпорядження чистим прибутком
8. Форма розвитку підприємництва	І. Формування та ефективне використання власного капіталу, а також інформаційних, матеріальних і трудових ресурсів
9. Творча функція підприємництва	К. Ризикові фірми, що здійснюють комерційну апробацію науково-технічних новинок
10. Венчурне підприємство	Л. Готовність до пошуку нових можливостей та ініціативність у власній справі

ТЕМА 2

Види підприємств та їх організаційно-правові форми

2.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення теми необхідно почати з розгляду правових засад господарювання підприємств. Насамперед, слід визначити можливі види та групи документів правового регулювання діяльності підприємства, які поділяють залежно від особливостей і рівня відносин між підприємством та іншими суб'єктами (зовнішні та внутрішні), характеру та обов'язковості виконання (директивні та індикативні), цілей, завдань і способу правового регулювання (нормативні акти, організаційно-розпорядчі, консультаційні та інформаційні документи). Окремо слід розглянути класифікацію документів правового регулювання за статусом і рівнем їх прийняття.

Насамперед серед сукупності цих документів слід виокремити загальнодержавні акти, основними з яких є Конституція України та Господарський кодекс України. Детальніше студентам слід ознайомитись із основними положеннями та змістом розділів Господарського Кодексу України. Цей документ містить базові норми регулювання господарської діяльності в нашій країні.

Іншим визначальним для підприємства документом є статут, тобто юридичний документ, яким оформлюється утворення організацій та підприємств і визначається їх структура, функції та правове становище. Студентам необхідно звернути увагу на типовий зміст статуту підприємства: 1) загальні положення; 2) завдання і функції підприємства; 3) виробничо-господарська діяльність; 4) майно підприємства; 5) управління підприємством (права та обов'язки зборів, конференції власників та дирекції; порядок передавання повноважень); 6) організація та оплата праці; 7) звітність і контроль діяльності; 8) зовнішньоекономічна діяльність; 9) внесення змін і доповнень до статуту; 10) реорганізація та припинення діяльності підприємства. При цьому слід пам'ятати, що немає єдиних вимог до переліку розділів статуту суб'єкта господарювання.

Крім статуту, студентам потрібно ознайомитись зі змістом колективного договору та інших документів (наприклад, генеральною тарифною угодою), що відіграють важливу соціальну роль у діяльності підприємств.

На основі повного оволодіння питаннями правових засад функціонування підприємств можна переходити до розгляду класифікації підприємств та їх об'єднань. Необхідно з'ясувати практичне значення класифікації підприємств, а також вивчити характеристику об'єднань. Для цього доцільно виокремлювати підприємства за такими ознаками, як: мета і характер діяльності; спосіб створення (заснування) та формування статутного фонду; форма власності майна; галузеві та функціональні види діяльності; технологічна цілісність і підпорядкованість; масштаби діяльності за обсягом виручки та чисельністю працівників. Сформована у такий спосіб класифікація дасть змогу наочно, чітко й повно дослідити згруповані види підприємств.

Розгляд видів підприємств слід розпочати, зокрема, із характеристики унітарних і корпоративних, що виділяються законодавством залежно від способу створення (заснування) та формування статутного фонду. Так, до унітарних підприємств відносять державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності. Корпоративними є кооперативні підприємства та ті, що створюються у формі господарського товариства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Наступним кроком є розгляд видів підприємств залежно від форм власності, передбачених законодавством України: приватне підприємство, підприємство колективної власності, комуна-

льне підприємство, державне підприємство, підприємство, засноване на змішаній формі власності.

Вивчаючи інтеграційні утворення підприємств та організацій студентам необхідно визначити об'єктивну обумовленість та економічно-соціальну доцільність об'єднання різних за принципами та цілями підприємств та організацій виробничої і невиробничої сфер діяльності. Передусім слід з'ясувати подібність і відмінність в організації сучасних форм добровільного та інституціонального об'єднання підприємств і організацій (асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів, фінансово-промислових груп, холдингів), дослідити мету їх створення, особливості та ефективність діяльності.

Важливим моментом є ознайомлення із трактуванням підприємства згідно з Господарським кодексом України, де воно визначається як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, органом місцевого самоврядування або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому кодексом та іншими законами.

Розглядаючи правові аспекти сутнісної характеристики підприємства необхідно звернути увагу на основні ознаки, що визначають його як юридичну особу. Такими рисами є відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в банківських установах, печатка зі своєю назвою та ідентифікаційним кодом.

Студентам доцільно також ознайомитись з іншими існуючими в практиці та економічній термінології назвами організаційно-господарських одиниць бізнесу (фірма, організація, установа, компанія тощо). Важливим завданням вивчення цього питання є формування чіткого розуміння студентом відмінностей між назвами організаційно-господарських одиниць бізнесу та конкретними організаційно-правовими формами діяльності підприємств. Для цього необхідно розглянути ознаки, що визначають різні організаційно-правові форми підприємства, до яких відносять:

- ✓ цілі, які ставить перед собою підприємець (група підприємців), і шляхи їх досягнення в певному соціально-економічному середовищі;
- ✓ кількість учасників створюваного суб'єкта господарювання;
- ✓ спосіб формування стартового капіталу;
- ✓ джерела майна як матеріальної основи господарської діяльності;
- ✓ межі майнової (матеріальної) відповідальності;

- ✓ методи здійснення виробничо-господарської діяльності;
- ✓ організаційна структура та методи управління підприємством;
- ✓ спосіб розподілу прибутків та збитків;
- ✓ законодавча і нормативно-технічна база, що регламентує створення, функціонування та ліквідацію діяльності суб'єкта господарювання.

Окремо слід звернути увагу на чинники, які необхідно брати до уваги при виборі організаційно-правової форми підприємства (відповідальність, спосіб оподаткування, потреби у фінансових коштах, управлінські здібності підприємця, можливість зміни власника, оперативність управління, труднощі у разі ліквідації тощо).

Потім необхідно перейти до вивчення класичних форм організації та функціонування бізнесу: одноосібне володіння, товариство (партнерство), корпорація. Розглядаючи кожну форму окремо, студент повинен знати їх характеристику, особливості створення, а також переваги і недоліки.

Наступним аспектом є перехід до ознайомлення безпосередньо з організаційними формами підприємств, які визначені Господарським кодексом України. Зокрема, слід звернути увагу, що підприємницька діяльність в Україні може здійснюватись як індивідуальне підприємництво фізичних осіб або як підприємництво юридичних осіб. Пізніше детальніше вивчатиметься саме створення та функціонування юридичних осіб. Студенти повинні ознайомитись із характеристикою основних організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, передбачених законодавством України (фермерське господарство, приватне підприємство, державне підприємство, казенне підприємство, комунальне підприємство, дочірнє підприємство, іноземне підприємство, підприємство об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємство споживчої кооперації, акціонерне товариство (відкрите, закрите), державна акціонерна компанія (товариство), товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, виробничий кооператив).

Крім цього, для поглиблення знань студентам необхідно розглянути гібридні організаційні форми підприємства, які поєднують переваги класичних організаційно-правових форм з інноваційними формами функціонування бізнесу (франчайзинг, віртуальне підприємство тощо).

2.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

✦ *Правові засади функціонування підприємства* — сукупність законодавчих, нормативних, директивних та інших документів, що регулюють права і обов'язки підприємства, які реалізуються ним у процесі своєї діяльності.

✦ *Асоціація* — найпростіша форма договірною об'єднання підприємств (фірм, компаній, організацій) з метою постійної координації господарської діяльності.

✦ *Корпорація* — договірне об'єднання суб'єктів господарювання, створене на засадах інтеграції їхніх науково-технічних, виробничих і комерційних інтересів, із делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожному з учасників.

✦ *Корпорація (світова практика)* — форма організації бізнесу, коли власниками компанії є акціонери, які відповідають за її зобов'язаннями лише в межах капіталу, інвестованого в акції корпорації.

✦ *Консорціум* — тимчасове статутне об'єднання промислового й банківського капіталу для досягнення загальної мети (наприклад здійснення спільного масштабного господарського проекту).

✦ *Концерн* — форма статутних об'єднань підприємств (фірм), що характеризується єдністю власності й контролю; об'єднання відбувається найчастіше за принципом диверсифікації, коли один концерн інтегрує підприємства різних галузей економіки (промисловість, транспорт, торгівля, наукові організації, банки, страхова справа).

✦ *Одноосібне володіння* — організаційна форма, за якої власником бізнесу є фізична особа або сім'я.

✦ *Товариство* — підприємство, створене на засадах угоди про об'єднання майна та фінансових ресурсів двох або більше окремих фізичних або юридичних осіб за умови розподілу ризику, прибутків і збитків на основі рівності, спільного контролю результатів діяльності та безпосередньої участі у її здійсненні.

✦ *Унітарне підприємство* — підприємство, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне майно, формує відповідно до законодавства статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через менеджера, який ним призначається, керує підприємством і формує його персонал на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

☞ *Корпоративне підприємство* — підприємство, що утворюється двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства.

☞ *Франчайзинг* — угода, за якою виробник (одноосібний розповсюджувач продукту (послуги), захищеного торговою маркою, дає ексклюзивні права на поширення на певній території своєї продукції незалежним роздрібним торговцям в обмін на одержання від них платежів — роялті та здійснює контроль за технологією виробничих операцій.

2.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. — К.: Істина, 2003. — 208 с.
2. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» // Відомості Верховної Ради. — 2003. — № 31—32, ст. 263.
3. *Приймак Т. О.* Економіка підприємства: Навч. посібник. — К.: Вікар, 2001. — 178 с.
4. *Петрович Й. М., Кім А. Ф. та ін.* Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Й.М.Петровича. — Львів: Новий світ — 2000, 2004. — 680 с.
5. *Шваб Л. І.* Економіка підприємства: Навч. посібник для студ. ВНЗ. — К.: Каравела. 2004. — 568 с.

2.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Нормативно-правова база функціонування підприємств.
2. Основні організаційно-правові форми підприємств.
3. Видова класифікація підприємств та їх об'єднань.

2.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

2.5.1. Питання для дискусій

- ❖ Чи є критерії вибору виду організаційно-правової форми створення суб'єкта підприємницької діяльності?
- ❖ Чи має недоліки процедура реєстрації підприємства, що застосовується в Україні?
- ❖ Сформулюйте пропозиції щодо вдосконалення процедури створення бізнесу в Україні.
- ❖ Які державні органи регулюють діяльність підприємств в Україні?
- ❖ Назвіть переваги та недоліки різних видів господарських товариств
- ❖ У яких сферах бізнесу в Україні франчайзингові підприємства найбільш поширені?
- ❖ Якими є перспективи розвитку франчайзингу в Україні?
- ❖ У чому полягає особливість створення та функціонування віртуальних підприємств?
- ❖ Чи мають місце сьогодні проблеми правового регулювання створення та функціонування віртуальних підприємств в Україні?

2.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

2.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 2.6.1.1. Необхідно дати визначення одного з нижченаведених понять (за формою в додатку А), використовуючи не менше двох літературних джерел:

- ✓ франчайзинг;
- ✓ віртуальне підприємство;
- ✓ партнерство;
- ✓ одноосібне володіння;
- ✓ товариство;
- ✓ корпорація.

Вправа 2.6.1.2. Заповнити таблиці, використовуючи літературу та законодавство України.

Таблиця 2.1.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ

Класифікаційна ознака	Вид підприємства	Засновники (учасники)	Джерела формування майна підприємства (особливості формування статутного фонду)	Особливості (обмеження) господарської діяльності

Таблиця 2.2.

ВИДИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Назва господарського товариства	Засновники (учасники) товариства та їх майнова відповідальність	Установчі документи	Особливості формування статутного фонду (вказати законодавчі обмеження щодо формування статутного фонду, вимоги до його мінімального розміру)

Таблиця 2.3.

ВИДИ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

Вид об'єднання (за різними ознаками, в т.ч. ПФГ, асоційовані підприємства і холдингові компанії)	Установчі документи	Відносини між учасниками об'єднання (управління, статус, права та зобов'язання)

Вправа 2.6.1.3. Заповнити таблицю, використовуючи економічну літературу, законодавство України та інші інформаційні джерела.

Таблиця 2.4

ВИДИ ФРАНЧАЙЗИНГОВИХ УГОД

Вид франчайзингової угоди	Приклади компаній	Характеристика діяльності
Товарний (торговий) франчайзинг		
Виробничий франчайзинг		
Діловий франчайзинг		

Вправа 2.6.1.4. Побудувати схему створення (реєстрації) підприємства, використовуючи законодавство України.

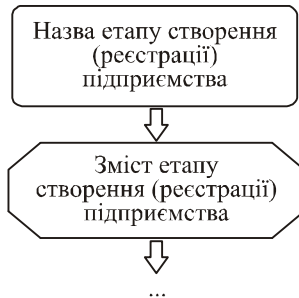

Рис. 2.1. Основні етапи створення (реєстрації) підприємства в Україні

Вправа 2.6.1.5. Ідентифікуйте правильне визначення кожного з наведених у таблиці економічних понять.

Таблиця 2.5

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВИЛЬНОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Поняття	Визначення терміна
1. Індикативні документи	А. Підприємство, створене на засадах угоди про об'єднання майна та фінансових ресурсів двох або більше окремих фізичних чи юридичних осіб за умови розподілу ризику, прибутків і збитків на основі рівності, спільного контролю результатів діяльності та безпосередньої участі у її здійсненні
2. Статут	Б. Угода, за якою виробник або одноосібний розповсюдjuвач продукту чи послуги, захищених торговою маркою, дає ексклюзивні права на поширення на певній території своєї продукції незалежним роздрібним торговцям в обмін на одержання від них платежів—роялті та контролює дотримання технології виробничих операцій

Закінчення табл. 2.5

Поняття	Визначення терміна
3. Командитне товариство	В. Співтовариство територіально роз'єднаних фірм чи співробітників, що обмінюються продуктами праці і спілкуються винятково електронними засобами за мінімально-го або цілком відсутнього особистого контакту
4. Корпорація	Г. Підприємство, яке створюється одним засновником, який виділяє необхідне майно, формує відповідно до законодавства статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через менеджера, який ним призначається, керує підприємством і формує його персонал
5. Картель	Д. Підприємство, яке утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства
6. Товариство	Е. Сукупність документів рекомендаційного характеру, виконання яких не є обов'язковим
7. Франчай-зинг	Ж. Договірне об'єднання підприємств (фірм) переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності — регулювання збуту виготовленої продукції
8. Віртуальне підприємство	І. Товариство, яке, поряд із членами з повною відповідальністю, включає одного чи більше учасників, відповідальність котрих обмежується особистим внеском у майно та-кого товариства
9. Унітарне підприємство	К. Договірне об'єднання суб'єктів господарювання, створене на засадах інтеграції їхніх науково-технічних, виробничих і комерційних інтересів, із делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожному з учасників
10. Корпоративне підприємство	Л. Юридичний документ, яким оформлюється утворення організацій та підприємств і визначається їх структура, функції і правове становище

Вправа 2.6.1.6. Скласти економічний кросворд, використовуючи не менше 10 визначень з цієї теми.

2.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

 Основні тенденції зміни законодавчої бази діяльності підприємств в Україні.

☞ Світовий і вітчизняний досвід створення та функціонування різних видів об'єднань підприємств.

☞ Досвід створення та функціонування інтеграційних утворень в економіці України.

☞ Франчайзинг як сучасна форма організації бізнесу.

☞ Досвід формування та функціонування франчайзингових підприємств в Україні.

☞ Зарубіжний і вітчизняний досвід створення та функціонування віртуальних підприємств.

2.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Унітарне підприємство — це ...

а) підприємство, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне майно, формує відповідно до законодавства статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через менеджера, який ним призначається, керує підприємством і формує його персонал на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства;

б) підприємство, що утворюється двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на підставі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства;

с) така організаційна форма, за якої власником бізнесу є фізична особа або сім'я;

д) правильної відповіді немає.

2. Індикативні документи — це ...

а) документи, що відображають обов'язкові норми поведінки працівників підприємства, учасників добровільних об'єднань, максимально допустимі межі витрат ресурсів тощо;

б) сукупність актів обов'язкового характеру, невиконання яких карається на регіональному, галузевому чи державному рівні;

с) сукупність документів рекомендаційного характеру, виконання яких не є обов'язковим;

д) сукупність документів внутрішнього характеру, що розробляються самим підприємством для внутрішнього користування.

3. За статусом та рівнем прийняття правові документи поділяють на...

а) зовнішні та внутрішні;

б) інформаційні та консультаційні;

с) загальнодержавні документи, правові документи міністерств і відомств;

д) правильної відповіді немає.

4. *Франчайзер — це ...*

а) незалежна крупна компанія, яка виробляє продукцію (надає послуги) та передає право використовувати свій товарний знак іншому підприємству в обмін на зобов'язання виготовляти або продавати продукцію цієї незалежної фірми (надавати такі самі послуги);

б) співтовариство територіально роз'єднаних фірм чи співробітників, що обмінюються продуктами праці і спілкуються винятково електронними засобами за мінімального або цілком відсутнього особистого контакту;

в) підприємство, єдиним засновником якого є інше підприємство;

г) правильної відповіді немає.

5. *Чистий франчайзинг як особлива форма ведення бізнесу передбачає ...*

а) комплексне забезпечення бізнесу франчайзі;

б) отримання лише права використовувати назву іншої фірми та її товарний знак;

в) придбання ліцензії на продаж (виробництво) певних видів продукції під товарним знаком виробника.

6. *Якщо торгова фірма на довгостроковий період отримує лише право використовувати назву іншої фірми та її товарний знак, то такий метод ведення бізнесу називається ...*

а) чистим франчайзингом;

б) торговим франчайзингом;

в) франчайзингом розповсюдження продукції.

7. *Правове регулювання відносин, що виникають у процесі реалізації економічних інтересів партнерів, покладено на особливу галузь права, а саме ...*

а) договірне право;

б) цивільне право;

в) господарське право;

г) адміністративне право;

д) міжнародне право.

8. *Основними перевагами одноосібного володіння як класичної форми організації та функціонування бізнесу є:*

а) невеликі витрати на заснування і реєстрацію та спрощена система оподаткування;

б) невизначеність строків функціонування;

в) можливість отримання значних за обсягами кредитів у банках;

г) правильної відповіді немає.

9. *Основними перевагами партнерства як класичної форми організації та функціонування бізнесу є:*

а) повна самостійність, незалежність та оперативність підприємницьких дій;

б) конфіденційність діяльності;

в) можливість отримання значних за обсягами кредитів у банках;

d) правильної відповіді немає.

10. Основними перевагами корпорації як класичної форми організації та функціонування бізнесу є:

a) широкі можливості залучення капіталу для здійснення діяльності;

b) чітка орієнтація на довгострокове функціонування бізнесу;

c) спрощена схема оподаткування;

d) правильні відповіді а) та б).

11. До недоліків одноосібного володіння відносять:

a) повну відповідальність за зобов'язаннями, що виникають у процесі підприємницької діяльності;

b) необхідність спільної відповідальності за збитки товариства у разі неефективних дій одного з партнерів;

c) складність адміністративних процедур у разі припинення чи ліквідації бізнесу;

d) правильної відповіді немає.

12. Підприємство вважається малим, якщо...

a) середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік не перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

b) середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує 100 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік не перевищує суму, еквівалентну 250 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

c) середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

d) правильної відповіді немає.

13. Корпорація це — ...

a) тимчасове статутне об'єднання промислового й банківського капіталу для досягнення загальної мети;

b) договірне об'єднання суб'єктів господарювання на засадах інтеграції їхніх науково-технічних, виробничих і комерційних інтересів, із делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожному з учасників;

c) договірне об'єднання підприємств (фірм) переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності — регулювання збуту виготовленої продукції;

d) монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належали різним підприємцям, у єдиний виробничо-господарський комплекс.

14. Унітарне підприємство — це...

а) підприємство, яке утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором);

б) суб'єкт господарювання, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне майно, формує статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут та здійснює інші дії щодо управління підприємством;

с) підприємство, що ґрунтується на власності його трудового колективу, а також кооперативу, іншого статутного товариства або громадської організації;

д) підприємство, що створене на основі національного капіталу.

15. Синдикат — це ...

а) тимчасове статутне об'єднання промислового й банківського капіталу для досягнення загальної мети;

б) найпростіша форма договірної об'єднання підприємств з метою постійної координації господарської діяльності;

с) юридично самостійне від материнської компанії організаційне утворення, що здійснює комерційні операції і складає звітний баланс;

д) організаційна форма існування різновиду картельної угоди, що передбачає реалізацію продукції учасників через створюваний спільний збутовий орган або збутову мережу одного з учасників об'єднання.

16. Віртуальне підприємство — це...

а) гібридна форма господарської діяльності, що поєднує елементи ліцензійних угод на право володіння товарним знаком та дистрибуторських угод, які пов'язані з виключним правом на реалізацію товарів і послуг на договірній основі;

б) форма організації бізнесу, коли власниками компанії є акціонери, які відповідають за її зобов'язаннями лише в межах капіталу, інвестованого в її акції;

с) тимчасове статутне об'єднання промислового й банківського капіталу для досягнення загальної мети;

д) співтовариство територіально роз'єднаних фірм чи співробітників, що обмінюються продуктами праці і спілкуються винятково електронними засобами за мінімального або цілком відсутнього особистого контакту.

ТЕМА 3

Зовнішнє середовище господарювання підприємства

3.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення цієї теми є логічним і послідовним етапом процесу опанування навчального предмета «Економіка підприємств». Ді-

яльність суб'єктів господарювання нерозривно пов'язана із зовнішнім середовищем ведення бізнесу, його моделями, структурою. Засвоєння теми вимагає від студента формування знань щодо загальної характеристики зовнішнього середовища та його динамічного впливу на діяльність підприємств. У широкому розумінні, середовище господарювання підприємства — це сукупність умов і факторів, які впливають на його розвиток, зумовлюють необхідність своєчасного прийняття рішень, спрямованих на пристосування (адаптацію) до них.

Оцінюючи вплив на підприємство середовища його господарювання виокремлюють кілька моделей:

- ✓ модель галузевої структури або п'яти конкурентних сил;
- ✓ модель пізнавальних систем (прийняття рішень);
- ✓ модель сфери дії організації;
- ✓ ієрархічна модель;
- ✓ екологічна модель.

Розглянуті моделі середовища господарювання підприємства не висчерпують усієї різноманітності застосовуваних підходів, однак висвітлюють основні напрями визначення їх змісту. Тому була розроблена компромісна концепція побудови середовища господарювання підприємства, яка всебічно поєднує економічні, технологічні, соціальні та політичні впливи на його діяльність, особливості взаємодії суб'єкта господарювання з його партнерами, конкурентами, споживачами й іншими суб'єктами ринкового середовища. За цієї концепції існує зовнішнє (макро-), проміжне (мезо-) та внутрішнє (мікро-) середовище підприємства. Як будь-якому економічному явищу зовнішньому середовищу притаманні свої специфічні (унікальні) риси та характеристики, щодо визначення яких виділяють підходи М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, Г. Олдріча.

Студент повинен розуміти, що кожне підприємство має своє зовнішнє середовище, яке включає велику кількість різноманітних факторів, що можуть так або інакше впливати на його функціонування як у поточному періоді, так і в перспективі. Для того щоб з'ясувати цей вплив необхідно чітко уявляти стан середовища, в якому функціонує підприємство, а також об'єктивно оцінювати його виробничо-господарський потенціал та напрями розвитку — що і передбачається в аналізі факторів зовнішнього середовища. Класифікація чинників зовнішнього середовища у зв'язку з їх різноманітністю досить розмаїта, і в її основу можуть бути покладені різні підходи — Ф. Котлера, О. Віханського та ін.

Студент повинен усвідомити, що фактори зовнішнього середовища мають певний зв'язок між собою, що є методи, які дають змогу визначати, якою мірою зміна одного фактора діє на інші, тобто виявляти основні тенденції, впливу цих факторів (техніко-технологічні, економічні, міжнародні, політико-інституційні, демографічні фактори, соціально-культурні умови, географічно-екологічні та ринкові чинники) на формування відносин із зовнішнім середовищем. Кожне підприємство має з'ясувати для себе, які саме із зовнішніх «подразників» (факторів) найістотніше впливають на його діяльність, і ретельно відслідковувати їх динаміку.

Крім складових середовища непрямого впливу, при вивченні теми необхідно звернути увагу на проміжне середовище, або як його ще називають, середовище завдань (середовище заінтересованих сторін) підприємства: аналіз галузі, споживачів, постачальників, виробників товарів-замінників, конкурентів, партнерів, «контактні аудиторії».

Розглядаючи методичні підходи до оцінювання середовища господарювання підприємства, найбільшу увагу необхідно звернути на PEST-аналіз. PEST — це абревіатура з чотирьох англійських слів: P — Policy (політика); E — Economy (економіка); S — Society (суспільство, соціум); T — Technology (технологія). Інакше кажучи, згідно з цією методикою як головні фактори впливу на підприємство розглядаються «подразники» зовнішнього (макро-) середовища, які формуються і оцінюються в розрізі чотирьох груп (напрямів), про які було згадано вище.

Методика проведення PEST-аналізу ґрунтується на оцінюванні експертами факторів зовнішнього середовища і має таку логіку побудови:

1) для кожної з чотирьох груп факторів обираються часткові чинники, які, на думку експерта, мають найбільший вплив на підприємство (або будуть мати такий вплив у майбутньому). Кожен з факторів записується у відповідний рядок спеціальної PEST-таблиці;

2) кожен з часткових чинників ідентифікується та оцінюється з погляду його сили впливу на суб'єкт господарювання (+ — «позитивний» вплив; – — «негативний» вплив);

3) підраховуються всі позитивні і негативні оцінки, що встановлені для кожної групи факторів. Якщо позитивного впливу зі сторони ідентифікованих часткових факторів, тобто, експертних позитивних оцінок більше ніж негативних, то фактор макросередовища визнається таким, що має позитивний вплив на діяльність підприємства, і виникає необхідність розробляти за-

ходи з найефективнішого використання його позитивного впливу та заходи щодо максимальної пролонгації терміну такої позитивної дії. І навпаки, якщо негативних оцінок більше — чинник макросередовища має несприятливий характер впливу для підприємства і необхідно розробляти шляхи щодо зниження його негативного впливу і контрзаходи з недопущення виникнення такого «подразника» в майбутньому, або мінімізації часового терміну його впливу. Основним завданням PEST-аналізу є максимальна ідентифікація та мінімізація впливу негативних факторів на можливості використання позитивних «подразників».

Для аналізу зовнішнього середовища застосовують також розгорнутий формат цього методу, наприклад, SLEPT-аналіз (розглядається і правовий фактор) або STEEPLE-аналіз (соціальний, технологічний, економічний, природний, політичний, правовий та етичний фактори).

Стратегічний аналіз суб'єкта господарювання одночасно з глибоким аналізом зовнішнього середовища ставить за мету й дослідження мікросередовища. Найвідомішим методом такого аналізу є SWOT-аналіз, який передбачає дослідження взаємозв'язку та впливу таких груп факторів (за англійською абрєвіатурою): Strengths — сильні сторони, Weaknesses — слабкі сторони, Opportunities — можливості, Threats — загрози.

Існування такої значної кількості методів викликає певні застереження при визначенні ефективності та доцільності їх застосування. Саме для розв'язання завдання стосовно ефективності й доцільності застосування того чи іншого методу оцінювання середовища господарювання підприємства було створено систему FAROUT, авторами якої є Крейг С. Фляйшер та Бабетт Е. Бен-суссан. Ця система дозволяє менеджерам підприємства оцінити простоту застосування, практичність і корисність кожної моделі оцінювання в рамках конкретного суб'єкта господарювання.

Наступним кроком вивчення теми є з'ясування ринкового середовища функціонування підприємства. У широкому розумінні ринок є цариною прояву економічних відносин між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання. У вужчому значенні ринок — це сфера товарного обігу і пов'язана з ним сукупність товарно-грошових відносин, що виникає між виробниками (продавцями) та споживачами (покупцями) у процесі купівлі-продажу товарів. Кожний з цих поглядів на

ринок виявляє свої аспекти: перший — функції ринку, другий — структуру ринку.

Важливе значення має ступінь монополізації ринку. Відповідно до нього розрізняють ринки монополні, олігополістичної, досконалої (чистої) та монополістичної конкуренції, які мають свої особливості визначення й функціонування. До найбільш розвинутих елементно-технологічних форм ринку, що виокремились і відіграють важливу самостійну роль як об'єкти обміну у відтворювальному процесі, належать: ринок засобів виробництва; ринок предметів споживання; ринок інновацій та інформації; ринок інвестицій; ринок робочої сили; грошово-кредитний і валютний ринки.

Важливим аспектом є просторово-територіальний поділ ринку як сфери товарного обігу (місцевий (локальний), регіональний, національний, транснаціональний і світовий ринки). Кожному з них притаманні свої специфічні риси, обумовлені місткістю ринку, різновидами товарів і послуг, що реалізуються, структурою товарообороту, складом агентів товарного руху (виробники, посередники, споживачі), особливостями інфраструктури, рівнем цін та іншими ринковими чинниками.

Закінчити вивчення цієї теми слід з'ясуванням та аналізом визначених законодавством України норм і правил господарювання та юридичної відповідальності, що передбачає використання в підприємницькій діяльності загальновизнаних принципів поведінки суб'єктів господарювання на ринку: принципу соціального партнерства і принципу свободи підприємництва.

3.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Середовище господарювання підприємства* — це сукупність умов і факторів, які впливають на його розвиток, зумовлюють необхідність своєчасного прийняття рішень, спрямованих на пристосування до них.

☞ *Зовнішнє (макро-) середовище* — це сукупність факторів, що формують довгострокову результативність діяльності підприємства, і на які воно не може впливати взагалі, або має незначний вплив.

☞ *Проміжне (мезо-) середовище* — це сукупність факторів, що формують довгострокову результативність діяльності підпри-

☞ *Внутрішнє (мікро-) середовище* — це сукупність факторів, що формують довгострокову результативність підприємства і перебувають під безпосереднім контролем його власників, керівників і працівників.

☞ *Ринок* — це сфера товарного обігу і пов'язана з ним сукупність товарно-грошових відносин, яка виникає між виробниками (продавцями) та споживачами (покупцями) у процесі купівлі-продажу товарів.

☞ *Інфраструктура ринку* — це сукупність організацій (установ), які забезпечують ефективну взаємодію товаровиробників та інших ринкових агентів, що здійснюють оборот товарів, просування останніх зі сфери виробництва у сферу споживання.

☞ *Конкуренти* — індивіди та організації, які здійснюють свою діяльність в однаковій галузі чи сфері бізнесу й пропонують свої товари та послуги тим самим групам споживачів.

☞ *Постачальники* — індивіди і організації, які забезпечують надходження необхідних для виробництва готової продукції компанії сировини і матеріалів.

☞ *Споживачі* — індивіди та організації, які купують товари чи послуги компанії, що врешті-решт визначає її успіх на ринку.

3.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Виханський О. С., Наумов А. И.* Менеджмент. — М.: Гардарики, 2002. — 528 с.
2. *Економіка підприємств: теорія і практика.* — К.: НІКА-Центр, 2002. — 216 с.
3. *Маркетинговий менеджмент: Підручник / Ф. Котлер, К. Л. Келлер, А. Ф. Павленко та ін.* — К.: Хімджест, 2008. — 720 с.
4. *Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф.* Основы менеджмента. Пер. с англ. — М.: Дело, 1992. — 702 с.
5. *Мінцберг Г., Альстренд Б., Лемпел Д.* Школи стратегий. — СПб.: Питер, 2000. — 336 с.

6. *Наливайко А.П.* Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001. — 227 с.

7. *Портер Майкл.* Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. — К.: Основи, 1998.

8. Сучасне підприємництво: Довідник. — К.: Знання-Преса, 2003. — 379 с.

9. *Томпсон-мл. Артур А., Стрикленд III. А.* Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа: 12-е изд. / Пер.с англ. — М.: Вильямс, 2002. — 928 с.

10. *Фатхутдинов Р. А.* Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. — М.: ИНФРА - М, 2000. — 312 с.

11. *Фатхутдинов Р. А.* Стратегический менеджмент: Учеб. пособие. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2001. — С. 312.

12. *Шериньова З. Є., Оборська С. В.* Стратегічне управління: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2004. — 690 с.

3.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Характеристика середовища господарювання підприємства та його моделі.

2. Склад та структура елементів компромісної моделі середовища господарювання підприємства.

3. Фактори зовнішнього середовища підприємства (складові середовища непрямого впливу).

4. Структура проміжного середовища (середовище заінтересованих сторін).

5. Методичні підходи до оцінювання середовища господарювання підприємства: логіка, послідовність проведення PEST-аналізу.

6. Методичні підходи до оцінювання середовища господарювання підприємства: суть та процедура проведення SWOT-аналізу.

7. Характеристика видових структур ринків.

8. Принципи ринкової поведінки суб'єктів господарювання.

3.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.5.1. Питання для дискусій:

- ☛ Особливості ринкового середовища основних галузей економіки України.
- ☛ Специфічні особливості аналізу зовнішнього середовища на базі методики С.Болотова.
- ☛ Історичний генезис типології становлення ринкового середовища в Україні.
- ☛ Позитивні та негативні особливості методу «5x5» А. Мескона.

3.5.2. Ділові ігри, кейси, ситуації

Кейс. Опис та історія компанії. «PPP» — перший мобільний оператор в Україні. Дзвінок з мобільного телефону пролунав у мережі компанії 1 липня 1993 року, а сьогодні «PPP» надає абонентам можливість розмовляти на території, де проживає понад 95 % населення України. «PPP» обслуговує понад 15,1 млн абонентів. 100 % акцій ЗАТ «PPP» належать російському ВАТ «ООО». Влітку 1993 року — «PPP» започаткувала першу в Україні мережу стільникового зв'язку, яка була побудована в аналоговому стандарті NMT. Вересень 1997 року — «PPP» започаткувала першу в Україні цифрову мережу стандарту GSM-900. Листопад 1998 року — кількість користувачів стільникового зв'язку компанії «PPP» сягнула першої рекордної позначки в 100000 абонентів. Березень 1999 року — «PPP» першою почала надавати українському ринку послугу передплатеного зв'язку SIM-SIM. У серпні 2000 року, впроваджуючи новітні технології, «PPP» запропонувала користувачам стільникового зв'язку послуги на базі WAP-технології, відкривши перший в Україні інформаційний WAP-портал Prostir.com. У лютому 2001 року, дбаючи про якість зв'язку, «PPP» започаткувала нову мережу в стандарті GSM-1800, що «взяття» вищої рекордної позначки в 500000 абонентів. Січень 2002 року — компанія «PPP» увійшла до нового року з 1 000 000 абонентів.

Характеристика основних конкурентів. «УУУ» — лідер з якості зв'язку, послугами якого користуються 17,2 млн абонентів (станом на 1 вересня 2006 р.). Компанія «УУУ» — закрите акціонерне товариство, акціонерами якого є компанії Telenor (56,51 %) та Storm (43,49 %). У будь-яких точках України абонент залишається на зв'язку. Своєю мережею «УУУ» охоплює всі великі та малі міста і понад 27 тис. населених пунктів, всі основні національні та регіональні траси, більшість морських і річкових узбереж

України. Покриття території, де проживає 97 % населення України, забезпечено.

ЗАТ «РУС» створено в 1995 році з метою просування на ринок України передових технологій у сфері телекомунікацій. З 29 вересня 1995 року «РУС» є повноправним членом Загальноєвропейської Асоціації операторів, а з липня 1997 року повноправним член Асоціації операторів GSM. На сьогодні мережа ЗАТ «РУС» — це більше 500 населених пунктів України, філії й представництва в 26 обласних центрах України, мережа офісів продаж і обслуговування абонентів у шести містах. Дистриб'юторська мережа ЗАТ «РУС» включає більше 6,5 тисяч дилерських операційних точок по всій Україні. З 2005 року 100% акцій компанії належать ВАТ «ВК» — одній з найбільших телекомунікаційних компаній на території Росії й СНД. 415 тис. абонентів нараховує нині ЗАТ «РУС» (УРС).

«ЛФ» — GSM оператор мобільного зв'язку, представлений компанією «АТ» в Україні у січні 2005 року. У цей час «ЛФ» покриває всі міста з населенням понад 50 000 мешканців та більше 20 000 населених пунктів України, а також усі основні автомагістралі країни (територію, на якій мешкає 80 % українського населення). Станом на 31 червня 2006 року кількість абонентів «ЛФ» досягнула 3,9 мільйона.

Компанія «ГТ» була заснована в 1996 році як спільне українсько-американське підприємство. Основним іноземним партнером була міжнародна телекомунікаційна компанія, що має унікальний досвід побудови телекомунікаційних мереж у Європі й Азії, в тому числі в країнах СНД.

Відкривши 6 грудня 1996 року першу в Україні мережу цифрового мобільного зв'язку стандарту GSM, «ГТ» стала першим оператором у Східній Європі, що запропонувала послуги мобільного зв'язку стандарту GSM 1800. Станом на кінець 2006 року оператор обслуговував близько 47,5 тис. абонентів.

Завдання. На основі вищенаведеної інформації прокоментувати сильні та слабкі сторони, загрози та можливості, провести SWOT-аналіз середовища компанії «УУУ».

Таблиця 3.1

АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Фактор	Ступінь впливу	Ймовірність реалізації	Кінцевий результат
Отримання ліцензії на	можливість виходу на ринок зв'язку стан-	на цей момент можливості компанії що-	збільшення кількості абонентів та рівня

послуги стандарту 3G	дарту 3G дасть змогу розширити клієнтську базу та збільшити рівень прибутків за рахунок надання послуг за новими прогресивними технологіями. Отримання ліцензії дозволить мати перевагу перед основними конкурентами	до отримання ліцензії на надання послуг у такому форматі є обмеженими. В державі процвітає лоббизм (ліцензію отримав лише Укртелеком)	прибутку. На жаль, для компанії отримання ліцензії є проблематичним, отже, ця можливість має розглядатись лише як така, що може реалізуватись у довгостроковій перспективі (15% зусиль)
Виділення нових частот	нові частоти дозволяють збільшити кількість абонентів, які можуть бути додатково залучені	на жаль, нині майже всі частоти вже використовуються. Держава має прийняти рішення про надання нових частот (перевести певні військові частоти у приватне користування)	до рішення влади про надання нових частот у приватне користування ця можливість не може розглядатись (10% зусиль)
Економічне зростання	постійне зростання доходів населення	зростання відбувається постійно, проте різняться його темпи	поліпшення економічної ситуації на ринку дозволяє компанії збільшувати рівень прибутку переважно за рахунок надання більше послуг у розрахунок на одного абонента. На цю можливість мають спрямовуватись найбільші зусилля (близько 50%)
Потреби покупців на ринку	потреби покупців мають тенденцію до зміни. Нині для покупців важливим стає надання додаткових, супроводжуючих послуг. Інновації на ринку мобільного зв'язку мають важливе значення	ймовірність реалізації є досить високою. Компанія має на цей час ресурси для запровадження нових прогресивних послуг	надання додаткових послуг також збільшує обсяг послуг, наданих одному абоненту, і, відповідно, збільшує прибутковість діяльності. На нашу думку, ця можливість заслуговує близько 25% зусиль

Таблиця 3.2

АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА МОЖЛИВОСТІ

Фактор	Ступінь впливу	Ймовірність реалізації	Кінцевий результат
Зміни в зако-	вплив законодав-	ймовірність реалі-	зміни в законодавст-

нодавстві України	чих змін в Україні є досить вагомим унаслідок нестабільної політичної ситуації в країні. Подібні прецеденти вже мали місце в процесі діяльності компаній мобільних операторів, наприклад зміни в Законі України «Про зв'язок», внаслідок яких було заборонено операторам мобільного зв'язку встановлювати плату за вхідні дзвінки	зації цього фактора є досить значною	ві можуть спричинити зменшення прибутків як внаслідок збільшення витрат компанії, так і через зменшення абонентської бази
Зниження рівня доходів населення	вплив цього фактора є істотним, бо прибутки мобільних операторів прямо пропорційно залежать від обсягу доходів населення держави	можливість зниження рівня доходів є незначною, оскільки останнім часом спостерігається стабільне зростання рівня доходів населення. Так протягом 2001—2006 років доходи населення збільшились приблизно в 2,4 разу	збільшення доходів населення дозволяє компанії впроваджувати нові технології та надавати послуги, які є дорожчими. Це, у свою чергу, збільшує отримуваний прибуток з абонентської бази в цілому
Вихід на ринок нового сильного конкурента	поява нового конкурента на ринку мобільного зв'язку з агресивнішою маркетинговою політикою завжди являє собою загрозу для існуючих компаній на цьому ринку	входження на ринок нового мобільного оператора є можливим унаслідок неповного насичення цього ринку (76%) та відносно високих прибутків у цій галузі	можливе значне зниження кількості абонентів оператора мобільного зв'язку та зменшення ринкової частки

Закінчення табл. 3.2

Фактор	Ступінь впливу	Ймовірність реалізації	Кінцевий результат
Загрози з боку товарів-замінників	розвиток альтернативних ринків мобільного зв'язку	такі компанії як «Телесистеми України» (CDMA)	збільшення значення коефіцієнта відтоку компанії «УУУ»

	(3G та CDMA) може збільшити коефіцієнт відтоку (Churn) цього оператора внаслідок технологічних переваг послуг, що надаються операторами 3G та CDMA	та Укртелеком (3G) вже отримали ліцензії на надання послуг мобільного зв'язку. Тому в майбутньому очікується інтенсивний розвиток цих ринків	спричиняє зниження її частки на ринку та, у свою чергу, зменшення обсягу прибутків
--	--	--	--

Таблиця 3.3

**АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ СИЛ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ
ЩОДО ПОБУДОВИ НА ЇХ ОСНОВІ КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ**

Компанія	Конкурентна позиція	Сильні сторони	Стратегія
«УУУ»	сильна конкурентна позиція (швидкозростаюча конкурентна позиція)	покриття; простота та зручність тарифів; відомий бренд; наявність значної кількості додаткових послуг; висока якість зв'язку; високі темпи впровадження нових технологій; програми лояльності клієнтів; високий рівень технічної підтримки; роумінг на п'яти континентах; високий рівень кваліфікації персоналу;	наступальна
«РУС»	лідер ринку (швидкозростаюча конкурентна позиція)	Покриття; простота та зручність тарифів; відомий бренд; наявність значної кількості додаткових послуг; відмінна якість зв'язку; програми лояльності клієнтів; високий рівень технічної підтримки; роумінг на п'яти континентах; високий рівень кваліфікації персоналу	захисна

Закінчення табл. 3.3.

Компанія	Конкурентна позиція	Сильні сторони	Стратегія
«ЛФ»	слабка конкурентна позиція	простота та зручність тарифів; наявність значної кількості додат-	агресивна наступальна

	(швидкозростаюча)	кових послуг; високий рівень технічної підтримки; високі темпи впровадження нових технологій; роумінг на п'яти континентах	
«ГТ»	аутсайдер ринку (швидкозменшувана)		захисна

Таблиця 3.4

АНАЛІЗ ВНУТРІШНІХ СЛАБКІХ СТОРІН ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇХ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА СИЛИ

Компанія	Конкурентна позиція	Слабкі сторони	Стратегія
«УУУ»	сильна конкурентна позиція (швидкозростаюча конкурентна позиція)	високі тарифи в певних пакетах (особливо sim-sim) проблеми з якістю зв'язку в моменти завантаженості мережі	наступальна
«РУС»	лідер ринку (швидкозростаюча конкурентна позиція)	високі тарифи в певних пакетах	захисна
«ЛФ»	слабка конкурентна позиція (швидкозростаюча)	низька якість зв'язку	агресивна наступальна
«ГТ»	аутсайдер ринку (швидкозменшувана)	низька якість зв'язку	захисна

3.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 3.6.1.1. Доповніть рисунок, який характеризує середовище функціонування підприємств, відповідними назвами:

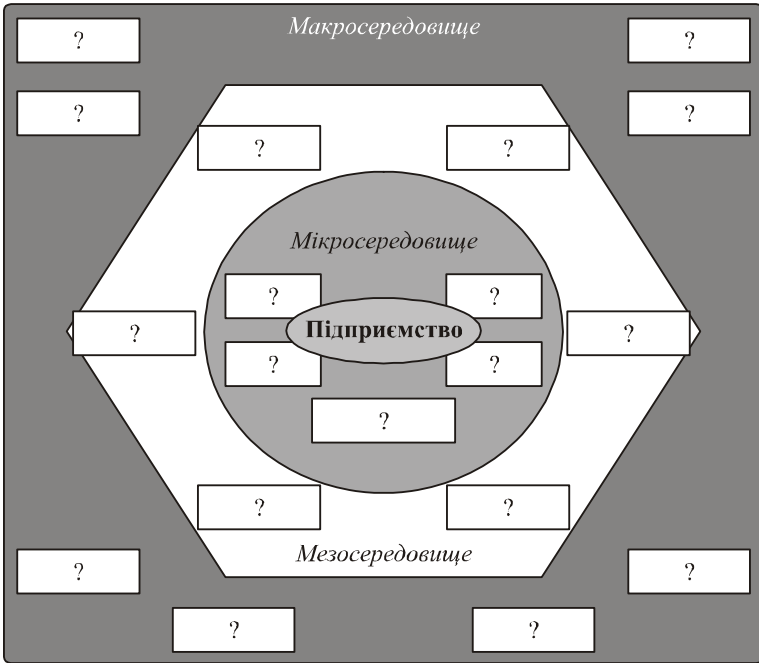

Рис. 3.6.1. Середовище господарювання підприємства

Вправа 3.6.1.2. Підберіть та оцініть фактори зовнішнього (макро-) середовища, що належать до груп, які мають істотне значення для умовного підприємства.

ТАБЛИЦЯ PEST-АНАЛІЗУ ТЕНДЕНЦІЙ ЗОВНІШНЬОГО (МАКРО-) СЕРЕДОВИЩА, ЩО МАЮТЬ ІСТОТНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УМОВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Політика	Оцінка	Економіка	Оцінка
Соціум	Оцінка	Технологія	Оцінка

Перелік факторів:

- ✓ корупція;
- ✓ прискорення темпів науково-технічного прогресу;

- ✓ нові удосконаленні послуги на вищому рівні;
- ✓ відданість покупців вітчизняній продукції;
- ✓ підвищення мінімального рівня зарплати;
- ✓ вибори президента;
- ✓ підвищення рівня попиту на певні види послуг;
- ✓ необхідність вкладання власних коштів у НДДКР;
- ✓ зміни законодавства;
- ✓ скорочення життєвого циклу технологій;
- ✓ зниження податкового тиску;
- ✓ недосконалість законодавчої бази;
- ✓ громадське невдоволення політикою уряду;
- ✓ інфляція;
- ✓ посилення державного галузевого регулювання;
- ✓ політична стабільність;
- ✓ вплив опозиції на прийняття рішень президентом;
- ✓ збільшення державних замовлень;
- ✓ політичне протистояння у Верховній Раді;
- ✓ високі процентні ставки по кредитах;
- ✓ укладення міждержавних договорів у сфері надання послуг за кордоном;
- ✓ посилення державного контролю за ціноутворенням;
- ✓ зростання ВВП;
- ✓ зміна політичного курсу країни;
- ✓ розвиток ринкової інфраструктури;
- ✓ скорочення чисельності населення в регіоні.

3.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

- ☞ Особливості середовища господарювання підприємств різних галузей за сучасних умов.
- ☞ Практичний досвід використання PEST-аналізу.
- ☞ Законодавчі засади забезпечення захисту економічної конкуренції.
- ☞ Логіка побудови SLEPT- і STEEPLE-аналізу зовнішнього середовища підприємства
- ☞ Особливості діяльності Антимонопольного комітету України.

3.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Середовище господарювання підприємства — це ...

- а) процес створення нових й удосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки;

б) це сукупність умов і факторів, які впливають на його розвиток, зумовлюють необхідність своєчасного прийняття рішень, спрямованих на пристосування до них;

с) процес формування та удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, зорієнтований на досягнення науки і техніки;

д) процес формування та удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, зорієнтований на кінцеві результати його господарської діяльності.

2. *Недоліком моделі пізнавальних систем (прийняття рішень) є ...*

а) те, що керівництво приймає стратегічні рішення більшою мірою на основі інформації про поточний стан зовнішнього середовища, без оцінювання можливих його змін;

б) неможливість урахування не галузевих впливів на організацію;

с) відсутність чіткого образу зовнішнього середовища, що ускладнює його сприйняття та оцінювання;

д) динамічність моделі у зв'язку з розв'язанням задач різного рівня складності не дозволяє виокремити складові та межі «середовища завдань» та «загального середовища».

3. *В компромісній концепції побудови середовища господарювання підприємства виокремлюють:*

а) зовнішнє (макро-) середовище;

б) систему управління підприємством;

с) інфраструктуру підприємства;

д) проміжне (мезо-) середовище;

е) внутрішнє (мікро-) середовище.

4. *Мікросередовище підприємства включає:*

а) бізнес-культуру;

б) партнерів;

с) персонал;

д) конкурентів;

е) менеджмент;

ф) споживачів.

5. *Ступінь впливу на сферу діяльності означає...*

а) відносну кількість інформації в середовищі і невпевненість у її точності;

б) розподіл його елементів у межах одного регіону або на великій території;

с) міру, якою претензії підприємства на ту або іншу діяльність чи ринок визнаються чи заперечуються іншими сторонами, наприклад, державою;

д) силу, з якою зміни одного фактора впливають на інші фактори.

6. *Ринок у вузькому розумінні — це ...*

а) сфера товарного обігу і пов'язана з ним сукупність товарно-грошових відносин, що виникають між виробниками (продавцями) та споживачами (покупцями) у процесі купівлі-продажу товарів;

б) система адміністративного впливу на економічну поведінку різних суб'єктів;

с) царина прояву економічних відносин між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання.

7. *Який з п'яти типів ринку характеризує таке висловлення «..... — особи і підприємства, що закупають товари для використання їх у виробництві інших товарів та послуг»:*

- а) ринок споживачів;
- б) ринок громадських установ;
- с) міжнародний ринок;
- д) ринок проміжних продавців (посередників);
- е) ринок виробників?

8. *До рис ринку досконалої конкуренції належать:*

- а) велика кількість продавців і покупців, кожний з яких має незначну частку в загальному обсязі продажу чи споживання продукції;
- б) диференціація продукції;
- с) всі підприємства виробляють однорідну продукцію, використовуючи аналогічні виробничі процеси;
- д) кожна фірма має досконалу інформацію;
- е) конкуренція за ціною;
- ф) наявність свободи входу на ринок і виходу з нього (тобто відсутність вхідних і вихідних бар'єрів ринку);
- г) наявність великої кількості продавців; конкуренція за неціновими факторами; відносно невисокі вхідні та вихідні бар'єри.

9. *Характерними рисами ринку монополістичної конкуренції є такі:*

- а) велика кількість продавців і покупців, кожний з яких має незначну частку в загальному обсязі продажу чи споживання продукції;
- б) диференціація продукції;
- с) всі підприємства виробляють однорідну продукцію, використовуючи аналогічні виробничі процеси;
- д) кожна фірма має досконалу інформацію;
- е) конкуренція за ціною;
- ф) наявність свободи входу на ринок і виходу з нього (тобто відсутність вхідних і вихідних бар'єрів ринку);
- г) наявність великої кількості продавців;
- д) конкуренція за неціновими факторами;
- і) відносно невисокі вхідні та вихідні бар'єри.

ТЕМА 4

Системи управління підприємством

4.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення теми доцільно розпочати з питання, яке дозволить студентам визначити сутнісну характеристику процесів управління підприємством, з'ясувати, з яких елементів складається система управління підприємства та якими принципами вона керується. При цьому необхідно звернути особливу увагу на взаємозв'язок і взаємодію цих елементів на функції управління, а також на стилі управління, управлінські рішення та комунікації як важливі складові процесу управління. До принципів управління відносяться: діапазон управління, єдність керівництва, влада і відповідальність, централізація/децентралізація, скалярний ланцюг, оптимальність. Основними функціями управління є: планування, організація, мотивація, контроль.

Вивчення питання стосовно моделей та методів управління передбачає, передусім, приділення уваги існуючим методам управління та критеріям моделювання системи управління підприємством. Серед загальної сукупності методів управління виокремлюють кілька основних груп — це економічні, організаційні та соціально-психологічні методи, які найчастіше застосовуються в процесі цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт. Тому найбільшу увагу слід приділити визначенню і дослідженню характеристик цих методів та оцінюванню ефективності процесу управління загалом.

Визначення сутнісної характеристики структури підприємства та її складових є необхідною передумовою для розуміння загальної моделі взаємодії підрозділів та ієрархії підпорядкування на будь-якому підприємстві. При цьому необхідно розрізняти поняття виробничої, соціальної та управлінської структур підприємства.

Розглядаючи поняття виробничої структури, доцільно звернути увагу на її види, виділені за певними ознаками (системна, елементна, технологічна, предметна, змішана, цехова, безцехова, корпусна, комбінатська, комплексна) та на чинники її формування. Необхідність ознайомлення з соціальною структурою підприємства спричинена тим, що будь-яке підприємство в сучасних умовах орієнтоване не тільки на отримання прибутків, а більшою мірою на задоволення всіх потреб колективу, який є основним та

найціннішим ресурсом. Наявність соціальної структури на підприємстві відбиває практичну реалізацію концепції «людських стосунків», за якої власники підприємства сплачують винагороду найманим робітникам не лише у вигляді заробітної плати, а й додатковим соціальним пакетом.

Вивчаючи елементи структури управління підприємства студентам необхідно виходити з того, що управління здійснюється на основі поєднання прав власника (власників) щодо господарського використання свого майна й участі в управлінні трудового колективу.

Система управління підприємством складається з певних елементів, які структуровані по вертикалі та горизонталі залежно від взаємовідносин і взаємопідпорядкованості суб'єкта управління та об'єкта управлінського впливу. В процесі структуризації виникає вертикальний ієрархічний поділ і формуються горизонтальні ланки зв'язку. Об'єктивним результатом структуризації є організаційна структура управління підприємством, найвагомішими чинниками формування якої є: ринкова позиція підприємства; продукція; технологія; розмір підприємства; персонал. Для структуризації використовують такі методи: структуризації цілей, експертно-аналітичний, організаційного моделювання, аналоговий. Важливим також є знання характеристик організаційної структури управління, що забезпечують їй можливість вчасно та якісно реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. До таких характеристик відносять, як правило, подільність, ієрархічність, інформаційність, динамізм та стабільність.

Вивчаючи питання організаційної структури управління підприємством, необхідно також ознайомитися з передумовами її побудови, зіставити ці передумови з характеристиками відомих типів та видів структури управління, сучасні тенденції їх розвитку. Організаційні структури управління вибираються підприємством індивідуально, залежно від конкретного змісту чинників їх формування та поділяються на класичні (лінійні, функціональні, лінійно-штабні, дивізіонні) і органічні (проектні, венчурні, матричні, конгломератні).

4.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Управління (менеджмент) підприємством* — це координація зусиль персоналу, визначення порядку використання матеріа-

льних і нематеріальних ресурсів, забезпечення зв'язку із зовнішнім середовищем функціонування задля досягнення цілей підприємства.

♣ *Принципи управління* — це правила, за якими реалізується управління підприємством. До них, зокрема, відносяться: діапазон управління; єдність керівництва; влада і відповідальність; централізація/децентралізація; скалярний ланцюг; оптимальність.

♣ *Корпоративне управління* є складовою частиною менеджменту підприємства у формі акціонерного товариства, що регулює взаємовідносини між заінтересованими особами (передусім акціонерами і топ-менеджерами) з приводу ефективного використання інвестованого акціонерами в підприємство капіталу.

♣ *Функції управління* — це сукупність дій, спрямованих на досягнення цілей управління підприємством. Вони полягають, передусім, у плануванні, організації, мотивації та контролі.

♣ *Комунікація* — це процес обміну інформацією, необхідною для розроблення управлінських рішень. На підприємстві мають місце як зовнішні, так і внутрішні комунікації.

♣ *Моделі управління* характеризують специфіку менеджменту підприємств, притаманну різним країнам, що обумовлена національними культурними особливостями. Вони визначаються за такими критеріями: індивідуалізм/колегіальність (IDV), зона влади (PDI), ухилення від невизначеності (UAI), мужність/жіночість (MAS).

♣ *Методи управління* — це способи впливу на персонал з метою досягнення намічених менеджерами цілей. Розрізняють організаційні, економічні та соціально-психологічні методи управління.

♣ *Організаційна структура підприємства* — це його внутрішній устрій, що характеризує склад елементів, бізнес-процесів, підрозділів і зв'язки між ними.

♣ *Організаційні зміни* — опанування компанією нових ідей чи моделей поведінки.

♣ *Структурні зміни* — будь-які інновації в структурі та методах управління організацією.

♣ *Структуризація підприємства* — це формування та постійна адаптація організаційної структури до нових, безперервно виникаючих змін ринкових умов і технологій, цілей діяльності підприємства.

4.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов В. Г. Эволюция организационных структур // Менеджмент в России и за рубежом. — 2000. — № 1.
2. Масленникова Н. П. Управление развитием организации. — М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. — 304 с.
3. Мильнер Б. З. Теория организации: Учебник. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 588 с.
4. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. — СПб.: Питер, 2001. — 512 с.
5. Смирнов Э. А. Теория организации: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 248 с.
6. Холл Р. Х. Организации: структуры, процессы, результаты. — СПб.: Питер, 2001. — 512 с.
7. Лафта Дж. К. Теория организации: Учеб. пособие. — М.: ТК Велби, Проспект, 2003. — 416 с.

4.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність, елементи та принципи управління підприємством.
2. Функції та стилі управління.
3. Моделі та методи управління підприємством.
4. Організаційна структура підприємства: поняття, складові елементи та чинники її формування.
5. Класифікація виробничих структур різнотипних підприємств.
6. Соціальна та управлінська структури підприємства.
7. Типи організаційних структур управління підприємством та їх характеристика.

4.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

4.5.1. Питання для дискусій

- 🧠 Особливості формування комунікацій в організації та їх вплив на управлінські рішення.

☛ У чому полягає взаємозв'язок моделей та методів управління підприємством?

☛ У чому полягають принципові відмінності різних стилів управління?

☛ Як можна оцінити ефективність різних типів організаційних структур управління?

☛ Як впливає розмір підприємства на його організаційну структуру управління?

4.5.2. Ситуації для опрацювання на семінарському занятті

Ситуація 4.5.2.1.

Деякі керівники підприємств вважають, що головне призначення бізнесу — «робити гроші». Тому підприємства вони організовують у такий спосіб, щоб мати потужне основне виробництво, а соціальну складову структури мінімізують. Їх аргументація полягає в тому, що соціальна діяльність призводить до збільшення витрат, через це втрачається частина прибутку та погіршується конкурентоспроможність підприємства. Крім того, зростання витрат за рахунок їх соціальної складової веде до підвищення цін, від якого програють споживачі. Отже, утримання соціальної структури завдає шкоди, як власникам підприємств, так і клієнтам.

Інші керівники мають діаметрально протилежні погляди. Вони вважають своїм обов'язком не тільки піклуватися про найманий персонал, а й ураховувати в діяльності потреби охорони навколишнього середовища і некомерційні інтереси людей. Щодо додаткових витрат, то, на їх думку, вони є необхідними, оскільки клієнти врешті-решт віддадуть перевагу продукції соціально відповідальних виробників.

Аргументуйте відповіді на такі запитання:

1. Яку думку ви поділяєте і чому?
2. Чи мають українські власники підприємств нести соціальну відповідальність, і якщо мають, то в яких формах?
3. Чи можна підрахувати фінансову вигоду (збитки) від соціальної діяльності підприємства? Якщо так, то як це зробити?

Ситуація 4.5.2.2.

В практиці управління підприємствами зустрічаються такі ситуації при прийнятті управлінських рішень:

- керівник приймає рішення і інформує підлеглих про його зміст;

- керівник приймає рішення і пояснює підлеглим, чому саме його він прийняв;
- керівник цікавиться думками підлеглих для перевірки правильності свого рішення;
- керівник приймає рішення і передає його групі підлеглих — фахівців на доопрацювання;
- керівник знайомить підлеглих із суттю проблеми, вислуховує пропозиції і приймає рішення;
- керівник пояснює проблему, просить підлеглих запропонувати шляхи її розв'язання, а потім обирає, корегує і затверджує один з варіантів.

Аргументуйте відповіді на такі запитання:

1. Який з цих способів прийняття управлінських рішень Ви вважаєте найкращим?
2. Чи можуть бути ситуації, в яких менеджери підприємств мають застосовувати ті чи інші способи прийняття управлінських рішень?

4.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

4.6.1. Практичне завдання

Проаналізуйте структуру компанії Siemens (рис. 4.1*) і дайте відповіді на такі запитання:

1. Який тип організаційної структури управління використовується компанією?
2. Чим обумовлений вибір компанією саме такої організаційної структури?
3. Які основні рівні управління і в чому полягають їх функції?

* Герчинова И. Н. Менеджмент. Практикум: Учебн. пособие для вузов. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — С. 168.

Рис. 4.1. Структура компанії Siemens

4.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Принципи та етапи процесу побудови організаційної структури управління підприємством.

☞ Еволюція організаційних структур управління підприємством.

☞ Аналіз організаційної структури управління з погляду стратегічної поведінки учасників організації.

☞ Вплив стилів управління на формування організаційної структури підприємства.

☞ Склад та зміст організаційних відносин на підприємстві.

☞ Новітні організаційні типи підприємств.

☞ Зарубіжний досвід управління підприємством.

☞ Сучасні тенденції розвитку структур управління.

4.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. *Виробнича структура підприємства — це ...*

- a) підрозділи, в яких виконуються виробничі процеси;
- b) організаційні утворення, необхідні для задоволення соціально-побутових і культурних потреб працюючих;
- c) служби, що забезпечують кооперацію робіт виробничих та соціальних підрозділів і зв'язок із зовнішніми контрагентами підприємства.

2. *Управлінська структура підприємства — це ...*

- a) служби, що забезпечують кооперацію робіт виробничих та соціальних підрозділів і зв'язок із зовнішніми контрагентами підприємства;
- b) підрозділи, в яких виконуються виробничі процеси;
- c) організаційні утворення, необхідні для задоволення соціально-побутових і культурних потреб працюючих.

3. *Соціальна структура підприємства — це ...*

- a) служби, що забезпечують кооперацію робіт виробничих та соціальних підрозділів і зв'язок із зовнішніми контрагентами підприємства;
- b) організаційні утворення, необхідні для задоволення соціально-побутових і культурних потреб працюючих;
- c) підрозділи, в яких виконуються виробничі процеси.

4. *Підприємства, що зосереджуються на виробництві кінцевої продукції, одержуючи необхідну їм продукцію та послуги від інших підприємств, мають ...*

- a) системну виробничу структуру;
- b) елементну виробничу структуру;
- c) правильної відповіді немає.

5. *Ознакою якої виробничої структури є спеціалізація підрозділів підприємства на виконанні тільки певної частки виробничого процесу:*

- a) предметної;
- b) технологічної;
- c) змішаної;
- d) правильної відповіді немає;
- e) правильними є відповіді b) та c)?

6. Коли на підприємствах здійснюється багатостадійне виробництво, характерною ознакою якого є послідовність процесів переробки сировини, ними використовується ...

- a) безцехова структура;
- b) корпусна структура;
- c) цехова структура;
- d) комбінатська структура;
- e) комплексна структура?

7. ... метод структуризації підприємства передбачає розроблення формалізованих математичних, графічних та інших моделей, які є для вибору раціональної структури:

- a) експертно-аналітичний;
- b) аналоговий;
- c) організаційного моделювання;
- d) структуризації цілей.

8. До якого з принципів управління відноситься твердження, що лінія влади від вищого рівня управління до основного має бути забезпечена дієвим зв'язком, який дає змогу приймати рішення на основі актуальної, достовірної та повної інформації:

- a) єдність керівництва;
- b) діапазон управління;
- c) оптимальність;
- d) влада і відповідальність;
- e) скалярний ланцюг;
- f) централізація/децентралізація?

9. До якого з принципів управління відноситься твердження, що управлінські дії є результатом не лише опанування науки менеджменту, а й своєрідним мистецтвом, тому система управління підприємством має бути пристосована до індивідуальних особливостей топ-менеджерів:

- a) єдність керівництва;
- b) діапазон управління;
- c) оптимальність;
- d) влада і відповідальність;
- e) скалярний ланцюг;
- f) централізація/децентралізація?

10. До якого з принципів управління відноситься твердження, що кожна операція (групи операцій) має керуватися одним мене-

джером, адже подвійна підпорядкованість в управлінні знижує його ефективність:

- a) єдність керівництва;
- b) діапазон управління;
- c) оптимальність;
- d) влада і відповідальність;
- e) скалярний ланцюг;
- f) централізація/децентралізація?

11. Організаційні методи управління — це ...

a) методи управління, що ґрунтуються на матеріальних інтересах участі людей у діяльності підприємства; вони реалізуються через систему оплати праці й участь у прибутках;

b) комплекс засобів і прийомів впливу на працівників, що ґрунтуються на використанні ділових стосунків та адміністративній владі керівництва;

c) методи, що передбачають розроблення і використання групових норм поведінки, створення психологічних стимулів до праці, особисту участь працівників в управлінні підприємством тощо;

d) методи, що базуються на концепції поведінки людей в організаційних системах.

12. Зміст ... методів управління полягає в формуванні структури та ієрархії управління, делегуванні повноважень і відповідальності певним категоріям працівників, визначенні орієнтирів діяльності підлеглих, наданні методично-інструктивної та іншої допомоги виконавцям:

- a) економічних;
- b) розпорядчих;
- c) регламентних;
- d) психологічних.

13. Класичному типу організаційної структури управління підприємством характерна ...

- a) жорстка ієрархія управління;
- b) слабка формалізація правил і процедур;
- c) формалізація функцій;
- d) розмитість ієрархії управління;
- e) централізація прийняття рішень;
- f) широка визначеність повноважень і відповідальності;
- g) чітка закріпленість повноважень і відповідальності;
- h) децентралізація прийняття рішень.

14. Органічному типу організаційної структури управління підприємством характерна ...

- a) жорстка ієрархія управління;
- b) слабка формалізація правил і процедур;
- c) формалізація функцій;
- d) розмитість ієрархії управління;

- e) централізація прийняття рішень;
- f) широка визначеність повноважень і відповідальності;
- g) чітка закріпленість повноважень і відповідальності;
- h) децентралізація прийняття рішень.

15. До органічного типу організаційних структур управління відносяться ...

- a) лінійно-штабна;
- b) матрична;
- c) функціональна;
- d) продуктова дивізійна;
- e) венчурна;
- f) проектна.

16. Специфічна діяльність з формування структури певного суб'єкта господарювання, координації внутрішніх підрозділів, розподілу повноважень і відповідальності між конкретними керівниками та виконавцями є однією із функцій управління, це ...

- a) організація;
- b) мотивація;
- c) планування;
- d) регулювання;
- e) контроль.

17. За ... організаційної структури управління виконавці одночасно підпорядковані всім функціональним керівникам:

- a) лінійної;
- b) функціональної;
- c) лінійно-функціональної;
- d) дивізійної;
- e) матричної.

18. Економічні методи управління діяльністю підприємства реалізують ...

- a) матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах;
- b) мотиви примусового характеру;
- c) мотиви соціальної поведінки людини;
- d) правильні відповіді a) і b);
- e) усі відповіді правильні.

19. Основними перевагами лінійної організаційної структури управління є ...

- a) зростання інформаційних зв'язків між робітниками підрозділів;
- b) орієнтація на активне використання нововведень у всіх напрямках діяльності;
- c) сприяння спеціалізації і підвищенню ефективності роботи функціональних підрозділів;
- d) конкретність завдань і повноважень керівників різних рівнів;
- e) швидке прийняття управлінських рішень і підвищення їх якості.

20. Організаційна структура управління — це...

- a) сукупність усіх виробничих, невиробничих та управлінських підрозділів підприємства;
- b) внутрішній устрій підприємства, який характеризує склад підрозділів і систему зв'язків, підпорядкованості та взаємодії між ними;
- c) форма системи управління, яка визначає склад, взаємодію та підпорядкованість її елементів;
- d) сукупність складових якого-небудь об'єкта, які мають підпорядкований допоміжний характер і забезпечують умови для нормальної діяльності об'єкта в цілому.

21. Дивізіонна організаційна структура управління — це структура, за якої ...

- a) кожний виробничий підрозділ корпорації має свою досить розгалужену структуру управління;
- b) виконавці одночасно підпорядковані всім функціональним керівникам;
- c) кожний підлеглий має лише одного керівника, який виконує всі адміністративні та спеціальні функції у відповідному підрозділі;
- d) на рівні адміністрації корпорації централізовано загальнокорпоративні функції управління;
- e) поряд з лінійними керівниками та функціональним апаратом управління виділяють ще й тимчасові проектні групи.

22. Процес визначення мети, передбачення майбутнього розвитку діяльності підприємства та поєднання індивідуальних завдань членів організації для досягнення загального результату — це ...

- a) організація;
- b) мотивація;
- c) планування;
- d) регулювання;
- e) контроль.

23. Матрична організаційна структура управління — це структура управління ...

- a) де кожний виробничий підрозділ корпорації має свою власну досить розгалужену структуру управління;
- b) де виконавці одночасно підпорядковані всім функціональним керівникам;
- c) де кожний підлеглий має лише одного керівника, який виконує всі адміністративні та спеціальні функції у відповідному підрозділі;
- d) де на рівні адміністрації корпорації централізовано загальнокорпоративні функції управління;
- e) де поряд з лінійними керівниками та функціональним апаратом управління виділяють ще й тимчасові проектні групи.

ТЕМА 5

Ринок продукції (послуг) та маркетингова діяльність підприємства

5.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Тема присвячена одному з головних елементів системи господарювання та кінцевому результату виробничого процесу на підприємстві. Розпочинати вивчення проблемних питань необхідно з усвідомлення змісту поняття «продукція», під якою розуміють кінцевий результат здійснення виробничого процесу на підприємстві, що має матеріалізовану форму, конкретні властивості, усталені характеристики та здатний задовольняти потреби споживачів.

За ступенем обробки продукція поділяється на:

1) *сировину* або *природний матеріал* — це продукт праці, взятий у природи, до нього застосовано працю лише з його добування (у видобувній промисловості), вирощування та збирання в сільському, лісовому, рибному господарстві. Сировина може бути мінеральною (паливно-енергетична, гірничо-хімічна) і натуральною. Згідно з традиційною класифікацією результати переробки сировини називають матеріалами. Основними називаються матеріали, які в натуральній формі входять до складу готового продукту, складаючи його матеріальну основу; допоміжні матеріали до складу готової продукції не входять, а тільки сприяють її трансформації;

2) *напівфабрикати* і *незавершене виробництво* — це частково оброблені сирі матеріали. При цьому незавершеним виробництвом є предмети праці, які перебувають у цей момент у процесі обробки, напівфабрикати — частково оброблені предмети праці, які знаходяться поза процесом обробки і очікують наступної стадії обробки;

3) *готова продукція (готові вироби)* — це вироби, призначені для реалізації на сторону або відпуску непромисловим господарствам і організаціям самого підприємства, які повністю відповідають стандартам або технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і передані на склад готової продукції. Слід звернути увагу на виокремлення понять *кінцева та проміжна продукція*.

Послугою вважають будь-яку діяльність або дію, яку продуцент може запропонувати споживачам, і результатом якої є задоволення потреби через одержання певної вигоди останніми за відсутності володіння будь-чим матеріальним. Послуги суттєво ризнують від

матеріалізованої продукції внаслідок наявності таких специфічних рис як невідчутність, невіддільність від джерела і об'єкта послуги, мінливість якості і нездатність до зберігання.

Необхідно розглянути показники вимірювання обсягу продукції: *натуральні показники* (одиниці ваги, обсягу, площі, кількості: тонни, кубічні метри, погонні метри, квадратні метри, квадратні дециметри, штуки тощо), *умовно-натуральні* — застосовуються, коли підприємство виготовляє кілька сортів або видів продукції: руда з певним вмістом металу, умовні банки, умовні листи шиферу) та *вартісні показники* (обсяги товарної, валової, реалізованої та чистої продукції).

До характеристик продукції, яка випускається підприємством, відносяться асортимент та номенклатура. *Асортимент* — це упорядкована за визначеними ознаками продукція, яка випускається підприємством, або кілька різноманітних товарів, згрупованих за будь-якою ознакою, наприклад, за функціональним призначенням. *Номенклатура* — застосовуваний статистикою систематизований перелік найменувань виробів із кодами позицій, встановленими для відповідної галузевої продукції в Державному класифікаторі продукції та послуг.

Після цього необхідно розглянути блок питань, пов'язаних з визначенням і оцінюванням якості та конкурентоспроможності продукції. Під *якістю* продукції розуміють міру, якою сукупність її характеристик задовольняє визначені вимоги. Кількісна характеристика однієї чи більше властивостей продукції (за якими визначається її якість), що розглядаються стосовно певних умов її створення та експлуатації або споживання, називається *показником якості*. Для оцінювання якості продукції використовується система показників, які групують на *узагальнюючі, комплексні та одиничні показники якості*. Одиничні показники якості можуть бути агреговані у такі групи: показники призначення, економічності, надійності, технологічності, ергономічні, естетичні, стандартизації та уніфікації, патентно-правові, транспортбельності, екологічні та показники безпеки

Показники якості продукції визначаються такими методами: *ресстраційним* (спостереження та підрахунок кількості певних подій, явищ, предметів або витрат за одиницю часу), *вимірювання* (здійснюється за допомогою технічних засобів вимірювання), *органолептичним* (визначення якості продукції за допомогою органів чуття за бальною системою), *експериментальним (традиційним)*, *соціологічним* (збір та аналіз відгуків фактичних чи можливих споживачів продукції), *експертним* (здійснюється на під-

ставі рішень, що приймаються експертами (фахівцями в галузі створення, виготовлення, експлуатації виробів), *розрахунковим* (використання аналітичних та (або) статистичних залежностей показників якості продукції, при цьому рівень якості продукції визначають з використанням правил математичної статистики, тому його також називають *статистичним*).

Відносною характеристикою якості продукції є *оцінка технічного рівня продукції*, яка визначається шляхом зіставлення значень показників її технічної досконалості з відповідними значеннями показників базового зразка (еталона). Рівень якості продукції (технічний рівень) одного виду оцінюється за допомогою диференційованого методу, або методу відносних показників; узагальнюючого методу; змішаного методу; комплексного методу. *Інтегрований показник якості* застосовується для продукції, що не має аналогів, і визначається як відношення сумарного корисного ефекту від використання зразка продукції за заданий період часу до сумарних витрат на її створення, експлуатацію та споживання. Він встановлюється за державними і міжнародними стандартами.

Конкурентоспроможність товару — це сукупність споживчих властивостей певного товару, що характеризують його відмінність від аналогічного товару за ступенем відповідності визначеній потребі споживача із урахуванням сукупних витрат на її задоволення. Конкурентоспроможність є не що інше, як можливість успішного продажу товару на певному ринку у визначений момент часу. Ця можливість залежить від багатьох чинників, а саме: цін і умов платежу; строків і умов постачання; організації інформування споживачів; системи оподаткування; платоспроможності населення.

Для визначення конкурентоспроможності використовують кілька методик. Найпоширенішою є розрахунок конкурентоспроможності складнотехнічної продукції — машин, обладнання, побутової техніки. Розрахунок конкурентоспроможності починають із визначення переліку параметрів для оцінювання, обираючи найважливіші з погляду споживача. Всі параметри, за якими оцінюється товар, фахівці поділяють на три групи — нормативні, технічні, економічні. Нормативні параметри окреслені чинними в країні нормами, стандартами та законодавством, тому відповідність нормативних параметрів є безумовною. До технічних параметрів конкурентоспроможності слід віднести такі їх групи, як класифікаційні параметри (характеризують властивості товару, що визначають його призначення, сферу використання та умови

застосування), функціональні (досконалість, виконання основної функції, універсальність, виконання додаткових функцій), показники надійності, технологічності, довговічності; ергономічні (антропометричні, фізіологічні, психологічні, психофізичні), естетичні (форма, дизайн); екологічні, показники безпеки.

За величиною технічних параметрів споживач оцінює, наскільки властивості виробу, представлені цим параметром, задовольняють відповідну потребу споживача. Кількісно це виражається процентним відношенням розміру певного параметра до розміру того ж параметра, за яким потреба споживача задовольняється цілком (параметр товару-зразка). Отриманий показник називається одиничним параметричним показником. Слід зазначити, що як зразок, з параметрами якого порівнюються параметри оцінюваного товару, зазвичай обирають товар підприємства-конкурента або ідеальний товар, який задовольняє потреби споживачів на 100 %.

Такі розрахунки проводяться і за всіма обраними технічними параметрами, тому в остаточному підсумку одержують цілу низку показників, які характеризують близькість виробу до вимог споживача. На базі одиничних параметричних показників формують груповий технічний показник (індекс технічних параметрів), що характеризує відповідність виробу певній потребі. Для цього об'єднують одиничні параметричні показники із урахуванням коефіцієнта значущості (ваги) кожного одиничного показника в загальній їх сукупності. Індекс технічних параметрів характеризує ступінь відповідності певного товару наявній потребі за рядом технічних параметрів. Чим він вище, тим у цілому повніше задовольняються запити споживачів. Груповий показник моделює вибір товарів на ринку, в процесі якого покупець намагається вибрати товар із максимальним споживчим ефектом.

Використовуючи одиничні і групові показники, слід враховувати, що конкретна потреба, яку покликаний задовольнити товар, має природні межі, обумовлені функціями товару, соціальними умовами, традиціями тощо. Тому пропозиція ринку товару, параметри якого перевищують запити споживача, є недоцільною, оскільки таке перевищення покупцем не враховується, а одиничний показник за конкретним параметром не може набувати значень більше 100%; невідповідність же параметра потребі робить товар непотрібним взагалі. Потім для визначення рівня конкурентоспроможності конкуруючі товари порівнюють за економічними параметрами. Під час такого порівняння також оцінюється

аналізований товар і товар-зразок, за яким потреба задовольняється цілком.

Завершується розрахунок визначенням інтегрованого показника конкурентоспроможності, який є співвідношенням індексу технічних та індексу економічних параметрів оцінюваного товару. Якщо конкурентоспроможність менше одиниці, то аналізований товар поступається товару-зразку, дорівнює одиниці — має однаковий із зразком рівень конкурентоспроможності, перевищення одиниці свідчить про те, що конкурентоспроможність аналізованого товару вище, ніж товару-зразка.

Наступним напрямом в опануванні цієї теми є «маркетинг», під яким розуміють вид діяльності, спрямований на задоволення потреб людей і організацій за допомогою обміну. На макрорівні маркетинг є потужним інструментом збалансування обмежених ресурсів і необмежених людських потреб, на мікрорівні — інструментом формування взаємовигідних відносин обміну між споживачами та продавцями через канали зворотного зв'язку з ринком.

Як суто ринкова концепція, маркетинг у процесі свого становлення та розвитку еволюціонує відповідно до трансформаційних тенденцій ринку — від початкового зосередження на виробництві до все більшої орієнтації на споживача, що знайшло своє відображення в існуючих концепціях маркетингу. *Концепції маркетингу* — це сформовані підходи, погляди, переконання, що базуються на визначених змістовних засадах, і відповідно до яких будуються системні принципи маркетингової діяльності підприємства. Існує п'ять альтернативних концепцій маркетингу, кожна з яких відповідає певному етапу розвитку ринку і, відповідно, становленню маркетингу.

Виробнича або концепція удосконалювання виробництва називається *пасивним маркетингом*, який реалізується на економічно слабких ринках — з низькими рівнями доходів споживачів та дефіцитом товарів і послуг. *Товарна або концепція удосконалення товару* є орієнтацією більшості споживачів на товари та послуги, що за своїми характеристиками та якістю перевершують аналоги і тим самим забезпечують споживачам більшу вигоду. Ця концепція передбачає, що споживачі віддадуть перевагу якісним товарам із надійними експлуатаційними характеристиками, отже, підприємство зосереджує свою увагу на постійному удосконаленні товарів. Основою цієї концепції є задоволення базових потреб за допомогою поліпшених, якісніших товарів — або насичення так званого «базового» ринку.

Торгова або концепція інтенсифікації збутових зусиль реалізується у разі товарної насиченості ринків, отже, продуценту треба докласти значні зусилля для збуту товару. Продуцент або продавець створює ефективні системи збуту, впроваджує нові форми збуту (наприклад, самообслуговування), підвищує продуктивність збутових мереж і забезпечує швидко доставку виготовлених товарів до виявлених ринків. Відрізняє цю концепцію певний ступінь комерційної агресивності, що здебільшого забезпечує успіх підприємству.

Традиційна концепція маркетингу називається ще активним маркетингом. Ця концепція реалізується, коли більшість потреб споживачів практично задовольняються наявними товарами і послугами. Успіх підприємству за таких умов забезпечує, передусім, старанне вивчення потреб та вимог споживачів, сегментація та мікросегментація ринку (це визначення груп споживачів, що мають схожі потреби, але не хочуть або не можуть їх задовольнити пропонованими товарами), створення нових або пристосування існуючих товарів до незадоволених індивідуалізованих потреб цільових споживачів. Традиційна концепція також передбачає формування нових потреб (наприклад, у здоровому способі життя) та забезпечення їх реалізації адекватними інноваційними товарами і послугами.

Концепція соціально-етичного або відповідального маркетингу надає пріоритет загальнолюдській відповідальності та соціальній етиці. Балансуючи між потребами та бажаннями споживачів, цілями виробників і довгостроковими інтересами суспільства, ця концепція орієнтує бізнес на етику, соціальне спрямування, упередження дій, що порушують законодавчо встановлені права споживачів, збереження природного середовища, екологію. В межах цієї концепції набирає поширення так званий «зелений маркетинг».

Маркетингова діяльність будь-якого підприємства чи організації спрямована на досягнення та забезпечення прибутковості за рахунок конкурентопереважаючого задоволення потреб цільових ринків, сегментів ринку або груп споживачів. Логіку і послідовність маркетингової діяльності підприємства розглядають за допомогою такої моделі:

Перший блок моделі — *«Аналітико-стратегічний»*, розкриває такі функції, що виконуються підприємством для здійснення маркетингової діяльності: дослідження ринку; аналіз і оцінювання маркетингових можливостей підприємства; сегментація ринку і вибір цільових сегментів; розроблення стратегії маркетингу.

Другий блок моделі маркетингової діяльності — *«Розробка комплексу маркетингу»* орієнтує підприємство на формування так званого «маркетингу-мікс», тобто маркетинг-менеджери приймають рішення, які стосуються товарів, рівня цін, каналів розподілу і рівня обслуговування, системи просування товарів, намагаючись розробити такий варіант маркетингового комплексу, який забезпечував би споживачам найкращу пропозицію за збереження витрат підприємства в розумних межах.

Третій блок моделі маркетингової діяльності підприємства — *«Організація та управління маркетингом»* забезпечує: створення служби маркетингу; функціонування маркетингової інформаційної системи; управління маркетинговою діяльністю.

Заключним питанням цієї теми є розгляд кон'юнктури ринку, що є сукупністю умов і чинників, які визначають ринкову ситуацію, та рис, які її характеризують: варіабельність; динамічність; циклічність. Після цього необхідно розкрити сутність основних складових кон'юнктури ринку: пропозиції (обсяг товарів і послуг, призначених для продажу і запропонованих покупцям протягом певного періоду за визначеною ціною) та попиту (потреба, яка забезпечена грошима і представлена ринку). Диференціація попиту дозволяє гнучкіше оцінити стан ринку і прогнозувати попит на конкретний товар. Попит можна диференціювати за намірами покупців на: твердосформульований (жорсткий); альтернативний (м'який, компромісний); спонтанний (імпульсивний); панічний (ажіотажний). Для оцінювання кон'юнктури ринку існує певна система показників. Вона включає дев'ять груп показників, кожна з яких містить конкретні індикатори, що в сукупності характеризують ринкову кон'юнктуру: 1) пропозиція товарів (обсяг, структура і динаміка пропозиції; виробничий і сировинний потенціал пропозиції; еластичність пропозиції); 2) купівельний попит на товари (попит у диференціації; споживчий потенціал; еластичність попиту); 3) пропорційність ринку: (співвідношення попиту і пропозиції; співвідношення ринку засобів виробництва, споживчих продуктів і послуг; товарна структура товарообігу; поділ ринку між виробниками, оптовими і роздрібними продавцями (частки ринку); структура продавців за формами власності; структура покупців; регіональна структура ринку); 4) тенденції розвитку ринку, коливання (темпи зростання, вектори і параметри трендів продажу, цін і товарних запасів, інвестицій і прибутку); 5) сталість і циклічність ринку (коефіцієнти варіації продажу, цін і товарних запасів за часом і в просторі; параметри моделей сезонності розвитку і циклічності розвитку ринку); 6) регіональні розбіжності стану і розвитку

ринку (регіональна варіація співвідношення попиту і пропозиції й інші пропорції ринку; регіональна варіація рівня попиту; регіональна варіація темпів динаміки основних параметрів розвитку ринку); 7) ділова активність і комерційний ризик (портфель замовлень, його склад, заповнювання і динаміка; кількість, розмір, частота і динаміка угод; ступінь завантаженості виробничих (торгових) потужностей); 8) масштаб ринку (інвестиційний ризик; ризик прийняття маркетингових рішень; ризик випадкових ринкових коливань); 9) рівень монополізації і конкуренції (кількість фірм, що діють на ринку кожного товару, їх розподіл за формами власності, організаційними формами і спеціалізацією; рівень приватизації; поділ ринку; частка малих, середніх і великих підприємств у загальному обсязі ринку).

В дослідженнях кон'юнктури важливе місце займає інформаційне забезпечення — фахівці використовують різноманітну інформацію, яка умовно поділяється на загальну, комерційну, спеціальну. *Загальна інформація* стосується ринкової ситуації в цілому, що пов'язана з розвитком галузі або конкретного виробництва. Її джерелами слугують відомості державної і галузевої статистики, офіційні форми обліку і звітності.

Комерційна інформація — це відомості, джерелом яких є ділова документація продуцентів, огляди і звіти спеціалізованих фірм і організацій, які вивчають ринок. *Спеціальна інформація* — це дані, одержані в результаті заходів щодо вивчення ринку — різноманітних опитувань, спостережень, виявлення думок фахівців, а також результати організованих досліджень ринку та його складових. Така інформація має особливу цінність, оскільки, як правило, не розміщується у відкритих джерелах і переважно є унікальною.

5.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

♣ *Асортимент* — це упорядкована за визначеними ознаками продукція, яка випускається підприємством, або ряд різноманітних товарів, згрупованих за будь-якою ознакою, наприклад, за функціональним призначенням.

♣ *Валова продукція* — вартісний показник, який характеризує обсяг виробництва як по закінчених, так і по незакінчених виробках і промислових роботах, призначених для реалізації. Вона

включає вартість готових виробів і напівфабрикатів (як зі своєї сировини й матеріалів, так і з сировини і матеріалів замовника), за вирахуванням вартості продукції власного виробництва, витраченої на промислово-виробничі потреби всередині підприємства, а також вартість виконаних робіт промислового характеру за замовленням зі сторони або непромислових господарств і організацій свого підприємства; залишки незавершеного виробництва.

♣ *Конкурентоспроможність продукції* — сукупність споживчих якостей товару, які відображають його відмінність від аналогічного товару-конкурента за ступенем відповідності конкретним суспільним потребам і вартістю (ціною).

♣ *Номенклатура* — застосований статистикою систематизований перелік найменувань виробів із кодами позицій, встановленими для відповідної галузевої продукції в Державному класифікаторі продукції та послуг.

♣ *Послуга* — діяльність або дія, яку продуцент може запропонувати споживачам, і результатом якої є задоволення потреби через одержання певної вигоди останніми за відсутності володіння будь-чим матеріальним.

♣ *Ринок* — це сфера товарного обігу і пов'язана з ним сукупність товарно-грошових відносин, яка виникає між виробниками (продавцями) та споживачами (покупцями) у процесі купівлі-продажу товарів.

♣ *Товарна продукція* — економічний показник, який характеризує у грошовому еквіваленті обсяг виробленої та готової до реалізації продукції. До її складу включають: вартість вироблених за певний період (зданих на склад) та призначених для реалізації на сторону готових виробів; вартість робіт і послуг промислового характеру, які виконуються і надаються стороннім організаціям; вартість напівфабрикатів власного виробництва, які реалізуються на сторону.

♣ *Якість продукції* — цілісна сукупність споживчих властивостей продукції, що визначають її здатність задовольняти визначену потребу, відповідно до призначення у фіксованих умовах споживання.

5.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Должанський І. З., Загорна Т. О. Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
2. Кардаш В. Я., Павленко І. А., Шафалюк О. К. Товарна інноваційна політика: Підручник. — К.: КНЕУ, 2002. — 266 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент: Пер. с англ. — 11-е изд. — СПб.: Питер, 2005. — 797 с.
4. Макдональд М. Сегментирование рынка: Практ. руководство / Пер. 2-го англ. изд. — М.: Дело и Сервис, 2002. — 288 с.
5. Маркетинговий менеджмент: Підручник / Ф. Котлер, К. Л. Келлер, А. Ф. Павленко та ін. — К.: Хімджест, 2008. — 720 с.
6. Рождественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 419 с.
7. Портер М. Стратегія конкуренції. — К.: Основи, 1998. — 390 с.
8. Савоценко А. С. Інфраструктура ринку: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 336 с.
9. Фатрел Ч. Управление продажами. — СПб.: Издат дом «Нева», 2004. — 640 с.
10. Хаксевер К., Рендер Б., Рассел Р., Мердик Р. Управление и организация в сфере услуг. — СПб.: Питер, 2002.

5.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Характеристика та показники визначення обсягу продукції (послуг) підприємства.
2. Якість і конкурентоспроможність продукції.
3. Маркетингова діяльність підприємства.
4. Кон'юнктура ринку та визначення попиту на продукцію (послуги).

5.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

5.5.1. Питання для дискусій

- ☛ Чи можна прогнозувати параметри кон'юнктури ринку?
- ☛ Як впливає попит та пропозиція на формування ринкової ціни товару чи послуги?
- ☛ Чи існує взаємозв'язок між ринковою ціною та ціною рівноваги?
- ☛ Яку роль відіграє якість продукції у забезпеченні її конкурентоспроможності?
- ☛ Які основні проблеми формування маркетингових служб на підприємствах України?
- ☛ У чому полягають особливості сегментування ринку для товарів народного споживання та продукції виробничого призначення?
- ☛ Чи існує єдина методика визначення конкурентоспроможності продукції?

5.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 8.1, 8.4, 8.5, 8.7, 8.8*.

5.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

5.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 5.6.1.1. Необхідно дати визначення одного з нижченаведених понять (за формою зразка в додатку А), використовуючи не менше двох літературних джерел:

- ✓ *ринок;*
- ✓ *конкурентоспроможність продукції;*
- ✓ *маркетинг;*

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

- ✓ *якість продукції;*
- ✓ *кон'юнктура ринку.*

5.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Кон'юнктура ринку та визначення попиту на продукцію (послуги).

☞ Маркетингова політика підприємства за різних умов господарювання.

☞ Сертифікація продукції — напрями, види, роль у забезпеченні якості продукції.

☞ Особливості конкурентних відносин в Україні.

☞ Зарубіжний досвід забезпечення конкурентоспроможності продукції.

☞ Управління якістю: іноземний досвід та проблеми, що мають місце в Україні.

5.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Мінливість якості як складова послуги — це ...

а) характеристика, яка відрізняє послуги від матеріальних продуктів — послуги не можна спробувати на смак, побачити, приміряти, взяти в руки;

б) особливість послуг, яка вимагає усвідомлення продуцентом послуги того, що він є невід'ємним компонентом задоволення запитів споживача;

с) наслідок того, що послуги надаються і приймаються одночасно, що обмежує можливості контролю якості;

д) втрати, які вже не відшкодувати, тому підприємства іноді спрямовано завищують ціну послуг для компенсації ще не понесених, але дуже ймовірних втрат.

2. Чинником об'єднання товарів в асортимент не є ...

а) зв'язок товарів за задумом;

б) продаж товарів певним категоріям клієнтів або в певних торгових закладах, точках;

с) загальний діапазон цін;

д) однакові стадії життєвого циклу товарів.

3. Широтою товарного асортименту називається ...

а) загальна кількість груп товарів в асортименті;

б) загальна кількість варіантів пропозиції усіх товарів;

с) ступінь розмаїтості товарів різних асортиментних груп;

д) правильної відповіді немає.

4. Товарна продукція — це ...

а) увесь фізичний обсяг виробництва, в тому числі незавершеного;

б) готова до реалізації вироблена продукція, яка зберігається на складі підприємства;

с) продукція, за яку надійшли кошти на розрахунковий рахунок підприємства;

д) правильної відповіді немає.

5. *Обсяг реалізованої продукції — це ...*

а) обсяг товарної продукції, виготовленої та відвантаженої за певний період;

б) обсяг товарної продукції на складах підприємства;

с) обсяг відвантаженої покупцям товарної продукції, за яку у звітному періоді повністю надійшли кошти на розрахунковий рахунок.

6. *Незавершене виробництво — це ...*

а) упорядкована за визначеними ознаками продукція, яка випускається підприємством, або набір різноманітних товарів, згрупованих за будь-якою ознакою, наприклад, за функціональним призначенням;

б) предмети праці, які знаходяться в даний момент у процесі обробки;

с) вироби, призначені для реалізації на сторону або відпуску непромисловим господарствам і організаціям свого підприємства, які повністю відповідають стандартам або технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і здані на склад готової продукції;

д) вироби, технологічна обробка яких закінчена в одному з основних цехів підприємства, але які потребують додаткової доробки або переробки в іншому цеху того ж підприємства.

7. *Валовий оборот — це ...*

а) вартість, створена на підприємстві, тобто з вартості товарної продукції віднімають матеріальні і прирівняні до них витрати;

б) вартість запланованих до випуску готових виробів, напівфабрикатів власного виробництва, обладнання, а також інструментів, пристроїв загального призначення власного виготовлення, що відносяться до основних засобів підприємства, робіт промислового характеру;

с) вартість продукції, виробленої всіма цехами підприємства, незалежно від її подальшого призначення і використання;

д) вартість готових виробів, напівфабрикатів власного виробництва, робіт промислового характеру, які призначені для поставки споживачам і підлягають оплаті останніми.

8. *До показників якості за способом виразу відносять:*

а) комплексні;

б) проектні;

с) натуральні одиниці;

д) виробничі;

е) вартісні.

9. *Властивість виробу пристосовуватися до застережень та виявлення причин виникнення відмов, пошкоджень та відновлення і підтримання в робочому стані шляхом проведення технічного обслуговування та ремонту — це ...*

а) надійність;

б) довговічність;

- с) безвідмовність;
- д) ремонтпридатність;
- е) збереженість.

10. Рівень якості продукції (технічний рівень) одного виробу оцінюється за допомогою таких методів:

- а) органолептичний;
- б) диференційований;
- с) вимірювальний;
- д) комплексний;
- е) експериментальний.

11. Складовими третього блоку — «Організація та управління маркетингом» моделі маркетингової діяльності підприємства є:

- а) розроблення стратегії маркетингу;
- б) функціонування маркетингової інформаційної системи;
- с) методи просування товару (маркетингові комунікації);
- д) створення служби маркетингу;
- е) сегментація ринку і вибір цільових сегментів.

12. Аналіз ринкової ситуації та положення підприємства на конкретному ринку, що базується на інформації, одержаній у процесі проведення маркетингових досліджень — це ...

- а) сегментація ринку;
- б) стратегії маркетингу;
- с) маркетинговий комплекс;
- д) ситуаційний аналіз.

13. Кон'юнктура ринку — це ...

- а) сукупність економічних відносин, які складаються у сфері обміну з приводу купівлі-продажу товарів і послуг;
- б) максимально можливий обсяг реалізації товарів протягом певного періоду;
- с) сукупність умов і чинників, які визначають ринкову ситуацію;
- д) обсяг товарів і послуг, призначених для продажу і запропонованих покупцям на ринку протягом певного періоду за визначеною ціною.

14. Рисами, які характеризують кон'юнктуру ринку, можуть бути ...

- а) варіабельність;
- б) статичність;
- с) циклічність;
- д) динамічність;
- е) операційність.

15. Попит можна диференціювати за намірами покупців на ...

- а) особливий;
- б) альтернативний;
- с) панічний;
- д) критичний.

16. Пропорційність ринку — це ...

- а) потреба, забезпечена грошима і пред'явлена ринку;
- б) баланс попиту і пропозиції, розрахувати який можна тільки за всією сукупністю товарів і послуг.
- с) обсяг товарів і послуг, призначених для продажу і запропонованих покупцям на ринку протягом певного періоду за визначеною ціною;
- д) складне і динамічне явище, що складається із множини одиничних елементів і дій, розвиток яких підпорядковується ймовірнісним законам і вимірюється визначеною низкою якісних і кількісних ознак.

17. До третьої групи системи показників — «Пропорційність ринку», які характеризують ринкову кон'юнктуру включають:

- а) споживчий потенціал (у цілому і за окремими товарами й послугами): ємність ринків засобів виробництва, предметів споживання та послуг;
- б) поділ ринку між виробниками, оптовими і роздрібними продавцями (частки ринку) ;
- с) рівень приватизації: кількість і частка приватизованих підприємств, їх організаційні форми і частка в загальному обсязі ринку;
- д) структура покупців (оптових — за формами власності, роздрібних — за різноманітними характеристиками).

18. До дев'ятої групи системи показників — «Масштаб (розмір) ринку, рівень монополізації і конкуренції», які характеризують ринкову кон'юнктуру, включають:

- а) кількість фірм, які репрезентовані на ринку кожного товару, їх розподіл за формами власності, організаційними формами і спеціалізацією;
- б) загальний обсяг реалізації товарів (продуктів і послуг) на ринку і розподіл фірм за масштабами (обсягом збуту);
- с) коефіцієнти варіації продажу, цін і товарних запасів за часом і в просторі (економічному і географічному);
- д) частка малих, середніх і великих підприємств у загальному обсязі ринку;
- е) попит у диференціації за такими ознаками: ступенем задоволення, вектором зміни, формами утворення, купівельними вимірами, станом ринку і місцем купівлі.

19. Найбільш застосовуваними є такі моделі прогнозування показників кон'юнктури:

- а) аналогові моделі;
- б) стратегічні моделі;
- с) імітаційні моделі;
- д) цифрові моделі.

20. Попит на споживчі товари короткострокового користування, які не пов'язані зі застосуванням товарів тривалого користування, визначають шляхом множення таких показників:

- а) частка товарів тривалого користування, які замінюються внаслідок морального старіння;

- b) частка реальних користувачів серед потенційних споживачів;
- c) частота звертання до товару тривалого користування;
- d) рівень одиничного споживання на одного реального користувача.

ТЕМА 6

Планування діяльності підприємства та розроблення виробничої програми

6.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення цієї теми передбачає деталізований розгляд кількох проблемних питань, важливих для розуміння сутності процесів планування на підприємстві. Планування як процес конкретизації цілей діяльності підприємства в господарських завданнях передбачає формування послідовно формалізованого порядку їх визначення, оцінювання та встановлення параметрів досягнення. Власне, сам процес планування слід розглядати як своєрідний аудит усіх можливостей і ресурсів підприємства та знаходження шляхів і способів їх використання з метою реалізації цілей підприємства — виробничих, економічних, соціальних тощо.

Досить скептичний погляд на планування і асоціювання цієї функції управління з адміністративно-плановою системою сьогодні поступається усвідомленню того, що планування є невід'ємним інструментом, використання якого сприяє досягненню високоефективної діяльності підприємства. Національна економічна система, базисом якої є суб'єкти господарювання — підприємства, здатна розвиватися планово та цілеспрямовано і за ринкових умов. Формуючись і розвиваючись у межах національної економічної системи, підприємство в своїй діяльності не тільки спирається на державну концепцію розвитку економіки, а й реалізує її на мікрорівні.

Слід усвідомити, що сутність планування виражається через основні функції, до яких відносяться реалізуюча, узгоджуюча, функції передбачуваності та єдності. Кожна з цих функцій робить певний внесок у досягнення цільового призначення планування — цілеспрямованої діяльності підприємства з метою досягнення встановлених цілей через ефективне використання ресурсів і реалізацію сприятливих можливостей. Так, *реалізуюча функція* сприяє впровадженню єдиної економічної політики, започат-

кованої державою, що визначає темпи і джерела розвитку, напрями науково-технічного прогресу, форми використання його досягнень, трансформаційні економічні процеси. *Узгоджуюча* функція формує як пропорційний внутрішній розвиток самого підприємства через досягнення відповідних пропорцій в обсягах потужностей, масштабах діяльності, витратах на утримання підрозділів підприємства, так і макропропорційний розвиток галузей і економіки в цілому. Функція *передбачуваності* розкриває головне призначення планування як інструменту визначення майбутнього стану підприємства, конкретизованого через низку взаємоузгоджених планових показників у визначеному часовому періоді, а функція *єдності* забезпечує реалізацію єдиних підходів до управління суб'єктами господарювання.

Важливим є розуміння особливостей двох взаємоузгоджених процесів — планування та прогнозування. Прогнозування є складовою планування, водночас суттєво відрізняється від останнього. Будучи системою наукових досліджень кількісного і якісного характеру, прогнозування спрямовано на з'ясування тенденцій розвитку об'єкта прогнозування в майбутньому і охоплює три сфери — динаміку ресурсів, загальноекономічну динаміку і суспільні потреби. Отже, прогнозування має більш узагальнений та ймовірнісний характер ніж планування та дає змогу передбачити майбутні напрями розвитку об'єкта прогнозування та наслідки запланованих дій.

Проблемним також є визначення методичного підходу, на основі якого здійснюється процес прогнозування. Найчастіше виділяють два підходи. Застосовуючи перший підхід, що має назву *генетичного* (або *пошукового*), визначають майбутній стан об'єкта, використовуючи як вихідний пункт прогнозування теперішній час, від якого дослідник поступово просувається в майбутнє, залучаючи відповідні масиви інформації. Другий підхід називається *нормативним* (або *цільовим*) і передбачає як вихідний пункт прогнозування майбутні цілі і орієнтири, від яких дослідник рухається до теперішнього часу.

Слід наголосити, що планування і прогнозування взаємопов'язані у такий спосіб: план є засобом досягнення поставленої в прогнозі мети, водночас, прогноз є основою для прийняття планових рішень, однією з передумов обґрунтованості плану. Прогноз характеризує імовірнісний розвиток об'єкта, а план має конкретизовану адресну спрямованість усіх завдань.

Наступним кроком в опануванні теми має стати вивчення методологічних засад планування і прогнозування, які є сукупністю

теоретичних висновків, загальних закономірностей, наукових принципів розроблення плану і прогнозу. Слід виокремити методи планування і прогнозування, оскільки вважаємо за необхідне через методологічні засади підкреслити розбіжності і особливості цих двох процесів. Так, *методи планування* класифікуються за низкою ознак, передусім, за логікою побудови плану (ресурсний і цільовий), за методами розрахунку планових показників (екстраполяція, пофакторний, нормативний), за ступенем узгодження ресурсів і потреб (балансовий і матричний), за варіантністю плану (одноваріантний, багатоваріантний, економіко-математичної оптимізації), за способом виконання розрахункових операцій (ручний, автоматизований), за формою подання результатів (табличний, лінійно-графічний, логіко-структурний). Конкретизовані рекомендації щодо застосування при розробленні плану тих чи інших методів ураховують як особливості об'єкта планування, так і цільове призначення плану, його масштабність, тривалість планового періоду та низку інших чинників.

Методи прогнозування, у свою чергу, поділяються на дві великі групи — *фактографічні* та *експертні*. *Фактографічні методи* ґрунтуються на використанні значних масивів ретроспективної інформації про стан об'єкта прогнозування в минулому, обробка і аналіз якої дозволяє встановити кількісні та якісні залежності між об'єктом прогнозування і чинниками, що на нього впливають. Найбільш використовуваними серед фактографічних методів є такі групи методів, як статистичні (екстраполяція, інтерполяція та інші) і методи аналогій. При вивченні методів прогнозування слід враховувати, що використання фактографічних методів має певну обмеженість, оскільки найточніші прогнозні оцінки ці методи забезпечують для простих об'єктів. Прогнозування складних об'єктів базується на методах експертних оцінок, які в багатьох випадках є єдиною можливістю зв'язку з відсутністю ретроспективної інформації. Експертні методи ґрунтуються на судженнях фахівців і поділяються на дві групи — індивідуалізовані експертні оцінки (оцінки експертів, які не спілкуються між собою) та методи колективного експертного оцінювання (експерти працюють у групі).

Вивчаючи тему, студенти мають звернути увагу на те, що на підприємстві розробляються різні плани — вони диференціюються за горизонтом планування, об'єктами, змістом, масштабністю та іншими ознаками. Кожний вид плану має свої особливості щодо методів та етапності розроблення, обсягів необхідної інформації, показників плану. Так, за горизонтом планування розріз-

няють стратегічні, тактичні та оперативні плани; за об'єктом — загальний план підприємства, плани окремих підрозділів чи видів діяльності; за змістом — техніко-економічні й оперативні плани; за обов'язковістю виконання — директивні та індикативні плани; за предметом — бізнес-плани і програми.

Слід наголосити, що все різноманіття планових документів утворює певну систему планування на підприємстві, забезпечуючи безперервність планового процесу і взаємозв'язок планових робіт.

На особливу увагу при розгляді теми заслуговує таке проблемне питання, як стратегічне планування. Стратегічне планування починається з аналізу перспектив підприємства, завданням якого є з'ясування тих тенденцій, загроз, можливостей, а також надзвичайних ситуацій, які здатні змінити тенденції, що вже склалися. Старанно аналізуються позиції підприємства в конкурентному середовищі, що має своїм наслідком визначення стратегічного напрямку діяльності підприємства на майбутнє як найконкурентоспроможнішого. Відповідно до обраної стратегії підприємства визначаються його пріоритети, розподіляються ресурси, розробляються функціональні стратегії та стратегічні плани. Слід розуміти, що стратегічне планування спрямоване, передусім, на адаптацію діяльності підприємства до постійно мінливих умов зовнішнього середовища і на отримання вигід з виникаючих у ньому нових можливостей.

Проблемним питанням є розуміння самого планового процесу або визначення сутності процедури розроблення плану. Як правило, вихідним пунктом кожного плану є аналіз базисного періоду, достовірність даних якого суттєво впливає на якість розробленого плану. Важливим об'єктом такого аналізу є внутрішньогосподарські резерви підприємства, серед яких найважливішими є резерви зростання продуктивності праці, використання засобів виробництва, матеріальних ресурсів тощо. Розробленню плану передують здійснення техніко-економічних розрахунків, за результатами яких, власне, і визначають планові показники за всіма напрямками діяльності підприємства.

Сам порядок розроблення плану на підприємстві може бути різним — залежно від методів, корпоративної культури, різних організаційних чинників. Доцільно виокремити три варіанти розроблення плану — ітеративний (включає кілька повторів циклу складання плану), ініціативний (основою плану є ініціативні пропозиції підрозділів підприємства), централізований (розроблення плану покладено на вище керівництво підприємства).

Звичайно, кожен план містить кількісні параметри майбутньої діяльності підприємства, виражені конкретними показниками. Показники плану поділяються на такі види в розрізі окремих ознак: за економічним змістом (натуральні і вартісні), за економічним призначенням (якісні і кількісні), за способом вираження кількісних параметрів плану (абсолютні та відносні).

Для промислового підприємства важливою змістовною рисою плану є виробнича програма, яка являє собою сукупність конкретних завдань з обсягу виробництва продукції (послуг), необхідної номенклатури та асортименту, відповідного рівня якості продукції на встановлений період. Важливість програми обумовлена тим, що від показників, які містить програма, залежать кількісні параметри всіх інших розділів плану, наприклад, чисельність працівників і їх кваліфікаційна структура, рівень заробітної плати, використання матеріальних ресурсів тощо. Започатковується розроблення виробничої програми плануванням обсягу випуску продукції в натуральному виразі, відповідно до якого визначається потреба в ресурсах, обґрунтовуються виробничі потужності та розробляються виробничі програми цехів і інших підрозділів підприємства, визначаються собівартість, прибуток та інші узагальнюючі показники діяльності підприємства.

6.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

♣ *Виробнича програма* — це конкретна сукупність завдань з обсягу виробництва продукції (послуг), певної номенклатури та асортименту, відповідного рівня якості на встановлений період.

♣ *План підприємства* — документ, який містить певну сукупність дій суб'єкта господарювання, виконання яких забезпечує досягнення визначених цілей підприємства.

♣ *Планування* — процес розроблення та конкретизації цілей діяльності підприємства в господарських завданнях та способах їх досягнення.

♣ *Прогноз* — ймовірнісне судження щодо стану будь-якого об'єкта чи явища в майбутньому з відносно високим ступенем достовірності.

👉 *Прогнозування* — система наукових досліджень кількісного і якісного характеру, спрямованих на визначення тенденцій розвитку суб'єкта господарювання в майбутньому.

👉 *Стратегічний план* — документ, який визначає головний напрям діяльності підприємства, що забезпечує сталий розвиток підприємства за ефективного використання передбачуваних можливостей зовнішнього середовища і формування сприятливої конкурентної позиції.

6.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства. — К.: Скарби, 2002. — 336 с.

2. Свінцицька О. М. Планування діяльності підприємства. — К.: Європ. ун-т, 2004. — 226 с.

3. Тарасюк Г. М., Шваб Л. І. Планування діяльності підприємства. — Житомир, ЖДТУ, 2003.

6.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність та основні функції планування.
2. Основні принципи планування.
3. Прогноз і план: відмінності і взаємозв'язок.
4. Методи планування і прогнозування.
5. Призначення плану та планових показників.
6. Види планів підприємства.
7. Виробнича програма підприємства: етапи розроблення та основні показники.

6.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

6.5.1. Питання для дискусії

💡 Як держава впливає на процеси планування на підприємстві?

- ☛ Чи є актуальним для українських підприємств прогнозування діяльності суб'єктів господарювання?
- ☛ Назвіть принципові відмінності між фактографічними і експертними методами прогнозування.
- ☛ Яке призначення стратегічного плану і які його особливості?
- ☛ Розкрийте сутність розбіжностей між довгостроковим і стратегічним плануванням.

6.5.2. Питання для поглибленого вивчення теми

1. Об'єктивна необхідність планування в ринкових умовах господарювання.
2. Завдання оперативного планування на підприємстві.
3. Сутність стратегічного планування.
4. Зміст і призначення бізнес-плану.
5. Сутність передпланового техніко-економічного аналізу.
6. Розділи техніко-економічного плану підприємства.
7. Особливості формування виробничої програми підприємства.

6.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

6.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 6.6.1.1. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ *планування;*
- ✓ *план;*
- ✓ *прогнозування;*
- ✓ *прогноз;*
- ✓ *стратегічне планування;*
- ✓ *тактичне планування;*
- ✓ *оперативне планування;*
- ✓ *виробнича програма.*

Вправа 6.6.1.2. Порівняйте нижченаведені розділи техніко-економічного плану та бізнес-плану підприємства, визначте розбіжності між ними:

Розділи техніко-економічного плану підприємства	Розділи бізнес-плану підприємства
---	-----------------------------------

<ul style="list-style-type: none"> • Маркетингова діяльність • Виробнича діяльність • Науково-дослідні, конструкторсько-технологічні та експериментальні роботи • Праця, кадри, соціальний розвиток колективу • Капітальні вкладення та капітальне будівництво • Матеріально-технічне забезпечення • Організація виробництва, праці та управління • Природоохоронна діяльність • Зовнішньоекономічна діяльність • Витрати, прибуток, рентабельність • Фінансова діяльність 	<ul style="list-style-type: none"> • Резюме • Галузь, фірма та її продукція • Дослідження ринку • Маркетинг-план • Виробничий план • Організаційний план • Оцінювання ризиків • Фінансовий план
---	---

6.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

- ☞ Фактографічні та експертні методи прогнозування.
- ☞ Методи та інструменти планових розрахунків.
- ☞ Призначення і структура бізнес-плану.
- ☞ SWOT-аналіз як передумова розроблення стратегічного плану.
- ☞ Передплановий техніко-економічний аналіз діяльності підприємства.
- ☞ Виробнича програма підприємства: сутність, значення, порядок обґрунтування.
- ☞ Етапи стратегічного планування.

6.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Планування — це ...

- a) визначення майбутнього стану підприємства;
- b) оцінювання напрямів діяльності підприємства;
- c) аналіз показників діяльності підприємства;
- d) процес конкретизації цілей підприємства в господарських завданнях та способах їх реалізації.

2. Функції планування ...

- a) реалізують зміст і завдання планування;
- b) визначають напрямки діяльності підприємства;
- c) характеризують діяльність підприємства
- d) обумовлюють доцільність планових розрахунків.

3. Прогнозування — це ...

- a) ймовірнісна оцінка діяльності підприємства;
- b) процес передбачення майбутнього стану підприємства;
- c) одна з складових процесу планування;
- d) вірна відповідь b і c.

4. Послідовність дій при прогнозуванні є такою:

- a) аналіз об'єкта, постановка завдання, вибір методу прогнозування, розробка прогнозу, аналіз результатів
- b) вибір методу прогнозування, постановка завдання, аналіз об'єкта, розробка прогнозу, аналіз результатів
- c) постановка завдання, аналіз об'єкта, вибір методу прогнозування, розробка прогнозу, аналіз результатів.
- d) вибір методу прогнозування, аналіз об'єкта, постановка завдання, розробка прогнозу, аналіз результатів.

5. План — це ...

- a) керівництво до дії;
- b) конкретне адресне завдання;
- c) функціонально взаємопов'язані завдання;
- d) всі відповіді правильні.

6. Пошукове прогнозування ...

- a) визначає майбутні цілі;
- b) орієнтується на пошук можливостей розвитку;
- c) базується на наявній інформації і рухається в майбутнє;
- d) оцінює сильні і слабкі сторони підприємства.

7. Нормативне прогнозування ...

- a) визначає майбутні цілі і рухається до теперішнього часу;
- b) орієнтується на пошук можливостей розвитку;
- c) базується на наявній інформації і рухається в майбутнє;
- d) оцінює сильні і слабкі сторони підприємства.

8. Фактографічні методи прогнозування ...

- a) придатні для прогнозування розвитку простих об'єктів;
- b) потребують великих масивів кількісної інформації;
- c) дасть змогу встановити кількісні залежності між об'єктом і факторами, що на нього впливають;
- d) правильні всі відповіді.

9. Експертні методи прогнозування ...

- a) базуються на збиранні оцінок експертів;
- b) придатні для прогнозування розвитку складних об'єктів;
- c) використовуються за недостатності інформації;
- d) всі відповіді правильні.

10. Нормативний метод планування ...

- a) найточніший;
- b) уможлиблює оцінювання сильних і слабких сторін підприємства;
- c) базується на прогресивних нормах використання ресурсів;
- d) правильні відповіді а і с.

11. Метод економіко-математичної оптимізації ...

- a) визначає оптимальний варіант плану серед можливих;
- b) формує оптимальні напрями діяльності підприємства;
- c) визначає найкращий метод розподілу ресурсів;

d) оцінює кожний напрям діяльності підприємства.

12. *Перспективне планування — це ...*

- a) середньостроковий план;
- b) довгостроковий план;
- c) середньострокова програма;
- d) правильні всі відповіді.

13. *Поточне планування охоплює часовий період у ...*

- a) два роки;
- b) один рік;
- c) півроку;
- d) три роки.

14. *Техніко-економічний план ...*

- a) це комплексний план розвитку підприємства;
- b) містить завдання для всіх підрозділів підприємства;
- c) містить заходи стосовно всіх напрямів діяльності підприємства;
- d) всі відповіді правильні.

15. *Стратегічний план ...*

- a) визначає головний напрям діяльності підприємства;
- b) орієнтує на використання внутрішньогосподарських резервів;
- c) містить графіки виконання виробничої програми;
- d) передбачає використання прогресивних техніко-економічних

норм.

16. *Головне завдання оперативного планування — це ...*

- a) оцінка можливостей виконання плану;
- b) забезпечення ритмічного виконання плану виробництва;
- c) розподіл всіх видів ресурсів;
- d) визначення перспективних напрямів діяльності підприємства.

17. *У процесі стратегічного планування ...*

- a) визначаються перспективні напрями діяльності підприємства;
- b) оцінюються сприятливі можливості зовнішнього середовища;
- c) визначаються можливі загрози для діяльності підприємства;
- d) всі відповіді правильні.

18. *Внутрішньогосподарські резерви — це ...*

- a) сприятливі можливості зовнішнього середовища;
- b) сильні сторони підприємства;
- c) внутрішні нереалізовані можливості підприємства;
- d) нереалізована продукція підприємства.

19. *Календарний план ...*

a) містить завдання підрозділам підприємства на короткі проміжки часу;

- b) містить оцінку вірогідності реалізації стратегії підприємства;
- c) враховує сильні сторони підприємства;
- d) сприяє використанню резервів виробництва.

20. *Виробнича програма — це ...*

- a) система завдань підприємства з випуску продукції;
- b) перелік видів продукції, що виробляється;
- c) номенклатура продукції;
- d) показники якості продукції.

ТЕМА 7

Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці

7.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Функціонування підприємства і його ресурсне забезпечення тісно пов'язане з вивченням теми «Персонал підприємства, продуктивність, мотивація та оплата праці». Важливим і первинним моментом вивчення теми є розгляд людських ресурсів як чинника економічного розвитку, з'ясування змісту поняття «персонал». Здійснення ефективної кадрової політики суб'єктами господарювання потребує правильного розуміння та однозначного наукового трактування категорій: трудові ресурси, економічно активне населення, трудовий колектив, трудовий потенціал, кадри, персонал.

Після докладного розгляду поняття «персонал» та його загальних характеристик можна переходити до вивчення класифікації працівників підприємства. За характером функцій, що виконуються, персонал підприємства поділяється на чотири категорії — керівники, спеціалісти, службовці, робітники; за участю у виробничому процесі — на промислово-виробничий і непромисловий персонал. Важливим напрямом класифікації персоналу підприємства є його поділ за професіями, спеціальностями та кваліфікаційним рівнем. Зокрема, за рівнем кваліфікації керівники, спеціалісти та службовці поділяються на спеціалістів найвищої, вищої, середньої кваліфікації, спеціалістів-практиків; робітники — на висококваліфікованих, кваліфікованих, малокваліфікованих та некваліфікованих.

Управління трудовими ресурсами, забезпечення їх ефективного застосування потребує обов'язкового формування системи оцінювання трудового потенціалу підприємства, яка тісно пов'язана з розумінням і визначенням явочної, облікової та середньооблікової чисельності працівників підприємства. Окрім оцінки персоналу з допомогою групування за вище названими ознаками, в зарубіжній та вітчизняній практиці управління трудовими ресурсами найчастіше використовуються такі показники: плинність персоналу; стабільність або «відданість» персоналу; рівень дисципліни (неявок на роботу); відповідність кваліфікації робіт-

ників ступеню складності виконуваних ними робіт; співвідношення чисельності окремих категорій працівників.

Планування персоналу — одна із важливих функцій управління ним, що ґрунтується на кількісному, часовому і просторовому визначенні потреби в окремих категоріях працівників для досягнення стратегічних цілей підприємства. При вивченні теми необхідно усвідомити, що розрахунки чисельності повинні спиратись не лише на кількісне та якісне оцінювання персоналу, а й на можливий рівень його використання. Практичне вивчення цього питання теми пов'язане з набуттям уміння визначати чисельність керівників, спеціалістів, службовців підприємства залежно від його розміру, сфери діяльності та форми власності.

Ринкова орієнтація розвитку нашої держави потребує адекватних підходів і до сучасної кадрової політики підприємства (фірми, корпорації), яка має забезпечувати виконання її основних функцій: розроблення і корекція стратегії формування та використання трудового потенціалу; набір і формування необхідних категорій персоналу; підготовка персоналу до відповідної професійної діяльності; оцінювання персоналу; забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємств. Результативність (ефективність) господарювання на підприємстві великою (якщо не вирішальною) мірою залежить від якості чинної системи управління персоналом, яка охоплює низку функціональних підсистем. Найбільший успіх господарювання досягається тоді, коли дії всіх функціональних підсистем управління персоналом узгоджені в часі та просторі.

Розпочати вивчення проблемних питань, що стосуються продуктивності праці, необхідно з виокремлення сукупності термінів та аналізу їх тлумачень. Насамперед, слід з'ясувати сутність продуктивності праці персоналу та розглянути методи її вимірювання. У процесі вивчення теми необхідно звернути увагу на різноманітність підходів до визначення рівня продуктивності праці, застосування яких залежить від специфіки діяльності підприємств, їх підрозділів, мети розрахунків, методичних особливостей. Є три методи визначення виробітку: натуральний, вартісний та трудовий. Варто розглянути переваги та недоліки цих методів.

Цілеспрямоване управління продуктивністю праці потребує класифікації чинників її зростання. Ці фактори поділяються на дві загальні групи — зовнішні (ті, що об'єктивно перебувають поза контролем окремого підприємства) та внутрішні (ті, на які підприємство може безпосередньо впливати). У практиці господарювання для аналітичних цілей та укрупнених розрахунків

можуть використовуватись також інші інтегровані фактори зростання продуктивності праці на підприємствах: матеріально-технічні, організаційні, економічні, соціальні, природні умови та географічне розміщення підприємств.

Потім необхідно ознайомитися із деталізованою класифікацією чинників підвищення продуктивності праці: виокремити кожну групу чинників, встановити взаємозв'язки та характер впливу кожної групи на загальне підвищення продуктивності праці. Звернути увагу на те, що вплив цих чинників тим сильніший, чим більша кількість чинників, пов'язаних між собою, впливає на певний напрям діяльності підприємства або на групу таких напрямів. Серед чинників підвищення продуктивності праці слід виокремувати: структурні зрушення у виробництві; підвищення технічного рівня виробництва; вдосконалення управління, організації виробництва, праці; збільшення обсягів виробництва; введення та освоєння нових виробничих об'єктів, галузеві чинники. Необхідно також набути навичок в обчисленні економії робочої сили під впливом кожного техніко-економічного чинника (це можна зробити за допомогою відповідних формул). Наступним кроком в оволодінні темою має стати ознайомлення з розрахунками можливого підвищення продуктивності праці під впливом вищеназваних чинників.

Важливим етапом вивчення теми є розгляд сукупності взаємозв'язаних заходів, що стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства, тобто системи мотивації праці. Після цього потрібно ознайомитись з концептуальними характеристиками моделей мотивації трудової діяльності, в основу яких покладаються передовсім психологічні аспекти. Моделі мотивації ґрунтуються на теоріях справедливості, сподівань та потреб.

У процесі вивчення теми необхідно звернути увагу на те, що вплив керуючої підсистеми підприємства на чинники поведінки залежить від пізнання елементів не лише індивідуальної, а й колективної психології певних груп працівників. Саме цим визначається необхідність конструювання багатофакторних моделей мотивації, яка стає функцією потреб, сподівань і сприймання працівниками справедливості винагороди. Слід також зупинитися на вимогах до системи мотивації на рівні підприємства, а також на класифікації методів мотивації — економічних (прямі, непрямі), негрошових.

Система мотивації праці базується на таких основних принципах: комунікації, співробітництва та згоди між працівниками і

адміністрацією щодо загальних принципів системи; обґрунтованої системи оцінювання робіт; справедливих критеріїв виміру та оцінювання; чіткого узгодження заохочення з результативністю діяльності. На таких самих принципах ґрунтується організація оплати праці на підприємстві. Наступним кроком в оволодінні темою має стати ознайомлення з алгоритмом регулювання поведінки окремих категорій персоналу підприємства.

Інший проблемний напрям вивчення теми — система оплати праці на підприємстві. Вивчаючи питання цього напрямку, необхідно спочатку ознайомитися з визначенням поняття «оплата праці» («заробітна плата») та звернути увагу на те, що дієвість системи оплати праці визначається тим, наскільки повно вона виконує свої основні функції — відтворювальну, стимулюючу, регулюючу та соціальну. Слід виокремлювати номінальну і реальну заробітну плату, а також основну й додаткову заробітну плату і їх співвідношення. Необхідно усвідомити, що за умов розвитку підприємництва та існування різних форм власності заробіток працівника вже не визначається розміром якогось гарантованого фонду оплати праці, а все більше залежить від доходів та кінцевих результатів діяльності підприємства.

Після ознайомлення із сутністю оплати праці можна переходити до розгляду питань державної політики оплати праці, яка реалізується державою через застосування певного механізму регулювання рівня оплати праці та соціального захисту працівників. Політика оплати праці підприємств, організацій та інших первинних суб'єктів господарювання формується й реалізується в межах чинного законодавства. Механізм державного регулювання оплати праці здійснюється шляхом встановлення: мінімальної заробітної плати; інших державних норм і гарантій щодо оплати праці; умов визначення частини доходу, що спрямовується на оплату праці; міжгалузевих співвідношень в оплаті праці; умов і розмірів оплати праці в бюджетних організаціях та установах; максимальних розмірів посадових окладів керівників державних виробничих підприємств, рівня оподаткування підприємств і доходів працівників. Також слід детально розглянути механізм соціального захисту працівників за допомогою: бюджетного фінансування освіти, культури, закладів охорони здоров'я і фізичної культури; участі у формуванні фондів соціального страхування; обмеженого дотування цін на товари, що перебувають під державним контролем; запровадження допомоги сім'ям з низькими доходами; застосування різних форм компенсації підвищення цін та обмеженої індексації; забезпечення функціонування дієвої сис-

теми працевлаштування та допомоги по безробіттю. Основним організаційно-правовим інструментом обґрунтування диференціації заробітної плати працівників різних суб'єктів господарювання є тарифно-посадова система, основними елементами якої є: тарифно-кваліфікаційні довідники; кваліфікаційні довідники посад керівників, спеціалістів і службовців; тарифні сітки і ставки; схеми посадових окладів або єдина тарифна сітка.

Наступним кроком в оволодінні темою має стати ознайомлення з формами заробітної плати, що базуються на тарифній системі, відрядною та почасовою. Відрядна форма оплати праці передбачає залежність суми заробітку від кількості виготовлених виробів або обсягу виконаних робіт за певний проміжок часу. Почасова форма оплати праці робітників здійснюється за годинними (денними) тарифними ставками з урахуванням відпрацьованого часу та рівня кваліфікації, що визначається тарифним розрядом. Кожна з названих форм заробітної плати охоплює кілька систем оплати праці для різних організаційно-технологічних умов виробництва. Можливі та реально застосовуються такі системи оплати праці працівників виробничих підприємств: почасова форма оплати праці — пряма почасова, почасово-преміальна та посадові оклади; відрядна форма оплати праці — пряма відрядна, непряма відрядна, відрядно-преміальна, відрядно-прогресивна та акордна. Слід зазначити, що пряма відрядна та особливо пряма почасова системи оплати праці поступово втрачають своє значення, оскільки вони не є стимулюючими.

Грунтуючись на набутих знаннях і навичках щодо організації, форм і систем оплати праці, можна переходити до розгляду процесу удосконалення форм і систем оплати праці, створення нових моделей заробітної плати. Зокрема це стосується поширення моделей безтарифної системи, що базується на частковому розподілі зароблених коштів, призначених для винагородження працівників за певними критеріями, як-от: 1) кваліфікація та діловитість працівника; 2) коефіцієнт трудової участі як узагальнююча оцінка реального внеску кожного працівника в результати колективної праці; 3) ступінь виконання нормованих завдань; 4) кількість відпрацьованих годин.

7.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

♣ *Акордна система оплати праці* — система відрядної оплати праці, за якої розмір заробітку встановлюється за виконання всього комплексу робіт із визначенням терміну виконання.

☞ *Відрядна форма заробітної плати* — форма, за якої мірою праці є вироблена працівником продукція (або виконаний обсяг робіт), а розмір заробітку визначається множенням кількості виробленої продукції на встановлену відрядну розцінку.

☞ *Відтворювальна функція заробітної плати* передбачає встановлення норм оплати праці на такому рівні, який забезпечує нормальне відтворення робочої сили відповідної кваліфікації та водночас дає змогу застосовувати обґрунтовані норми праці, що гарантують власнику отримання необхідного результату господарської діяльності.

☞ *Заробітна плата додаткова* — винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи, винахідливість і особливі умови праці.

☞ *Заробітна плата основна* — винагорода за виконану працю відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадових обов'язків).

☞ *Кадри* — сукупність працівників певного рівня знань, компетенції та кваліфікації, що мають значний стаж роботи на певному підприємстві.

☞ *Кваліфікація* — сукупність спеціальних знань і практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій визначеної складності.

☞ *Оплата праці* — це будь-який заробіток, обчислений, як правило, в грошовому виразі, який за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги.

☞ *Персонал підприємства* — це наймані працівники, тобто особи, які уклали трудовий договір (контракт) з роботодавцем. До складу персоналу входять також власники або співвласники підприємства, якщо вони беруть участь у діяльності організації своєю особистою працею і одержують оплату поряд з належною їм частиною доходів.

☞ *Почасова форма заробітної плати* — форма, за якої мірою праці є відпрацьований час, а заробіток працівнику нараховується множенням тарифної ставки на фактично відпрацьований час, чи за посадовим окладом.

☞ *Продуктивність праці* — відношення обсягу (кількості) отриманого продукту до праці, затраченої на її виготовлення, визначається кількістю продукції (обсягом робіт чи послуг), що виробляє один працівник за одиницю робочого часу (годину, зміну, добу, місяць, квартал, рік), або кількістю робочого часу, що ви-

трачається на виробництво одиниці продукції (виконання роботи чи послуги).

☞ *Професія* — вид трудової діяльності, здійснювання якої потребує відповідного комплексу спеціальних знань і практичних навичок.

☞ *Регулююча функція оплати праці* реалізує загальноприйнятий принцип диференціації рівня заробітку за професією і кваліфікацією відповідної категорії персоналу, важливістю та складністю трудових завдань.

☞ *Система мотивації* характеризує сукупність взаємозв'язаних заходів, які стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності підприємства (організації).

☞ *Система заробітної плати* — спосіб встановлення залежності величини винагороди за працю від кількості і якості затраченої праці.

☞ *Соціальна функція заробітної плати* спрямована на забезпечення однакової оплати за таку саму роботу; вона має поєднувати державне й договірне її регулювання, а також реалізовувати принцип соціальної справедливості за одержання власного доходу.

☞ *Спеціальність* — це більш-менш вузький різновид трудової діяльності в межах професії.

☞ *Стимулююча функція заробітної плати* зводиться до того, що можливий рівень оплати праці має спонукати кожного працівника до найефективніших дій на своєму робочому місці.

☞ *Тарифна система оплати праці* — сукупність нормативів, за допомогою яких регулюється рівень заробітної плати працівників по галузях і регіонах, а також залежно від виду виробництва, кваліфікаційних ознак, характеру й умов праці різних категорій працівників.

☞ *Тарифна угода* — це договір між представниками сторін переговорів з питань оплати праці та соціальних гарантій.

☞ *Трудовий колектив* — сукупність працівників підприємства, організації, компанії, об'єднаних загальною метою досягнення певних кінцевих результатів своєї спільної діяльності.

☞ *Трудовий потенціал* — це інтегрована оцінка кількісних і якісних характеристик економічно активного населення, яка означає його приховані можливості до здійснення своєї трудової діяльності.

☞ *Трудові ресурси* — це частина працездатного населення, яка володіє фізичними й розумовими здібностями та знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності.

7.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р. // Урядовий кур'єр. — 1995. — 18 травня.
2. Белокрылова О. С., Михалкина Е. В. Экономика труда. — Ростов н/Д: Феникс, 2002. — 224 с.
3. Владимирова Л. П. Экономика труда: Учеб. пособие. — М.: — ЮНИТИ, 2002. — 300 с.
4. Довбня С. Б. Оценка эффективности управления персоналом промышленных предприятий// Металлург. и горноруд. пром-сть. — 2002. — №2. — с. 88—90.
5. Жигірь А. Особливості організації оплати праці на приватних підприємствах //Україна: аспекти праці. — 1997. — № 5. — С. 18.
6. Завіновська А. М. Економіка праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. — 230 с.
7. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу. — К.: КНЕУ, 1998. — 224 с.
8. Модели и методы управления персоналом. Российско-британское учеб. пособие / Под ред. Е. Б. Моргунова. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2001. — 464 с.
9. Маслов Е. В. Управление персоналом предприятия: Учеб. пособие / Под ред. П.В. Шеметова. — М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГА-ЗиУ, 1999. — 312 с.
10. Невалов А. Г. Критерії та показники оцінки результату трудової діяльності працівників управління промислового підприємства // Демографія, економіка праці та соціальна політика: Зб. наук. пр. — Вип. 7. — Кіровоград: КДТУ, 1999. — С. 179—182.
11. Пауто В. Организация и нормирование труда на предприятии. — Мн.: Нове знання, 2001. — 211 с.
12. Технологии управления персоналом в России. Опыт профессионалов. — М.: НКС. Кадровый клуб, Книжный мир, 2001. — 240 с.
13. Трудове право України: Підручник / За ред. Н. Б. Болотної, Г. І. Чернишевої. — К.: Знання, 2001. — 564 с.
14. Управление персоналом: Учебник /Под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 560 с.
15. Шекшня С. В. Управление персоналом современной организации: Учеб.-практ. пособие. — М : Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. — 368 с.

7.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття, класифікація та структура персоналу.

2. Системи оцінювання трудового потенціалу підприємства.
3. Визначення чисельності окремих категорій персоналу.
4. Кадрова політика й система управління персоналом.
5. Продуктивність праці персоналу: показники та методи розрахунку.
6. Чинники зростання продуктивності праці на підприємстві.
7. Мотивація трудової діяльності: моделі та системи.
8. Оплата праці: сутність, функції, державна політика.
9. Форми і системи оплати праці.

7.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

7.5.1. Питання для дискусій:

- ❖ Історичний генезис виникнення терміна «продуктивність».
- ❖ Сучасний розвиток грошових та негрошових методів мотивації.
- ❖ Відрахування на соціальне страхування: поняття та сутність.
- ❖ Соціальний захист працівників у сучасних економічних умовах.
- ❖ Кількісні та якісні чинники зростання продуктивності праці на підприємстві.

7.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.12, 3.18, 3.19, 3.20, 3.22, 3.23, 3.24, 3.25, 3.26, 3.30, 3.31, 3.32*.

7.5.3. Ділові ігри, кейси, ситуації

Ситуація 7.5.3.1. Для оцінювання потенційних чи реальних управлінських здібностей менеджерів соціологи розробили спеціальну модель особистості, яка включає такі якості:

- 1) ділові (освіта, знання і досвід діяльності);
- 2) здібність (організаційний таланти, здатність виконувати певний вид роботи);
- 3) культура, освіченість та ерудиція, чесність і порядність;

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник / С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

4) характер (воля, активність, самостійність, обов'язковість, оперативність, піклування про підлеглих, уміння сприймати критику, визнавати свої помилки);

5) темперамент (меланхолік, сангвінік, флегматик, холерик);

6) спрямованість власних інтересів (матеріальна, соціальна, духовна);

7) віковий ценз (молодий, середній, похилий вік);

8) здоров'я (добре, задовільне, погане).

Кожна якість особистості оцінюється за п'ятибальною системою за таких умов: якість не виявлено — 1 бал; якість виявляється дуже рідко — 2 бали; якість виявляється не сильно і не слабо — 3 бали; якість виявляється часто — 4 бали; якість виявляється систематично — 5 балів. Результат оцінювання експертами ділових якостей менеджера підприємства може бути таким:

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА ПІДПРИЄМСТВА ЗА П'ЯТИБАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Експерт	Порядковий номер ділових якостей менеджера							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1-й	4	3	3	2	4	3	5	4
2-й	4	3	4	2	4	3	5	4
3-й	5	2	4	3	4	3	4	4
4-й	5	2	3	2	5	3	5	5
5-й	4	3	4	2	4	2	5	5
Вагомість якості	10	7	4	8	3	3	6	8

Завдання:

1. Розрахувати інтегрований показник (бальний коефіцієнт) ділових якостей менеджера підприємства.

2. Зробити висновок стосовно ділових якостей менеджера, враховуючи, що мінімальне значення інтегрованого показника дорівнює 49, середнє — 147, а максимальне — 245 балів.

7.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

7.6.1. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Особливості формування структури персоналу підприємств та організацій різних типів, розмірів і форм власності.

☞ Характеристика сучасної кадрової політики підприємств і організацій, критерії її ефективності.

☞ Теорія та практика оцінювання різних категорій персоналу в системі управління персоналом. Особливості оцінювання ділових якостей менеджерів фірм.

☞ Особливості систем управління персоналом у вітчизняних і зарубіжних компаніях. Визначення напрямів їх покращання для адаптації до ринкових умов господарювання.

☞ Світовий досвід використання моделей мотивації трудової активності в підприємницькій діяльності фірм. Порівняльна характеристика моделей мотивації трудової діяльності.

☞ Конкурсно-контрактна система найму працівників фірми: переваги, недоліки, умови та проблеми застосування.

☞ Формування внутрішньофірмової політики оплати праці. Вибір форм і систем оплати праці на підприємствах різних форм власності.

☞ Сучасні проблеми формування системи стимулювання на підприємствах України. Методичні підходи до обґрунтування розмірів премії та визначення ефективності системи преміювання працівників.

☞ Методичні підходи до оцінювання якості праці колективу та окремого працівника.

7.6.2. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Трудові ресурси — це ...

- a) всі люди працездатного віку;
- b) люди працездатного віку, підлітки та пенсіонери, що працюють;
- c) будь-яка чисельність працюючих разом людей на певному підприємстві;
- d) сукупність постійних працівників, що мають необхідну професійну підготовку та певний досвід практичної діяльності.

2. До категорії «службовець» відносяться працівники, що ...

- a) виконують інженерно-технічні та економічні роботи;
- b) зайняті безпосередньо в процесі виробництва та надання матеріальних благ;
- c) здійснюють підготовку та оформлення документації, облік та контроль, господарське обслуговування;
- d) обіймають посади керівників структурних підрозділів підприємства;
- e) виконують суто розумову роботу.

3. До категорії «робітники» відносяться працівники, що ...

- a) виконують інженерно-технічні та економічні роботи;

b) зайняті безпосередньо в процесі виробництва та надання матеріальних благ;

с) здійснюють підготовку та оформлення документації, облік та контроль, господарське обслуговування;

d) обіймають посади керівників структурних підрозділів підприємства;

e) виконують суто розумову роботу.

4. Сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій обумовленої складності, це ...

a) професія;

b) спеціальність;

с) кваліфікація;

d) категорія.

5. Різниця між обліковою та явочною чисельністю характеризує ...

a) плинність персоналу;

b) структуру персоналу;

с) резерв персоналу, що має використовуватись для заміни тих, що не виходять на роботу з поважних причин;

d) кількість персоналу, яка була звільнена з поважних причин у цьому звітному періоді.

6. Трудомісткість виготовлення одиниці продукції обчислюється, як ...

a) відношення обсягу продукції (послуг) до трудовитрат у годинах;

b) відношення трудовитрат у годинах до обсягу продукції (послуг);

с) відношення обсягу продукції (послуг) до чисельності працівників;

d) відношення вартості виробничих фондів до чисельності працівників.

7. До негрошових методів мотивації результативної діяльності працівників належить ...

a) гнучкий графік роботи;

b) оплата навчання;

с) доплата за стаж;

d) пільгове користування житлом;

e) правильної відповіді нема.

8. До негрошових методів мотивації трудової діяльності належить ...

a) охорона праці;

b) пільгове харчування;

с) пільгове користування житлом;

d) доплата за стаж.

9. В концептуальній характеристиці моделей мотивації трудової діяльності суб'єктивне визначення співвідношення винагороди та затрат праці належить до теорії ...

a) справедливості;

- b) сподівань;
- c) потреб.

10. До погодинної форми оплати праці належить ...

- a) акордна;
- b) непряма відрядна;
- c) відрядно-преміальна;
- d) жодна з наведених форм.

11. Відрядна форма оплати праці використовується за умов:

- a) неможливості кількісного виміру затрат праці;
- b) наявності кількісних показників роботи;
- c) залежності результатів роботи безпосередньо від зусиль конкретного працівника;
- d) можливості точного обліку результатів праці;
- e) необхідності стимулювання якісних показників праці і не доцільності нормування робіт.

12. Особливістю відрядно-прогресивної системи оплати праці є те, що ...

- a) стимулюється не тільки виконання і перевиконання планового завдання, а й вихідної бази;
- b) обсяг продукції, виконаний у межах вихідної бази, оплачується за звичайною розцінкою, а понад вихідну базу — за підвищеною;
- c) передбачається використання ряду доплат за досягнення високих кінцевих результатів роботи підприємства;
- d) розцінки на вироби є диференційованими залежно від їх пріоритетності для виконання виробничої програми підприємства.

13. Заробіток робітника, що розраховується множенням кількості одиниць виробленої продукції на розцінки за одиницю продукції, є заробітком за:

- a) відрядно-прогресивної системи;
- b) прямої відрядної системи;
- c) непрямої системи;
- d) відрядно-преміальної системи оплати праці.

14. Тарифно-кваліфікаційний довідник — це ...

- a) характеристика працівника певної професії і спеціальності;
- b) перелік посад усіх найменувань із зазначенням їх окладів;
- c) опис необхідних практичних навичок, якими повинен володіти працівник певної кваліфікації;
- d) нормативний документ, що містить сукупність цenzів — вимог, які повинен задовольняти робітник певної професії і кваліфікації.

15. При використанні безтарифної системи оплати праці за заробіток працівника залежить від:

- a) кваліфікаційного рівня;
- b) середньої заробітної плати, яка склалась на підприємстві в минулому періоді;
- c) коефіцієнта трудової участі;

- d) фактично відпрацьованого часу;
- e) чисельності працівників найвищої кваліфікації.

ТЕМА 8

Основний капітал підприємства

8.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчаючи цю тему, необхідно звернути увагу на особливості оцінювання, функціонування та визначення ефективності використання основного капіталу підприємства. Її завданням є розгляд сутнісної характеристики основного капіталу, спрацювання та амортизації основних засобів.

Вивчення цієї теми доцільно розпочинати із з'ясування особливостей формування та функціонування капіталу як економічного ресурсу. Багатоаспектна сутність капіталу підприємства може бути розкрита через його класифікацію за різними ознаками: джерелами формування, об'єктом вкладення, періодом використання, особливостями функціонування як економічного ресурсу. За об'єктом вкладення виділяють основний, оборотний та інтелектуальний капітал.

Важливою складовою основного капіталу підприємства є засоби виробництва (основні засоби). Характеристика основних засобів підприємства здійснюється на основі вивчення їх структури та класифікації. Особливу увагу слід звернути на бухгалтерський підхід до структури основних засобів підприємства, згідно з яким виділяють: елементи основного капіталу, інші необоротні матеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції. Також слід звернути увагу на структуру основних засобів у межах податкового законодавства відповідно до якого виділяють такі групи: *перша* (будівлі, споруди, їх структурні компоненти й передавальні пристрої, а також вартість капітального поліпшення землі), *друга* (автомобільний транспорт, меблі, побутові прилади й інструменти та інше офісне обладнання), *третья* (основні засоби, не включені до першої, другої та четвертої груп) і *четверта* (ЕОМ, інші машини для автоматичного оброблення, зчитування та друку інформації, інформаційні системи, комп'ютерні програми, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів (предметів)).

Стосовно виробничої структури основних засобів слід зазначити, що прогресивною є така їх структура, коли частка активної частини зростає. Також доцільно розглянути вплив різних чинників на виробничу і галузеву структуру основних фондів підприємства.

Наступним проблемним напрямом дослідження цього питання є оцінювання вартості основних засобів підприємства. Облік та планування відтворення основних засобів здійснюється в натуральних показниках та у вартісній формі. При цьому тривале функціонування і поступове зношення (спрацювання) засобів праці, а також постійна зміна умов їх відтворення зумовлюють необхідність використання таких видів оцінки основних фондів, як: первісна вартість, залишкова вартість, ліквідаційна вартість, відновна вартість, балансова вартість, середньорічна вартість основних фондів. Разом з цим слід розрізняти призначення способів оцінки основних фондів, які застосовуються, методи визначення їх зношення та норм амортизації.

Важливим моментом при вивченні цього питання є усвідомлення сутності фізичного зношення та техніко-економічного старіння засобів праці, розгляд їх видів, методів обліку зношення, чинників, які його зумовлюють, та способів їх усунення. Відшкодування зношених основних засобів здійснюється за рахунок амортизації. Необхідно ознайомитися з основними методами нарахування амортизації: лінійним, подвійно-залишковим, кумулятивним, виробничим, податковим, методом зменшення залишкової вартості.

Із знанням вищенаведеного матеріалу можна переходити до розгляду форм простого і розширеного відтворення основних виробничих фондів підприємства. Нерівномірність зношення окремих деталей, частин і вузлів засобів праці обумовлює необхідність їх періодичного оновлення або ремонту. Студенти мають знати не тільки сутність та значення ремонту, а й характерні ознаки його окремих видів, існуючу організацію ремонтних робіт, порядок їх планування та фінансування, а також основні шляхи вдосконалення форм простого відтворення, зменшення строків проведення робіт і пов'язаних з ними витрат. Необхідно виокремити кожну форму розширеного відтворення основних виробничих фондів (технічне переозброєння, реконструкція, нове будівництво), а потім встановлювати взаємозв'язок залежно від перебігу цих процесів стосовно кожної форми. Особливу увагу при вивченні цього аспекту проблеми слід звернути на економічне обґрунтування доцільності здійснення капітального ремонту, капітального ремонту з модернізацією або купівлі нової машини.

Наступним проблемним напрямом вивчення теми «Основний капітал» є система показників, яка всебічно характеризує стан та ефективність використання основного капіталу. Вона охоплює два блоки: перший — показники рівня відтворення окремих видів і всієї сукупності засобів праці; другий — показники рівня використання в цілому та окремих видів основних фондів. Розглядаючи систему показників відтворення основних фондів слід ознайомитися з методикою обчислення таких коефіцієнтів: оновлення основних фондів, вибуття основних фондів, спрацювання окремих видів та всієї сукупності основних фондів. Вивчаючи систему показників, що характеризують рівень ефективності використання основних фондів, слід звернути увагу на методичні засади розрахунку узагальнюючих показників: фондовіддачі та фондомісткості, фондоозброєності, прибутковості.

Набувши знань та навичок щодо розрахунку показників ефективності відтворення і використання основного капіталу, можна переходити до вивчення проблем підвищення ефективності його відтворення та використання основних фондів і виробничих потужностей. Студенти мають розглянути дві групи напрямів ефективного використання основного капіталу та виробничих потужностей підприємства: збільшення екстенсивного та інтенсивного навантаження. Кожен з цих напрямів охоплює конкретні заходи щодо цього процесу та має свої галузеві особливості.

8.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Основний капітал підприємства* — це загальна вартість цінностей, що інвестовані в основні фонди підприємства.

☞ *Основні фонди підприємства* — це засоби праці у вартісному вимірюванні, які функціонують у виробництві тривалий час у своїй незмінній натурально-речовій формі, а їх вартість переноситься конкретною працею на вартість продукції (послуг), що виробляється, частинами в міру спрацювання.

☞ *Первісна вартість основних засобів* — включає вартість купівлі, витрати на транспортування та установку за місцем їх використання.

☞ *Відновлена вартість основних засобів* — це вартість їх відтворення за сучасних умов виробництва. Для її обчислення беруть до уваги ті самі витрати, що й за визначення первісної вартості, але за діючими цінами.

☞ *Залишкова вартість основних засобів* характеризує реальну їх вартість, яка не перенесена на вартість виготовленої продукції (виконаної роботи, наданої послуги). Вона є розрахунковою величиною і визначається як різниця між первісною (відновленою) вартістю та накопиченою на момент обчислення сумою зносу основних фондів.

☞ *Балансова вартість основних засобів* — це вартість, за якою основні засоби рахуються на балансі підприємства, тобто це є залишкова вартість.

☞ *Ліквідаційна вартість* — це вартість реалізації зношених та знятих з виробництва основних фондів (це може бути вартість лому).

☞ *Фізичне (матеріальне) спрацювання* основних виробничих фондів це поступова втрата ними своїх первісних техніко-експлуатаційних властивостей, тобто споживної вартості, що призводить до зменшення їх реальної вартості — *економічного спрацювання*.

☞ *Техніко-економічне старіння основних засобів* — це процес знецінення діючих засобів праці до настання повного фізичного зносу під впливом науково-технічного прогресу. Воно характеризується поступовою втратою засобами праці своєї споживної вартості внаслідок удосконалення існуючих та створення нових засобів виробництва, запровадження принципово нової технології, старіння продукції, що виробляється з допомогою цих засобів виробництва.

☞ *Амортизація основних засобів* — це процес перенесення авансованої раніше вартості всіх видів засобів праці на собівартість виготовленої за їх участю продукції з метою повного відшкодування витрат.

8.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДжЕРЕЛ

1. *Абрамов С. И.* Управление инвестициями в основной капитал. — М.: Экзамен, 2002.
2. *Абрютина М. С.* Экономика предприятия. — М.: Дело и Сервис, 2006.
3. *Бланк И. А.* Управление использованием капитала. — К.: Ника-Центр, 2000. — 656 с.

4. Бланк И. А. Управление формированием капитала. — К.: Ника-Центр, 2000. — 512 с.

5. Палий В. Ф. Основной капитал и оборотные материальные активы. — М.: Бератор-Пресс, 2003. — 200 с.

6. Тютюкина Е. Б. Финансы предприятий. — М.: Экзамен, 2002. — 252 с.

7. Швиданенко Г. О., Шевчук Н. В. Управління капіталом підприємства: Навч. посібник — К.: КНЕУ, 2007. — 440 с.

8.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність, структура, класифікація основного капіталу підприємства.
2. Види оцінки основного капіталу підприємства.
3. Спрацювання основного капіталу та способи його усунення.
4. Амортизація основного капіталу підприємства.
5. Форми відтворення основних засобів підприємства.
6. Оцінювання стану основного капіталу.
7. Оцінювання ефективності використання основного капіталу підприємства.

8.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

8.5.1. Питання для дискусій

☛ Особливості нарахування амортизації відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства».

☛ Що мають враховувати на підприємстві в процесі обґрунтування методу нарахування амортизації?

☛ У чому полягає відмінність між поняттями «основний капітал» та «необоротні активи підприємства»?

☛ Оптимізація обсягу і складу основного капіталу підприємства.

8.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті

Задача 8.5.2.1. Підприємство придбало устаткування вартістю 1480 тис. грн. Вартість транспортування та монтажу становить 12 % від вартості закупки. Розрахувати величину амортизаційних відрахувань на основі Закону України «Про оподаткування прибутку підприємства» протягом чотирьох років.

Задача 8.5.2.2. На початок звітного року середньорічна вартість основних засобів дорівнювала 4800 тис. грн, виручка від реалізації продукції — 6000 тис. грн, рівень рентабельності продукції — 25 %. У розрахунковому році обсяг виробництва та реалізації збільшився на 10,0 %, фондомісткість — на 15 %, величина прибутку — на 25 тис. грн. Визначити рентабельність основного капіталу у звітному та розрахунковому роках.

Задача 8.5.2.3. На початок звітного року вартість основних засобів становила 12500 тис. грн. З 01.07 введено в експлуатацію нове технологічне обладнання на суму 2400 тис. грн, а з 01.09 вибуло основних засобів на суму 3600 тис. грн. Товарна продукція — 20000 тис. грн, рентабельність продукції — 25 %. У наступному розрахунковому році товарна продукція підприємства зросла на 10 %, фондовіддача — на 25 %, а рівень рентабельності продукції сягнув 30 %.

Розрахувати зміну рентабельності основних засобів у розрахунковому році порівняно зі звітним.

8.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

8.6.1. Вправи, приклади, задачі

Задачі для опрацювання під час самостійної роботи: № 1.1, 1.5, 1.6, 1.9, 1.10, 1.24, 1.261.27*.

Вправа 8.6.1.1. За даними таблиці проаналізувати динаміку та структуру основних засобів ТОВ «Грейд» та зробити висновки.

Таблиця 8.1

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

СКЛАД ТА СТРУКТУРА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТОВ «ГРЕЙД» У ЗВІТНОМУ ТА РОЗРАХУНКОВОМУ РОКАХ

№	Показник	Звітний рік		Розрахунковий рік		Відхилення	
		тис. грн	% до загальної вартості	тис. грн	% до загальної вартості	тис. грн	% до попереднього року
1	Залишкова вартість основних засобів, у тому числі:	1700,9		1905,7			
1.1	Засоби, знос яких складає:						
	до 50 %	1524,0		1494,1			
	від 50 % до 75 %	176,9		411,6			
	більше 75 %	0		0			
1.2	Із загальної вартості основних засобів зі строком служби:						
	до 5 років	204,11		228,7			
	від 5 до 10 років	850,5		952,9			
	від 10 до 20 років	0		0			
	більше 20 років	646,34		724,1			
2	Знос основних засобів:						
	тис. грн	374,8		670,2			
	% зносу						

Вправа 8.6.1.2. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ амортизаційна політика;
- ✓ основний капітал;
- ✓ необоротні активи;
- ✓ відтворення основних засобів;
- ✓ знос основних засобів.

Вправа 8.6.1.3. Доповніть рисунок 8.6.1.3 назвами:

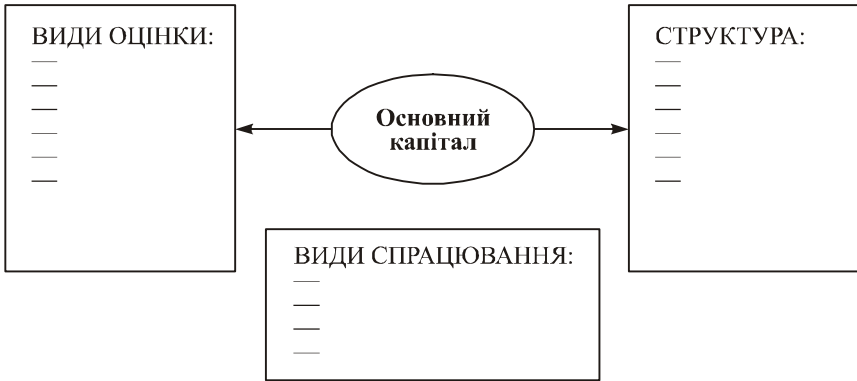

Рис. 8.6.1.3. Структура та види оцінки основного капіталу

Вправа 8.6.1.4. Напишіть формулу:

- ✓ коефіцієнта зносу;
- ✓ коефіцієнта придатності основних засобів;
- ✓ коефіцієнта оновлення основних засобів;
- ✓ коефіцієнта вибуття основних засобів.

Вправа 8.6.1.5. Необхідно об'єднати терміни в певні групи:

– первісна вартість	– коефіцієнт придатності	– обладнання
– будівлі	– залишкова вартість	– фондвіддача
– рентабельність основних фондів	– коефіцієнт зносу	– транспортні засоби
– устаткування	– ліквідаційна вартість	– комп'ютерна техніка
– фондомісткість	– засоби зчитування та друку інформації	– споруди

Поясніть критерії вибору груп.

Вправа 8.6.1.6. Знайти відповідний термін за змістовною характеристикою:

Термін	Змістова характеристика
?	процес знецінення діючих засобів праці до настання повного фізичного зносу під впливом науково-технічного прогресу
?	здійснення відповідно до плану (програми) підприємства технічного розвитку (без розширення існуючих виробничих площ)

	комплексу заходів, що передбачають підвищення до сучасних вимог технічного рівня окремих дільниць виробництва за рахунок впровадження нової техніки і технології, механізації та автоматизації виробничих процесів, модернізації й заміни фізично спрацьованого та технічно застарілого устаткування
?	характеризує реальну їх вартість, яка не перенесена на вартість виготовленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг). Вона є розрахунковою величиною і визначається як різниця між первісною (відновленою) вартістю та накопиченою на момент обчислення сумою зносу основних фондів
?	явище поступової втрати основними фондами своїх первісних техніко-експлуатаційних властивостей, тобто споживної вартості, що призводить до зменшення їх реальної вартості
?	процес перенесення авансованої раніше вартості засобів праці на вартість продукції з метою її повного відшкодування
?	збереження засобів праці у придатному для продуктивного використання стані проведенням регулярних ремонтно-профілактичних операцій з метою усунення дрібних неполадок і запобігання прогресуючому фізичному спрацюванню
?	вдосконалення основних засобів з метою запобігання техніко-економічному старінню та підвищення техніко-експлуатаційних параметрів до рівня сучасних вимог
?	певна грошова компенсація відповідно до розмірів фізичного спрацювання й техніко-економічного старіння основних фондів
?	вартість, за якою основні фонди зараховуються у валюту балансу підприємства

8.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Методи оцінки вартості основного капіталу підприємства.

☞ Особливості амортизаційної політики зарубіжних підприємств.

☞ Особливості ринкового оцінювання вартості окремих елементів основного капіталу підприємства.

☞ Методичні засади визначення ліквідаційної вартості основних засобів.

8.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. До основних засобів відносяться:

- будівлі, споруди;
- патенти, ліцензії;
- виробничі запаси;
- програмне забезпечення.

2. Основні засоби в кожному виробничому циклі використовуються ...

- a) повністю;
- b) частково;
- c) можуть зовсім не використовуватися.

3. Складником виробничих засобів підприємства є ...

- a) основні засоби та фонди обігу;
- b) основні та оборотні фонди;
- c) основні засоби та оборотні кошти;
- d) оборотні фонди та фонди обігу.

4. Амортизація основних засобів — це ...

- a) зношення основних засобів;
- b) процес перенесення вартості основних засобів на вартість готової продукції послуг;
- c) відтворення основних засобів;
- d) витрати на утримання основних засобів.

5. Відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» квартальна норма амортизації для третьої групи основних засобів дорівнює ...

- a) 8 %;
- b) 24 %;
- c) 20 %;
- d) 6 %;
- e) 15 %;
- f) 10 %.

6. Балансова вартість основних фондів підприємства — це ...

- a) їх первісна вартість;
- b) їх залишкова вартість;
- c) вартість, за якою основні фонди рахуються на балансі підприємства;
- d) їх відновлена вартість.

7. Основний капітал характеризує ту частину операційного капіталу, яку продуктивно використовує підприємство, і яка представлена його...

- a) основними засобами;
- b) основними засобами та нематеріальними активами;
- c) основними засобами та оборотними активами;
- d) оборотними та нематеріальними активами.

8. Для встановлення норм амортизаційних відрахувань і розрахунків щорічних амортизаційних сум у податковому обліку застосовують укрупнену класифікацію, виокремлюючи...

- a) 3 групи основних фондів;
- b) 4 групи основних фондів;
- c) 2 групи основних фондів;
- d) 5 груп основних фондів.

9. Капітальний ремонт діючої машини є економічно виправданим порівняно з купівлею нової машини, якщо...

- a) $e_{к.р} = 0$;
- b) $e_{к.р} > 0$;
- c) $e_{к.р} < 0$.

10. Рівень прогресивності основних фондів залежить від:

- a) рівня технічної оснащеності підприємства;
- b) співвідношення основних виробничих та невикористаних фондів підприємства;
- c) вікового складу основних фондів підприємства;
- d) співвідношення активної та пасивної частин основних фондів підприємства.

11. Основний капітал та необоротні активи є ідентичними поняттями:

- a) так;
- b) ні.

12. Чи може залишкова вартість бути більшою за первісну?

- a) так;
- b) ні.

13. Вартість основних засобів зараховується у валюту балансу за первісною вартістю:

- a) так;
- b) ні.

14. Чи може балансова вартість основних засобів перевищувати балансову вартість необоротних активів підприємства?

- a) так;
- b) ні.

15. Чи завжди сума значень коефіцієнта зносу та коефіцієнта придатності основних фондів дорівнює одиниці?

- a) завжди;
- b) не завжди.

ТЕМА 9

Оборотний капітал підприємства

9.1. Методичні поради до вивчення теми

Вивчення теми «Оборотний капітал підприємства» передбачає набуття знань і навичок щодо розуміння сутності, структури та джерел формування оборотного капіталу, визначення необхідно-

го розміру грошового капіталу для забезпечення безперервного процесу виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг); проведення аналітичного оцінювання ефективності використання оборотного капіталу та обґрунтування способів його підвищення.

На початку вивчення теми необхідно встановити сутнісну характеристику оборотного капіталу як загальну вартість ресурсів у грошовому виразі, інвестованих в оборотні фонди та фонди обігу, визначити специфічні риси оборотного капіталу порівняно з основним, розкрити його роль у забезпеченні ефективної бізнесової діяльності.

Потім необхідно перейти до розгляду структури оборотного капіталу, яка характеризує співвідношення його окремих елементів, формується під впливом цілої низки факторів і змінюється в часі повільно, без значних коливань. З огляду на особливості формування й регулювання окремих елементів оборотного капіталу необхідно чітко розмежовувати оборотний капітал у сферах виробництва та обігу, розподіляти його на нормований і ненормований. Подальше детальне вивчення характерних ознак оборотних коштів дозволить визначити їх функціональний і елементний взаємозв'язок.

Вивчаючи цей аспект теми, слід звернути увагу на загальні обсяги оборотних коштів, необхідні для ефективної виробничої та комерційної діяльності підприємства; дослідити, як змінюється співвідношення оборотного капіталу у сферах виробництва й обігу залежно від напрямів діяльності підприємства та специфічних особливостей певної галузі.

Використовуючи дані статистичної звітності та інформаційні документи засобів масової інформації, необхідно дослідити динаміку трансформацій функціональної та елементної структури оборотних коштів на підприємствах різних галузей національної економіки. Це дасть змогу повною мірою вивчити і набути навичок виокремлення певних груп оборотного капіталу в загальній сукупності ресурсів підприємства.

Під час вивчення цього питання студент має зрозуміти, що результативність роботи підприємства значною мірою залежить від його забезпечення оптимальним обсягом оборотного капіталу, що у свою чергу потребує певних джерел фінансування. Наступний крок — визначення загальної сукупності можливих власних і позикових джерел для формування оборотного капіталу, а після відповідної класифікації — групування джерел за сферами діяльності підприємства. Доцільно також ознайомитися із сучасними

проблемами нестачі оборотного капіталу на підприємстві та поповнення його до нормативного рівня у разі виникнення кризових умов.

Однією з найважливіших рис діяльності фахівця-економіста є вміння обґрунтовано визначати оптимальний обсяг оборотного капіталу, необхідний у певний проміжок часу для нормального функціонування підприємства. Величина оборотного капіталу визначається потребами обслуговування як виробничої сфери, так і сфери обігу. В процесі визначення величини оборотних коштів необхідно розуміти доцільність їх розподілу на постійну та змінну частини. Крім того, слід враховувати, що суттєвий вплив на обсяг, структуру та ефективність використання оборотного капіталу підприємства має тривалість операційного, виробничого та фінансового циклів.

У процесі оперативного фінансового планування потреба підприємства в оборотному капіталі визначається на основі нормування. На початку розгляду цього питання необхідно чітко визначити мету та необхідність нормування оборотного капіталу, причини неможливості нормувати певні його елементи.

Наступним етапом є детальне вивчення відповідної методичної бази розрахунку нормативів оборотного капіталу. Передусім необхідно розглянути такі методи нормування, як аналітичний, коефіцієнтний, метод прямого розрахунку. Потім слід ознайомитися і на конкретних прикладах отримати навички обчислення нормативів оборотного капіталу в окремих його елементах — виробничих запасах, незавершеному виробництві, витратах майбутніх періодів, залишках готової продукції.

Завершальним етапом у вивченні методологічних підходів визначення оптимального обсягу оборотного капіталу підприємства повинен стати розрахунок його сукупного нормативу. Це передбачає врахування великої кількості чинників, що впливають на динаміку окремих елементів оборотного капіталу, а також методів отримання первинної інформації для найбільш повного і точного розрахунку. Тому необхідно досконало опанувати не тільки елементні розрахунки, а й сформувані комплексне бачення механізму трансформацій елементів оборотного капіталу, необхідне для виконання обчислень такої складності.

Третє питання теми присвячене вивченню кругообігу та сукупності показників рівня ефективності використання оборотного капіталу. Розгляд чотирьох форм функціонування оборотного капіталу і відповідних їм стадій, які він проходить протягом свого повного циклу кругообігу, дає змогу глибше зрозуміти елементну

структуру, необхідність нормування оборотного капіталу та прискорення його оборотності.

З усієї групи показників ефективності використання оборотного капіталу студенту необхідно звернути особливу увагу на розуміння сутності та методику розрахунку таких показників, як: коефіцієнт оборотності (кількість оборотів) і обернений йому показник — коефіцієнт завантаження; тривалість одного обороту (швидкість обороту) та рентабельність оборотного капіталу. Також слід розглянути показники, що характеризують процес вивільнення грошових коштів з обороту. Завершальним етапом оцінювання ефективності функціонування оборотного капіталу є застосування принципів побудови моделі Дюпона для оцінювання впливу факторів на результативність руху оборотних коштів підприємства.

Завершуючи вивчення теми «Оборотний капітал», студентові необхідно дослідити шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу за рахунок: оптимізації запасів ресурсів і незавершеного виробництва; скорочення тривалості виробничого циклу; поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення; прискорення реалізації виробленої продукції.

9.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Оборотний капітал* — це сукупність грошових коштів, які забезпечують нормальне безперебійне функціонування оборотних фондів та фондів обігу.

☞ *Оборотний капітал у сфері виробництва (оборотні фонди)* — це сукупність предметів праці у вартісному вимірюванні, які функціонують у виробництві протягом одного циклу, при цьому змінюють або втрачають свою натурально-речову форму і переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції повністю.

☞ *Виробничі запаси* становлять найбільшу частину оборотних фондів. До них належать запаси сировини, основних і допоміжних матеріалів, покупних напівфабрикатів, пального, тари, ремонтних деталей і вузлів, малоцінних інструментів, господарського інвентарю (реманенту) та інших предметів, а також аналогічних предметів, що швидко зношуються.

☞ *Незавершене виробництво* — це предмети праці, обробку (переробку) яких не завершено на підприємстві. Вони перебува-

‡ *Витрати майбутніх періодів* — це грошові витрати, які понесені в цей період, але які буде відшкодовано за рахунок собівартості продукції (робіт, послуг) у наступні періоди. До них належать витрати на підготовку виробництва, освоєння випуску нових виробів, раціоналізацію і винахідництво, придбання науково-технічної та економічної інформації, передплату періодичних видань тощо.

‡ *Оборотний капітал у сфері обігу* — капітал, пов'язаний з обслуговуванням процесу обігу товарів; не бере участі у створенні вартості, а є її носієм.

‡ *Готова продукція* — запаси виробів на складі, обробка яких закінчена та які пройшли випробування, приймання й укомплектовані згідно з умовами договорів із замовниками та відповідають технічним умовам і стандартам.

‡ *Товари* — вартість товарів без суми торгових націнок, які придбані підприємством для наступного продажу.

‡ *Дебіторська заборгованість* — сума боргів, що належить підприємству і виникла внаслідок невиконання комерційно-господарських, фінансово-грошових зобов'язань з боку юридичних чи фізичних осіб, які є боржниками (дебіторами).

‡ *Фінансові інвестиції* — це так звані портфельні інвестиції, що вкладаються в акції, облігації та інші цінні папери, а також розміщення капіталу в банках, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

‡ *Векселі одержані* — заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), інші активи, виконані роботи та надані послуги, яка забезпечена векселями. Отже, вексель — це цінний папір у вигляді довгострокового зобов'язання, складеного у письмовому вигляді за певною формою.

‡ *Грошові кошти* — це кошти в касі, на поточних та інших рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій, а також еквіваленти грошових коштів.

‡ *Операційний цикл підприємства* — це період повного обороту всієї суми оборотних коштів, під час якого відбувається перехід їх з одного виду в інший. Розрахунок тривалості операцій-

ного циклу базується на визначенні періоду перебування інвестованого оборотного капіталу на кожному з етапів обороту.

☞ *Оборот капіталу* — процес безперервного руху капіталу в економічній системі, який супроводжується послідовним перетворенням однієї його форми в іншу.

☞ *Аналітичний (дослідно-статистичний) метод розрахунку потреби підприємства в оборотному капіталі* передбачає ретельний аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з наступним коригуванням фактичних запасів і вилученням з них надлишків.

☞ *Коефіцієнтний метод розрахунку потреби підприємства в оборотному капіталі* полягає в уточненні чинних на початок розрахункового періоду нормативів власних оборотних коштів згідно зі змінами в цьому періоді показників виробництва, що впливають на величину цих коштів.

☞ *Метод прямого розрахунку потреби підприємства в оборотному капіталі* — це науково обґрунтований розрахунок нормативів за кожним нормованим елементом оборотних коштів (виробничими запасами, незавершеним виробництвом, витратами майбутніх періодів, залишками готової продукції).

☞ *Нормований оборотний капітал* — елементи оборотних коштів, мінімальні запаси і витрати яких постійно потрібні підприємству і через це вони плануються (нормуються).

☞ *Норма оборотного капіталу* — економічно обґрунтований мінімальний обсяг запасів товарно-матеріальних цінностей, достатній для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції.

☞ *Норматив оборотних коштів у виробничих запасах* визначається множенням середньодобового споживання матеріалів у вартісному виразі на норму їх запасу в днях.

☞ *Транспортний запас* — період з моменту оплати виставленого постачальником рахунку до прибуття вантажу на склад підприємства.

☞ *Підготовчий запас* створюється на проміжок часу, необхідний для приймання, складування і підготовки до виробничого використання матеріальних ресурсів.

☞ *Поточний запас* сировини (матеріалів) та інших елементів оборотних фондів (предметів праці) обчислюється в межах половини середнього інтервалу між поставками певних видів матеріальних ресурсів.

♯ Резервний (страховий) запас може визначатися двома способами: за середнім відхиленням фактичних строків поставки від передбачених договором або за проміжком часу, необхідним для термінового оформлення замовлення та доставки матеріалів від виробника до споживача.

♯ Норматив оборотних коштів у залишках готової продукції визначається множенням вартості одноденного випуску готових виробів на норму їх запасу на складі у днях. У свою чергу, норма запасу складається з кількості днів, необхідних для підготовки продукції до реалізації (продажу), тобто її комплектування, пакування та відвантажування споживачам, а також виписування і здавання в банк платіжних документів.

9.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И. А. Управление капиталом: Учебный курс. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. — 576 с.
2. Бездель Т. А. Управление оборотными средствами строительных организаций: Монография. — М.: МГУ, 2008. — 354 с.
3. Володькіна М. В. Економіка промислового підприємства: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 196 с.
4. Душило А. А. Особливості процесу формування і використання оборотних коштів // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2006. — №2. — С. 306—311.
5. Радионон А. Р. Управление запасами и оборотными средствами в условиях рыночной экономики // Финансовый менеджмент. — 2003. — №5. — С. 66—76.
6. Соломатин А.Н. Экономика и организация деятельности торгового предприятия: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 295 с.
7. Финансовый менеджмент: Учебник / Под ред. Е. С. Стояновой. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Перспектива, 2002. — 656 с.
8. Швиданенко Г. О., Шевчук Н. В. Управління капіталом підприємства: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2007. — 440 с.
9. Этрил П., Маклейни Э. Финансы и бухгалтерский учет для неспециалистов. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 512 с.

9.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність і структура оборотного капіталу підприємства.

2. Джерела формування оборотного капіталу.
3. Кругообіг оборотного капіталу.
4. Визначення потреби в оборотному капіталі.
5. Оцінювання рівня використання оборотного капіталу.
6. Способи підвищення ефективності використання оборотного капіталу.

9.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

9.5.1. Питання для дискусій

- ☛ Що розуміється під оптимальним розміром оборотного капіталу?
- ☛ Яка відмінність між оборотними активами та оборотним капіталом підприємства?
- ☛ Охарактеризуйте переваги та недоліки використання власних і позикових коштів як джерел фінансування оборотного капіталу.
- ☛ Причини неможливості нормування окремих елементів оборотного капіталу.
- ☛ На вирішення яких основних завдань спрямовано нормування оборотного капіталу? Чи має місце нормування оборотного капіталу в західних компаніях?
- ☛ Чи потрібно централізовано встановлювати нормативи оборотного капіталу?

9.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 2.2, 2.3, 2.5, 2.6, 2.9, 2.13, 2.15—2.17, 2.20, 2.21*.

9.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

9.6.1. Вправи, приклади, задачі

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник / С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Вправа 9.6.1.1. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ виробничий капітал;
- ✓ оборотні активи;
- ✓ оборотні кошти;
- ✓ оборотні засоби.

Чи є, на вашу думку, вищезазначені поняття, синонімами?

Вправа 9.6.1.2. Заповніть рисунок 9.6.1.2, показавши цикл обороту оборотного капіталу виробничого підприємства. Чи відрізняється він від циклу компанії, що надає послуги?

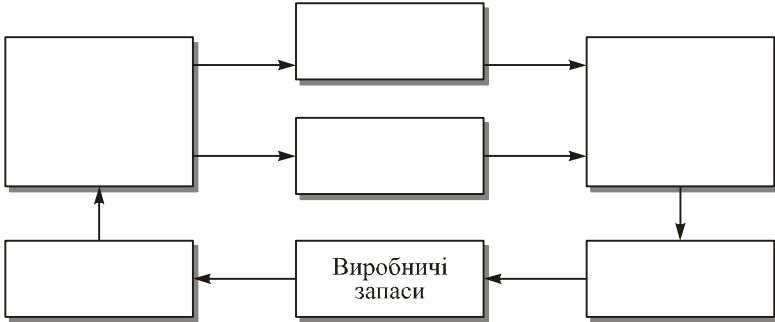

Рис. 9.2. Цикл обороту оборотного капіталу

Вправа 9.6.1.3. Доповніть рисунок 9.6.1.3 назвами:

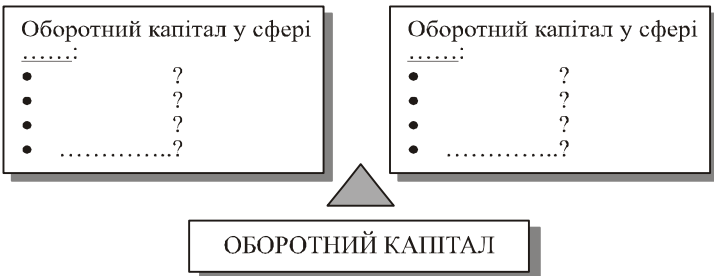

Рис. 9.3. Елементи оборотного капіталу

Вправа 9.6.1.4. Заповніть таблицю 9.6.1.4.

Таблиця 9.6.1.4

НОРМУВАННЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ

Показник	Формула розрахунку
Норматив оборотних коштів у.....?	
Норматив оборотних коштів у.....?	
Норматив оборотних коштів у.....?	
Норматив оборотних коштів у.....?	

Вправа 9.6.1.5. Заповніть таблицю 9.6.1.5.

Таблиця 9.6.1.5

ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ

Показник	Формула розрахунку	Що означає цей показник?
1.....?		
2.....?		
3.....?		
4.....?		

Вправа 9.6.1.6. Вкажіть та обґрунтуйте 3—5 заходів щодо прискорення оборотності оборотного капіталу, які можна запропонувати керівництву:

- ✓ металургійного підприємства;
- ✓ мережі аптек;
- ✓ будівельної компанії;
- ✓ туристичної компанії;
- ✓ підприємства іншого напрямку діяльності.

Вправа 9.6.1.7. Назвіть:

- ✓ три зміни в умовах роботи підприємства, які можуть привести до прийняття рішення про зміну обсягу інвестицій в оборотний капітал;
- ✓ три проблеми, які можуть виникнути у підприємства за умов недостатнього обсягу запасів;
- ✓ три коригуючі заходи, які керівництво підприємства може вжити стосовно дебіторів, які розплачуються повільніше, ніж очікувалось;

✓ три причини, чому компанії тримають певну частину капіталу у вигляді грошових коштів.

Обґрунтуйте свою відповідь.

Вправа 9.6.1.8. За даними таблиці необхідно проаналізувати динаміку та структуру оборотного капіталу ТОВ «ГРЕЙД» та зробити висновки щодо ефективності використання оборотних коштів.

Таблиця 9.6.1.8

ДИНАМІКА ОБСЯГІВ ТА СТРУКТУРИ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ГРЕЙД»

Елемент оборотного капіталу	Звітний рік		Розрахунковий рік		Зміни до попереднього року		
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	за структурою, %
1. Оборотний капітал		100		100			x
1.1 Оборотні фонди:							
Виробничі запаси	3500		4200				
Незавершене виробництво	2000		1400				
Витрати майбутніх періодів	25		30				
1.2 Фонди обігу:							
Готова продукція	800		740				
Дебіторська заборгованість	1258		1860				
Грошові кошти	420		300				
Фінансові інвестиції	480		700				

Обсяг товарної продукції звітного року становив 25449 тис. грн, а розрахункового — 32000 тис. грн, рентабельності виробництва продукції у звітному році досягнув 25 %, а в розрахунковому знизився до 22 %.

Вправа 9.6.1.9. За даними таблиці необхідно розрахувати, як у розрахунковому році порівняно із звітним зміниться рівень рентабельності оборотного капіталу ТОВ «Канком» за рахунок зміни:

- ❖ рівня рентабельності продажу;
- ❖ швидкості обороту оборотного капіталу.

Таблиця 9.6.1.9

ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «КАНКОМ»

Показник	Звітний рік	Розрахунковий рік
1. Обсяг виробництва, тис. шт.	200	220
2. Ціна одиниці продукції, грн/шт.	40	40
3. Собівартість одиниці продукції, грн/шт.	180	190
4. Оборотні кошти, тис. грн	1600	1680

Задачі для самостійного опрацювання: № 2.1, 2.4, 2.8, 2.10, 2.14, 2.18, 2.19, 2.22*.

9.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Елементний склад оборотного капіталу підприємств з урахуванням специфіки напряму його діяльності та особливостей певної галузі економіки.

☞ Особливості функціонування оборотного капіталу в межах операційного циклу.

☞ Обґрунтування оптимальних джерел фінансування оборотного капіталу.

☞ Проблеми нестачі оборотного капіталу та поповнення їх обсягу за умов кризової економічної ситуації на підприємстві.

☞ Визначення потреби підприємства в оборотному капіталу на основі розрахунку нормативів.

☞ Шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу підприємства.

☞ Стратегії формування та використання оборотного капіталу.

☞ Моделі управління запасами на підприємствах.

☞ Системи планування потреби в матеріальних ресурсах.

☞ Управління використанням оборотного капіталу підприємства.

☞ Проблеми підвищення ефективності використання оборотного капіталу на підприємствах різних галузей економіки України та шляхи їх розв'язання.

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

9.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. До елементів оборотного капіталу у сфері виробництва відносяться:

- a) дебіторська заборгованість;
- b) виробничі запаси;
- c) залишки готової продукції;
- d) витрати майбутніх періодів;
- e) незавершене виробництво;
- f) цінні папери інших емітентів.

2. Елементами оборотного капіталу, що нормуються, є:

- a) дебіторська заборгованість;
- b) виробничі запаси;
- c) залишки готової продукції;
- d) витрати майбутніх періодів.

3. Метод розрахунку оборотних коштів, який передбачає ретельний аналіз наявних товарно-матеріальних цінностей з подальшим корегуванням фактичних запасів і вилученням з них надлишкових, називається ...

- a) аналітичним;
- b) коефіцієнтним;
- c) методом прямого розрахунку;
- d) методом вартості заміщення.

4. Шляхом множення середньодобового споживання матеріалів у вартісному виразі на норму їх запасу в днях визначається...

- a) норматив оборотних коштів у залишках готової продукції;
- b) норматив оборотних коштів у виробничих запасах, що відносяться до оборотних фондів;
- c) норматив оборотних коштів у виробничих запасах, що тяжіють до основних фондів;
- d) норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві.

5. Норма резервного запасу вимірюється ...

- a) споживанням ресурсів;
- b) у днях середньодобового обсягу виробництва продукції;
- c) за середнім відхиленням фактичних строків поставки від передбачених договором;
- d) у днях середньодобового обсягу складського обороту ресурсів.

6. Сукупний норматив оборотного капіталу підприємства визначається як сума нормативів, обчислених для ...

- a) виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів та залишків готової продукції;
- b) виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, інших оборотних активів;
- c) виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, дебіторської заборгованості.

7. *Визначте послідовність стадій, які проходить оборотний капіталу в процесі повного циклу кругообігу ...*

- a) фінансова, товарна, продуктивна, грошова;
- b) грошова, товарна, продуктивна, фінансова;
- c) грошова, продуктивна, товарна, фінансова.

8. *Коефіцієнт завантаження оборотних коштів характеризує ...*

- a) середню тривалість одного обороту;
- b) витрати виробничих фондів на одну гривню товарної продукції;
- c) розмір оборотних коштів, що припадає на кожну грошову одиницю реалізованої продукції;
- d) розмір реалізованої продукції, який припадає на одну гривню оборотних коштів;
- e) величину оборотних коштів за відповідний звітний період.

9. *Швидкість обороту оборотних коштів підприємства характеризує...*

- a) коефіцієнт оборотності;
- b) тривалість одного обороту;
- c) рентабельність оборотних коштів;
- d) коефіцієнт завантаження.

10. *Скорочення тривалості виробничого циклу дає можливість ...*

- a) вивільнити оборотні кошти;
- b) скоротити кількість оборотів оборотних коштів;
- c) збільшити коефіцієнт завантаження оборотних коштів;
- d) збільшити тривалість одного обороту;
- e) всі відповіді є правильними.

11. *Тривалість виробничого циклу складається з:*

- a) тривалості інкасації дебіторської заборгованості;
- b) тривалості операційного циклу;
- c) тривалості перебування оборотних коштів у незавершеному виробництві;
- d) періоду обороту середнього запасу готової продукції;
- e) періоду обороту середнього залишку запасів сировини, матеріалів та напівфабрикатів.

12. *Чи може бути тривалість обороту дебіторської заборгованості більшою ніж тривалість обороту оборотних фондів?*

- a) так;
- b) ні.

13. *Чи може бути тривалість виробничого циклу більшою за тривалість операційного циклу?*

- a) так;
- b) ні.

14. *Зростання тривалості одного обороту оборотних коштів є позитивною тенденцією їх використання на підприємстві?*

- а) так;
- б) ні.

ТЕМА 10

Інтелектуальний капітал підприємства

10.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення теми «Інтелектуальний капітал» передбачає набуття знань і навичок щодо розуміння сутності та структури інтелектуального капіталу, його ідентифікації, вимірювання та оцінювання.

В ринкових умовах господарювання одним із визначальних факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства є наявність інтелектуального капіталу та його ефективне використання. Починати розгляд цього питання потрібно з вивчення підходів до тлумачення категорії «інтелектуальний капітал» та його класифікації. Інтелектуальному капіталу притаманний вищий рівень розвитку порівняно із вже відомими функціональними формами капіталу, критерієм чого є більш стійкий рівень економічного розвитку суспільства, ефективності його структур. Інтелектуальний капітал розвивається на основі попередніх форм капіталу, вбирає в себе їх основні властивості і одночасно має власний склад, який визначається специфікою його функцій. Інтелектуальний капітал поступово набирає власну оригінальну форму руху, системоутворюючим елементом якої є наука. Для глибокого осмислення сутності інтелектуального капіталу доцільно розглянути його багатоманітну сутність у рамках трьох підходів: структурного, функціонального, термінологічного. Дослідження в рамках цих підходів дасть змогу виокремити специфічні особливості інтелектуального капіталу як економічної категорії.

Інтелектуальний капітал складається із трьох складових: людського капіталу, організаційного (або структурного) капіталу і клієнтського капіталу, дослідження та вивчення яких повною мірою розкриває змістовну характеристику інтелектуального капіталу. Кожна складова має конкретне наповнення, яке характеризує її сутність. *Людський капітал* — це знання, навички та здібності конкретних фізичних осіб (персоналу), які формують загальну економічну цінність цього об'єкта бізнесу. Цей капітал невідчужуваний від його володарів. До *структурного капіталу*

відносяться інформаційні системи, патенти, торгові марки, система фінансових взаємовідносин, інструкції, положення, стандарти, нагороди, грамоти, призи, які одержало підприємство.

Клієнтський капітал — це система довірчих, надійних, довгострокових та взаємовигідних відносин підприємства зі своїми клієнтами, споживачами. Сюди відносяться: бренд, клієнтська база, назва фірми, канали збуту, ліцензійні договори, опціонні угоди, договори комерційної концесії.

Основний акцент при дослідженні інтелектуального капіталу доцільно зробити на вивчення нематеріальних ресурсів та активів, як основних складових ресурсного потенціалу підприємства. Передовсім слід усвідомити зміст поняття «нематеріальні ресурси» і їх розглянути види: об'єкти інтелектуальної власності (об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав, інші (нетрадиційні) об'єкти інтелектуальної власності), а також вивчити характеристику кожного з нематеріальних ресурсів, визначити їх місце та конкурентні переваги, які має підприємство, що володіє ними. Наступним кроком має стати характеристика об'єктів промислової власності. Ґрунтуючись на знаннях щодо визначення характерних ознак та основних вимог до об'єктів промислової власності слід перейти до вивчення поняття «інтелектуальна власність», яке виникло у процесі практики юридичного закріплення за певними особами прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері науки, виробництва, мистецтва, літератури тощо. Після цього слід дізнатися як здійснюється охорона та реалізація прав власності, що стосуються літературних, художніх і наукових творів; виступів виконавців, фонограм і програм ефірного мовлення; винаходів у всіх галузях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків, товарних знаків, знаків обслуговування; торгових найменувань і позначень; припинення недобросовісної конкуренції та усіх інших прав, які стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях. Вивчаючи питання цього напрямку, необхідно спочатку ознайомитись з поняттям та елементним складом нематеріальних активів підприємства, визначити сутність та варіантність, сфери використання і особливості правового захисту їх окремих елементів.

Одними із центральних питань цієї теми є оцінювання вартості та амортизація нематеріальних активів. Оцінювання вартості нематеріальних активів є об'єктивно необхідним для розв'язання низки економічних питань, що постають перед підприємством (організацією) у повсякденній практиці господарювання. При ви-

вчені цього питання особливу увагу слід звернути на те, що оцінювання вартості нематеріальних активів здійснюється у певній послідовності та включає кілька етапів. Згідно з міжнародними стандартами існують витратний, прибутковий (дохідний) та ринковий підходи до встановлення конкретних методів оцінювання вартості. У межах цих методичних підходів можна застосовувати різні методи оцінювання вартості нематеріальних активів. Особливу увагу слід звернути на питання амортизації нематеріальних активів. Норму амортизаційних відрахувань підприємство встановлює залежно від строку використання окремого виду нематеріальних активів. Для нематеріальних активів, щодо яких неможливо встановити термін використання, норма амортизації визначається в розрахунку на 10 років, тобто 10 %.

Досить складним і проблематичним для вивчення є питання стосовно відтворення інтелектуального капіталу. Залежно від поставлених цілей процес відтворення капіталу можна розглядати як систему, що складається з окремих елементів, а їх цілісна сукупність забезпечує можливість і необхідність раціонального відтворення. Для будь-якої економічної системи характерною є не порушна єдність внутрішнього і зовнішнього середовищ її розміщення і розвитку. Процес відтворення інтелектуального капіталу доцільно розглядати за двома підходами: перший ґрунтується на теорії трудової вартості; а другий — маркетинговий. Специфіка кожного підходу обумовлює певну послідовність етапів та стадій відтворення інтелектуального капіталу.

Завершальним у вивченні теми «Інтелектуальний капітал» є розгляд методів виміру інтелектуального капіталу. Необхідно усвідомити суть таких методів: методи прямого виміру інтелектуального капіталу — Direct Intellectual Capital methods (DIC); методи ринкової капіталізації — Market Capitalization Methods (MCM); методи віддачі від активів — Return on Assets Methods (ROA); методи підрахунку балів — Scorecard Methods (SC).

10.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Інтелектуальний капітал* — це інтелектуальні ресурси підприємства, здатні створювати нову вартість, які представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними цим підприємством або залученими зі сторони, як засобами створення нової вартості.

☞ *Людський капітал* є сукупністю знань, практичних навичок і творчих здібностей конкретних фізичних осіб як єдина економічна цінність цього об'єкта бізнесу. Цей капітал не відчужується від його власників.

☞ *Структурний капітал* — це все, що пов'язане з інтелектуальним потенціалом, і залишається на підприємстві після того, як працівники йдуть з роботи додому. Сюди відносяться нематеріальні ресурси та активи підприємства.

☞ *Нематеріальні ресурси* — це складова потенціалу підприємства, здатна забезпечувати економічну користь протягом відносно тривалого періоду. Характерними рисами цих ресурсів є брак матеріальної основи здобування доходів та невизначеність обсягу майбутнього прибутку від їх використання.

☞ *Інтелектуальна власність* у широкому розумінні — це категорія, яка застосовується для: визначення результатів творчої праці людини (творів науки, техніки, мистецтва та інших видів діяльності); позначення належності таких результатів творчої праці відповідним суб'єктам творчої діяльності; закріплення за цими суб'єктами особистих немайнових і майнових прав, пов'язаних із розробленням та використанням створених ними інтелектуальних продуктів.

☞ *Нематеріальні активи* — це категорія, яка виникає внаслідок володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності або на обмежені ресурси та їх використання в господарській діяльності з отриманням доходу.

☞ *Патентом* називається виданий державним органом (патентним відомством) охоронний документ, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності.

☞ *Ринковий капітал* — це система капітальних, надійних, довгострокових довірчих і взаємовигідних відносин підприємства зі своїми клієнтами, покупцями товару, яка склалася за час його роботи на ринку.

☞ *Інтелектуальні активи* — це сутність ринкових активів (нематеріальні активи, пов'язані з ринковими операціями): активи інтелектуальної власності (патенти, авторські права, торгові марки товарів і послуг, ноу-хау, комерційні таємниці тощо); людські активи — сукупність колективних знань персоналу підприємства, їх творчих здібностей, лідерських якостей, підприємницьких та управлінських навичок, інфраструктурні активи (технології, методи і процеси, які створюють необхідні умови для роботи підприємства).

‡ *Винахід* — це результат творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології. Об'єктами винаходу можуть бути продукти (пристрій, речовина, штам) і способи (дії над матеріальними об'єктами за допомогою інших матеріальних об'єктів). Для визначення патентоспроможності винаходу використовують конкретні критерії: а) новизна винаходу; б) наявність винахідницького рівня; в) промислова придатність винаходу.

‡ *Корисна модель* — це результат творчої діяльності людини, об'єктом якої може бути конструктивне вирішення пристрою або його складових. Це означає, що речовини, штами мікроорганізмів, а також способи не можуть бути визнані корисними моделями. Корисна модель відповідає умовам патентоспроможності, якщо вона є новою та промислово придатною.

‡ *Промисловим зразком* вважається результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Об'єктом такої діяльності може бути форма, рисунок, кольори, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу й призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб. Промисловий зразок може бути об'ємним (модель), плоским (рисунок) або комбінованим. Не визнаються промисловими зразками: об'єкти архітектури, промислові гідротехнічні та інші стаціонарні споруди; друкована продукція; об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипких і подібних речовин. Вони повинні мати новизну та бути промислово придатними.

‡ *Знаками для товарів і послуг* (в інших країнах — товарними знаками й знаками обслуговування) є оригінальні позначення (символи), за допомогою яких товари та послуги одних фірм відрізняють від однорідних товарів і послуг інших фірм. Головне завдання таких знаків полягає в ідентифікації товару. Тому їх розміщують на самому товарі або на його упаковці. Основними вимогами до знаків для товарів і послуг є: а) їх новизна стосовно сфери використання та часу дії; б) оригінальність, тобто істотна відмінність від уже зареєстрованих і відомих позначень. До позначень (символів), які не підлягають реєстрації як знаки для товарів і послуг, належать: а) державні герби, прапори, офіційні назви держав, назви міжнародних організацій, печатки тощо; б) позначення, що не забезпечують миттєвого розпізнавання товару, або такі, що є надто подібними до раніше зареєстрованих знаків.

‡ *Фірмове найменування* — це стале позначення підприємства (фірми, компанії) або окремої фізичної особи, від імені якої здійснюється виробнича чи інша діяльність. Воно використовується для ідентифікації підприємств (окремих підприємців) і ви-

ділення їх з-поміж інших, а також для загальної характеристики їх репутації на ринку.

☞ *Позначення походження товару* може бути двох видів: просте і кваліфіковане. *Просте позначення* — це будь-яке словесне чи графічне позначення, яке прямо або опосередковано вказує на географічне місце походження товару (країну, її регіон, населений пункт, місцевість тощо). Словосполучення «кваліфіковане позначення походження товару» об'єднує в один термін назву місця та «географічне позначення походження товару». Поряд з назвою певної місцевості основними ознаками походження товару можуть бути: географічне середовище зі специфічним природними умовами та людськими чинниками; наявність у товарі особливих властивостей, які виділяють його з-поміж інших однорідних товарів; обов'язкова об'єктивна залежність особливих властивостей товару від географічного середовища.

☞ *Недобросовісною конкуренцією* визнаються будь-які дії, що суперечать правилам, торговельним та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. До недобросовісної конкуренції відносять дії, які пов'язані з: а) неправомірним використанням ділової репутації суб'єкта господарювання (використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки; копіювання зовнішнього вигляду виробу тощо); б) створенням перешкод суб'єктам господарювання в процесі конкуренції та використанням неправомірних переваг у конкуренції (дискредитація суб'єкта, купівля-продаж товарів і надання послуг з примусовим асортиментом; підбурювання до бойкоту суб'єкта господарювання; підкуп постачальника або покупця); в) неправомірним збиранням, розголошенням та використанням комерційних таємниць інших підприємців (фірм, компаній).

☞ *Базою даних* заведено називати сукупність даних, матеріалів чи творів, систематизованих у формі, яку «читає» машина. Усі бази даних охороняються авторським правом. Проте правова охорона не поширюється на ідеї та принципи, що їх покладено в основу бази даних.

☞ *Суміжні права* — це права, які примикають до авторського права та є похідними від нього. Вони поділяються на три групи (види): 1) права виконавців; 2) права продуцентів фонограм; 3) права організацій мовлення. Права виконавців охороняються, якщо виконання: а) уперше мало місце на території України; б) зафіксоване на фонограмі, що охороняється законом; в) включене в передачу організації мовлення, права якої охороняються законом. Права продуцентів фонограм охороняються, якщо: а) про-

дуцент є громадянином України чи юридичною особою із місцезнаходженням в Україні; б) фонограму вперше озвучено на території України. Права організацій мовлення охороняються за умови, що вони перебувають офіційно на території України та здійснюють передачі з передавачів, розміщених на території України.

♣ *Раціоналізаторська пропозиція* — технічне рішення, яке є новим і корисним для підприємства. Раціоналізаторськими вважаються пропозиції щодо вдосконалення техніки, яка використовується, продукції, яка виготовляється, способів контролю, а також пропозиції, котрі сприяють підвищенню продуктивності праці та ефективнішому використанню матеріалів, енергії, устаткування.

♣ *«Ноу-хау»* (від англ. *know-how* — знати як) — не захищені охоронними документами, але невідомі господарникам знання і досвід технічного, виробничого, управлінського, комерційного та фінансового характеру, які можуть бути практично використані в наукових розробках, у процесі виготовлення конкурентоспроможної продукції. До «ноу-хау» також відносять незапатентовані з різних причин винаходи.

♣ *Комерційну таємницю фірми* (підприємства, організації) становлять відомості, що безпосередньо пов'язані з її діяльністю і розголошення яких може зашкодити суб'єкту господарювання. Комерційною таємницею вважається сукупність науково-технічної, виробничо-господарської та фінансово-економічної інформації про діяльність підприємства, розголошення якої може спричинити економічні збитки. Охорона комерційної таємниці є важливою складовою забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

♣ *Ліцензійна угода* — договір, згідно з яким власник винаходу, корисної моделі, промислового зразка тощо (ліцензіар) передає іншій стороні (ліцензіату) ліцензію на використання в певних межах своїх прав на патенти, «ноу-хау» та інше.

♣ *Добровільна ліцензія* — ліцензіар передає дозвіл використовувати об'єкт права на основі договору, що регламентує обов'язки, обсяг використання і розмір винагороди.

♣ *Примусова ліцензія* — видається відповідним державним органом без згоди патентовласника. Цим же органом встановлюється й розмір винагороди.

♣ *Звичайна ліцензія* — залишає ліцензіару право експлуатації технічного рішення і дає можливість укладати угоди з іншими ліцензіатами.

☞ *Виключна ліцензія* — передає ліцензіату права виключного користування об'єктом, але залишає за ліцензіаром право використовувати технічне рішення.

☞ *Повна ліцензія* — передбачає перехід до ліцензіата усіх прав за патентом. Ліцензіар позбавляється права користування об'єктом протягом терміну, обумовленого договором.

☞ *Патентна ліцензія* — об'єктом є технічне рішення, захищене патентом. Умови ліцензійної угоди визначаються правилами, що регулюють використання патенту.

☞ *Безпатентна ліцензія* — об'єктом є незахищені патентами технічні досягнення, «ноу-хау», виробничий досвід тощо.

10.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбурина Э. Р. Методы анализа интеллектуального капитала для современного устойчивого развития компании // Корпоративные финансы. — 2007. — №3.

2. Ивашковская И. В., Байбурина Э. Р. Роль интеллектуального капитала в создании стоимости крупных российских компаний: опыт эмпирического исследования. // Вестник Финансовой академии. — 2007. — № 4.

3. Интеллектуальный капитал — основа опережающих инноваций: Монография / Под общ. ред. А. В. Безгодова, В. В. Смирнова. — СПб.: НЦ «Планетарный проект», Орел: Орел ГТУ, 2007. — 336 с.

4. Интеллектуальный капитал — стратегический потенциал организации / Под ред. А. Л. Гапоненко, Т. М. Орловой. — М.: Соц. отношения, 2003. — 177 с.

5. Ковалев В. В. Управление активами фирмы: Учеб.-практ. пособие. — М.: Проспект, 2008. — 388 с.

6. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом. — М.: Омега-Л, 2008. — 552 с.

7. Просвирина И. И. Интеллектуальный капитал: новый взгляд на нематериальные активы // Финансовый менеджмент. — 2004. — №4.

8. Просвирина И. И. Понятие ноу-хау: проблемы терминологии // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. Серия 7. Экономика России: проблемы и перспективы. — 2005. — №5.

9. Управление интеллектуальной собственностью и исключительными правами промышленных предприятий / А. Ю. Шатраков, А. А. Мерсиянов, В. М. Алдошин и др. — М.: Экономика, 2007. — 190 с.

10. Чистяков Ю. Р. Экономическое содержание интеллектуального капитала и его взаимосвязь с человеческим капиталом // Сб. науч. статей аспирантов № 7. Часть I. Экономические науки / Московский гуманитарно-экономический институт. — М.: МГЭИ, 2006. — С. 158 — 181.

10.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність та характеристика структури інтелектуального капіталу.
2. Класифікація інтелектуального капіталу.
3. Характеристика нематеріальних ресурсів підприємства.
4. Оцінювання та амортизація інтелектуального капіталу.
5. Відтворення інтелектуального капіталу.
6. Методи виміру інтелектуального капіталу.

10.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

10.5.1. Питання для дискусій

- ❖ Чи є ідентичними терміни «споживчий капітал» та «інтерфейсний капітал»?
- ❖ Чим відрізняються поняття «інтелектуальний потенціал» та «інтелектуальний капітал»?
- ❖ Методи оцінювання людського капіталу підприємства.

10.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 1.32, 1.33, 1.34*

10.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

10.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 10.6.1.1. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ інтелектуальні ресурси;
- ✓ інтелектуальний потенціал;
- ✓ інтелектуальний капітал.

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Чи є, на вашу думку, вище зазначені поняття, синонімами?

Вправа 10.6.1.2. Заповніть таблицю 10.6.1.2.

Таблиця 10.6.1.2

СТРУКТУРА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал		Структурний капітал		Споживчий капітал	
потенціал	можливості реалізації	потенціал	можливості реалізації	потенціал	можливості реалізації
знання	...	ліцензії	...	бренд	...
....	прагнення до визнання	...	правова захищеність авторських прав	...	Високий імідж торговельної марки
.....					
...

Вправа 10.6.1.3. Доповніть рисунок 10.6.1.3 назвами:

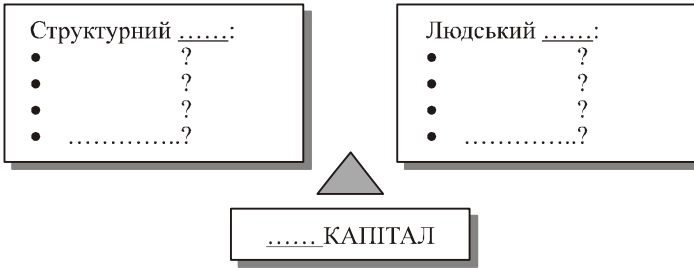

Рис. 10.6.1.3. Елементи капіталу

Вправа 10.6.1.4. Заповніть наступну таблицю.

Таблиця 10.6.1.4

ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Об'єкт	Характеристика
?	це стале позначення підприємства (фірми, компанії, тощо) або окремої особи, від імені якої здійснюється виробнича або інша діяльність. Воно використовується для ідентифікації підприємств (окремих підприємців) і виділення їх з-поміж інших, а також для загальної характеристики їх репутації на ринку
Знак для товарів і послуг (в інших країнах)	?

— товарний знак і знак обслуговування)	
?	це результат творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології. Об'єктами ... можуть бути продукти (пристрій, речовина, штамп) і способи (дії над матеріальними об'єктами за допомогою інших матеріальних об'єктів)
База даних	?
?	є результатом творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Об'єктом такої діяльності може бути форма, малюнок, кольори або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб
Недобросовісна конкуренція	?
?	це результат творчої діяльності людини, об'єктом якої може бути конструктивне вирішення пристрою або його складових частин. Це означає, що речовини, штами мікроорганізмів, культури клітин рослин і тварин, а також способи не можуть бути визнані

Вправа 10.6.1.5 Заповніть наступну таблицю 10.6.1.5.

Таблиця 10.6.1.5

ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Показник	Формула розрахунку	Що означає даний показник?
1.....?		
2.....?		
3.....?		
4.....?		

Вправа 10.6.1.6. Вкажіть та обґрунтуйте 3—5 заходів щодо підвищення ефективності функціонування інтелектуального капіталу, які можна запропонувати керівництву:

- ✓ металургійного підприємства;
- ✓ мережі аптек;
- ✓ будівельної компанії;
- ✓ туристичної компанії;
- ✓ торговельного підприємства;
- ✓ підприємства з виробництва кулінарних виробів;
- ✓ консалтингової компанії.

10.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Гносеологічні підходи до визначення інтелектуального капіталу.

☞ Генезис теорії людського капіталу.

☞ Інтелектуальний капітал — стратегічний потенціал підприємства.

☞ Інтелектуальний капітал: проблеми ідентифікації та вимірювання.

☞ Методи оцінювання інтелектуальної власності.

10.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. До елементів інтелектуального капіталу відносяться:

- a) основний капітал;
- b) нематеріальні ресурси;
- c) інформаційні ресурси;
- d) бренд;
- e) матеріальні ресурси;
- f) правильної відповіді нема.

2. Елементами структурного капіталу є:

- a) знання;
- b) патенти;
- c) торговельна марка;
- d) моральні цінності.

3. Форми інтелектуального капіталу ...

- a) наукові дослідження;
- b) матеріальні цінності на складі;
- c) монографії, статті, доповіді, дисертації;
- d) технічні засоби зберігання інформації.

4. До об'єктів промислової власності відносять...

- a) комп'ютерні програми;
- b) раціоналізаторські пропозиції;
- c) корисні моделі;
- d) бази даних;
- e) ноу-хау.

5. До об'єктів, що охороняються авторським і суміжними правами, належить...

- a) промислові зразки;
- b) бази даних;
- c) комерційні таємниці;
- d) винаходи.

6. До складу нематеріальних активів включають:

- a) патенти;
- b) ліцензії;
- c) ноу-хау;

d) права на користування земельними ділянками.

7. Виданий державним органом охоронний документ, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності, — це...

- a) ліцензія;
- b) свідоцтво;
- c) патент.

8. Ліцензія, що залишає ліцензіару право експлуатації технічного рішення і дає можливість укласти угоди з іншими ліцензіатами, — це...

- a) добровільна ліцензія;
- b) повна ліцензія;
- c) виключна ліцензія;
- d) звичайна ліцензія;
- e) патентна ліцензія.

9. До витратних методів оцінювання нематеріальних активів відносять:

- a) метод звільнення від роялті;
- b) метод відновної вартості;
- c) метод вартості заміщення;
- d) метод порівняльного аналізу.

10. Із нижченаведених нематеріальних ресурсів не є об'єктами промислової власності...

- a) товарні знаки та знаки обслуговування;
- b) раціоналізаторські пропозиції;
- c) промислові зразки;
- d) корисні моделі;
- e) винаходи.

11. Ліцензіар — це ...

a) власник, який передає іншій заінтересованій особі ліцензію на використання в певних межах прав на патенти, ноу-хау тощо;
b) заінтересована особа, якій власник передає права користування об'єктом ліцензії.

12. Які з наведених форм винагород виплачуються за використання об'єкта ліцензійної угоди?

- a) роялті;
- b) паушальний платіж;
- c) заробітна плата;
- d) певна частка цінних паперів ліцензіата.

13. До недобросовісної конкуренції відносяться...

a) неправомірне використання чужих позначок, рекламних матеріалів, упаковок;
b) копіювання зовнішнього вигляду виробу;
c) купівля-продаж товарів і надання послуг з примусовим асортиментом;

- d) франчайзинг;
- e) неправомірне використання комерційних таємниць інших компаній;
- f) субпідряд.

14. Метод дисконтування майбутніх грошових потоків належить до ... методу оцінювання вартості нематеріальних активів:

- a) витратного;
- b) прибуткового;
- c) ринкового.

15. Товарний знак фірми має бути:

- a) оригінальним, зареєстрованим і мати зображення, загальнозвжигані для позначення товарів певного виду;
- b) оригінальним і мати правовий захист;
- c) індивідуальним, упізнаваним і привабливим для споживачів та мати правовий захист;
- d) оригінальним, індивідуальним, упізнаваним та привабливим для споживачів.

16. Винаходом може бути технічне рішення, яке має...

- a) істотну новизну і практичну корисність;
- b) істотну новизну, певну технічну ознаку і практичну корисність;
- c) новизну, оригінальність і промислово придатність;
- d) оригінальність, певну технічну ознаку та дає позитивний ефект.

ТЕМА 11

Інвестиції

11.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення теми «Інвестиції» необхідно розпочати із з'ясування сутності терміна, структури та класифікації інвестицій. Мають місце певні розбіжності у визначенні сутності інвестицій у сучасній економічній літературі та Законі України «Про інвестиційну діяльність». Слід звернути увагу на кінцеву мету процесу інвестування, адже з розвитком економічної науки змінювалися підходи науковців до визначення основної мети вкладення капіталу на підприємстві. Сучасна економічна наука основною метою інвестиційної діяльності визначає зростання ринкової вартості підприємства.

Інвестиції мають певну структуру, яка формується на основі функціональної спільності елементів, що виявляється під час їх класифікації. До основних класифікаційних ознак, на які слід

звернути увагу, відносяться: об'єкт вкладення капіталу; характер участі в інвестиційному процесі; форми власності; термін інвестування; національна належність капіталу.

Вивчення реальних інвестицій слід розпочати з визначення їх різновиду та структури. З огляду на функціональну цілеспрямованість розрізняють валові й чисті капітальні вкладення. За чинними на підприємствах системами планування та обліку до складу капітальних вкладень включають: вартість будівельно-монтажних робіт; вартість усіх видів виробничого устаткування, а також зарахованих до основних засобів інструментів та інвентарю; інші капітальні роботи й витрати. До останніх належать: вартість земельних ділянок; роботи із глибокого розвідувального буріння на нафту, газ і термальну воду; проектні та науково-дослідні роботи; вартість придбаних патентів і ліцензій; витрати на підготовку кадрів для підприємств, що будуються, вартість нетитульних тимчасових споруд, необхідних за будівництва виробничих об'єктів тощо. Співвідношення між переліченими видами інвестиційних витрат характеризує елементно-технологічну структуру інвестицій. Також слід звернути увагу на відтворювальну структуру капітальних вкладень, котра відображає співвідношення довгострокових витрат на просте і розширене (технічне переозброєння і реконструкція, розширення діючих підприємств, нове будівництво) відтворення основних фондів.

Важливим напрямом навчального дослідження є розгляд проблемних питань, які пов'язані із визначенням необхідного обсягу та джерел фінансування виробничих інвестицій. При цьому доцільно звернути увагу на такі блоки питань, які стосуються розрахунку обсягу інвестування; варіантів економічних ситуацій, що потребують залучення відповідних інвестиційних ресурсів; процесів обґрунтування джерел інвестування.

Вивчаючи тематичний матеріал з низки питань, пов'язаних з проведенням розрахунків обсягу виробничих інвестицій, необхідно передусім з'ясувати, в яких випадках розвитку подій на промисловому підприємстві чи ринку потрібно залучати інвестиційні ресурси. Доцільно розглянути технологію та послідовність проведення робіт щодо збору вихідних даних і виконання повного циклу економічних розрахунків, визначити найбільш раціональний порядок і форму подання результатів обчислень для економічного обґрунтування необхідних обсягів реальних інвестицій.

У контексті питань, які пов'язані з виконанням економічних розрахунків стосовно залучення додаткових інвестиційних ре-

сурсів, необхідно розглянути та вивчити найтипівіші економічні ситуації, які створюють передумови для прийняття підприємством рішення про фінансування його діяльності. Першою і найпоширенішою економічною ситуацією вважається така, коли попит на продукцію підприємства істотно підвищується, що вимагає відповідного збільшення обсягу її виробництва. Другою за своїм поширенням економічною ситуацією є та, для якої характерним є значне раптове зменшення попиту на продукцію, що об'єктивно ініціює освоєння виробництва нових виробів, тобто активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності. Третій різновид ситуацій має ознаки врівноваження попиту і пропозиції продукції, що обумовлює недоцільність нарощування обсягу її виробництва.

Після ґрунтовного вивчення методичних підходів до економічних розрахунків необхідного обсягу інвестицій для конкретних бізнес-ситуацій доцільно перейти до розгляду тематичних питань, що стосуються обґрунтування конкретних джерел фінансування. Вивчення доцільно розпочати з визначення всієї сукупності можливих джерел інвестування як внутрішніх, так і зовнішніх для підприємства. Слід виокремити позитивні та негативні чинники, що впливають на рішення підприємства щодо залучення коштів з певних джерел; визначити найпріоритетніші за рівнем ефективності джерела інвестування підприємницької діяльності за відповідних економічних умов, в яких може функціонувати підприємство.

Одним із основних джерел фінансування діяльності є емісія цінних паперів. Опрацювання матеріалу щодо фінансових інвестицій доцільно розпочати із з'ясування сутності та особливостей здійснення фінансового інвестування. Характеристика основних форм здійснення фінансових інвестицій повною мірою розкриває сутність процесу фінансового інвестування. Наступним кроком вивчення цього питання є ознайомлення з характеристикою основних видів цінних паперів, порядком їх емісії, обігу та використання. Розглядаючи цей аспект проблеми, доцільно використовувати не тільки базовий підручник, а й законодавчі та нормативні акти, чинні в Україні. Необхідно завжди звертати увагу на риси, притаманні певному виду цінних паперів не тільки у статичній формі, але й у процесі обігу та використання.

З усієї сукупності цінних паперів найбільшого поширення набули акції, і не тільки як засіб участі в прибутках підприємства, а й як форма залучення додаткового капіталу. Ключовою проблемою у формуванні політики інвестування з використанням емі-

сії акцій є процес визначення оптимальної суми фінансових ресурсів, що передбачається одержати від їх продажу.

Одним із центральних питань вивчення цієї теми є оцінювання ефективності реальних та фінансових інвестицій. Освоєння його суті слід розпочинати із розгляду та зіставлення різних загальнометодичних підходів до оцінювання ефективності інвестицій. Найбільшу увагу потрібно звернути на особливості формування грошових потоків від здійснення реальних та фінансових інвестицій. Іншим важливим чинником є фактор часу, який враховується в процесі оцінювання на основі дисконтування. Завершальним етапом є вивчення системи показників, які характеризують ефективність реальних та фінансових інвестицій підприємства.

11.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Інвестиції* — це вкладення капіталу з метою отримання прибутку.

☞ *Інвестиційна діяльність підприємства* — сукупність практичних дій стосовно здійснення інвестиційного процесу.

☞ *Інвестиційний проект* — сукупність технічних, економічних, організаційно-правових та фінансових документів, необхідних для обґрунтування та вжиття інвестиційних заходів.

☞ *Реальні інвестиції* характеризують вкладення капіталу у відтворення основних засобів, нематеріальних активів, в оборотні кошти та інші об'єкти інвестування, які пов'язані зі здійсненням операційної діяльності, або в трудові ресурси підприємства.

☞ *Фінансові інвестиції* — це вкладення капіталу в різні види фінансових інструментів, переважно в цінні папери (акції, облигації та інші цінні папери, які емітуються іншими підприємствами або державою).

☞ *Прямі інвестиції* передбачають безпосередню участь інвестора у виборі об'єкта інвестування та вкладенні капіталу.

☞ *Непрямі інвестиції* — вкладення капіталу інвестора, яке опосередковане іншими особами (фінансовими посередниками).

☞ *Короткострокові інвестиції* — вкладення капіталу терміном до одного року.

☞ *Довгострокові інвестиції* — вкладення капіталу терміном більше одного року.

☞ *Приватні інвестиції* — вкладення коштів фізичних та юридичних осіб недержавної форми власності.

☞ *Державні інвестиції* — вкладення капіталу державних підприємств, а також коштів бюджетів різних рівнів і державних позабюджетних фондів.

☞ *Національні інвестиції* — вкладення капіталу резидентами певної країни в об'єкти інвестування на її території.

☞ *Іноземні інвестиції* — вкладення капіталу нерезидентами в об'єкти інвестування певної країни.

☞ *Валові капітальні вкладення* — це загальна сума одноразових витрат капіталу на просте й розширене відтворення основних виробничих фондів та об'єктів соціальної інфраструктури.

☞ *Чисті капітальні вкладення* — витрати на розширене відтворення основних виробничих фондів.

☞ *Технологічна структура капітальних вкладень* — це співвідношення між структурними елементами виробничих інвестицій.

☞ *Відтворювальна структура капітальних вкладень* — співвідношення довгострокових витрат на просте і розширене (технічне переозброєння і реконструкція, розширення діючих підприємств, нове будівництво) відтворення основних фондів.

☞ *Цінні папери* — це грошові документи, що засвідчують право володіння або кредитні відносини, визначають взаємини між особою, яка їх випустила (емітентом), та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів чи процентів, а також можливість передачі грошових прав іншим особам.

☞ *Акція* — цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в ньому і право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів, а також на участь у розподілі майна у разі ліквідації акціонерного товариства.

☞ *Облігацією* є цінний папір, що засвідчує внесення її власником певної суми грошових коштів і підтверджує зобов'язання емітента повернути власнику облігації в обумовлений строк номінальну її вартість з виплатою фіксованих процентів.

☞ *Казначейські зобов'язання України* — вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються тільки на добровільних засадах серед населення, засвідчують внесення власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

☞ *Ощадний сертифікат* за формою і змістом — це письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку як самого депозиту, так і процентів на нього.

☞ *Вексель* є окремим видом цінних паперів, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселеутримувачу).

☞ *Чистий зведений дохід (NPV — net present value)* — це різниця між сумою дисконтованих грошових потоків та сумою дисконтованих інвестицій.

☞ *Індекс дохідності інвестицій (PI — profitability index)* — це відношення суми дисконтованих результатів (грошових потоків) до суми дисконтованих витрат (інвестицій).

☞ *Внутрішня норма дохідності (IRR — internal rate of return)* — це таке значення дисконтної ставки, за якої чистий зведений дохід (NPV) буде дорівнювати нулю.

☞ *Номінальна вартість акції* — це відношення величини статутного капіталу підприємства до кількості емітованих акцій.

☞ *Капіталізована вартість акцій* — це відношення ринкової ціни акцій до кількості емітованих акцій.

☞ *Курс акцій* визначається як відношення ринкової ціни акції до її номінальної вартості.

☞ *Рендит* (ставка дивіденду, поточного доходу) — це відношення величини дивіденду на акцію до ціни придбання акції.

☞ *Додатковий дохід на акцію* — це різниця між ринковою ціною акції та ціною її придбання.

☞ *Ставка додаткового доходу на акцію* — це відношення величини додаткового доходу на акцію до ціни придбання акції.

☞ *Сукупний остаточний дохід на акцію* — це сума величин дивіденду та додаткового доходу на акцію.

☞ *Ставка сукупного (остаточного) доходу на акцію* — це різниця між ставкою поточного та додаткового доходу на акцію.

☞ *Коефіцієнт емісійної вартості акції* — це відношення величини чистих активів до величини статутного капіталу підприємства.

☞ *Коефіцієнт забезпеченості привілейованих акцій* — це відношення величини чистих активів до кількості емітованих привілейованих акцій.

☞ *Коефіцієнт ліквідності акцій* — це відношення обсягу пропозиції акцій до обсягу їх продажу.

☞ *Коефіцієнт «пропонування—попиту» акцій* — це відношення ціни пропозиції до ціни попиту акцій.

☞ *Коефіцієнт обігу акцій* — це відношення обсягу продажу акцій до їх капіталізованої вартості.

☞ *Конверсія цінних паперів* — обмін цінних паперів одного виду на цінні папери іншого виду.

☞ *Ціна конверсії* — визначений заздалегідь курс обміну цінних паперів на ін.

☞ *Вартість акції, що використовується протягом невизначеного терміну*, являє собою суму очікуваних дивідендів за окремі періоди, які дисконтовані за ставкою, що дорівнює очікуваному рівню прибутковості.

☞ *Вартість акцій зі стабільним рівнем дивідендних виплат* розраховується як відношення фіксованого грошового потоку (дивіденду) до очікуваного рівня прибутковості.

☞ *Реальна вартість акції, яка використовується протягом обумовленого терміну*, дорівнює сумі дисконтованих дивідендів та дисконтованої курсової вартості акції в момент її реалізації. За дисконтну ставку береться очікуваний рівень дохідності.

☞ *Вартість акцій з постійно зростаючим рівнем дивідендів* визначається фіксованим розміром дивіденду майбутнього року, темпом зростання та очікуваним рівнем дохідності акціонерів.

☞ *Вартість акцій з рівнем дивідендів, що коливаються*, являє собою суму очікуваних дивідендів за окремі періоди, які дисконтовані за ставкою, що дорівнює очікуваному рівню прибутковості.

☞ *Вартість облігації з періодичною виплатою процентів* дорівнює сумі її номінальної вартості та всіх процентних надходжень від неї, які дисконтовані за ставкою, що дорівнює очікуваному рівню дохідності.

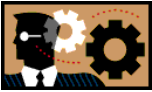
☞ *Вартість облігації з виплатою всієї суми процентів при її погашенні*, дорівнює сумі вартості її номіналу та процентів по ній, які дисконтовані за ставкою, що дорівнює очікуваному рівню прибутковості.

☞ *Вартість безстрокової облігації* дорівнює відношенню щорічного доходу до ринкової процентної ставки (очікуваного рівня дохідності за облігаційною позикою).

11.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбаумов В. Е., Гладких И. М., Чуйко А. С. **Финансовые инвестиции: Учебник.** — М.: Финансы и статистика, 2003. — 544 с.
2. Батяева Т. А., Столяров И. И. Рынок ценных бумаг. — М.: ИН-ФРА — М, 2006. — 303 с.
3. Бланк И. Управление инвестициями предприятия. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. — 480 с.
4. Волков А. Инвестиционные проекты. От моделирования до реализации. — М.: Вершина, 2006. — 265 с.
5. Есипов В. Е., Маховикова Г. А., Бузова И. А., Терехова В. В. Экономическая оценка инвестиций. Теория и практика. — М.: Вектор, 2006. — 288 с.
6. Кузнецов Б. Т. Инвестиции. — М.: ЮНИТИ, 2006. — 679 с.
7. Орлова Е. Р. Оценка инвестиций. — М.: Международная академия оценки и консалтинга, 2005. — 384 с.
8. Шапкин А. С., Шапкин В. А. Управление портфелем инвестиций ценных бумаг. — М.: Дашков и Ко, 2006. — 512 с.

11.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність, структура та класифікація інвестицій.
2. Різновиди та структура реальних інвестицій.
3. Визначення необхідного обсягу інвестицій на підприємстві.
4. Джерела формування реальних інвестицій.
5. Формування та регулювання фінансових інвестицій.
6. Методичні підходи до оцінювання ефективності реальних інвестицій.
7. Методичні підходи до оцінювання ефективності фінансових інвестицій.

11.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

11.5.1. Питання для дискусій

1. У чому полягає відмінність понять «фінансування», «інвестування», «кредитування»?

☛ Критерії визначення необхідного обсягу інвестиційних ресурсів на підприємстві.

☛ Система показників оцінювання ефективності окремих видів фінансових інвестицій.

☛ Взаємозв'язок інвестиційної та амортизаційної політики на підприємстві.

11.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 4.14, 4.17, 4.18, 4.31*.

11.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

11.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 11.6.1.1. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ інвестиції;
- ✓ капіталовкладення;
- ✓ портфельні інвестиції;
- ✓ стратегічні інвестиції;
- ✓ цінні папери;
- ✓ дисконтна ставка;
- ✓ інвестиційний проект;
- ✓ інвестиційна стратегія.

Вправа 11.6.1.2. Необхідно об'єднати терміни в певні групи:

– реальні інвестиції	– емісія акцій	– емісія облігацій	– чистий прибуток
– внутрішня норма дохідності	– прямі інвестиції	– амортизаційні відрахування	– індекс рентабельності інвестицій
– облігації	– чистий зведений дохід	– термін окупності інвестицій	– лізинг
– приватні інвестиції	– казначейські зобов'язання	– фінансові інвестиції	– іноземні інвестиції

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Поясніть критерії формування груп.

8.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

- ☞ Особливості фінансового інвестування в Україні.
- ☞ Портфельні інвестиції: сутність, структура, оцінювання ефективності.
- ☞ Особливості оцінювання ефективності реальних інвестицій за умови залучення кредитних ресурсів.
- ☞ Методичні підходи до оптимізації джерел формування реальних інвестицій.
- ☞ Особливості оцінювання ефективності реальних інвестицій у рамках концепції управління вартістю (VBM).

8.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. За характером участі в інвестиційному процесі інвестиції поділяють на ...

- a) реальні та фінансові;
- b) прямі та непрямі;
- c) внутрішні та зовнішні;
- d) чисті та валові.

2. Фінансові інвестиції — це ...

- a) вкладення, які фінансуються за рахунок фінансових коштів підприємства;
- b) вкладення капіталу в дохідні види фондових інструментів;
- c) вкладення капіталу у фінансові ресурси підприємства;
- d) вкладення капіталу у виробничі фонди підприємства.

3. До позикових джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства відносять ...

- a) чистий прибуток підприємства;
- b) емісію акцій підприємства;
- c) пайові внески засновників;
- d) амортизаційні відрахування;
- e) емісію облігацій підприємства;
- f) усі види державного фінансування.

4. Фінансовим результатом інвестиційної діяльності є...

- a) чистий прибуток;
- b) операційний прибуток;
- c) виручка від реалізації продукції (послуг);
- d) грошовий потік.

5. Дисконтну ставку, за якої чистий зведений дохід проекту дорівнює нулю, називають ...

- a) середньозваженою вартістю капіталу;
- b) середньою депозитною ставкою;
- c) внутрішньою нормою дохідності;

d) нормою дохідності інвестицій з урахуванням рівня інфляції, ризику та дохідності.

6. ..., що обертаються на фондовому ринку, не є фінансовим інструментом інвестування діяльності підприємства.

- a) акції;
- b) ощадні сертифікати;
- c) опціони;
- d) казначейські зобов'язання.

7. Якщо сума дисконтованих інвестицій дорівнює 1500 тис. грн, а сума дисконтованих грошових потоків 2000 тис. грн, то чистий зведений дохід (NPV) дорівнює ...

- a) – 500 тис. грн;
- b) 500 тис. грн;
- c) 0,75;
- d) 1,33.

8. Відтворювальна структура інвестицій — це співвідношення довгострокових витрат на ...

- a) просте відтворення основних виробничих фондів;
- b) на просте і розширене відтворення основних фондів;
- c) на розширене відтворення основних виробничих фондів;
- d) придбання фінансових та матеріальних активів.

9. Величина чистих капітальних вкладень визначається як ...

- a) загальна сума одноразових витрат капіталу на просте і розширене відтворення основних засобів;
- b) сума валових капітальних вкладень та амортизаційних відрахувань;
- c) величина валових капітальних вкладень, яка зменшена на суму амортизаційних відрахувань;
- d) величина амортизаційних відрахувань, що використовується на просте та розширене відтворення основних засобів.

10. Основу грошового потоку за фінансовими інвестиціями становлять ...

- a) суми періодично сплачуваних процентів (на вклади у статутні фонди; на депозитні вклади в банках; за облігаціями та іншими борговими цінними паперами) і дивідендів (за акціями та іншими дольовими цінними паперами);
- b) сума періодично виплачуваних процентів та їх фіксована вартість;
- c) сума періодично сплачуваних процентів і вартість їх реалізації після закінчення терміну їх обігу;
- d) сума періодично виплачуваних дивідендів та їх ринкова вартість після закінчення терміну їх реалізації.

ТЕМА 12

Інноваційна діяльність

12.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Успішне вивчення цієї теми передбачає послідовне опрацювання матеріалу, яке потрібно розпочати з визначення ключових понять. До таких термінів відносяться «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційна продукція», «науково-технічна діяльність», «інфраструктура науково-технічної та інноваційної діяльності», «інноваційний процес».

Інновація — це результат інтелектуальної (науково-технічної) діяльності, що є основним джерелом економічного зростання. З'ясування сутності й проявів інновації в економічному середовищі потребує проведення певної класифікації як самих інновацій, так і підходів до визначення цього терміна. Сучасна теорія пропонує п'ять підходів до тлумачення сутності поняття «інновація»: об'єктний, процесний, процесно-утилітарний, об'єктно-утилітарний та процесно-фінансовий. Слід звернути увагу, що в більшості визначеннях термін «інновація» трактується стосовно конкретної формальної ситуації. При цьому не розкривається економічна сутність інновації з позицій її економічних результатів. Унаслідок цього виникає ситуація, коли будь-яке нововведення, в тому числі менш прогресивне або неефективне, трактується як інновація. Саме економічний результат є основним критерієм інновації, що відрізняє її від нового товару або процесу.

Сутність об'єктного підходу полягає в тому, що як інновація розглядається об'єкт — результат науково-технічного прогресу (нова техніка, технологія). В рамках процесного підходу під інновацією розуміється комплексний процес, що включає розроблення, впровадження у виробництво і комерціалізацію нових споживчих цінностей — товарів, техніки, технології, організаційних форм і т. ін.

Об'єктно-утилітарний підхід визначає термін «інновація» у двох аспектах. По-перше, як інновацію слід розглядати об'єкт — нову споживну вартість, що ґрунтується на досягненнях науки і техніки. По-друге, акцент робиться на утилітарну сторону нововведення — спроможність задовольнити суспільні потреби зі значним «корисним ефектом». Відмінність процесно-утилітар-

ного підходу до визначення терміна «інновація» від об'єктно-утилітарного полягає в тому, що інновація в такому разі розглядається як комплексний процес створення, поширення і використання нового практичного засобу. В рамках процесно-фінансового підходу під «інновацією» розуміється процес інвестицій в інновації, вкладення коштів у розроблення нової техніки, технології, наукові дослідження.

Для кожного підходу до визначення цього поняття проводиться відповідна класифікація інновацій за певними ознаками. Це робиться з метою визначення тієї ролі, яку інновації відіграють в економічному процесі. За ступенем радикальності інновації поділяють на базисні, покращуючі та раціоналізуючі. В рамках же технологічної парадигми інновації поділяються на прирісні та радикальні. Крім того, існують й інші ознаки класифікації, що допомагають ширше відобразити сутність інноваційних процесів. Проте при вивченні матеріалу необхідно пам'ятати, що поняття новизни інновації (на якому базується більшість класифікаційних ознак) може відноситися як до продукту або технологічного процесу в цілому (у разі його абсолютної новизни), так і до деяких його елементів. Причому новизна елементів дає змогу не тільки змінювати функції і характеристики продукту (або процесу) і лише з часом уможлиблювати скорочення обсягу робіт із конструювання нової техніки і підготовки її виробництва, а й сприяє підвищенню якості виробів.

Вищенаведені підходи до визначення поняття «інновація» дають змогу виявити основні особливості інноваційної продукції, яка поділяється на нові вироби (або ті, що підлягали удосконаленню) та вироби, виробництво яких ґрунтується на нових або значно удосконалених методах виробництва (інша інноваційна продукція). Слід пам'ятати, що визначення нової (знову впроваджені) продукції відповідає поняттю радикальної продуктової інновації, удосконаленої продукції — поняттю інкрементальної продуктової інновації.

Інша інноваційна продукція є результатом впровадження процесних інновацій і, як правило, відноситься до товарів, що вже випускаються підприємством. Крім того, ця категорія включає продукцію, що базується на запозиченому передовому досвіді, коли впроваджують нові або удосконалені методи виробництва, реалізовані раніше у виробничій практиці інших країн або підприємств. Така продукція поширюється шляхом технологічного обміну (безкоштовні ліцензії, ноу-хау, інжиніринг).

Вивчаючи цю тему, слід приділити значну увагу розкриттю поняття «інноваційна діяльність», що характеризує вид діяльності, пов'язаний із трансформацією ідей (власне результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень) у новий або вдосконалений продукт, впроваджений на ринку, в новий або удосконалений технологічний процес, використаний у практичній діяльності, або в новий підхід до надання соціальних послуг. Така діяльність зазвичай проявляється в шести її видах: маркетинг нових продуктів, виробниче проектування, придбання матеріалізованої технології, придбання нематеріалізованої технології зі сторони у формі патентів, інструментальна підготовка й організація виробництва, запуск виробництва і передвиробничі розробки. Тут слід звернути увагу на зв'язок між інноваційною діяльністю й науковими дослідженнями і розробками. Останні є не тільки джерелом нових ідей на початку інноваційного процесу, а й можуть здійснюватися на різних етапах інноваційної діяльності, будучи засобом розв'язання багатьох проблем.

Інноваційна діяльність тісно пов'язана з науково-технічною діяльністю (НТД), що у свою чергу проявляється у створенні, розвитку, поширенні і застосуванні науково-технічних знань у всіх галузях науки і техніки. Відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО НТД як об'єкт статистики охоплює три її види: наукові дослідження і розробки, науково-технічна освіта і підготовка кадрів, науково-технічні послуги. Необхідно звернути увагу на те, що науково-технічну діяльність потрібно відрізнити від інших, пов'язаних із нею, видів діяльності, в тому числі від загальної шкільної освіти, навчання робочих кадрів без відриву від виробництва, діяльності видавництва і засобів масової інформації, надання загальних і спеціалізованих медичних послуг, а також від інноваційної діяльності, промислового виробництва, розподілу товарів і послуг. Науково-технічна діяльність, як правило, здійснюється в наукових організаціях або в інноваційних підприємствах.

Інноваційна й науково-технічна діяльність повинні забезпечуватись відповідною інфраструктурою, що складається з сукупності взаємозалежних і взаємодоповнюючих одна одну систем і відповідних їм організаційних елементів, необхідних і достатніх для ефективного здійснення цих видів діяльності. Такі системи забезпечують інноваційну й науково-технічну діяльність необхідними ресурсами на всіх стадіях інноваційного процесу. Кінцевою метою формування інфраструктури повинно бути не просто створення конкретних суб'єктів середовища для ефективнішого

ведення науково-технічної й інноваційної діяльності, а й для забезпечення здійснення такої діяльності в інтересах суспільства, включаючи подолання спаду виробництва, його структурну перебудову і зміну номенклатури продукції, посилення її конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, створення нових робочих місць і збереження науково-технічного потенціалу. Кожна з систем повинна мати механізми реалізації своїх функцій і відповідні організаційні елементи у вигляді спеціалізованих інноваційних підприємств, утворень або організацій, що будуть забезпечувати функціонування цих механізмів.

Також при вивченні дисципліни є важливим визначення поняття інноваційного процесу, що буквально означає ланцюг подій, у перебігу яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється в господарській практиці. На відміну від науково-технічного прогресу інноваційний процес не закінчується так званим впровадженням — першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес не переривається і після впровадження, тому що в міру поширення (дифузії) інновація удосконалюється, перетворюється на ефективнішу, набуває нових споживчих властивостей.

Для перебігу інноваційних процесів і забезпечення інноваційної діяльності необхідна участь організацій науково-технічної й інноваційної сфер, розроблення відповідних класифікацій таких організацій. Ключовими ознаками класифікації інноваційних підприємств за характером інноваційної діяльності з урахуванням ринкових і маркетингових аспектів є переважні типи інновацій, реалізовані інноваційними підприємствами. Кожен із перерахованих типів інноваційної діяльності підприємства існує одночасно з іншими, якщо мати на увазі конкретне підприємство. Тому, визначаючи тип інноваційного підприємства, варто аналізувати структуру і переважні типи інновацій, реалізовані на ньому.

Одним з ключових питань при вивченні цієї теми є проблема державного захисту застосування інновацій у виробництві, яка пов'язується з державною інноваційною політикою. Остання є сполучною ланкою між сферою науково-технічної діяльності й виробництвом і спрямована на стимулювання створення сприятливого клімату для інноваційних процесів. Функціями держави у сфері підтримки інноваційної діяльності є: сприяння розвитку науки; створення програм, спрямованих на підвищення інноваційної активності у сфері виробництва; формування державних замовлень на НДДКР, що забезпечують початковий попит на інновації;

введення податкових та інших інструментів державного регулювання, що формують активний вплив на ефективність інноваційних рішень; посередництво у взаємодії академічної, вузівської і прикладної науки, що посилює кооперацію у сфері НДДКР.

Слід мати на увазі, що в ринкових умовах, яким властива економічна нестабільність, політика державного регулювання повинна бути підпорядкована завданням збереження накопиченого та подальшого розвитку науково-технічного потенціалу і його мобілізації для здійснення структурної перебудови. У загальній системі економічних відносин інноваційній діяльності належить ключове місце, оскільки її кінцевими результатами — підвищенням ефективності виробництва, зростанням обсягів випуску наукомісткої продукції — визначається в сучасних умовах економічна міць країни.

12.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Інновація* — це результат інтелектуальної (науково-технічної) діяльності, що є основним джерелом економічного зростання й проявляється у розробленні нового продукту, нового методу виробництва, створенні нового ринку, освоєнні нового джерела постачання сировини або напівфабрикатів, а також реорганізації структури управління.

☞ *Інноваційна діяльність* — вид діяльності, пов'язаний із трансформацією ідей (власне результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень) у новий або удосконалений продукт, впроваджений на ринку, в новий або вдосконалений технологічний процес, використаний у практичній діяльності, або в новий підхід до надання соціальних послуг.

☞ *Інноваційна продукція* — виріб, який набирає нової форми й несе в собі новизну споживчих властивостей, а також для виготовлення якого застосовуються нові виробничі засоби.

☞ *Науково-технічна діяльність* — систематична діяльність, що пов'язана зі створенням, розвитком, поширенням та застосуванням науково-технічних знань у всіх галузях науки і техніки.

☞ *Інфраструктура науково-технічної й інноваційної діяльності* — сукупність взаємозалежних і взаємодоповнюючих одна одну систем і відповідних їм організаційних елементів, необхідних і достатніх для ефективного здійснення цих видів діяльності.

♣ *Інноваційний процес* — це послідовний ланцюг подій, у перебігу яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється в господарській практиці.

♣ *Дослідно-конструкторські розробки* — систематичні роботи, що ґрунтуються на існуючих знаннях, отриманих у результаті наукових досліджень і (або) практичного досвіду, і спрямовані на створення нових матеріалів, продуктів або пристроїв, поширення нових процесів, систем і послуг або значне їх удосконалення.

♣ *Дослідна база науки* — частина наукового потенціалу країни, яка включає сукупність дослідних підприємств, що виконують дослідницькі та експериментальні роботи.

♣ *Життєвий цикл техніки* — це період, що починається з виконання теоретичних і пошукових досліджень і складається з наступного розроблення, освоєння і застосування нової науково-технічної ідеї, поліпшення техніко-економічних параметрів техніки, що випускається, її ремонтного й іншого обслуговування, а закінчується моментом, коли ця техніка підлягає заміні якісно новою, ефективнішою.

12.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДжЕРЕЛ

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. — М.: Прогресс, 1992. — 455с.
2. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: механізм розробки та комерціалізації. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
3. Чухрай Н., Патора Р. Інновації та логістика товарів. — Львів: НУ «Львівська політехніка», 2001. — 262 с.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. — К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. — 1008 с.
5. Гринев Б. В., Гусев В. А. Инноватика. — Харьков: Ин-т монокристаллов, 2004. — 452 с.
6. Друкер П. Бизнес и инновации / Пер. с англ. — М.: Вильямс, 2007. — 432 с.
7. Адаманова З. О. Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации. — Симферополь: Крымское уч.-педагог. госуд. изд-во. — 2005. — 504 с.
8. Стадник В. В., Йохна А. А. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. — К.: Академвидав, 2006. — 464 с.

9. Школа І. Регіон у системі пріоритетів економічного розвитку // Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 307—317.

10. Фатхутдинов Р. Инновационный менеджмент. — М.: ПИТЕР, 2007. — 448 с.

12.4. План семінарського/практичного заняття

1. Класифікаційні ознаки інновацій та підходи до визначення поняття «інновація».
2. Склад та особливості функціонування інфраструктури інноваційної й науково-технічної діяльності.
3. Основні етапи інноваційного процесу та їх особливості в сучасних умовах.
4. Ознаки та типологія інноваційних підприємств.
5. Державна інноваційна політика та її вплив на ефективність інноваційної й науково-технічної діяльності.

12.5. Навчальні завдання для аудиторної роботи студентів

12.5.1. Питання для дискусій

- ☛ Чим обґрунтовується доцільність виробництва інноваційного продукту?
- ☛ Які оціночні показники, на вашу думку, можуть забезпечити об'єктивне оцінювання результатів інноваційної діяльності підприємства?
- ☛ Чи виконує свою регулюючу та захисну функцію Закон України «Про інноваційну діяльність»?
- ☛ Проблеми активізації інноваційної діяльності в Україні.
- ☛ Вплив інноваційної діяльності на економічну діяльність підприємства?
- ☛ Умови та можливості розвитку підприємства на основі інновацій.
- ☛ Національні особливості інноваційної діяльності, приклади та коментарі.

12.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 5.1—5.6, 5.10*.

12.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

12.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 12.6.1.1. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ інновація;
- ✓ інноваційна діяльність;
- ✓ науково-технічна діяльність;
- ✓ інноваційний процес;
- ✓ інноваційна інфраструктура;
- ✓ інноваційне підприємство (інноваційно активне підприємство);
- ✓ інноваційний товар (продукція).

Вправа 12.6.1.2. Назвіть 2—3 інноваційні досягнення світового рівня року, що минув, які вас особисто найбільш вразили. Відповідь прокоментуйте.

Вправа 12.6.1.3. Опишіть кілька основних тенденцій, які впливатимуть на інноваційну діяльність у наступні 10 років та вкажіть основні зміни в економічному середовищі, на які зможуть впливати міжнародні фірми.

Вправа 12.6.1.4. Постійні нововведення в різноманітних сферах бізнесу є основою успіху будь-якої компанії. Водночас нерідко інноватору доводиться зіштовхуватися з опором всьому новому, будь-яким змінам. Які, на вашу думку, дії може започаткувати інноватор, щоб перебороти таку протидію інноваціям? Яку інноваційну програму ви б запропонували, якби вас призначили інноваційним менеджером?

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Вправа 12.6.1.5. У конструкторському відділі, що розробляє прилади технічного контролю, розпочато дослідницьку роботу, яка повинна привести до появи нового сімейства приладів. Керує роботою кандидат наук — ентузіаст нового напрямку. В групі проєктантів головний конструктор і інноватор. Поточна тематика відділу потребує час від часу підключення кожного з них, але принаймні половину робочого дня вони можуть працювати на «своєю темі».

Чим, на ваш погляд, закінчиться розроблення? Як Ви організували б роботи зі створення нової розробки?

Вправа 12.6.1.6. Чому, знаючи, що комп'ютери й інші автомати бувають ненадійними, люди продовжують ними користуватися?

12.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

«» Венчурний бізнес у сфері малого інноваційного підприємства і форми його забезпечення.

«» Джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

«» Інноваційна активність персоналу як джерело зростання конкурентних переваг підприємства.

«» Інноваційна діяльність як передумова створення конкурентоспроможних товарів і послуг у сфері малого бізнесу.

«» Обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку підприємства.

«» Особливості аналізу і оцінювання ефективності інноваційних проєктів за сучасних умов.

«» Державна інноваційна політика та її вплив на взаємозв'язок сфери науково-технічної діяльності і виробництва.

«» Особливості ціноутворення на інноваційні продукти.

«» Інноваційні ризики: методи виявлення та управління.

«» Інфраструктура інноваційної та науково-технічної діяльності: складові та фактори підвищення ефективності функціонування.

«» Стратегія розвитку підприємства й інноваційні пріоритети.

«» Стратегічні альтернативи інноваційного розвитку промислових підприємств.

«» Особливості ризик-менеджменту на інноваційному підприємстві.

«» Стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах.

«» Економічне оцінювання інноваційної діяльності промислового підприємства.

«» Управління інноваційними процесами на підприємстві.

- Інституціональні аспекти інноваційної діяльності підприємств.
- Нові організаційні форми інноваційних підприємств та можливості використання цих форм в Україні.
- Інноваційна політика України та її законодавче забезпечення.
- Класифікація й основні характеристики інноваційної продукції.

12.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Інноваційна діяльність — це ...

- a) процес створення нового товару;
- b) тип інноваційного мислення;
- c) використання винаходів;
- d) процес створення нового в розрахунку на більший прибуток.

2. Новизна інновації визначається ...

- a) науково-технічною новизною;
- b) ринковою новизною;
- c) новизною її споживчих властивостей.

3. До інноваційної продукції належить ...

- a) нова продукція, що піддається впливу модних тенденцій;
- b) вироби, що ґрунтуються на нових або значно удосконалених методах виробництва;
- c) нові вироби, які мають значно покращені споживчі властивості.

4. Інноваційна діяльність передбачає ...

- a) маркетинг нових продуктів;
- b) науково-технічну діяльність;
- c) оптимізацію бізнес-процесів;
- d) виробниче проектування;
- e) інструментальну підготовку й організацію виробництва.

5. До науково-технічної діяльності належать:

- a) науково-технічна освіта і підготовка кадрів;
- b) загальна шкільна освіта;
- c) навчання робочих кадрів без відриву від виробництва;
- d) інноваційна діяльність;
- e) наукові дослідження і розробки.

6. Інноваційний процес передбачає такі основні етапи:

- a) промислове виробництво інноваційної продукції;
- b) дослідження ринку;
- c) процес створення нової техніки;
- d) покращання системи управління персоналом підприємства.

7. Особливо високий ступінь ризику результативності інноваційної діяльності пояснюється...

а) недостатньою підготовленістю системи виробництва інноваційної продукції;

б) наявністю значної кількості неповної, неточної та суперечливої інформації, на основі якої приймається рішення про виробництво інноваційного продукту;

с) переважним впливом елементів суб'єктивізму в процесі прийняття рішень про виробництво інноваційного продукту;

д) недостатнім урахуванням процесів, що відбуваються на ринку інноваційних продуктів.

8. За ступенем радикальності інновації поділяються на ...

а) інновації як науковий інструментарій, інновації—процеси, інновації-продукти;

б) технічні, технологічні, організаційно-управлінські, інформаційні, соціальні;

с) базисні, покращуючі, раціоналізуючі;

д) прирісні, радикальні.

9. До основних функцій державної інноваційної політики належать ...

а) формування державних замовлень на НДДКР, що забезпечують початковий попит на інновації, які потім набирають поширення в економіці;

б) надання підприємствам фінансової допомоги для здійснення інноваційної діяльності;

с) введення податкових та інших інструментів державного регулювання, що формують активний вплив на ефективність інноваційних рішень;

д) забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в країні.

10. Фундаментальні, прикладні та дослідно-конструкторські роботи відносяться до ...

а) інноваційної діяльності;

б) науково-технічної діяльності;

с) до етапу інноваційного процесу;

д) інноваційної та науково-технічної інфраструктури.

11. За етапами науково-технічного прогресу інновації поділяються на:

а) соціальні;

б) інкрементальні;

с) організаційно-управлінські;

д) прирісні;

е) радикальні;

ф) інформаційні.

12. Процес створення й освоєння нової техніки складається з таких етапів:

а) фундаментальні дослідження;

б) освоєння промислового виробництва нового товару;

- с) виробництво нової техніки;
- д) виробниче проектування;
- е) дослідно-конструкторські роботи;
- ф) запуск виробництва і передвиробниче розроблення.

13. Запуск виробництва і передвиробниче розроблення передбачають:

а) підготовку планів і креслень для визначення виробничих процедур, технічних специфікацій, експлуатаційних характеристик, необхідних для створення концепції, розроблення, виробництва і маркетингу нових продуктів і процесів;

б) перепідготовку персоналу для застосування нових технологій і устаткування;

с) модифікацію продукту і технологічного процесу;

д) придбання виробничого устаткування й інструменту;

е) придбання нематеріалізованої технології зі сторони у формі патентів, ліцензій, розкриття ноу-хау, торгових марок, конструкцій, моделей і технологічного устаткування.

14. Основними елементами інфраструктури науково-технічної й інноваційної діяльності є такі системи:

а) система загальної середньої й вищої освіти;

б) система інформаційного забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності;

с) система експертизи (включаючи державну) науково-технічних і інноваційних програм, проектів, пропозицій і заявок;

д) система прямої й непрямой державної підтримки науково-технічної й інноваційної діяльності;

е) система сертифікації наукомісткої продукції і надання інноваційним підприємствам, що її випускають, послуг у сфері метрології, стандартизації і контролю якості.

15. До дослідно-конструкторських робіт відносять:

а) розроблення технологічних «процесів», тобто засобів об'єднання фізичних, хімічних, технологічних і інших процесів із трудовими в цілісну систему, що робить визначеним корисний результат (технологічні роботи);

б) діяльність, пов'язану з розкриттям нових зв'язків між явищами, пізнанням нових закономірностей розвитку природи і суспільства безвідносно до їх конкретного використання;

с) проектування, що передбачає підготовку планів і креслень для визначення виробничих процедур, технічних специфікацій, експлуатаційних характеристик, необхідних для створення концепції, розроблення, виробництва і маркетингу нових продуктів і процесів.

д) розроблення визначеної конструкції інженерного об'єкта або технічної системи (конструкторські роботи);

е) розроблення ідеї і варіантів нового об'єкта, в тому числі нетехнічного, на рівні креслення або іншої системи знакових засобів (проектні роботи).

ТЕМА 13

Техніко-технологічна база та виробнича потужність підприємства

13.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

При вивченні цієї теми слід звернути увагу на те, що здійснення ефективної виробничої діяльності підприємства можливе лише за умови використання певної сукупності обладнання та устаткування, різних технічних пристроїв і технологічних рішень — складових техніко-технологічної бази виробництва.

Вивчення теми слід розпочати з отримання студентом знань щодо загальної характеристики техніко-технологічної бази підприємства та значення її складових для суб'єкта господарювання. Структура техніко-технологічної бази підприємств має відмінності як у межах одної сфери діяльності, так і в різних галузях господарювання. Її особливості залежать не тільки від використовуваної технології, техніки, а й від часу введення в дію технічних засобів і впровадження відповідних організаційних рішень. Тому в процесі вивчення теми необхідно зосередитися на особливостях формування виробничої бази підприємства та її використання в різних галузях; провести порівняльний аналіз складу та структури бази виробництва в галузях зі спорідненими технологічними процесами.

Потім необхідно розглянути блок питань, пов'язаний з організаційно-економічним управлінням технічним розвитком підприємства. Насамперед треба дослідити та визначити змістову характеристику технічного розвитку підприємства, взаємозв'язок з технологічними укладами, а також виокремити можливі форми такого розвитку і звернути особливу увагу на технічну трансформацію підприємства шляхом модернізації та технічного переозброєння, підтримування його високопродуктивного стану через здійснення капітального ремонту й заміну діючого устаткування.

Студенти повинні знати основні показники рівня розвитку техніко-технологічної бази підприємства, механізм їх обрахунку і економічну сутність. Оцінювання техніко-технологічної бази проводиться постійно інженерними службами підприємства з метою забезпечення її відповідності завданням випуску кінцевої продукції в необхідній кількості і з запрограмованими параметрами якості. У процесі оцінювання використовується певна сис-

тема показників, які відбивають ступінь технічної оснащеності праці персоналу, рівень прогресивності застосовуваної технології, технічний рівень виробничого устаткування, рівень механізації та автоматизації основного й допоміжного виробництва.

Вагому роль у процесі трансформування техніко-технологічної бази на підприємстві відіграє діагностика його технічного розвитку. Слід пам'ятати, що саме сучасний технічний рівень є матеріальною основою забезпечення конкурентоспроможності підприємств в ринкових умовах. Тому при вивченні теми в межах цього напрямку слід визначити об'єктивну необхідність та сутність діагностики стану технічного розвитку підприємства, дослідити основні процедури та ідентифікувати розрахункові показники, на основі яких можна визначити основні напрями покращання техніко-технологічної бази підприємства. В усій сукупності показників треба найбільшу увагу звернути на показники технічної оснащеності праці, рівень прогресивності технології, технічний рівень устаткування, рівень автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів і на прийняття управлінських рішень.

Технічний розвиток підприємства як складний багатовекторний процес потребує скоординованих, послідовних та цілеспрямованих управлінських дій. Значну роль у такій координації відіграє організаційна складова процесу управління. І тому, вивчаючи управлінські аспекти технічного розвитку підприємства, слід виокремити комплекс проблемних питань, пов'язаних з організаційно-економічним управлінням технічним розвитком підприємства.

У зв'язку з визначальним впливом на результати господарської діяльності технічного розвитку, а також з його багатоспрямованістю важливе практичне значення має постійно здійснювана та збалансована за всіма елементами система економічного управління цим складним процесом на підприємстві. Особливу увагу студентам варто приділити основним етапам економічного управління технічним розвитком підприємства.

Важливо також засвоїти, що розвиток техніко-технологічної бази виробництва (діяльності), який за належних умов господарювання має супроводжуватися систематичним її оновленням, потребує значних інвестиційних ресурсів. У разі тимчасового браку чи нестачі власних коштів і сучасних засобів праці, підприємства та організації можуть скористатися для оновлення й розвитку своєї технічної бази таким поширеним у світі методом фінансування, як лізинг. Тому, студентам необхідно ознайомитися

з можливими видами лізингу та сферами їх використання відповідно до чинного законодавства, що регулює цю низку питань.

Наступним важливим напрямом вивчення теми є блок питань, пов'язаних з формуванням і використанням виробничої потужності підприємства. Розпочинаючи вивчення головних проблем цього напрямку, необхідно чітко з'ясувати суть цього поняття, проаналізувати різні тлумачення виробничої потужності підприємства, її основні елементи. Велику увагу необхідно приділити сукупності чинників, що впливають на організаційно-технічні рішення щодо формування виробничої потужності підприємства, а також методичним особливостям визначення її рівня як на новостворених підприємствах, так і на діючих.

Набуті знання та навички стосовно визначення виробничої потужності підприємства дадуть змогу виконувати техніко-економічні розрахунки для підприємств конкретної галузевої спрямованості. Але характерною особливістю сучасного виробничого підприємства є його диверсифікованість. Тому, вивчаючи методологію визначення виробничої потужності підприємства, необхідно звернути увагу на підходи, що дозволяють виконувати розрахунки виробничої потужності диверсифікованих підприємств.

Ефективна виробнича діяльність підприємства потребує стабільної роботи виробничих потужностей, запобігання виникненню кризових ситуацій, що можливе за умови створення резервних виробничих потужностей. Результатом вивчення методологічних засад формування та регулювання виробничої потужності підприємства мають стати знання з визначення розміру резервних потужностей для промислового підприємства, ефективного і динамічного регулювання змін у резервах виробничих потужностей підприємств різних галузей економіки України.

Прибуткова діяльність підприємства передбачає постійне підвищення ефективності використання виробничих потужностей. Визначення характерних ознак динаміки виробничих потужностей підприємства можливе на основі відповідних показників, які студент повинен знати та вміти розраховувати. Крім того, необхідно виокремити найважливіші чинники та шляхи підвищення ефективності використання потужностей підприємства та характерні для них розрахункові показники.

Закінчити вивчення цієї теми слід питаннями, що стосуються форм розвитку і трансформації техніко-технологічної бази підприємств. На різногалузевих підприємствах під впливом науково-технічного прогресу розвиток техніко-технологічної бази і її адаптація до ринкових потреб відбувається в таких формах: кон-

центрація (деконцентрація), спеціалізація, кооперування, комбінування, конверсія, диверсифікація, кожна з яких має свої об'єктні види та показники рівня розвитку.

13.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

↳ *Технічний розвиток підприємства* — сукупність організаційно-технічних заходів, які є завершальним етапом певних науково-технічних програм, здійснюються в межах підприємства і виконують роль інтенсифікатора щодо певних ділянок виробничого процесу (*технічний розвиток* відображає процес формування та вдосконалення техніко-технологічної бази підприємства, що має бути постійно зорієнтованим на кінцеві результати його виробничо-комерційної діяльності; *управління технічним розвитком* слід розглядати як організаційно-економічний механізм, що включає методи діагностики рівня технічного розвитку та спрацювання основних засобів й охоплює структурно-управлінські методи, які мають забезпечувати просте та розширене їх відтворення і визначати відповідність його певному технологічному укладу).

↳ *Виробнича потужність* — максимально можливий випуск продукції в номенклатурі та асортименті за повного використання виробничого обладнання та виробничих площ з урахуванням застосування передової техніки виробництва і наукової організації праці.

↳ *Проектна виробнича потужність* — потужність, яка визначається в процесі проектування реконструкції (розширення) діючого або будівництва нового підприємства; вона вважається оптимальною, оскільки склад і структура устаткування відповідають структурі трудомісткості запроєктованої номенклатури продукції, та має бути досягнута протягом нормативного терміну її освоєння.

↳ *Поточна (фактично досягнута) виробнича потужність* визначається періодично у зв'язку зі зміною умов виробництва (номенклатури і структури трудомісткості продукції) або перевищенням проектних показників (при цьому обчислюють вхідну (на початок року), вихідну (на кінець року) та середньорічну потужність підприємства).

↳ *Резервна потужність* повинна формуватись і постійно підтримуватись у певних галузях: в електроенергетиці і газовій

↳ *Концентрація виробництва* означає його усупільнення через збільшення розмірів підприємств, зосередження процесів виробництва, робочої сили, засобів виробництва й випуску продукції на все більш підприємствах.

↳ *Спеціалізація виробництва* відображає процес використання техніко-технологічної бази підприємства для виготовлення певної продукції або надання окремих послуг.

↳ *Кооперування* є формою виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції;

↳ *Комбінування* — це процес органічного поєднання в одному підприємстві (комбінаті) багатьох видів виробництва, що належать до різних галузей промисловості чи народного господарства в цілому.

↳ *Конверсія* як форма трансформації техніко-технологічної бази характеризує істотне (іноді повне) перепрофілювання частини або всього виробничого потенціалу підприємства на виробництво іншої продукції під впливом докорінної зміни ринкового середовища або глобальних чинників розвитку економіки.

13.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про лізинг» // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — №16, ст. 68, 1999. — №9—10. — 67 с.
2. Брычко А. С. Управление процессом обновления оборудования в промышленных фирмах США. — К.: Техника, 1986. — 164 с.
3. Львов В. С. Эффективное управление техническим развитием. — М.: Экономика, 1990. — 255 с.
4. Приходько Л. М. Ефективність бізнес-процесів та стратегії технологічного розвитку // Вісник Східноукраїнського національного універ-

ситету імені Володимира Даля. — Луганськ. — №1 (107). — 2007. — С. 25—28.

5. Семенов Г. А., Семенов А. Г., Станчевський В. К. Техніко-економічні розрахунки на підприємстві. — К.: Центр навч. літ., 2005. — 182 с.

6. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності: Монографія / О. Ф. Андросова, А. В. Череп. — К.: Кондор, 2007. — 356 с.

7. Файнгольд М. Л., Кузнецов Д. В. Принципы расчета производственной мощности и загрузки оборудования / Под научной ред. М. Л. Файнгольда. — Владимир: ВГПУ. — 2002. — 85 с.

13.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Характеристика техніко-технологічної бази підприємства.
2. Система управління техніко-технологічною базою підприємства.
3. Сутність та види лізингу.
4. Виробнича потужність підприємства: поняття, види й чинники формування.
5. Методичні принципи розрахунку виробничої потужності підприємства.
6. Основні показники і шляхи підвищення ефективності використання виробничих потужностей.
7. Форми розвитку і трансформації техніко-технологічної бази підприємств.

13.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

13.5.1. Питання для дискусій

- ❁ У чому полягають відмінності традиційних та прогресивних технологічних укладів?
- ❁ Чи є зв'язок між галузевою належністю фірми та формуванням її техніко-технологічної бази?
- ❁ Які проблеми можуть виникнути під час оцінювання технічного рівня підприємств?
- ❁ Чи впливають зміни в технічному рівні розвитку підприємств на їх організаційну структуру управління?

❖ Чи є суперечності в чинній методиці розрахунку виробничої потужності заново створюваного та діючого підприємства?

❖ Які з форм розвитку і трансформації техніко-технологічної бази підприємства найпопулярніші в наш час? Чому?

13.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті (6.3, 6.11, 6.18, 6.20—6.23).

13.5.3. Ділові ігри, кейси, ситуації

Ситуаційна вправа 13.5.2.1. «Техніко-технологічний стан підприємства «Галактон»

«Галактон» — перший міськмолзавод м. Києва, на якому було встановлено тетрапаківське обладнання для виробництва й пакування молока за так званою технологією УНТ, яке зберігається протягом тривалого часу (Т-молоко) і при цьому не втрачає смакових якостей свіжого. Потужність підприємства становить 1250 тис. т молока на рік. У молочній галузі ВАТ «Галактон» працює з 1961 року. Відрізняється тим, що тримає курс на розвиток нових видів продуктів, забезпечує високу якість виготовленої продукції та розширює асортимент.

Сьогодні завод виготовляє молоко різної жирності, кефір, йогурт «Баланс» тощо. Чимало замовлень надходить від вітчизняних та іноземних фірм, серед яких і компанія «McDonald's», що запропонувала «Галактону» виробляти молочні суміші для морозива. Керівництво заводу значну увагу приділяє вивченню споживчого ринку. Декілька років тому компанія отримала нагороду в номінації «Національна торгова марка року» — торгова марка «Баланс» підприємства «Галактон». Спільно з компанією «Орлан», яка поставила міськмолзаводу обладнання, підприємство почало виробляти соки, що за своїми якістьма максимально наблизились до стандарту таких компаній, як «Suntal» та інші. Соки з торговою маркою «ДАР» планують реалізовувати не лише в Україні, а й у Росії.

На цей час компанії необхідно з'ясувати, на яку групу споживачів орієнтуватися в майбутньому, як розширити асортимент продукції, змінити дизайн упаковки і зробити товар привабливішим.

Нижче наведено інформацію для проведення діагностики стану та рівня техніко-технологічної бази підприємства, складання програми подальшого розвитку ЗАТ «Галактон» відповідно до динаміки зовнішнього конкурентного середовища та можливостей компанії.

Таблиця 13.5.2.1

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВАТ «ГАЛАКТОН», тис. грн

Групи основних засобів	Залишок на початок року		Надійшло за рік	Вибуло за рік		Нараховано амортизації за рік	Залишок на кінець року	
	первісна (переоцінена) вартість	знос		первісна (переоцінена) вартість	знос		первісна (переоцінена) вартість	знос
Земельні ділянки	0	0	0	0	0	0	0	0
Будинки, споруди та передавальні пристрої	20855,7	7134,1	58,6	2,3	0,5	666,1	20912	7799,7
Машини та обладнання	45133,5	15817	3848,3	315,5	215,8	4544,8	48666,3	20146
Транспортні засоби	6627,5	2208,4	1179,1	229,2	109,8	938,7	7577,4	3037,3
Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	2186,2	981,7	557,8	99	61,6	254,3	2645	1174,4
Інші основні засоби	363,4	205	0	0	0	22,4	363,4	227,4
Малоцінні необоротні матеріальні активи	1016,1	508,1	397	257,4	257,4	327,1	1155,7	577,8
Інші необоротні матеріальні активи	136	35,6	0	136	48,4	12,8	0	0
Разом	76318,4	26889,9	6040,8	1039,4	693,5	6766,2	81319,8	32962,6

На наступний рік був прийнятий інвестиційний проект, який передбачав модернізацію виробництва, розвиток дистриб'юторської мережі в регіонах. Загальна вартість проекту — 20 000 тис. грн, строк виконання — 1 рік.

Залучені кошти за напрямом використання планується розподілити так:

— розвиток потужностей та об'єктів виробництва — 14 000 тис. грн;

— проектні роботи за інвестиційними об'єктами — 1000 тис. грн;

— розширення дистриб'юторської мережі — 3000 тис. грн;

— маркетингові дослідження — 2000 тис. грн.

Структури капіталовкладень за останні два роки наведено в таблиці 13.5.2.2.

Таблиця 13.5.2.2.

КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ВАТ «ГАЛАКТОН», тис. грн

Показник	За рік
Капітальне будівництво	0
Придбання основних засобів	5643,8
Придбання інших необоротних матеріальних активів	397
Придбання нематеріальних активів	418,5
Інші капіталовкладення	0
Разом	6459,3

Додаткова інформація:

Показник	Попередній рік	Поточний рік
Виручка від реалізації продукції, тис. грн	254565,8	218773,4
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	178012,5	145456,1
Адміністративні витрати, тис. грн	7815,9	8535,7
Витрати на збут, тис. грн	16228,7	8535,7
Чистий прибуток, тис. грн	2270,5	9317,7
Чисельність робітників, чол.	1025	1037

Завдання:

- проаналізувати стан та структуру технічної бази ВАТ «Галактон», прокоментувати динаміку основних засобів. Який вплив (позитивний чи негативний) це матиме на діяльність підприємства в цілому?
- розрахувати основні показники діагностики рівня розвитку техніко-технологічної бази підприємства;
- оцінити ефективність капіталовкладень за структурою та напрямками, запропонувати шляхи удосконалення інвестиційної політики щодо розвитку техніко-технологічної бази підприємства.

Ситуаційна вправа 13.5.2.1.: Київський завод «Авіант»

Київський авіаційний завод був заснований 9 вересня 1920 р. на базі розрізнених напівкустарних майстерень з ремонту авіаційної техніки. Завод випускав перший у країні пасажирський літак К-1 (1925 р.), який поклав початок вітчизняному серійному літакобудуванню. Перший у країні та в Європі літак із шасі, що прибирається в польоті (ХАІ-1), теж вироблявся на Київському

авіаційному заводі. В роки Другої світової війни підприємство, перебуваючи в евакуації в Новосибірську, випускало кращі винищувачі того часу — легендарні Як-1, Як-3, Як-9; у післявоєнні роки — дослідні партії вертольотів. З 1947 р. почалося плідне співробітництво заводу з Дослідним конструкторським бюро О. К. Антонова (зараз АНТК ім. Антонова), яке продовжується і нині. Результатом цієї співпраці стало виробництво цілого сімейства літаків «Ан»: від Ан-2 до Ан-124 «Руслан». «Авіант» випустив більше 6000 літаків «АН».

Ан-2 (1948 р.) — літак, розрахований на 12 місць, основним призначенням якого було перевезення пасажирів та виконання сільськогосподарських робіт. Всього заводом було випущено 18 різних варіантів літаків Ан-2: транспортний, пасажирський, сільськогосподарський, для гасіння лісових пожеж, розвідки косяків риб, виконання наукових досліджень та рятувальних операцій у полярних умовах тощо. За ліцензією літак Ан-2 виробляли в Китаї та Польщі. Зараз він вже не випускається, але заміни йому поки що немає. 20—30 % врожаю в Україні втрачається через те, що немає літаків, які могли б розпилувати суперфосфат.

АНТК ім. Антонова розробив літак Ан-3 — удосконалений варіант Ан-2. У 2000 р. літак пройшов сертифікацію. Переваги цього літака порівняно з Ан-2 дуже значні: турбогвинтовий двигун на гасі, а не на бензині (менш вибухонебезпечний), герметичніша кабіна, менша швидкість на низькій висоті (має велике значення для виконання сільськогосподарських робіт). Спочатку цей літак планували виробляти на Омському авіаційному заводі (Росія) та на Вінницькому заводі. Але у Вінниці він не запущений у виробництво, і в найближчі роки вироблятиме Ан-3 тільки Омський завод. Україна втратила реальну можливість реалізації перспективного проекту, адже можна було налагодити дешевше виробництво цих літаків, у придбанні яких зацікавлені багато країн світу (Колумбія, Сирія, Бразилія), на заводі «Авіант».

Ан-24 (1959 р.). В 1968—1970 роках КБ О. К. Антонова на базі Ан-24 розробило літак Ан-26 (транспортно-вантажний варіант) та Ан-30 (для фотозйомок), серійне виробництво яких було налагоджене на заводі. Зараз ці літаки вже не випускаються, але ще літають.

Наприкінці 70-х років завод отримав завдання спільно з колективом КБ О. К. Антонова і Ташкентським авіаційним виробничим об'єднанням виготовити дослідну партію літаків Ан-124 «Руслан».

З 1985 р. Київський авіазавод брав участь у будівництві дослідної партії літаків Ан-225 «Мрія», виготовляючи частини фюзеляжу, передній вантажний люк, а також всі вузли та агрегати систем літака «Руслан», що використовувались на Ан-225. Перший політ «Мрії» відбувся у 1988 році.

На сьогодні завод виготовляє багатоцільовий транспортний літак Ан-32, транспортний літак Ан-124 «Руслан», а також освоєє виробництво пасажирського літака Ту-334 та транспортного літака Ан-70. Крім випуску готової продукції, завод виготовляє запасні частини до літаків та надає ремонтні послуги. Маючи власний парк літаків Ан-24, Ан-26, Ан-32Б, Ан-124-100, а також свій аеродром, «Авіант» виконує чималий обсяг транспортних перевезень.

«Руслан» сьогодні не має аналогів у світі. Кілька років тому було зафіксовано світовий рекорд: «Руслан» підняв у небо генератор фірми «Сіменс» вагою в 137 тонн (цей факт занесено до книги рекордів Гіннеса). І це не межа — «Руслан» може перевозити до 150 т вантажів, у т. ч. таких великогабаритних вантажів, що неможливо перевезти залізничним, автомобільним та іншими видами транспорту (крани, турбіни, бурові установки, вишки).

Ан-32. Незважаючи на участь у виконанні перспективних програм щодо літаків Ту-334 та Ан-70, основним «годувальником» заводу впродовж останніх 15 років є літак Ан-32 (продаж готових літаків, сервісне обслуговування, поставка запчастин). Всього було створено понад 350 літаків Ан-32 та його модифікацій, більшість з яких продовжує експлуатуватися в 22 країнах (Індія, Колумбія, Мексика, Перу, Бангладеш тощо). У своєму класі ці літаки мають найвищий рейтинг за вартістю. Зараз на заводі проводяться роботи з модернізації літака Ан-32 з метою покращання його характеристик: збільшення ресурсу двигуна, збільшення вантажопідйомності та дальності польоту.

Вживання заводу в нових умовах вимагало проведення диверсифікації виробництва, при цьому нові види діяльності повинні були природно адаптуватися до специфічних умов літакобудівництва.

Наприкінці 80-х років у рамках конверсії заводу було доручено виробництво нових видів продукції: автоматів для пакування борошна А5-БУА, для пакування пельменів А5-ФПК, очищення коренеплодів тощо. Значні фінансові кошти було затрачено на технологічне переоснащення підприємства. Та у зв'язку з тим, що це виробництво було невластивим авіаційно-

му заводу, виробництво цих видів продукції було припинене через неефективність. А завод ще довго відчував наслідки непродуманої конверсії.

Є і позитивний приклад конверсії – освоєння заводом виробництва тролейбуса К12 «Київський», розробленого АНТК ім. Антонова, де застосовувались авіаційні матеріали та технології. Відповідно до «Програми стабілізації роботи міського транспорту» укладено довгостроковий договір на постачання м. Києву сотень тролейбусів. Крім тролейбуса К12.03, що вже перевозить пасажирів у м. Києві, 2000 року освоєно виробництво тролейбуса К12.04, на постачання якого столиці також укладено кілька угод. Зараз завод може випускати лише три тролейбуси протягом місяця (всього їх було випущено 28). Отже, щоб задовольнити потреби міста в цій продукції, треба вирішувати проблему збільшення обсягів виробництва. Тролейбуси «Авіант», виготовлені за авіаційними технологіями, мають підвищену корозійну стійкість та за експлуатаційним ресурсом економічно ефективніші від існуючих аналогів. Використання композиційних матеріалів дало можливість збільшити пасажиромісткість (за рахунок зменшення ваги тролейбуса), продовжити термін служби кузова до 20 років (без капітальних ремонтів), а також знизити споживання електроенергії приблизно на 15 % порівняно з аналогічними моделями тролейбусів інших виробників. Ціна ж київських тролейбусів (близько 200 тис. дол. США) набагато менша, ніж, наприклад, чеських (320 тис. дол.).

На сьогодні асортимент продукції заводу таким: 79 % — продукція авіаційної промисловості; 11 % — виробництво тролейбусів; 10 % — виробництво товарів народного споживання (пральні машини, санчата, дитячі коляски та іграшки, барокамери для медичних установ тощо).

Питання для обговорення ситуаційної справи:

1. Як ви можете охарактеризувати технічний розвиток підприємства на сучасному етапі?
2. Чи принесла диверсифікація діяльності економічний успіх заводу?
3. Чи вважаєте ви приклад конверсії (освоєння заводом виробництва тролейбуса К12 «Київський») позитивним досвідом?
4. Чому, на вашу думку, підприємство не обрало шлях концентрації виробництва?
5. Дайте характеристику резервної потужності заводу «Авіант».

13.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

13.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 13.6.1.1. Побудуйте піраміду з нижченаведених понять рухаючись від загального до конкретного. Поясніть зв'язки між даними поняттями:

- ✓ технічний розвиток підприємства;
- ✓ технологічний уклад;
- ✓ техніко-технологічна база підприємства.

Вправа 13.6.1.2. Доповніть рисунок 13.6.1.2 відповідними назвами:

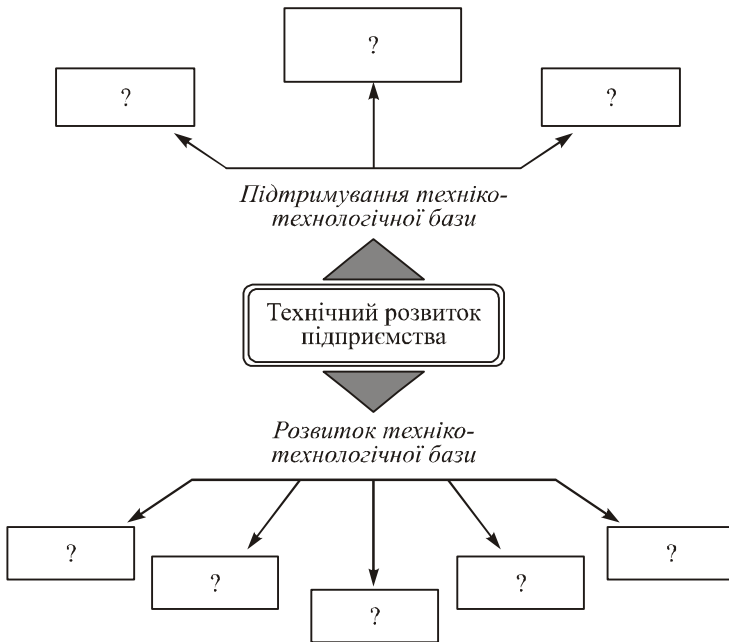

Рис. 13.6.1.2. Форми технічного розвитку підприємства

Вправа 13.6.1.3. Заповніть таблицю 13.6.1.3.

Таблиця 13.6.1.3

ОБ'ЄКТНІ ВИДИ Й ПОКАЗНИКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БАЗИ ПІДПРИЄМСТВ

Форма організації	Об'єктні види	Показники рівня розвитку
Концентрація (деконцентрація)
Спеціалізація
Кооперування
Комбінування
Конверсія
Диверсифікація

13.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

Особливості формування техніко-технологічної бази підприємств різних галузей за сучасних умов.

Стратегії технічного розвитку підприємств.

Моделі управління технічним розвитком підприємств.

Використання ЕАМ-систем при управлінні технічним розвитком.

Методичний інструментарій планування технічного розвитку підприємства.

Напрями ефективного використання виробничих потужностей підприємств різних галузей економіки України.

Технологічний аудит в управлінні технічним розвитком.

Найефективніші форми розвитку малого і середнього бізнесу.

13.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Технічний розвиток підприємства — це ...

а) процес створення нових й удосконалення застосовуваних технологій, засобів виробництва і кінцевої продукції з використанням досягнень науки;

б) процес удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, зорієнтований на кінцеві результати його господарської діяльності;

с) процес формування та удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, зорієнтований на досягнення науки і техніки;

д) процес формування та удосконалення техніко-технологічної бази підприємства, зорієнтований на кінцеві результати його господарської діяльності.

2. Розвиток техніко-технічної бази підприємства здійснюється шляхом ...

- a) капітального ремонту устаткування;
- b) технічного доозброєння підприємства;
- c) модернізації;
- d) заміни спрацьованого устаткування новим устаткуванням такого ж технічного рівня.

3. Цілі та пріоритети технічного розвитку підприємства визначаються відповідно до ...

- a) розвитку науки і техніки;
- b) загальної стратегії підприємства;
- c) розвитку суспільства;
- d) ринкової ситуації.

4. Зміст програми технічного розвитку підприємства визначається ...

- a) загальною стратегією підприємства;
- b) сукупністю конкретних заходів технічного розвитку;
- c) сучасними досягненнями науки і техніки;
- d) забезпеченням його необхідними ресурсами.

5. Метою проведення модернізації є ...

- a) здійснення повного або часткового переобладнання виробництва;
- b) вилучення з експлуатації фізично спрацьованих і технічно застарілих засобів праці;
- c) удосконалення діючого виробничого устаткування;
- d) відшкодування нормального фізичного спрацювання конструктивних елементів засобів праці та максимально можливе відновлення їх первісних техніко-експлуатаційних параметрів;
- e) запобігання техніко-економічному старінню окремих видів засобів праці і підвищення їх техніко-експлуатаційних параметрів до рівня сучасних вимог виробництва.

6. У результаті проведення реконструкції діючого підприємства у разі необхідності можуть бути ...

- a) збудовані нові виробничі об'єкти замість тих, що їх подальша експлуатація визнана недоцільною;
- b) збудовані на нових земельних ділянках окремі виробничі об'єкти за затвердженим початковим проектом;
- c) впроваджені нові технології, модернізація та заміна фізично спрацьованого і технічно застарілого устаткування.

7. Ступінь технічної оснащеності праці персоналу характеризується:

- a) фондоозброєність праці;
- b) трудомісткість продукції;
- c) продуктивність праці;
- d) жоден із наведених показників.

8. Коефіцієнт механоозброєності праці розраховується як відношення ...

- a) середньорічної вартості виробничих фондів підприємства до середньооблікової чисельності працівників;
- b) середньорічної вартості машин та устаткування до загальної кількості робітників;
- c) середньорічної вартості машин та устаткування до кількості робітників у найбільшу зміну;
- d) середньорічної вартості виробничих фондів підприємства до кількості робітників.

9. Коефіцієнт використання сировини і матеріалів характеризує ...

- a) ступінь технічної оснащеності праці;
- b) рівень прогресивності застосовуваної технології;
- c) технічний рівень виробничого устаткування;
- d) рівень механізації та автоматизації виробництва;
- e) рівень комп'ютеризації виробничих процесів.

10. До показників, що характеризують рівень прогресивності технології, відносять ...

- a) середній вік застосовуваних технологічних процесів;
- b) середній строк експлуатації устаткування;
- c) надійність устаткування;
- d) продуктивність устаткування.

11. Виробнича потужність підприємства визначається за ...

- a) усією номенклатурою вироблюваної профільної продукції;
- b) лише профільною продукцією підприємства;
- c) усією номенклатурою вироблюваної продукції;
- d) усіма асортиментними групами продукції.

12. При розрахунку виробничої потужності підприємства не враховується ...

- a) усе діюче і недіюче внаслідок несправності, ремонту та модернізації устаткування основних виробничих цехів;
- b) устаткування, що знаходиться на складі і має бути введено в експлуатацію в основних цехах протягом року;
- c) понаднормоване устаткування допоміжних цехів, що є аналогічним технологічному устаткуванню основних виробничих цехів;
- d) устаткування, що знаходиться на складі підприємства.

13. Коефіцієнт освоєння проектної виробничої потужності відображає співвідношення ...

- a) річного обсягу випуску продукції та середньорічної виробничої потужності підприємства;
- b) обсягу випуску продукції та проектної потужності підприємства;
- c) обсягу випуску продукції та норми її випуску;
- d) проектної виробничої потужності підприємства та річного обсягу випуску продукції.

14. Рівень використання устаткування за продуктивністю визначає ...

- a) коефіцієнт інтенсивності навантаження устаткування;
- b) коефіцієнт екстенсивності завантаження устаткування;
- c) інтегрований коефіцієнт навантаження устаткування;
- d) коефіцієнт змінності устаткування.

15. Збільшення екстенсивного завантаження устаткування та виробничої потужності підприємства можливе за рахунок ...

- a) технічного удосконалення устаткування;
- b) запровадження нової технології;
- c) зниження частки недіючих машин та устаткування;
- d) застосування прогресивних форм організації виробництва;
- e) інтенсифікації виробничих процесів.

ТЕМА 14

Організація процесів виробництва

14.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Пристаючи до самостійного опрацювання теми, необхідно з'ясувати, що діяльність будь-якого підприємства складається з сукупності процесів виготовлення або реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) як головної мети його створення і забезпечення основної частки доходу. Для глибокого засвоєння базових понять щодо сутнісної характеристики виробництва, технологічних і виробничих процесів, їх структури та принципів раціональної організації, типів і методів виробництва, технічного обслуговування та підготовки виробництва, менеджменту якості та сучасних систем управління виробництвом необхідно зосередитись на опрацюванні рекомендованих літературних джерел [3—6].

Розглядаючи *перше* питання, слід переконатися на конкретних прикладах, що виробнича діяльність підприємства є його ключовою функцією з виготовлення необхідних для економічних суб'єктів (споживачів) товарів і послуг, які при цьому набувають споживчої цінності та вартості. Виготовлення товарів або надання послуг здійснюється за певними технологіями. Тому варто розглянути сутність технологічних процесів, як сукупність операцій, що формують певний виробничий процес. При цьому треба з'ясувати особливості виробничого процесу, вивчити його

структуру, взаємодію елементів, поділ на класифікаційні групи за певними ознаками (основні, допоміжні, обслуговуючі; заготівельні, обробні, складальні; дискретні, неперервні; ручні, машинно-ручні, механізовані, автоматизовані і т. д.).

Студентам слід зрозуміти, що для кожного виду продукції на підприємствах проектується і здійснюється загальний виробничий процес, який складається з різноманітних часткових процесів. Для ефективного використання ресурсів необхідна оптимальна взаємодія всіх процесів за такими принципами їх раціональної організації: спеціалізації, безперервності, прямоточності, паралельності, пропорційності, ритмічності, автоматичності, гнучкості, модульності; надійності та екологічності.

Доцільно також уважно розглянути один з важливих показників ефективної організації виробничого процесу — *виробничий цикл*, який означає інтервал календарного часу від запуску сировини і матеріалів у виробництво до виходу готової продукції. Скорочення виробничого циклу пов'язане з техніко-технологічними і організаційно-економічними заходами зменшення тривалості процесу виробництва та перерв. Тому важливо дослідити структуру виробничого циклу, а також особливості розрахунку його тривалості за різних способів руху (послідовний, паралельний, паралельно-послідовний) предметів праці по робочих місцях (операціям).

Переходячи до *другого* питання теми, слід усвідомити, що розмаїття технологій виробництва, конструктивно-технологічні особливості продукції передбачають певну операційну спеціалізацію робочих місць, які є основним чинником визначення відповідного організаційного типу виробництва на підприємстві (одиночного, серійного або масового), що є комплексною характеристикою технічних, організаційних та економічних особливостей операційно-виробничої діяльності на підприємстві.

Аналізуючи техніко-економічні характеристики типів виробництва, треба звернути увагу на те, що кожному з них притаманний певний метод організації виробничих (операційних) процесів. Тому слід розглянути понятійний апарат, виокремити чинники, що впливають на вибір непотокового та потокового методів організації виробничих процесів.

Найефективнішим є потоковий метод організації виробництва, тому студенту спочатку слід зрозуміти сутність його основних ознак, визначити сукупність чинників, що впливають на вибір цього методу, дослідити тенденції розвитку потокового виробництва та розглянути основні параметри функціонування потокової

лінії: такт, ритм, кількість робочих місць, довжина робочих зон, швидкість руху конвеєра тощо.

Вивчаючи *третьє* питання теми, необхідно усвідомити, що стійке функціонування основного виробництва з виготовлення конкурентоспроможної продукції забезпечується допоміжними (інструментальне, ремонтне, енергетичне) та обслуговуючими (транспортне, складське, тарне) господарствами (підрозділами), які формують виробничу інфраструктуру підприємства. Доцільно ознайомитися з рекомендованими літературними джерелами та проаналізувати умови створення, цілі, завдання, склад, структуру, засоби, організаційні особливості та взаємозв'язки елементів виробничої інфраструктури підприємства, логістичних систем, організації постачання, матеріального забезпечення виробництва та збуту продукції, а також сучасні тенденції їх трансформації і розвитку. Особливу увагу варто звернути на сутність та логічну побудову системи комплексної підготовки виробництва як сукупності процесів зі створення та освоєння нової (модернізованої) продукції чи надання нових послуг в умовах зростаючої конкуренції (науково-дослідної, конструкторської, технологічної, організаційної та освоєння нової продукції).

При вивченні *четвертого* питання теми студентам необхідно засвоїти сутність, роль та значення менеджменту якості продукції (послуг) за умов ринкової економіки. З рекомендованих літературних джерел доцільно дізнатися про призначення стандартизації, уніфікації, технічного контролю, як елементів системи управління якістю продукції, процесів (мета, об'єкти, види, методи, засоби), особливості метрологічного забезпечення якості, організацію обліку та аналізу браку.

Треба також уважно розглянути еволюцію систем якості та концепцію TQM (Total Quality Management — загальне управління якістю), на основі якої розроблено міжнародні стандарти ISO 9000—2000, що побудовані на *процесному підході* — неперервному контролю зв'язків окремих процесів у межах системи процесів, а також їх поєднань та взаємодій. Процесний підхід дає можливість на базі стандартів ISO 9000—2000 спроектувати на кожному підприємстві *систему управління якістю*, яка утворює *логістику якості* починаючи з контролю якості матеріальних потоків і трудових процесів на всіх стадіях і етапах виробничого процесу до відвантаження готової продукції споживачам. За формальними ознаками система управління якістю — це сукупність організаційної структури, відповідальності, процедур, процесів і ресурсів.

Необхідно звернути увагу на те, що акредитовані органи сертифікації Укрспоживстандарту здійснюють: процедури *сертифікації відповідності товару* і надання виробнику відповідного документа (сертифікат-дозвіл на продаж); *атестацію виробництва* — офіційне підтвердження наявності необхідних умов виробництва продукції або виконання послуг, що сертифікувалися; *сертифікацію систем якості* на відповідність вимогам стандартів ДСТУ ISO 9004-2001 та забезпечення впевненості в тому, що виробник може постійно випускати сертифіковану продукцію конкретного виду.

Вивчення *п'ятого* питання теми доцільно починати з опрацювання рекомендованих літературних джерел про роль і значення оперативного управління процесами виробництва, цілі якого полягають у: виготовленні продукції в необхідному обсязі і в потрібні строки; мінімізації часу виробництва і очікувань споживачів; ефективному використанні устаткування, площ та персоналу; забезпеченні низького рівня виробничих запасів.

Слід ознайомитися зі змістом завдань традиційного планування та управління виробництвом, а також їх комп'ютерним моделюванням з використанням таких систем: «Оптимізована виробнича технологія» (*OPT*), що спрямована на збільшення ефективності використання критичних ресурсів; *JOB* — збалансування завантаження робочих центрів; «*Q*-контролю», дає змогу визначати місця виникнення «критичних» робочих центрів і максимізувати виробничий потік; «Інтегрована система управління підприємством», що здійснюється завдяки спеціалізованому комплексу (паketу) програм.

Особливо треба з'ясувати принципи функціонування систем: «*Точно вчасно*» (*JIT*), що передбачає організацію виробництва продукції у той час, коли вона необхідна, в потрібній кількості та належної якості; «*Канбан*», яка забезпечує інформаційну підтримку *JIT* та реалізує механізм «витягування» напівфабрикатів з попередньої операції.

14.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

♣ *Процес* — це серія взаємообумовлених операцій (видів діяльності), які здійснюються над початковим матеріалом (вхід процесу), збільшують його цінність і ведуть до певного результату (вихід процесу).

✎ *Технологічний процес* – формалізована доцільна послідовність дій (операцій), спрямованих на зміну форми, розмірів, стану, структури, місця розташування предмета праці.

✎ *Виробничий процес* — це сукупність організованих у певній послідовності часткових процесів, які складаються із взаємопов'язаних дій людей, засобів і предметів праці та природних процесів, необхідних для виготовлення корисної продукції.

✎ *Виробнича операція* — це закінчена частина виробничого процесу, яка виконується на одному робочому місці, над тим самим предметом праці без переналагоджування устаткування.

✎ *Основний виробничий процес* — це частина загального процесу з безпосереднього виготовлення основної (профільної) продукції підприємства відповідно до його спеціалізації, в перебігу якого відбувається безпосередня зміна форми, розмірів, властивостей, внутрішньої структури предметів праці.

✎ *Допоміжний виробничий процес* — це процес виготовлення продукції або надання послуг, який використовується або безпосередньо в основному процесі, або для забезпечення його ефективного здійснення (перебігу).

✎ *Обслуговуючий виробничий процес* — це процес з надання послуг, необхідних для безперервного здійснення основних і допоміжних процесів.

✎ *Стадія* — відособлена частина виробничого процесу, після завершення якого предмет праці переходить в інший якісний стан.

✎ *Виробничий цикл* — інтервал календарного часу від початку до закінчення процесу виготовлення або ремонту виробу.

✎ *Спеціалізація* — виділення особливого складу виробництва і створення нового виробничого підрозділу. Виокремлюють кілька її об'єктних видів: *предметна (подетальна)* — закріплення за виробничою системою окремих виробів, складальних одиниць (деталей); *технологічна (функціональна)* — закріплення за виробничою системою виконання окремих технологічних процесів, операцій або стадій виробництва.

✎ *Тип виробництва* — це класифікаційна категорія виробництва, яка враховує такі його властивості, як широта номенклатури, регулярність, стабільність і обсяг випуску продукції.

✎ *Одиничне виробництво* характеризується широкою номенклатурою продукції, малим обсягом випуску однакових виробів, повторне виготовлення яких здебільшого не передбачається.

✎ *Серійне виробництво* має обмежену номенклатуру продукції, виготовлення окремих виробів періодично повторюється пе-

вними партіями (серіями) і сумарний їх випуск може бути досить значним.

✎ *Масове виробництво* характеризується вузькою номенклатурою продукції, великим обсягом безперервного і тривалого виготовлення окремих виробів.

✎ *Метод організації виробництва* — сукупність способів, прийомів і правил раціонального поєднання основних елементів виробничого процесу в просторі і часі на стадіях його проектування, функціонування та удосконалення.

✎ *Непотоковий (одиничний) метод* організації виробництва характеризується широкою номенклатурою виготовлення виробів одиничними екземплярами, які повторюються або не повторюються через певний час.

✎ *Партійний метод* організації виробництва ґрунтується на груповій технології виготовлення виробів партіями обмеженої номенклатури.

✎ *Партія виробів* — це певна кількість конструктивно і технологічно подібних предметів праці, які обробляються за груповим технологічним процесом на одному робочому місці одним робітником або їх групою (бригадою) з одним переналагодженням або настроюванням устаткування.

✎ *Потоковий метод* організації виробничого процесу характеризується великими масштабами випуску продукції вузької номенклатури із заданою періодичністю.

✎ *Потокова лінія* — це сукупність робочих місць, розташованих за напрямом технологічного процесу, призначених для виконання закріплених за ними операцій і пов'язаних між собою спеціальними видами міжопераційних транспортних засобів.

✎ *Виробнича інфраструктура* — це комплекс цехів, господарств і служб підприємства, головне завдання яких зводиться до забезпечення нормального функціонування основного виробництва й інших сфер виробничої діяльності підприємства.

✎ *Енергетичне господарство* — сукупність підрозділів, які забезпечують обслуговування та ефективне використання комплексу енергетичних засобів підприємства, що генерують, перетворюють, передають та споживають енергію.

✎ *Інструментальне господарство* — сукупність внутрішньо-заводських та цехових підрозділів, зайнятих придбанням, виготовленням, ремонтом і відновленням інструменту та технологічного оснащення, його обліком, збереженням та видачею в цехи й на робочі місця.

☞ *Комплексна підготовка виробництва* — це сукупність взаємопов'язаних маркетингових і наукових досліджень, технічних, технологічних та організаційних рішень, спрямованих на пошук нових можливостей задовольнити потреби споживачів у конкретних видах продукції; створення нових, модернізація діючих конструкцій техніки, споживчих властивостей товарів, технологічних процесів тощо.

☞ *Проектно-конструкторська підготовка виробництва* — сукупність взаємопов'язаних процесів зі створення нових і вдосконалення діючих конструкцій виробів за параметрами рівня якості, термінів і обсягів випуску відповідно до вимог замовника-споживача.

☞ *Технологічна підготовка виробництва* — сукупність взаємопов'язаних процесів, що забезпечують технологічну готовність підприємства до випуску виробів заданого рівня якості за встановлених термінів, обсягів випуску та витрат.

☞ *Освоєння нової продукції* — сукупність різноманітних процесів і робіт із перевірки й відпрацювання конструкцій та технології відповідно встановлених технічних вимог, освоєння нових форм організації виробництва.

☞ *Матеріально-технічне забезпечення* — це кероване надходження до виробничих процесів усіх видів матеріально-технічних ресурсів у визначені терміни та в обсягах, що необхідні для випуску продукції (надання послуг) і виконання замовлень внутрішніх та зовнішніх споживачів.

☞ *Логістика* — це напрям господарської діяльності, що полягає в управлінні рухом матеріальних та інформаційних потоків у просторі та часі від первинного джерела до кінцевого споживача.

☞ *Збутова діяльність* — процес просування готової продукції на ринок і організації торговельного обміну з метою отримання підприємницького прибутку.

☞ *Якість* — ступінь, до якого сукупність власних характеристик продукції (послуг) задовольняє вимоги.

☞ *Стандарт* — це норматив з визначеними в ньому вимогами до якості продукції, які є еталоном для порівняння параметрів продукції, що виробляється.

☞ *Стандартизація* — установлення єдиних обов'язкових норм і вимог до готової продукції, напівфабрикатів, сировини й матеріалів.

☞ *Технічний контроль якості* — вимірювання кількісних та (або) якісних характеристик властивостей продукції на всіх стадіях її виготовлення.

♣ *Метрологія* — це наукова основа виміральної техніки, наука про вимірювання.

♣ *Управління якістю* — це діяльність із забезпечення і поліпшення якості об'єкта.

♣ *Процесний підхід* — застосування в межах організації (підприємства) системи процесів разом із їх визначенням та взаємодією, а також управління ними.

♣ *Сертифікація* — процедура, через яку третя сторона дає гарантію, що продукція, процес або послуга відповідає вимогам, які встановлені стандартами або іншою нормативною документацією.

14.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Васильков В. Г.* Організація виробництва: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 524 с.

2. *Васильков В. Г., Дзюбенко Л. М.* Організація виробництва: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 241 с.

3. *Вільям Дж. Стівенсон.* Управление производством/ Пер. с англ.— М.: Лаборатория Базовых Знаний, БИНОМ, 1998. — 928 с.

4. *Гринькова В. М., Салун М. М.* Організація виробництва: Навч. посібник. — Х.: ІНЖЕК, 2005. — 552 с.

5. *Завіновська Г. Т.* Економіка праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 300 с.

6. *Новицкий Н. И.* Организация производства на предприятиях: Учеб.-метод. пособие. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 392 с.

7. *Онщенко В. О., Редькін О. В., Старовець А. С., Чевганова В. Я.* Організація виробництва. Практикум: Навч. посібник. — К.: Лібра, 2005. — 376 с.

8. Организация производства и управление предприятием: Учебник /О. Г. Туровец, М. И. Бухалков, В. Б. Родионов и др. /Под. ред. О. Г. Туровца. — М.: ИНФРА, 2002. — 528 с.

9. Организация производства на предприятии: Учебник /Под ред. О. Г. Туровца и Б. Ю. Сербиновского. Серия «Экономика и управление». — Ростов-на-Дону: МараТ, 2002. — 464 с.

10. Організація виробництва: Навч. посібник. — /В. О. Онщенко, О. В. Редькін, А. С. Старовець, В. Я. Чевганова. — К.: Лібра, 2005. — 336 с.

11. *Петрович Й. М., Захарчин Г. М.* Організація виробництва: Підручник. — Львів: Магнолія плюс, 2004. — 400 с.

12. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навч. посібник / С. М. Клименко, Т. В. Омеляненко, Д. О. Барабань, О. С. Дуброва, А. В. Вакуленко. — К.: КНЕУ, 2008. — 520 с.

13. Федюкин В. К. Управление качеством процессов. — СПб.: Питер, 2004. — 208 с.

14. Чейз Р.Б., Эквилайн Н.Дж., Якобс Р.Ф. Производственный и операционный менеджмент: 8-е изд. /Пер. с англ. — М.: Вильямс, 2001. — 704 с.

14.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Виробничий процес: структура, принципи організації та цикли.
2. Типи виробництва та методи організації процесів.
3. Організація технічного обслуговування та підготовки виробництва.
4. Менеджмент якості продукції (послуг).
5. Сучасні системи управління процесами виробництва.

17.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ

СТУДЕНТІВ

14.5.1. Питання для дискусій

☛ Що являє собою виробництво та процеси виробництва? Охарактеризуйте їх сутність на конкретних прикладах.

☛ У чому полягає взаємозв'язок та відмінності між технологічним та виробничим процесами?

☛ З яких основних елементів формується виробничий процес?

☛ Чому існує поділ виробничих процесів на основні, допоміжні та обслуговуючі? Яке їх призначення та особливості?

☛ Яке головне призначення основних виробничих процесів і чому вони поділяються на стадії? Наведіть галузеві приклади такого поділу.

☛ За якими ознаками класифікуються виробничі процеси?

☛ Які існують принципи раціональної організації операційної діяльності? У чому полягає їх взаємозв'язок та відмінність?

☛ У чому полягає сутність виробничого циклу? Яке його призначення та сфери застосування?

☛ Які елементи утворюють виробничий цикл та як можна скоротити його тривалість?

❖ Які переваги та недоліки мають існуючі види руху предметів праці по операціях? Наведіть розрахункові приклади.

❖ У чому полягає взаємозв'язок та відмінності визначення тривалості виробничого циклу простого і складного виробничих процесів?

❖ Чим відрізняються організаційні типи виробництва і за якими критеріями вони визначаються?

❖ Існує чи ні взаємозв'язок між методами організації та типами виробництва?

❖ Які є модифікації організації непотокового виробництва?

❖ Якими перевагами характеризується організація потокового виробництва? Наведіть приклади різних видів поточкових ліній та їх основні параметри.

❖ Які сучасні тенденції розвитку потокового виробництва?

❖ Який вплив справляє виробнича інфраструктура на результативність основного виробництва підприємства?

❖ Які цілі та завдання інструментального, ремонтного і енергетичного забезпечення виробництва?

❖ На що спрямована діяльність транспортного та складського господарств підприємства?

❖ Як впливає матеріально-технічне забезпечення виробництва на ритмічну роботу підприємства?

❖ У чому полягають особливості збутової діяльності підприємства?

❖ Які цілі і завдання комплексної підготовки виробництва? Охарактеризуйте науково-дослідну, проектно-конструкторську, технологічну та організаційно-планову підготовку виробництва.

❖ Що покладено в основу розроблення технологічних процесів і чим відрізняється перелік технологічної документації в різних типах виробництва?

❖ Чому стандартизація набуває глобального характеру особливо у сфері якості?

❖ Що розуміється під технічним контролем якості? Які його види, об'єкти, методи та засоби?

❖ Які основні завдання забезпечення якості продукції (послуг) підприємства?

❖ На що спрямована діяльність з метрологічного забезпечення якості?

❖ Для чого здійснюється облік та аналіз браку на підприємстві?

❖ Чому нині приділяється велика увага управлінню якістю?

☛ Які концепції та міжнародні стандарти покладено в основу формування систем управління якістю продукції (послуг) на підприємствах? У чому полягає сутність процесного підходу?

☛ З якою метою здійснюється сертифікація продукції (послуг), атестація виробництва та сертифікація систем якості? Охарактеризуйте прядок їх проведення.

☛ Які існують сучасні системи оперативного управління процесами виробництва і чим вони відрізняються?

14.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті

Задача 14.5.2.1. На підприємстві реалізується програма скорочення витрат. Відділ матеріально-технічного забезпечення здійснює вхідний контроль комплектуючих виробів, що надходять. Один із способів скорочення витрат полягає в усуненні одного з етапів перевірки комплектуючих, які мають у середньому 0,04 % браку. Перевіряючи за годину всі 50 виробів, контролер спроможний виявити всі дефекти. Почасова оплата його праці, включаючи додаткові виплати, становить 8,5 грн. Якщо скоротити цю штатну посаду, брак надійде на складальну лінію і пізніше його виявлять у результаті вихідного контролю. В такому разі на заміну доведеться витратити 50 грн на один виріб.

Потрібно визначити:

1. Доцільно чи ні скорочувати штатну посаду контролера?
2. Яка вартість перевірки кожної одиниці продукції?
3. Вигідний чи збитковий такий контроль і на скільки?

Задача 14.5.2.2. Виготовлення деталі на універсальному верстаті (1 варіант) коштує 350 грн, на верстаті з числовим програмним управлінням (УЧП) (2 варіант) — 120 грн, на обробному центрі (3 варіант) — 70 грн. Вартість універсального верстата складає 125 тис. грн, верстата з ЧПУ — 250 тис. грн, а обробного центру — 500 тис. грн.

Потрібно:

1. Визначити сумарну вартість кожного варіанта.
2. Розрахувати точку беззбитковості *A* між варіантами 1 та 2.
3. Розрахувати точку беззбитковості *B* між варіантами 1 та 3.
4. Розрахувати точку беззбитковості *C* між варіантами 2 та 3.
5. Побудувати графіки беззбитковості, проаналізувати та зробити висновок про ефективніший варіант.

Задача 14.5.2.3. У таблиці наведено показники структури продукції, її процесу виробництва, а також стадії життєвого циклу.

Структура процесу виробництва	Структура продукції				Критерії ефективності: Гнучкість висока Собівартість висока Гнучкість низька Собівартість низька
	Стадія життєвого циклу продукції				
	1	2	3	4	
	Невеликі обсяги виробництва (переважно одиничні екземпляри), широка номенклатура, невеликий рівень стандартизації	Невеликий розмір партій, обмежена номенклатура за великого асортименту продукції	Порівняно великі обсяги, вузька номенклатура, глибока стандартизація та уніфікація	Дуже великі обсяги і вузька номенклатура, високий рівень стандартизації	
1 Одиничне виробництво (за замовленням)	?		Відсутня (недоцільно)		
2 Серійне виробництво		?			
3 Складальна лінія	Відсутня (недоцільно)		?		
4 Неперервний потік				?	

Потрібно:

1. Визначити за характерними ознаками в клітинках таблиці місце підприємств та об'єктів сфери послуг, таких як: поліграфічне підприємство, ресторан, кафе, булочна, суднобудівний завод, автоскладальний завод, Макдональдс, нафтопереробний завод, приладобудівний завод, перукарня.

2. Прокоментуйте чинники, які бралися за основу при віднесенні підприємств до певних стадій життєвого циклу продукції та виду виробничого процесу.

Задача 14.3.4. Постачальник комплектів деталей використовує систему «Канбан» для управління матеріальними потоками. Контейнери з комплектами шаблонів транспортуються по 5 штук одночасно. Цех випускає 10 деталей за годину. Для поповнення

контейнерів необхідно близько двох годин. У зв'язку з нестабільністю процесу виготовлення виробів прийнято рішення створити резерв у розмірі 20 % від необхідної кількості.

Потрібно:

- 1) визначити, скільки необхідно наборів карток «Канбан»;
- 2) прокоментувати результат розрахунку.

Інші задачі для самостійного розв'язання можна знайти в розділі 5, с. 113—136; розділі 6, с. 137—162; розділі 7, с. 162-193; розділі 8, с. 194—220; розділі 12, с. 290—302*.

14.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ТИ СТУДЕНТІВ

14.6.1. Вправи

Вправа 14.6.1.1. Необхідно дати визначення одного з нижче наведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ технологічний процес;
- ✓ виробничий процес;
- ✓ виробничий цикл;
- ✓ потокова лінія;
- ✓ виробнича інфраструктура;
- ✓ технічна підготовка виробництва.

Вправа 14.6.1.2. Необхідно знайти найбільш вдале, на Вашу думку, визначення одного з нижченаведених понять, використовуючи не менше п'яти літературних джерел:

- ✓ якість;
- ✓ стандартизація;
- ✓ система управління якістю;
- ✓ сертифікація;
- ✓ управління виробництвом.

14.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

☞ Комплексне застосування на практиці принципів раціональної організації виробничих процесів.

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

☞ Типізація виробництва: передумови, тенденції трансформації та результати.

☞ Перспективи застосування різних методів організації виробництва на підприємствах України.

☞ Оптимізація виробничого циклу за різних видів руху предметів праці по операціях.

☞ Ефективність предметно-групових методів виготовлення виробів у непотоковому виробництві.

☞ Сучасні тенденції організації серійного і масового виробництва.

☞ Організація потокового виробництва, його внутрішні суперечності й сучасні тенденції розвитку.

☞ Організація гнучких виробничих систем.

☞ Сучасні організаційні форми й технічні засоби технічної підготовки виробництва.

☞ Сучасні тенденції формування і функціонування системи допоміжних господарств та їх вплив на економіку підприємства.

☞ Організаційні особливості обслуговуючих підрозділів та їх вплив на ефективність основного виробництва.

☞ Сучасні форми та методи прискорення підготовки виробництва до освоєння нових виробів.

☞ Проектування технологічних процесів та методи їх оцінювання.

☞ Екологічна експертиза виробів (процесів) на стадіях їх життєвого циклу.

☞ Організаційно-економічна підготовка виробництва та сучасні тенденції її розвитку.

☞ Стандартизація та метрологічне обслуговування як передумова забезпечення якості продукції (послуг).

☞ Досвід формування систем управління якістю продукції (послуг) на підприємствах України.

☞ Система державного нагляду за якістю та шляхи її вдосконалення.

☞ Регулювання виробничого процесу як один із заходів скорочення виробничого циклу.

☞ Зарубіжний досвід управління якістю продукції (послуг).

14.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Сукупність організованих у певній послідовності часткових процесів, які складаються зі взаємозв'язаних дій людей, засобів і

предметів праці та природних процесів, необхідних для виготовлення корисної продукції, — це...

- a) технологічний процес;
- b) основний процес;
- c) виробничий процес;
- d) обслуговуючий процес.

2. Сукупність дій (операцій), спрямованих на зміну форми, розмірів, стану, структури, місця розташування предмета праці називають ...

- a) технологічним процесом;
- b) допоміжним процесом;
- c) виробничим процесом;
- d) обслуговуючим процесом.

3. Завершена частина технологічного процесу, що виконується на одному робочому місці, називається ...

- a) технологічною операцією;
- b) виробничою операцією;
- c) допоміжною операцією;
- d) обслуговуючою операцією.

4. Частина загального процесу з безпосереднього виготовлення основної (профільної) продукції підприємства, що виробляється відповідно до спеціалізації і призначена для продажу, називають ...

- a) технологічним процесом;
- b) основним процесом;
- c) виробничим процесом;
- d) обслуговуючим процесом.

5. Стадіями основного виробничого процесу є...

- a) заготівельна;
- b) обробна;
- c) складальна;
- d) регульовально-налагоджувальна;
- e) організаційна.

6. Виробничі процеси поділяють на дискретні та безперервні за ..

- a) призначенням;
- b) перебігом у часі;
- c) ступенем автоматизації;
- d) складністю.

7. Автоматичні процеси виконуються ...

- a) безпосередньо робітником;
- b) робітником за допомогою машин;
- c) машинами під наглядом робітника;
- d) машиною без участі робітника за попередньо розробленою програмою.

8. *Принцип прямоточності виробничого процесу передбачає...*

- a) мінімізацію перерв між суміжними технологічними операціями;
- b) виготовлення однакової кількості продукції за рівні проміжки часу;
- c) рівномірне завантаження робочих місць;
- d) найкоротші маршрути руху предметів праці в процесі оброблення на всіх стадіях виробничого процесу;
- e) узгодженість пропускної спроможності в усіх частинах виробничого процесу.

9. *Мінімізація або ліквідація перерв між суміжними технологічними операціями — це вимога принципу ...*

- a) ритмічності;
- b) безперервності;
- c) пропорційності;
- d) автоматичності;
- e) прямоточності.

10. *Закріплення за підрозділом (робочим місцем) певної номенклатури та обмеженої кількості операцій є принципом ...*

- a) модульності;
- b) гнучкості;
- c) автоматичності;
- d) спеціалізації.

11. *Виробництво обмеженої номенклатури і достатньо великого обсягу продукції, що випускається повторювальними партіями відноситься до...*

- a) одиничного типу;
- b) серійного типу;
- c) масового типу;
- d) дослідного типу.

12. *Характерними ознаками одиничного типу виробництва є...*

- a) широка номенклатура і малий обсяг випуску продукції;
- b) обмежена номенклатура й обсяг продукції;
- c) вузька номенклатура і тривалий випуск продукції;
- d) широкий асортимент та обмежений випуск продукції.

13. *Виробництво з безперервним випуском одного або кількох виробів протягом тривалого часу відноситься до... організаційного типу.*

- a) одиничного;
- b) серійного;
- c) масового;
- d) дослідного.

14. *При організації дрібносерійного виробництва застосовується ... спеціалізація.*

- a) технологічна;

- b) предметна;
- c) предметно-замкнута;
- d) технологічно-замкнута.

15. Коефіцієнт закріплення операцій ($k_{3,0}$) в одиничному виробництві:

- a) $k_{3,0} = 1$;
- b) $1 < k_{3,0} < 10$;
- c) $10 < k_{3,0} < 20$;
- d) $20 < k_{3,0} < 40$;
- e) $k_{3,0} > 40$.

16. Коефіцієнт закріплення операцій ($k_{3,0}$) у великосерійному виробництві:

- a) $k_{3,0} = 1$;
- b) $1 < k_{3,0} < 10$;
- c) $10 < k_{3,0} < 20$;
- d) $20 < k_{3,0} < 40$;
- e) $k_{3,0} > 40$.

17. Структура виробничого циклу включає...

- a) технологічний цикл;
- b) міжопераційні очікування;
- c) тривалість транспортно-складських операцій;
- d) тривалість контрольних операцій;
- e) тривалість природних процесів;
- f) міжциклові перерви.

18. Тривалість технологічного циклу є найкоротшою при ... виді руху деталей.

- a) послідовному;
- b) паралельному;
- c) паралельно-послідовному;
- d) змішаному.

19. Для потокового методу організації виробництва характерні такі ознаки:

- a) вузька спеціалізація робочих місць;
- b) розташування робочих місць за напрямом технологічного процесу;
- c) пересування предметів праці по операціях невеликими партіями за певним ритмом транспортних засобів;
- d) високий рівень автоматизації та механізації процесів;
- e) застосування універсального устаткування.

20. Технологічно та організаційно виокремлена група робочих місць, яка виробляє один або кілька типорозмірів виробів, називається ...

- a) потоковою лінією;
- b) виробничою дільницею;
- c) робочим конвеєром;
- d) технологічною операцією.

21. *Однопредметні потокові лінії застосовуються в ...*

- a) дрібносерійному виробництві;
- b) серійному виробництві;
- c) одиничному виробництві;
- d) масовому виробництві;
- e) дослідному виробництві.

22. *Інтервал часу між запуском або випуском двох суміжних виробів на лінії характеризує ...*

- a) швидкість конвеєра;
- b) такт конвеєра;
- c) дійсний фонд часу потокової лінії;
- d) норму часу виконання операції.

23. *Ритм потокової лінії відрізняється від такту на величину ...*

- a) кількості робочих місць;
- b) всієї партії виробів;
- c) передавальної (транспортної) партії виробів;
- d) норми часу на виконання операції.

24. *Контроль за якістю продукції, що здійснюється у спеціально обладнаних приміщеннях проведенням випробувань та аналізів, називається ...*

- a) активним;
- b) стаціонарним;
- v) вихідним;
- г) змінним.

25. *Система організації виробництва «точно вчасно» — це ...*

- a) витягувальна система;
- b) виштовхувальна система;
- c) комплексна система.

ТЕМА 15

Витрати й ціни на продукцію

15.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Найбільшу частку в загальному обсязі витрат підприємства становлять витрати на виробництво та реалізацію продукції. То-

му важливою умовою успішної діяльності є підтримання оптимального рівня цих витрат, що є передумовою підвищення конкурентоспроможності продукції і досягнення довгострокового економічного зростання підприємства. Саме від рівня й динаміки витрат, майстерності управління ними залежать фінансові результати діяльності підприємств та їх структурних підрозділів.

Вивчення цієї теми слід розпочинати із з'ясування економічної сутності витрат на виробництво і реалізацію продукції, особливостей процесу обліку витрат та визначення об'єкта калькулювання. Поведінка витрат — це характер їх реагування на зміни, що мають місце в господарській діяльності підприємства. Розуміючи поведінку витрат та знаючи фактори, що її визначають, можна здійснювати прогнозування і планування собівартості продукції, виявляти резерви зниження поточних витрат, коригувати політику ціноутворення.

Першим етапом процесу управління витратами є з'ясування *об'єктів витрат* (продукція, послуги, сегменти діяльності) з метою вимірювання обсягів ресурсів, задіяних для забезпечення їх виробництва (функціонування). Собівартість об'єктів витрат визначають за допомогою системи виробничого обліку, що забезпечує калькулювання і контроль собівартості продукції (послуг).

Потім слід перейти до вивчення можливих варіантів класифікації витрат на виробництво і реалізацію продукції. Класифікація витрат є важливим моментом для розуміння того, як ними управляти. Мета класифікації — виокремити із загальної величини витрат релевантну (ту частину, на обсяг якої можна здійснювати керуючий вплив у даний момент).

Класифікація поточних витрат підприємства може проводитись за такими ознаками: спосіб віднесення витрат на собівартість продукції (прямі, непрямі); відношення до процесу виготовлення продукції (основні, накладні); ступінь залежності від обсягів виробництва (змінні пропорційні та непропорційні, постійні, умовно-постійні); ступінь однорідності (прості — одноелементні, комплексні); відношення до процесу виробництва та реалізації продукції (виробничі, позавиробничі); залежність від варіантів прийняття управлінських рішень (релевантні, нерелевантні, диференційні); можливість впливу на величину витрат (регульовані, нерегульовані), відношення до собівартості продукції (витрати на продукцію, витрати періоду); об'єкт формування (сукупні, середні, граничні); зміст і призначення витрат (економічні елементи, калькуляційні статті).

Необхідність у різних ознаках класифікації витрат, використання різних методів їх обліку і розподілу актуалізуються з ускладненням господарської діяльності підприємства. Вона є передумовою успішної організації планування, обліку, контролю, аналізу та ефективного управління витратами. Економічно доцільним є підхід до побудови системи обліку витрат, який передбачає виділення типових груп рішень (наприклад, контроль за трудовими витратами або використанням матеріалів) і вибір відповідних об'єктів обліку витрат (наприклад, продукція або підрозділ).

Однак, варто пам'ятати, що ті самі витрати за своєю економічною сутністю можуть відноситись до різних класифікаційних ознак (наприклад, бути одночасно прямими, виробничими і змінними). Особливу увагу необхідно звернути на поділ витрат на постійні і змінні, що лежить в основі аналізу «обсяг виробництва—витрати—прибуток», системи калькулювання «директ-костинг» і є одним з інструментів управління діяльністю підприємства.

Вивчаючи питання обліку витрат та калькулювання, слід розуміти їх як єдиний процес, який складається з двох взаємопов'язаних етапів: *облік витрат*, що включає організацію аналітичного обліку витрат та розподілу витрат між об'єктами обліку; *калькулювання собівартості*, що передбачає операції з визначення собівартості виробів та одиниць продукції. Інформація про собівартість об'єктів витрат дає змогу визначити: яку ціну на виріб або послугу слід встановити; який процес є найекономічнішим; який підрозділ використовує ресурси найефективніше; який замовник забезпечує найбільший внесок у прибуток компанії тощо.

Розглядаючи процес калькулювання, особливу увагу слід приділити розумінню економічного механізму його здійснення: визначення об'єкта витрат, величини прямих витрат, простеження їх впливу на об'єкт витрат; ідентифікація непрямих витрат, що підлягають розподілу між об'єктами витрат та вибір бази розподілу для кожної з обраних груп непрямих витрат (у разі калькулювання за повними витратами).

Обґрунтування моделі калькулювання собівартості продукції передбачає вибір і застосування на підприємстві відповідної *системи* (калькулювання за процесами, за замовленнями чи операційне калькулювання) та *методів* калькулювання (калькулювання повних витрат, змінних витрат, стандартних витрат, калькулювання на основі діяльності, життєвого циклу продукції, цільове та безперервного удосконалення), *бази обліку витрат* і *способів обчислення собівартості* продукції. Тому наступним

важливим моментом вивчення теми є дослідження особливостей різних підходів до калькулювання продукції (послуг), використання калькулювання за змінними чи повними витратами, за процесами, продуктами чи операційного калькулювання.

Слід зазначити, що у вітчизняній практиці здебільшого використовується калькулювання за повними витратами (включення до собівартості продукції всіх прямих і непрямих витрат на її виготовлення: виробничих, адміністративних, витрат на збут та інших операційних видатків підприємства), що відображається в офіційній звітності. Спірним питанням, яке повинно бути розв'язано кожним окремим підприємцем, є необхідність і доцільність використання альтернативних методів калькулювання.

У результаті вивчення переваг і недоліків, умов застосування різних систем і методів калькулювання, фахівець повинен уміти приймати управлінські рішення щодо формування адекватної і найефективнішої моделі управління витратами на підприємстві. Необхідно з'ясувати, які витрати підлягають коригуванню, якими є причини їх виникнення і важелі впливу, заходи мінімізації. Підприємству важливо виявити критичні види витрат. В окремих сферах діяльності вони, безумовно, будуть різними. Певний вид діяльності може бути матеріаломістким (виробництво продуктів харчування), інший — зарплатомістким (розроблення програмного забезпечення), якийсь фондомістким (металургійне виробництво). Відповідно, й основні заходи щодо мінімізації та оптимізації потрібно зосередити на цих елементах витрат.

Для практичного застосування знань щодо управління витратами, особливу увагу необхідно приділити вивченню методології аналізу і планування витрат: багатоступеневий маржинальний аналіз, аналіз «обсяг—витрати—прибуток» (визначення точки беззбитковості), функціонально-вартісний аналіз, методика прийняття альтернативних рішень, аналіз за відхиленнями, аналіз ланцюжка цінності.

Функціонально-вартісний аналіз (також калькулювання на основі діяльності) забезпечує оптимізацію співвідношення між спожитими операцією ресурсами та їх вартістю, що дає змогу точніше визначити собівартість об'єкта витрат за рахунок встановлення безпосереднього зв'язку «ресурс—операція—об'єкт витрат».

Використання маржинального аналізу, наприклад, дозволяє не тільки оцінити кожен рівень витрат певного виду (в тому числі і постійних), а також дає можливість впливати на ситуацію та виявляти причинно-наслідкові зв'язки виникнення цих витрат. У загальному випадку окрім змінних можна виділити до п'яти рів-

нів постійних витрат: за продуктами; за групами продуктів; за місцями виникнення; по підрозділах; по підприємству в цілому.

Здебільшого прийняття певного рішення передбачає вибір з кількох можливих (альтернативних) варіантів того, який найкраще уможливило досягнення необхідних результатів. Оскільки значна частина рішень пов'язана з аналізом витрат і доходів, йдеться, насамперед, про релевантні витрати і доходи, тобто такі, величина яких може бути змінена внаслідок прийняття рішення. Типовими прикладами таких ситуацій є рішення: про спеціальне замовлення (пропозиція на разовий продаж великої партії продукції/послуг за ціною, нижчою за звичайну, або навіть за собівартість); про розширення чи скорочення (ліквідацію) певного сегмента діяльності; виробляти чи купувати окремі компоненти продукції (доцільність аутсорсингу) тощо. Приймаючи подібні рішення, враховують не лише дійсні, фактичні витрати, а й альтернативні (втрачені можливості).

Докладно ознайомившись із загальними методичними підходами до визначення витрат за об'єктами обліку, можна переходити до побудови системи управління витратами. *Управління витратами* — це процес цілеспрямованого формування, контролю та оптимізації рівня витрат за носіями і місцями їх виникнення з метою покращання результатів господарської діяльності підприємства.

Система управління витратами має функціональний та організаційний аспекти. Вона включає функціональні підсистеми (аналіз, нормування, планування, облік та аналіз витрат, виявлення резервів тощо) і відповідні структурні одиниці (відділи, бюро, виконавці), що здійснюють управління ними. Для розуміння сутності та економічного механізму функціонування системи управління витратами необхідно докладно з'ясувати цілі та передумови запровадження її на підприємстві, визначити завдання, елементи та управлінський інструментарій.

Окрім обґрунтування моделі калькулювання, необхідно розробити програму управління витратами, визначити заходи зниження та оптимізації витрат, механізми і процедури координації та оцінювання ефективності системи управління витратами. Оскільки вся господарська діяльність підприємства зводиться до балансування доходів і витрат, потрібно чітко усвідомлювати, де виникають витрати і хто за них відповідає. Тому, додатково рекомендується ознайомитись з організацією управління на основі запровадження центрів відповідальності, а також з технологією бюджетування. Система управління сучасним бізнесом повинна

обов'язково використовувати бюджетування (бюджетне планування, виконання бюджетів і факторний аналіз відхилень) з метою покращання фінансового стану підприємства, підвищення ефективності планування та контролю грошових потоків, чіткого розподілу відповідальності за результати фінансово-економічної діяльності.

Основною метою запровадження системи управління витратами є пошук джерел мінімізації витрат. Мінімізація виробничих витрат підприємства полягає в розробленні ефективного механізму управління ними як однією зі складових загальної стратегії управління діяльністю підприємства в цілому. Її цілями, виходячи з генеральної мети управління, є максимізація ринкової вартості підприємства та його прибутку.

Елементом системи управління витратами, що має й оперативні, і стратегічні риси, є *cost-killing*, який спрямований на мінімізацію витрат підприємства. Практика показує, що в частковому вигляді програма зниження витрат розробляється в більшості компаній, особливо пов'язаних із виробництвом. Однак цілісна система *cost-killing* на свідомому рівні формується рідко. Цьому не сприяє ні витратний характер вітчизняної економіки, ні неспроможність застосування багатьох методів (наприклад, аутсорсингу). Також слід наголосити, що замість слова «мінімізація» доречніше вести мову про оптимізацію витрат з урахуванням конкурентної позиції підприємства і довгострокової стратегії його розвитку.

Необхідно розуміти, що від прийнятого варіанта стратегічної поведінки підприємства на ринку та способу забезпечення конкурентної переваги істотно залежить структура і поведінка його витрат, рівень ризику підприємницької діяльності та вибір методів і прийомів управління витратами. Так, у разі вибору стратегії нарощування виробництва значна частина витрат підприємства буде пов'язана з розробленням і впровадженням інноваційних продуктів.

Ще одним напрямом регулювання витрат підприємства є управління запасами, оптимізація логістичних потоків (концепція «управління ланцюжком поставок»), зокрема з використанням ABC- та XYZ-аналізу, що дає можливість краще зрозуміти процеси, які відбуваються в системі забезпечення підприємства матеріалами. Додаткова інформація підвищує точність планування та контролю, гнучкість управління матеріально-технічним забезпеченням і виробництвом. Це дозволяє знизити витрати через оптимізацію складських запасів сировини, основних і до-

поміжних матеріалів. Також, використання концепції «точно в строк» передбачає мінімізацію тривалості виробничого циклу, поряд з його постійним удосконаленням, сприяє зменшенню кількості товарно-матеріальних запасів шляхом налагодження стабільного виробничого процесу та підтримки рівня товарно-матеріальних запасів, необхідного до моменту отримання наступного замовлення. Зменшення кількості товарно-матеріальних запасів означає достатність використання меншої кількості складських приміщень та обладнання для зберігання матеріалів та продукції, що знижує витрати на їх зберігання, а також сприяє зростанню продуктивності.

Важливим моментом підвищення ефективності управління витратами на підприємстві є мотиваційний і координаційний механізм, що вимагає розроблення критеріїв ефективності заходів, які передбачається вжити, та системи управління витратами, зокрема. Тобто, необхідно вміти визначати точки контролю (відповідно до поставлених цілей), обґрунтовувати комплекс показників. Рекомендується ґрунтовно опрацювати такі питання, як система збалансованих показників ведення бізнесу, система контролінгу на підприємстві.

Логічним продовженням та результатом політики підприємства у сфері витрат є розроблення стратегії ціноутворення. Необхідно з'ясувати, які фактори є визначальними для розроблення і прийняття політики та методів ціноутворення в короткостроковому та довгостроковому періодах. У короткостроковому періоді встановлення ціни пов'язане з визначенням релевантних витрат, оптимального співвідношення ціни та обсягу реалізації й коригуванням асортименту і обсягу продажу за умов конкуренції. Важливим критерієм для прийняття таких рішень є маржинальний дохід.

Визначаючи ціну, підприємство має подолати основну суперечність між бажанням отримати максимальний прибуток та можливістю реалізувати продукцію за встановленою ціною в умовах конкурентного середовища. Вивчаючи це питання, також важливо пам'ятати про основні *функції*, які виконує ціна — обліково-вимірвальна, розподільча, стимулююча. Необхідно орієнтуватись у класифікації цін, обґрунтовуючи стратегію ціноутворення (за характером впливу держави, сферою обслуговування, територіальним поширенням, базисними умовами поставки, характером використання).

Слід виважено підходити до вибору методів ціноутворення, визначити притаманні їм переваги і недоліки. Всі методи, які ви-

користовують, можна поділити на три групи: *витратні, конкурентні та кон'юнктурні*. Основними елементами ціни є собівартість, прибуток, мито, акцизний збір, податок на додану вартість, посередницько-збутова націнка, торговельна націнка.

Традиційні методи ціноутворення («собівартість плюс прибуток», забезпечення фіксованої величини прибутку, за рівнем попиту тощо) мають ряд обмежень і змушують компанії шукати нові підходи, одним з яких є *цільове ціноутворення (Target Pricing)* — визначення планової собівартості відніманням від конкурентоспроможної ціни продукції бажаної величини прибутку, тобто розроблення інноваційних заходів для забезпечення цільового рівня собівартості продукції, не погіршуючи при цьому якості.

15.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Аналіз «витрати—обсяг—прибуток» (аналіз беззбитковості)* — метод системного дослідження взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку підприємства з метою визначення беззбиткового обсягу виробництва, оптимальної структури витрат, величини прибутку за певного обсягу продажу і витрат (аналіз чутливості), обсягу виробництва для отримання цільового (планового) значення прибутку тощо.

☞ *Калькулювання* — процес визначення собівартості певного об'єкта витрат.

☞ *Калькулювання за замовленнями (Job-Order Costing)* — система калькулювання собівартості продукції на основі обліку витрат за кожним індивідуальним виробом або за окремою партією виробів.

☞ *Калькулювання за процесами* полягає в тому, що прямі витрати відображаються в поточному обліку не за видами продукції, а за переділами (стадіями) виробництва, навіть якщо в одному переділі можна отримати продукцію різних видів.

☞ *Калькулювання за змінними витратами* передбачає визначення неповної собівартості продукції. При застосуванні цього методу до собівартості продукції включають лише змінні виробничі витрати.

☞ *Калькулювання за повними витратами* передбачає включення до собівартості продукції всіх витрат на її виготовлення:

☞ *Класифікація витрат* — це поділ витрат на види на основі певних загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними.

☞ *Метод калькулювання* — сукупність прийомів розподілу витрат підприємства за калькуляційними статтями та віднесення їх до об'єкта калькулювання

☞ *Об'єкт витрат* — предмет або сегмент діяльності підприємства, що потребує окремого вимірювання пов'язаних з ним витрат.

☞ *Облік витрат* — відображення витрат, що здійснюються на підприємстві протягом певного періоду, пов'язаних з процесами постачання, виробництва і реалізації в розрізах, що формують собівартість готової продукції.

☞ *Собівартість продукції* — це грошова форма витрат на підготовку виробництва, виготовлення та збут продукції, що комплексно характеризує рівень та ефективність використання ресурсів підприємства.

☞ *Цільове калькулювання (Target Costing)* — стратегія, за якої компанія спершу визначає прийнятну ціну нового виробу та його граничну собівартість, а вже потім проектує сам виріб, реалізація якого забезпечить досягнення певної мети.

☞ *Ціна* — грошовий вимір вартості продукції (послуг), а також механізм відшкодування витрат, здійснених на виробництво і реалізацію продукції та отримання запланованого рівня прибутку.

15. 3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бондар І. Ю.* Управління витратами виробництва та собівартістю продукції: Навч. посібник. — К.: КДТЕУ, 2000. — 65 с.

2. *Врублевский Н. Д.* Управленческий учет издержек производства: теория и практика. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 375 с.

3. *Голов С. Ф.* Управлінський облік: Підручник — К.: Лібра, 2004. — 704 с.

4. *Друри К.* Введение в управленческий и производственный учет: Учеб. пособие /Пер. с англ. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Аудит, 2003. — 774 с.

5. Дугіна С. І. Маркетингова цінова політика: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 393 с.
6. Контролінг: Навч. посібник /Г. О. Швиданенко, В. В. Лаврененко, О. Г. Дерев'яно, Л. М. Приходько. — К.: КНЕУ, 2008. — 264 с.
7. Контролінг як інструмент управління підприємством/ Под ред. Н. Г. Данилової. — М.: ЮНИТИ, 2003.
8. Котляров С. А. Управление затратами. — СПб.: Питер, 2001. — 364 с.
9. Управление затратами на предприятии: Учебник /В. Г. Лебедев и др. / Ред.: Г. А. Краюхин. — СПб.: Бизнес-пресса, 2000. — 77 с.
10. Хруцкий В. Е., Сизова Т. В., Гамаюнов В. В. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования. — М.: Финансы и статистика, 2002.

15.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність та класифікація витрат підприємства у сфері виробництва.
2. Сутність, переваги та недоліки використання різних систем та методів калькулювання.
3. Структура та функції системи управління витратами.
4. Ціни на продукцію підприємства, стратегія та методи ціноутворення.

15.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

15.5.1. Питання для дискусій

- ☛ Необхідність та особливості класифікації витрат для забезпечення ефективного управління ними на підприємстві.
- ☛ Доцільність застосування калькулювання за змінними витратами вітчизняними підприємствами.
- ☛ Причини виникнення різниці у прибутку в результаті калькулювання за повними та змінними витратами. Чи той метод кращий, за яким прибуток більший?
- ☛ Калькулювання на основі діяльності: причини, критерії та умови його застосування на підприємстві.

☛ Сучасні тенденції у сфері управління витратами: характерні особливості нових методів калькулювання, зміни пріоритетів політики управління витратами на підприємстві.

☛ Проблеми розроблення та запровадження на підприємстві системи виробничого та управлінського обліку, зокрема для обліку витрат на виробництво і реалізацію продукції.

☛ Формування системи управління витратами на підприємстві та забезпечення її ефективного функціонування. Критерії оцінювання її ефективності.

☛ Особливості політики та підходів до ціноутворення в умовах глобалізації ринків, інноваційного прогресу та соціальних зрушень. Які фактори впливають на формування ціни? Переваги та недоліки сучасних і традиційних методів ціноутворення.

15.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: №9.3, 9.6, 9.8, 9.12—9.14, 9.20, 9.27*.

15.5.3. Ділові ігри, кейси, ситуації

Завдання 15.5.3.1. Кейс: Введення до управлінського обліку.

Після перших дванадцяти місяців діяльності Піт Хоббс, співзасновник, президент, виконавчий директор і основний акціонер компанії сказав своєму партнерові напередодні Нового року таке: «Ми виробили і продали 143 000 чайників по 39 дол. США кожен. Готові компоненти для кожного чайника коштують трохи більше 10,50 дол., нам довелося витратити усього 100 000 дол. на комплектуючі електричні деталі для термостатів, прямі витрати на оплату праці становили 1 128 000 дол. (включаючи нарахованя); накладні витрати: орендна плата склала 100 000 дол., опалення і освітлення обійшлися в 17 000 дол., а всі інші загальні витрати склали ще 95 000 дол. У нас не залишилося нерозпроданих запасів на складах, у нас немає ні готової продукції, ні деталей, ні сировини. Давай порадіємо, наш прибуток на кожен чайник склав 18,43 дол.»

Його партнер був реалістичнішим: «Не забудь витрати усіх працівників адміністрації і відділів продажу. Вони складають 451000 дол., включаючи рекламу. А щодо тих верстатів, що тобі довелося купити, не кажучи вже про імітуючий пристрій у відділ

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

технічного тестування, комп'ютер і вантажівку. Мільйон доларів! Ми так використовували верстати і вантажівку, що не змогли б продати їх навіть як металобрухт. Вони зношені (амортизовані) і нічого не коштують. Ми майже банкрути».

Запитання:

✓ Скільки коштувало виробництво кожного чайника, і який був валовий прибуток у розрахунку на чайник?

✓ Якою була повна собівартість кожного чайника, середній чистий прибуток у розрахунку на чайник і нетто-прибуток до оподаткування для всієї компанії за рік?

✓ Чи можемо ми в реальному житті використовувати такий спосіб розрахунку собівартості продукції у більшості звичайних виробничих компаній? Якщо ні, то чому?

✓ Якщо повна собівартість чайника складала б 40,00 дол. США, то чому повинна була б дорівнювати його відпускна ціна?

Завдання 15.5.3.2. Ситуація «Рататуй».

Ви, власник невеликого, але вишуканого ресторану, випадково дізнались, що до вас завітає досить відома особистість. «Зірка» дуже вимоглива до смакових якостей страв, які їй пропонують, а також до якості обслуговування. Отже, вашим завданням є вразити відвідувача, влаштувавши йому приємний вечір у вашому ресторані.

Належить:

✓ обрати страву, яку ви запропонуєте “зірці”, визначити перелік необхідних продуктів для її приготування та їх вартість відповідно до рецепту;

✓ описати технологію приготування та витрати за процесом (величину витрат та вартість);

✓ визначити інші витрати (обслуговуючий персонал, транспортування, декорування тощо);

✓ скласти калькуляцію витрат на виконання цього замовлення, використовуючи калькулювання за повними та змінними витратами;

✓ прокоментувати результати.

Примітка: завдання можна виконувати як індивідуальне або опрацьовувати, сформувавши групи по 4—5 осіб.

15.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

15.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 15.6.1.1. Необхідно дати визначення одного з нижче наведених понять (за формою прикладу в додатку А), використовуючи не менше двох літературних джерел:

- ✓ виробничі витрати;
- ✓ калькулювання;
- ✓ облік;
- ✓ собівартість;
- ✓ бюджетування.

Вправа 15.6.1.2. Визначити пропущені дані.

а)

Продаж, грн	Змінні витрати, грн	Маржинальний дохід на одиницю продукції, грн	Постійні витрати, грн	Операційний прибуток, грн	Обсяг продажу, од.
240 000	?	12	60 000	36 000	?

б)

Продаж, грн	Змінні витрати, грн	Коефіцієнт маржинального доходу, %	Постійні витрати, грн	Операційний прибуток, грн
200 000	160 000	?	?	25 000

в)

Продаж, грн	Змінні витрати, грн	Маржинальний дохід на одиницю продукції, грн	Постійні витрати, грн	Операційний прибуток, грн	Обсяг продажу, од.
?	300 000	50	?	62 500	10 000

Вправа 15.6.1.3. Розподілити наведені в таблиці деякі витрати багатопродуктового підприємства за звітний період за зазначе-

ними класифікаційними групами, поставивши у відповідній графі знак «+».

Елемент витрат	Витрати підприємства					
	виробничі	невиробничі	прямі	непрямі	змінні	постійні
1. Основні матеріали						
2. Допоміжні матеріали для виготовлення продукції (фарби, лаки, кріпильні вироби)						
3. Технологічний інструмент						
4. Зарплата виробничих робітників на відрядних роботах						
5. Реклама на радіо						

Задача 15.6.1.4. За звітний період обсяг виробництва збільшився на 20 %, а сукупні виробничі витрати зросли на 15 %. Наложити:

- 1) визначити частку постійних витрат у загальній сумі витрат за звітний період;
- 2) обчислити, наскільки зростуть сукупні витрати у плановому періоді, якщо обсяг виробництва збільшиться на 18 %;
- 3) визначити частку постійних витрат у сукупних витратах у плановому періоді.

Рекомендації до розв'язання: вважати величину постійних витрат у звітному та плановому періодах однаковою.

Задача 15.6.1.5. Змінні витрати на один виріб становлять 700 грн, постійні витрати за рік — 300 000 грн. Річний обсяг виготовлення і продажу виробів складає 1000 шт. Наложити:

- 1) визначити ціну виробу, за якої підприємство одержить 200000 грн річного прибутку;
- 2) обчислити, наскільки треба збільшити обсяг виробництва, щоб одержати такий прибуток, знизивши визначену ціну на 10 %.

Рекомендації до розв'язання: слід скласти рівняння, в якому прибуток обчислюється як виручка мінус витрати. В першому випадку невідомою величиною рівняння є ціна, а в другому — обсяг виробництва.

Задача 15.6.1.6. Компанія виробляє офісні столи. Нормальна потужність підприємства і обсяг виробництва у звітному році становить 80 000 одиниць на рік. Основні витрати (матеріали та пряма зарплата) становили 125 грн на одиницю, змінні виробничі накладні витрати — 15 грн на одиницю, змінні витрати на збут — 18 грн на стіл. Постійні виробничі накладні витрати становили 2400 тис. грн, адміністративні видатки — 500 тис. грн, постійні витрати на збут — 1200 тис. грн. Впродовж року було реалізовано 72 000 виробів за ціною 250 грн за одиницю.

Визначити фінансовий результат діяльності підприємства (операційний прибуток чи збиток) на основі калькулювання: 1) повних виробничих витрат; 2) змінних витрат.

Рекомендації до розв'язання: величину непрямих виробничих витрат у собівартості реалізованої продукції визначають з урахуванням нормальної потужності підприємства (визначення недорозподілених чи зайворозподілених витрат).

Задача 15.6.1.7. На основі наведених у таблиці даних слід визначити результат (прибуток/збиток) діяльності підприємства за схемою багатоступеневого маржинального доходу (сум покриття). Зробити висновки за результатами діяльності та навести три варіанти альтернативних управлінських рішень щодо підвищення ефективності діяльності підприємства (за видами продукції, за дільницями або на рівні цеху).

Таблиця 15.6.1.5

ПАРАМЕТРИ ВИТРАТ ЗА ВИДАМИ ПРОДУКЦІЇ

Показник	Вид продукції			
	А	Б	В	Г
Обсяг реалізації, од.	2100	1550	1500	1700
Ціна за одиницю, грн	140	290	285	170
Змінні витрати, тис. грн	120	210	245	135

Постійні витрати за видами продукції, тис. грн	34	60	52	24
Постійні витрати дільниць, тис. грн	57		17	
Постійні витрати цеху, тис. грн	120			

Рекомендації до розв'язання: суми покриття визначаються поступовим відніманням усіх видів витрат від доходу (на рівні продукції, дільниць та цеху).

Задача 15.6.1.8. Відпускна ціна виробу становить 6 грн, змінні витрати на одиницю продукції — 2 грн, а сукупний обсяг постійних видатків 100 тис. грн. Належить зробити аналіз чутливості (зміни точки беззбитковості внаслідок динаміки факторних показників) за умови, що:

- ✓ плановий річний обсяг прибутку складає 50 000 грн;
- ✓ через скорочення платоспроможного попиту очікується зниження обсягів виробництва до 30 000 од.;
- ✓ можливим є зростання змінних витрат на одиницю продукції на 20 %;
- ✓ внаслідок використання системи прискореної амортизації можливим є зростання постійних витрат на 2000 грн;
- ✓ ймовірним також є використання короткострокового банківського кредиту для часткового фінансування проекту, що зумовлює необхідність виплати позикових процентів обсягом 1000 грн.

Задача 15.6.1.9. Належить скласти бюджети на травень: закупівлі сировини, бюджет виробництва і оплати праці.

Нижче наведено бюджет продажу компанії:

- червень — обсяг продажу 12 100 од.;
- липень — 18 500 од.;
- серпень — 16 300 од.

Запаси готової продукції плануються в розмірі 32 % обсягу продажу наступного періоду. На 1 червня на складі було 3 200 од. готової продукції. Для виробництва одиниці продукції необхідно 11,5 кг сировини, запас якої підтримується в обсязі 15 % виробничої потреби в наступному місяці. Прямі витрати на оплату праці становлять 6 грн на одиницю.

Рекомендації до розв'язання: для складання бюджетів необхідно скоригувати обсяги виробництва та закупівель сировини на величину залишків

відповідно готової продукції та матеріалів, наявних на початок та кінець кожного місяця.

15.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

Системи калькулювання «директ-костинг» та «стандарт-костинг».

Контролінг витрат за продуктами за допомогою диференційованих методів калькулювання.

Розподіл непрямих витрат: необхідність та проблеми. Використання калькулювання за видами діяльності.

Маржинальний аналіз та розрахунок сум покриття як інструмент управління витратами.

Використання операційного бенчмаркінгу на підприємстві.

Основні стратегічні чинники формування витрат.

15.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. До прямих належать витрати, які ...

- a) здійснюються регулярно;
- b) є постійними;
- c) безпосередньо відносяться на окремі види виробів;
- d) не залежать від номенклатури продукції;
- e) обчислюються за встановленими нормами.

2. До непрямих належать витрати, які ...

- a) здійснюються періодично;
- b) змінюються в часі;
- c) не відносяться безпосередньо на окремі види виробів у багатопродуктовому виробництві;
- d) залежать від номенклатури продукції;
- e) обчислюються на основі їх динаміки за минулі періоди.

3. Зі зменшенням обсягу виробництва частка постійних витрат у загальній їх сумі ...

- a) зменшується;
- b) збільшується;
- c) залишається незмінною;
- d) змінюється залежно від конкретних умов;
- e) спочатку зменшується, а згодом зростає.

4. Змінні витрати — це витрати, величина яких ...

- a) змінюється на одиницю продукції внаслідок НТП;
- b) залежить від продуктивності праці;
- c) нестабільна у часі;
- d) залежить від обсягу виробництва;
- e) залежить від номенклатури продукції, що виготовляється.

5. До постійних належать витрати, величина яких ...

- a) однакова для різних видів продукції;

b) не залежить від обсягу продукції в межах даної виробничої потужності;

c) постійна на одиницю продукції;

d) має незмінні норми на тривалий час;

e) постійно зростає.

6. Метод XYZ передбачає аналіз ...

a) беззбитковості;

b) відхилень;

c) попиту ринку;

d) ресурсів.

7. Чи правильним є твердження, що управлінський облік — це особливий вид облікової діяльності, метою якого є задоволення інформаційних потреб внутрішніх користувачів:

a) так, твердження правильне;

b) ні, твердження неправильне.

8. Загальні витрати підприємства на виробництво 20 000 одиниць продукції становили 240 000 грн, а змінні витрати на одиницю — 7 грн. Витрати підприємства на виробництво 15 000 одиниць продукції дорівнюють ...грн.

a) 180 000;

b) 205 000;

c) 240000;

d) 275000.

9. Відпускна ціна підакцизної продукції визначається як...

a) повна собівартість + ПДВ + акциз + норма прибутку;

b) повна собівартість + акциз + норма прибутку + ПДВ;

c) повна собівартість + акциз + ПДВ + норма прибутку;

d) повна собівартість + ПДВ + норма прибутку + акциз.

10. Витрати на збут продукції включаються до складу...

a) цехової собівартості;

b) виробничої собівартості;

c) повної собівартості;

d) оптової ціни продукції.

ТЕМА 16

Фінансово-економічні результати та ефективність діяльності

16.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Оцінювання результативності діяльності підприємств — одне з ключових завдань управління. Важливим аспектом технології управління є здатність суб'єкта управління кваліфіковано аналізувати економічні результати функціонування підприємства, вміння визначати та правильно оцінювати ефективність діяльності фірми. Тому, цілком справедливо, вищеназвану тему можна вважати стрижневою в навчальному курсі «Економіка підприємства». За своєю логічною побудовою тема складається з чотирьох блоків тематичних питань: перший присвячено загальній характеристиці фінансової діяльності підприємства; другий — сутнісно-видовій характеристиці, процесу формування та використання прибутку; третій — методичним засадам аналізу фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства; четвертий — інтегрованої ефективності та конкурентоспроможності підприємства.

Функціонування підприємства супроводжується безперервним кругообігом коштів, який здійснюється у вигляді витрат ресурсів і одержання доходів, їх розподілу й використання. Вивчення цієї теми слід розпочинати з визначення економічної сутності фінансової діяльності, що виявляється через покладені на неї функції: формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, забезпечення умов досягнення максимальної доходності та фінансової рівноваги в процесі розвитку підприємства, мінімізація ризиків втрати капіталу. Потім слід перейти до вивчення можливих методів формування капіталу, серед яких варто виділити основні: самофінансування, акціонування, боргове фінансування, отримання фінансової допомоги та змішане фінансування.

Для розуміння сутності та економічного механізму управління фінансовою діяльністю підприємства необхідно докладно зупинитись на основних аспектах *фінансового планування*. Розглядаючи процес фінансового планування, особливу увагу слід приділити його диференціації залежно від горизонту планування: *перспективне, поточне, оперативне*. Доцільно детально розглянути мету та завдання кожного етапу.

Найбільшу увагу при вивченні тематичного матеріалу необхідно приділити показникам фінансових результатів господарської діяльності: доходу, витратам та прибутку (збитку). Варто пам'ятати, що поняття «дохід» та «прибуток» не є ідентичними. Загальноекономічне тлумачення першого терміна передбачає розуміння його як новоствореної (додаткової) вартості, тобто суми оплати робочої сили та прибутку. Натомість під доходами розуміють виручку від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг), надходження від іншої господарської діяльності.

Сутність прибутку як фундаментальної економічної категорії чітко відображають виконувані ним функції: стимулююча, регулююча, ресурсна, обліково-вимірювальна. Необхідно звернути увагу на класифікацію прибутку. За стадією формування виділяють *балансовий прибуток*, отриманий від усіх видів діяльності до його оподаткування та розподілу, і *чистий прибуток*, визначається вирахуванням з балансової суми податку на прибуток підприємств. За сукупністю витрат, що враховуються при обчисленні прибутку, розрізняють: *валовий прибуток*, який обчислюється відніманням від обсягу чистої виручки виробничих видатків; *операційний прибуток*, що розраховується як різниця між валовим прибутком та невиробничими витратами; *маржинальний прибуток*, який обчислюють вирахуванням з чистої виручки величини змінних витрат.

Вивчаючи тематичний матеріал з низки питань, пов'язаних з нормативними способами визначення прибутку, необхідно, перш за все, з'ясувати технологію визначення *бухгалтерського та податкового прибутку*. Перший передбачає послідовну ідентифікацію фінансових результатів і складання важливої форми бухгалтерської звітності — форми №2 «Звіт про фінансові результати». Другий визначається зменшенням суми скоригованого валового доходу періоду на суму валових витрат виробництва і обігу та суму амортизаційних відрахувань по позаоборотних активах підприємства цього ж періоду.

Для комплексного розуміння теми необхідно ознайомитися із загальноприйнятною практикою розподілу чистого прибутку підприємства. Типовими напрямками такого розподілу є обов'язкові відрахування (повернення основної суми боргу за кредитами та позиками, сплата штрафних санкцій, виконання інших зобов'язань), фонд заощадження (понаднормативне поповнення статутного капіталу та резервного фонду, поповнення статті «Нерозподілений прибуток») та фонд споживання (виплата дивіден-

дів на вкладений капітал власникам, додаткове стимулювання персоналу, благодійництво тощо).

Особливу увагу необхідно приділити вивченню методології аналізу фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства, метою використання якого є отримання інформації, необхідної для розроблення та реалізації управлінських рішень. Для набуття ґрунтовних знань з цього питання необхідно зосередитися на основних напрямках діагностики фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства.

Першим напрямом є аналіз майнового стану підприємства, що визначається параметрами його балансу та передбачає розрахунок таких показників: коефіцієнта придатності основних засобів, коефіцієнта якості дебіторської заборгованості, обсягу чистих оборотних коштів, обсягу перманентного капіталу.

Другим напрямом є аналіз фінансової стійкості, що визначається співвідношенням власного і позикового капіталу. Слід пам'ятати, що нормальним є рівень, коли позикові кошти становлять не більше 50 % загального капіталу. Оцінювання фінансової стійкості підприємства здійснюють за допомогою таких коефіцієнтів: автономії, перманентного капіталу, довгострокового залучення позикових коштів, маневреності власних коштів, забезпеченості власними оборотними коштами.

Третім напрямом є аналіз ліквідності, що характеризує здатність підприємства виконувати свої короткострокові (поточні) зобов'язання за рахунок власних поточних активів. Спроможність фірми відповідати за своїми поточними зобов'язаннями ідентифікують за допомогою коефіцієнтів ліквідності: поточної, критичної та абсолютної.

Четвертим напрямом аналізу є оцінювання ділової активності, яке передбачає ідентифікацію оборотності активів підприємства, що визначається співвідношенням обсягів реалізації продукції та застосованих ресурсів. До основних показників ділової активності належать: фондовіддача та фондомісткість, коефіцієнт оборотності та тривалість одного обороту оборотних коштів, капіталовіддача, кількість оборотів дебіторської заборгованості тощо.

П'ятим напрямом є аналіз прибутковості підприємства, що передбачає: дослідження динаміки обсягу прибутку; визначення якості прибутку; оцінювання рентабельності. Розпочати вивчення проблемних питань цього напрямку слід з визначення рівня рентабельності як показника ефективності діяльності, що розраховується як відношення обсягу певного прибутку до величини засто-

сованих для його отримання ресурсів або здійснених витрат. Після цього варто перейти до вивчення сутності модифікованих форм даного показника: рентабельність активів, власного капіталу, виробництва, продажу продукції.

Наступний блок питань теми присвячений формуванню й обчисленню системи показників ефективності господарської діяльності. Доцільно звернути увагу на те, що трактування ефективності господарської діяльності в економічній літературі еволюціонувало від ототожнення її з поточною прибутковістю до ідентифікації цього терміна як комплексного і багатопланового поняття. Варто зазначити, що сучасне розуміння сутності ефективності діяльності передбачає використання як її індикаторів не лише суто фінансових показників, а й параметрів нефінансового характеру, що оцінюють задоволеність клієнтів, імідж компанії, ефективність її внутрішніх бізнес-процесів, потенціал персоналу. Зважаючи на значну кількість ефектів, що можна отримати в процесі функціонування підприємства, виділяють кілька основних видів ефективності: *економічну, соціальну, екологічну, науково-технічну*.

Одним з найважливіших узагальнюючих показників ефективності функціонування підприємства є його ринкова вартість. Тому, вивчаючи матеріал, необхідно ознайомитися з основними методологічними підходами до оцінювання вартості підприємства: *майновим, дохідним та порівняльним*.

Після цього логічним буде перехід до ідентифікації інтегрованої ефективності підприємства через використання концепції стратегічного оцінювання ефективності функціонування. До основних методик цієї концепції належать: *збалансована система показників (Balanced Scorecard), модель ділової переваги, модель піраміди результативності (Performance Pyramid), система показників відповідальності (ASC-Stakeholder Model)*. Слід звернути увагу, що особливістю моделей цього підходу є те, що вони водночас є засобом моніторингу та ефективним інструментом тактичного і стратегічного управління бізнесом.

Після ґрунтовного вивчення методологічних підходів до оцінювання ефективності діяльності варто розглянути базовий показник ефективності функціонування підприємства — рівень його конкурентоспроможності. Для розуміння сутності та економічного механізму конкурентоспроможності, необхідно з'ясувати її риси та передумови формування конкурентних переваг. Варто усвідомити, що не існує єдиної методики визначення рівня конкурентоспроможності підприємства. У цілому, всю їх сукупність

можна згрупувати в три напрями: однопараметричні, товарноорієнтовані та комплексні. Результати аналізу конкурентоспроможності суб'єкта господарювання слугують основою для напрацювання ефективних стратегій його розвитку.

Заключним етапом вивчення матеріалу з визначення ефективності діяльності є обґрунтування основних шляхів її зростання. Це, у свою чергу, вимагає ідентифікації та результативної експлуатації резервів підвищення ефективності функціонування підприємства, серед яких варто виділити: резерви ресурсів, організаційно-технологічні резерви, резерви продукту, резерви покращання узагальнюючих результатів діяльності. Слід пам'ятати, що вказані резерви є взаємопов'язаними і залежними один від одного, тому заходи щодо ідентифікації та експлуатації резервомобілизуючих факторів мусять мати комплексний характер.

16.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Валові витрати виробництва та обігу* — сума будь-яких витрат платника податку в грошовій, матеріальній або нематеріальній формі, що здійснюються як компенсація вартості товарів (робіт, послуг), які придбаються з метою їх подальшого використання у власній господарській діяльності.

☞ *Валовий дохід* — загальна сума доходу підприємства від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формі.

☞ *Економічна ефективність діяльності підприємства (productive efficiency)* — використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції.

☞ *Інтегрована ефективність діяльності підприємства* — це комплексне відбиття кінцевих результатів, що передбачає використання як її індикаторів не лише суто фінансових показників, а й параметрів нефінансового характеру.

☞ *Конкурентоспроможність підприємства* — динамічна характеристика ефективності його діяльності, що визначає результативність функціонування в умовах конкурентної боротьби.

☞ *Ліквідність підприємства* — фінансова спроможність підприємства своєчасно розраховуватися за зобов'язаннями або можливість перетворення статей активу балансу в гроші для оплати зобов'язань.

☞ *Платоспроможність* — це здатність підприємства погасити борги у разі одночасного подання вимог про виплату від усіх своїх кредиторів.

☞ *Прибуток* — кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, який визначається як різниця між виручкою та витратами.

☞ *Рівень рентабельності* — це показник ефективності діяльності, що розраховується як відношення обсягу певного прибутку до величини застосованих для його отримання ресурсів або здійснених витрат.

☞ *Фінансова діяльність* — цілеспрямована система заходів щодо фінансового забезпечення виробничої або іншої діяльності підприємства за рахунок власних і позикових коштів, формування необхідного обсягу капіталу підприємства для виконання ним передбаченої статутної діяльності.

☞ *Фінансове планування* — процес розроблення системи фінансових планів та нормативних показників щодо забезпечення розвитку організації необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його фінансової діяльності в цільовому періоді.

☞ *Фінансова стійкість підприємства* — це такий стан його фінансових ресурсів, їх розподілу та використання, який забезпечує стійкий розвиток фірми на основі зростання прибутку й капіталу за умови формування достатньої платоспроможності та кредитоспроможності за допустимого рівня ризику.

☞ *Фінансування* — реалізація фінансового забезпечення потреби підприємства в капіталі.

16. 3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бланк И. А.* Управление прибылью: Изд. 3-е, перераб. и доп. — К.: Ника-Центр, 2007. — 768 с.

2. *Дзюбенко Л. М.* Дефініція «прибутковість підприємства»: сутність і відмінності. /Економіка підприємства: теорія та практика: Зб.мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. 13-14 березня 2008 р. — К.: КНЕУ, 2008. — С. 130—133.

3. *Іщенко Є.* Прибуток як критерій ефективності функціонування підприємства //Економіст. — 2005. — № 8. — С. 90—92.

4. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навч. посібник / С. М. Клименко, Т. В. Омеляненко, Д. О. Барабань, О. С. Дуброва, А. В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2008. — 520 с.

5. Финансовый менеджмент: Учебник / Под ред. Е. С. Стояновой. – Изд. 5-е., перераб. и доп. — М.: Перспектива, 2002. — 656 с.

6. Швиданенко Г. О., Дмитренко А. І., Олексюк О. І. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2008. — 344 с.

7. Шевченко А. С. Конкурентное управление: Учеб. пособие. — Харьков: Эспада, 2004. — 520 с.

8. Шубина Т. В. Распределение прибыли в акционерном обществе // Финансовый менеджмент. — 2006. — № 2. — С. 15—23.

16.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Сутність та економічний зміст фінансової діяльності підприємства.

2. Поняття, функції та сутнісно-видова характеристика прибутку.

3. Формування та використання прибутку суб'єкта господарювання.

4. Оцінка фінансово-економічного стану підприємства.

5. Загальна характеристика та вимірювання інтегрованої ефективності і конкурентоспроможності підприємства.

16.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

16.5.1. Питання для дискусій

1. Чи тотожні поняття «ефективність», «рентабельність», «прибутковість», «дохідність», «продуктивність», «результативність»?

2. Які є вимоги до методів планування під час розроблення фінансових планів?

3. Поясніть необхідність формування резервного капіталу як напряму розподілу прибутку. Чи є залежність між сферою діяльності підприємства та обсягами формування резервного капіталу?

4. Чи існують єдині методичні принципи щодо визначення оцінки фінансово-економічного стану підприємства?

5. Які, на вашу думку, фактори найсуттєвіше впливають на обсяг прибутку від реалізації продукції?

6. Чи можна за єдиним критерієм оцінити результативність діяльності підприємства?

7. Що, на вашу думку, є основним джерелом та визначальним чинником зростання ефективності діяльності підприємства?

16.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 10.26, 10.27, 10.30, 10.34, 10.36*.

16.5.3. Ділові ігри, кейси, ситуації

Завдання 16.5.3.1. Ситуація: «Обґрунтування найефективніших шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємства».

Директор підприємства «Укртехмаш», що спеціалізується на виготовленні комплектуючих частин до гірничого обладнання, занепокоєний ситуацією на ринку, появою нових конкурентів та зменшенням обсягу замовлень зі сторони машинобудівних підприємств, наказав розробити план реальних заходів підвищення конкурентоспроможності підприємства. Серед можливих варіантів були запропоновані такі: підвищення технічного рівня виробництва з метою зниження витрат виробництва до рівня, нижчого ніж у конкурентів; підвищення технічного рівня виробництва продукції, вище, ніж у конкурентів; підвищення надійності виробів; підвищення швидкості постачання комплектуючих на машинобудівні підприємства; збільшення витрат на рекламні заходи; індивідуалізація виробів за вимогами замовника; підвищення строків гарантії; удосконалення технічного обслуговування виробів; вихід на зовнішні ринки збуту.

Як досвідчений керівник, директор «Укртехмаш» розумів, що реалізація всіх альтернативних заходів недоцільна та неможлива в умовах обмеженості фінансових ресурсів, тому на черговій нараді він звернувся до присутніх із закликом обґрунтувати три найбільш дієві заходи підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Запитання:

✓ Які із запропонованих заходів підвищення конкурентоспроможності підприємства, на вашу думку, найбільш дієві та можуть бути реалізовані в умовах функціонування машинобудівної галузі України на сучасному етапі?

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

Завдання 16.5.3.2. Ділова ситуація: «Обґрунтування напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства та джерел формування фінансових ресурсів».

Ігор Васильович Сердюк обіймав посаду директора відомого в минулі часи заводу з виробництва сільськогосподарської техніки «Червоний промінь». Ситуація, яка склалася на підприємстві в останні роки, викликала занепокоєння: зростання цін на продукцію та, як наслідок, зниження попиту й зменшення обсягів реалізації призвели до збитковості діяльності. Реалізована продукція вчасно не оплачувалася, оскільки головними замовниками заводу були колишні колгоспи та фермерські господарства, які перебували в скрутному становищі. Зростання дебіторської заборгованості призвело до нестачі коштів на закупівлю матеріалів. Ігор Васильович розумів, що зниження ціни на техніку за рахунок зменшення собівартості — це крок до виробництва менш якісної продукції, який призведе до втрати ринків близького зарубіжжя — Росії, Білорусі, Молдови, Казахстану.

Турбувало також Ігоря Васильовича морально та фізично застаріле обладнання, що не дозволяло впроваджувати інноваційні рішення у виробництво. Головна причина — дефіцит фінансових ресурсів. Директор заводу «Червоний промінь» вважав себе сучасним бізнесменом з діловими якостями, життєвою практичністю та розумінням економічних проблем. Але в останній час, прораховуючи можливі варіанти рішень стосовно забезпечення українського ринку дешевою продукцією, а ринку СНД — якісною, його, передусім, хвилювало питання: де взяти кошти?

Запитання:

✓ Які заходи, спрямовані на підвищення ефективності діяльності, Ви могли б запропонувати в конкретній ситуації?

✓ Яка, на вашу думку, низка фінансових коефіцієнтів найповніше розкриває зростання запасів продукції та матеріалів, збільшення різних видів заборгованості, збитковість виробництва?

✓ Які джерела формування фінансових ресурсів вам відомі?

Проведена з керівниками головних підрозділів нарада дала змогу обґрунтувати найреальніші напрями підвищення ефективності виробництва: удосконалення номенклатури продукції, коригування обсягу виробництва, розроблення цінової стратегії, підвищення якості продукції за рахунок придбання сучасних контрольно-вимірювальних приладів.

Найскладнішою проблемою виявилось питання з удосконалення номенклатури продукції. Деякі представники заводу пропонували диверсифікувати техніку, що вироблялася, мотивуючи

свою думку нестабільністю ринку. Інші намагалися з погляду витрат обґрунтувати, що продукція з малими обсягами виробництва є джерелом збитків. Консультантами «Центру підтримки підприємств та підприємництва» була запропонована стратегія спеціалізації на окремих видах продукції, що передбачала зняття з виробництва сільськогосподарської техніки з цінами, що не забезпечують покриття змінних витрат, а також техніки, що відноситься до одиничного виробництва, з метою уникнення консервації оборотних коштів у запасах матеріалів, незавершеному виробництві і готовій продукції. З другого боку, консультанти запропоновували збільшити випуск техніки, що приносить прибуток. Однак реалізація цього напрямку передбачала будівництво нового цеху, закупівлю устаткування, навчання персоналу.

Спираючись на попередні висновки консультаційного центру, на засіданні директорату було прийнято рішення про підготовку інвестиційного проекту, метою якого було б удосконалення чотирьох груп перспективної продукції: борін, культиваторів, плугів і відвалів до плугів. Термін реалізації проекту – п'ять років. Через два тижні фінансовому директорові були надані прогностичні показники: необхідний обсяг інвестицій — 5250 тис. дол. США, річні обсяги реалізації продукції: відвал для плуга — 7800 од., борона — 910 од., культиватор — 1170 од., плуг — 1300 од. Витрати виробництва згруповано в таблиці 16.5.3.2.1.

Таблиця 16.5.3.2.1

ВИТРАТИ НА ВИРОБНИЦТВО ПЕРСПЕКТИВНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ, дол. США

Показник	Відвал для плуга	Борона	Культиватор	Плуг
Обсяг виробництва (од. за рік)	7800	910	1170	1300
Вартість сировини (на од.)	84	810	732	605
Прямі витрати праці (на од.)	38,5	400	360	330
Змінні витрати (за рік)	840 000	800 000	740 000	700 000
Витрати на реалізацію та маркетинг	800 000			
Витрати на науково-дослідні роботи	200 000			
Адміністративні витрати	2 100 000			
Ціна (за од.)	390	3 400	2 900	2 400

Отже, на підприємстві було розроблено план реконструкції. Головним питанням залишалося, хто та на яких засадах зміг би профінансувати проект?

Питання:

✓ Чи згодні Ви з тим, що запропоновані заходи є найдієвішими в умовах, що склалися?

✓ Чи доцільними є великі витрати на науково-дослідні роботи, враховуючи дефіцит фінансових ресурсів та необхідність залучення коштів ззовні?

✓ Як відобразиться на фінансових показниках у короткостроковому та довгостроковому періоді зняття з виробництва збиткової продукції?

Наступним кроком стало обґрунтування джерел залучення фінансових ресурсів. З досвіду свого колеги, директора великого промислового підприємства, Ігор Васильович вирішив отримати кредит Європейського банку реконструкції та розвитку, але для цього необхідно було обґрунтувати інвестиційний проект за умови, що структура фінансування буде мати такий вигляд: не менш 30 % за рахунок акціонерного капіталу, біля 40 % — фінансування місцевим комерційним банком і не більш 35 % — ЄБРР.

Місцевий комерційний банк надав заводу «Червоний промінь» довгостроковий валютний кредит під 13 % річних. Орієнтуючись на дані середньої вартості власного капіталу в Україні, Ігор Васильович передбачав, що дохідність капіталу на рівні 28 % буде достатньою для залучення портфельних інвесторів та приватних громадян. У результаті цього склалася така картина з джерелами фінансування:

Таблиця 16.5.3.2.2

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТУ

Джерело фінансування	Частка, %	Сума, дол. США	Вартість капіталу, %
Акціонерний капітал	30	1 575 000	28,00
Кредит Європейського банку реконструкції та розвитку	30	1 575 000	15,00
Кредит місцевого комерційного банку	40	2 100 000	13,00
Всього	100	5 250 000	18,1

Ігор Васильович склав графіки обслуговування боргу для ЄБРР та місцевого комерційного банку. Для цього була викорис-

тана традиційна схема виплати основного боргу рівними частинами, хоча керівник вирішив спробувати домогтися відстрочення платежів.

Таблиця 16.5.3.2.3

ГРАФІК ВИПЛАТ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БАНКУ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ, дол. США

Рік	Початковий баланс	Виплати	Проценти	Основна частина боргу	Кінцевий баланс
1	1 575 000	551 250	236 250	315 000	1 260 000
2	1 260 000	504 000	189 000	315 000	945 000
3	945 000	456 750	141 750	315 000	630 000
4	630 000	409 500	94 500	315 000	315 000
5	315 000	362 250	47 250	315 000	0

Таблиця 16.5.3.2.4

ГРАФІК ВИПЛАТ ДЛЯ МІСЦЕВОГО КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ, дол. США

Рік	Початковий баланс	Виплати	Проценти	Основна частина боргу	Кінцевий баланс
1	2 100 000	693000	273 000	420 000	1 680 000
2	1 680 000	638400	218 400	420 000	1 260 000
3	1 260 000	583 800	163 800	420 000	840 000
4	840 000	529 200	109 200	420 000	420 000
5	420 000	474 600	54 600	420 000	0

Запитання:

✓ Які джерела формування фінансових ресурсів під час обговорення реконструкції підприємства не розглядалися керівництвом? Чи доцільно було б їх використання?

✓ Які переваги та недоліки властиві методу формування додаткових фінансових ресурсів шляхом створення спільного підприємства з іноземними інвестиціями?

✓ Чи є сенс купувати обладнання підприємству, враховуючи його нинішній стан? За яких умов доцільним є лізинг обладнання, а не його купівля?

✓ Яке, на вашу думку, повинно бути співвідношення власного та позикового капіталу при фінансуванні інвестиційних проектів?

✓ Аналогічно запропонованій схемі складіть графіки виплат боргу з відстроченням платежу та обґрунтуйте, які переваги і недоліки має ця система? Кому вигідніше відстрочення платежу: кредитору чи підприємству?

16.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

16.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 16.6.1.1. Проаналізуйте наведені в таблиці дані та зробіть відповідні висновки стосовно динаміки змін рентабельності активів і власного капіталу підприємства:

Показник	20XX рік	20XY рік
Рентабельність активів	12,95 %	11,07 %
Рентабельність власного капіталу	17,09 %	14,38 %

Вправа 16.6.1.2. Визначити пропущені дані.

Продукція	Валовий випуск, тис. т	Оптова ціна 1 т продукції, грн	Валовий оборот, тис. грн	Витрати на власні потреби		Валова продукція, тис. грн	Залишки напівфабрикатів, тис. грн	
				в натуральних одиницях, т	у вартісних показниках, тис. т		на початок року	на кінець року
Сірчана кислота	200	180	?	170	?	?	300	?
Суперфосфат простий	500	160	?	260	?	?	700	?
Суперфосфат гранульований	250	240	?	—	?	?	—	?
Разом	—	—	?	—	?	?	?	?

Вправа 16.6.1.3. Розподілити наведені в таблиці джерела формування фінансових ресурсів за зазначеними класифікаційними групами, поставивши у відповідній графі знак «+»

Джерела формування фінансових ресурсів	Методи формування фінансових ресурсів підприємства			
	самофінансування	акціонування	боргове фінансування	отримання фінансової допомоги
Чистий прибуток				
Державні кошти на цільове фінансування				
Податковий кредит				
Емісія спеціальних деривативів				
Амортизаційні відрахування				
Емісія облігацій				
Добровільні внески власників підприємства				

Задача 16.6.1.4. Проаналізуйте фінансові показники діяльності підприємства у звітному році, використавши нижченаведені показники, і визначте ефективність його діяльності у визначеному періоді за критерієм рентабельності продажу.

Отриманий у звітному році дохід (виручка від реалізації продукції) склав 1271,6 тис. грн, а собівартість реалізованої продукції — 568,9 тис. грн. Дохід від позавиробничої діяльності становив 85,1 тис. грн. Адміністративні, збутові, інші операційні витрати дорівнюють відповідно 84,5, 89,8 та 208,1 тис. грн. Податок на додану вартість обчислюється за ставкою 20%. Як зміниться рівень рентабельності продажу аналізованого підприємства, якщо обсяг збуту продукції зросте на 2,5%? Обчисліть відповідні показники та зробіть необхідні пояснення.

Рекомендації до розв'язання: як допоміжні показники необхідно розрахувати валовий, операційний та чистий прибуток від фінансово-господарської діяльності досліджуваного підприємства.

Відповідно до чинного Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» ставка податку на прибуток складає 25%.

Задача 16.6.1.5. Необхідно проаналізувати фінансовий стан підприємства за показниками чистого прибутку, рентабельності виробництва продукції та рентабельності продажу продукції протягом 2007—2008 років. Виручка від реалізації продукції в 2007 році становила 1236,6 тис. грн, у 2008 році — 3677,3 тис. грн. Собівартість реалізованої продукції в 2007 році склала 932,1 тис. грн, в 2008 році — 2757,4 тис. грн. Адміністративні витрати в 2007 році становили 35,2 тис. грн, в 2008 році — 57,7 тис. грн. Витрати на збут в 2007 році склали 56,0 тис. грн, а в 2008 році — 85,0 тис. грн. Інші операційні витрати: 2,5 тис. грн в 2007 році та 43,9 тис. грн у 2008. Фінансових витрат у 2007 році не було, а в 2008 році вони становили 11,2 тис. грн. Визначте, як зміниться ситуація, якщо підприємство матиме податкову пільгу з нарахування податку на додану вартість за нульовою ставкою і в 2008 році реалізує таке право. Проаналізуйте ситуацію і обчисліть всі необхідні показники.

Рекомендації до розв'язання: необхідно врахувати, що підприємство є платником податку на додану вартість (ПДВ) за ставкою 20 %, а також податку з прибутку за ставкою 25 %.

Задача 16.6.1.6. Як зміниться рентабельність виробництва за таких умов: середньорічний залишок нормованих оборотних коштів збільшиться з 2000 тис. грн до 2300 тис. грн; середньорічна вартість основних засобів підвищиться з 4300 до 4500 тис. грн; темп зростання загального прибутку складе 103%. Яким буде рівень рентабельності, якщо 1 серпня додатково буде введено в експлуатацію обладнання балансовою вартістю 115 тис. грн, а 23 травня виведено основних засобів на суму 234 тис. грн?

Задача 16.6.1.7. Поточні активи підприємства на кінець звітного року становили 38 500 тис. грн, а короткотермінові зобов'язання — 27300 тис. грн. Розрахувати коефіцієнт поточної ліквідності активів підприємства на кінець звітного року та суму нерозподіленого прибутку задля гарантованого досягнення підприємством нормативного значення коефіцієнта поточної ліквідності, що дорівнює двом, за умови сталості суми термінових зобов'язань.

16.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

Динаміка рівня прибутковості підприємств різних галузей економіки України.

Прибутковість підприємства як основа його стабільного розвитку.

Напрями підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Сучасний досвід і методичні підходи до оцінювання соціальної ефективності діяльності підприємства.

Діагностика діяльності підприємства: сутність і моделі.

Конкурентоспроможність підприємства як основа його розвитку.

16.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Фінансова рівновага підприємства у процесі його розвитку характеризується...

- a) високим рівнем фінансової стійкості і платоспроможності;
- b) формуванням у необхідних обсягах високоліквідних резервів;
- c) оптимальною структурою капіталу;
- d) раціоналізацією складу сформованого капіталу за строками його залучення;
- e) всі відповіді правильні.

2. ... дає змогу суттєво збільшити фінансові можливості підприємства, але, одночасно, призводить до зниження фінансової стійкості та платоспроможності.

- a) отримання допомоги;
- b) боргове фінансування;
- c) акціонування;
- d) змішане фінансування.

3. Загальна дохідність акції як один з основних індикаторів дивідендної політики компанії ...

a) показує частину чистого прибутку компанії, що спрямовується на виплату дивідендів звичайним акціонерам;

b) відображає абсолютну величину дивідендів на одну звичайну акцію;

c) показує сукупну дохідність акції для її власника, що формується не лише дивідендним доходом, а й зміною ринкової ціни акції за період;

d) характеризує величину дивідендної віддачі акції.

4. Регулююча функція прибутку полягає...

a) у використанні його як базового ефекту господарської діяльності;

b) в тому, що розподіл прибутку є найважливішим механізмом руху новоствореної вартості в суспільстві;

с) в тому, що він є джерелом формування різноманітних фондів стимулювання;

д) в тому, що він є базовим джерелом фінансування задоволення потреб підприємства, його працівників та власників;

е) всі відповіді правильні.

5. Частина прибутку, що призначається для фінансування розвитку підприємства, це...

а) капіталізований прибуток;

б) реальний прибуток;

с) спожитий прибуток;

д) валовий прибуток;

е) чистий прибуток.

6. Прибуток, який розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції, називається ...

а) валовим;

б) чистим;

с) операційним;

д) маржинальним;

е) прибутком до оподаткування.

7. У разі зміни обсягу виробництва і продажу операційний прибуток змінюється ...

а) на величину маржинального прибутку;

б) пропорційно до зміни обсягу продажу;

с) на величину змінних витрат;

д) на величину відносного зменшення постійних витрат;

е) на величину зміни загальних витрат.

8. Маржинальний прибуток — це ...

а) виручка (дохід) від продажу продукції;

б) різниця між виручкою і змінними витратами;

с) різниця між виручкою і постійними витратами;

д) різниця між виручкою і загальними (сукупними) витратами;

е) сума заробітної плати та операційного прибутку.

9. Стійкому фінансовому стану підприємства відповідають такі умови:

а) власні оборотні кошти повністю забезпечують запаси й витрати;

б) запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;

с) запаси й витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позикових джерел та короткострокових кредитів і позик;

д) запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування і підприємство перебуває на межі банкрутства.

10. Відносним показником ефективності роботи підприємства є ...

- a) прибуток;
- b) рівень рентабельності;
- c) ефективність виробництва;
- d) коефіцієнт автономії.

11. Ліквідність підприємства полягає в його можливості...

- a) швидко мобілізувати власні кошти для погашення у відповідні строки поточних зобов'язань;
- b) швидко сформувати кошти для виробництва власної продукції;
- c) сформувати кошти для виробництва товарів та їх просування на ринок збуту продукції.

12. Коефіцієнт поточної ліквідності ...

- a) відображає ступінь покриття поточних зобов'язань засобами обігу;
- b) характеризує частку поточних зобов'язань, що можуть бути негайно погашені;
- c) показує ступінь покриття поточних пасивів поточними активами.

13. Коефіцієнт автономії характеризує ...

- a) незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування;
- b) частку позикових коштів, що припадає на довгострокове залучення;
- c) частку оборотних коштів, що фінансується з власних джерел;
- d) частку постійного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування підприємства;
- e) ступінь покриття поточних пасивів поточними активами.

14. Відношення одержаного чистого прибутку підприємства до величини його власного капіталу є...

- a) показником загальної рентабельності виробництва;
- b) показником рентабельності активів;
- c) показником рентабельності власного капіталу;
- d) показником прибутковості підприємства.

15. Рівень рентабельності продукції визначається ...

- a) відношенням загального прибутку до середньорічної вартості основних фондів та оборотних коштів;
- b) відношенням валового прибутку до середньої вартості майна підприємства;
- c) відношенням прибутку від реалізації продукції до виручки від реалізації (без ПДВ та акцизу);
- d) відношенням чистого прибутку до обсягу реалізованої продукції.

16. Виробничо-господарську діяльність підприємства вважають ефективною, якщо воно...

- a) раціонально використовує наявні активи;
- b) своєчасно погашає зобов'язання;
- c) функціонує рентабельно;
- d) за всіх визначених умов.

17. Економія суспільної праці – це ...

- a) економічний ефект;

- b) екологічний ефект;
- c) гуманітарний ефект;
- d) соціальний ефект;
- e) правильної відповіді нема.

18. До групи структурно-організаційних внутрішніх чинників ефективності діяльності підприємства відносять ...

- a) активність та ціннісні орієнтири власників фірми;
- b) рівень інноваційності персоналу;
- c) напрями та диверсифікованість діяльності;
- d) рівень та збалансованість розвитку окремих функцій і напрямів діяльності;
- e) витратність діяльності.

19. Досягнення найефективнішого ресурсоспоживання та підвищення обсягу доходів і прибутку підприємства передбачає мобілізацію ...

- a) ресурсних резервів;
- b) організаційно-технологічних резервів;
- c) резервів продукту;
- d) резервів покращання узагальнюючих результатів діяльності;
- e) всі відповіді правильні.

20. Основним рисами конкурентоспроможності є ...

- a) тимчасовість;
- b) порівняльний характер;
- c) динамічність;
- d) всі відповіді правильні;
- e) правильні відповіді a) і b).

ТЕМА 17

Розвиток підприємств: сучасні моделі, трансформація і реструктуризація

17.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Починаючи вивчення теми, слід звернути увагу на об'єктивну необхідність постійного розвитку підприємства з метою забезпечення ефективності його діяльності. При цьому серед основних стимулів до здійснення трансформаційних процесів потрібно розглядати обмеженість ресурсів функціонування, інтенсифікацію конкуренції, постійну зміну запитів споживачів, інтеграцію змісту і характеру підприємницької діяльності тощо. У цьому

контексті необхідно також усвідомити нагальну потребу в інтенсифікації трансформації вітчизняних суб'єктів господарювання з метою їх адаптації до динамічних умов зовнішнього середовища, збереження їх на ринку та ефективної експлуатації потенційних можливостей відкритої економіки. Завершенням основних процесів приватизації, конверсії, формування холдингових компаній та промислово-фінансових груп створено передумови для роз'язання проблемних питань реформування економіки України, тому особливу увагу слід приділити трансформаційним процесам на самих підприємствах.

Наступним кроком вивчення першого питання теми повинно стати дослідження сутності основних теорій розвитку підприємства: *популяційно-екологічної* (робить наголос на необхідності безперервного вдосконалення виробництва з метою забезпечення адекватності підприємства вимогам зовнішнього середовища), *теорії операційних (трансакційних) витрат* (концентрує увагу на необхідності ефективного зниження операційних витрат, що досягається за допомогою розподілу робіт серед надійних виконавців під постійним контролем підприємства) та *теорії залежності від ресурсів* (зосереджує увагу на міжорганізаційних угодах (злитті, поглинанні, кооперації, утворенні стратегічних альянсів тощо) як найефективнішому стратегічному напрямі формування достатнього обсягу якісних ресурсів).

У контексті цього питання потрібно розглянути класифікацію видових проявів процесів розвитку на підприємстві, як основні типологічні ознаки використавши: *масштаби змін* (загально- та внутрішньокорпоративний розвиток); *якість змін* (прогресивний, регресивний); *об'єкт змін* (організаційний, техніко-технологічний, економічний, соціальний), *характер змін* (спрямований, циклічний, спіральний); *визначеність процесів* (прогнозований, випадковий); *можливість управління* (керований, спонтанний); *спрямованість корпоративної стратегії* (адаптивний, реактивний, випереджаючий) та інші.

Після цього необхідно розглянути існуючі в науковій економічній літературі концепції розвитку підприємства. Слід дослідити сутність таких концепцій: *«спрямованого розвитку»* (розвиток фірми тлумачиться як сукупність переходів від одного стану внутрішньої та зовнішньої рівноваги, до іншого аналогічного стану, сформованого поточними обставинами і факторами), *«циклічного розвитку»* (розвиток підприємства відбувається циклічно — від однієї фази кризи до іншої, протягом яких відбувається зміна економічної ефективності його функціонування) та *«життєвого*

циклу» (кожне підприємство, як і будь-яка інша організована сукупність елементів, послідовно проходить усі стадії від створення до ліквідації).

На наступному етапі опрацювання теми потрібно перейти до вивчення трансформаційних процесів на підприємстві. Для цього спершу необхідно ідентифікувати основні риси підприємства майбутнього: глобалізація діяльності, побудова бізнесу на основі мереж, гнучкість, адаптивність та самонавчання фірми, орієнтація на прогнозування, активне використання інформаційних технологій та результатів науково-технічного прогресу, інноваційність діяльності, орієнтація на задоволення потреб конкретних споживачів тощо. Слід зважати, що до сучасних тенденцій розвитку підприємств належить удосконалення системи управління: розвиток організаційних структур, систем управління якістю, поширення інтегрованих операційних систем, аутсорсинг та розвиток персоналу. Також слід ознайомитися з основними внутрішніми проблемами вітчизняних суб'єктів господарювання (неефективність системи управління, техніко-технологічне відставання виробництва, низька конкурентоспроможність продукції, незадовільний фінансово-майновий стан та результативність діяльності, нестача фінансових ресурсів тощо), які потребують негайного розв'язання у світлі вступу України в майбутньому до світових та континентальних соціально-політичних та економічних структур.

У контексті радикальності змін слід розглянути *еволюційну* (в межах організаційного розвитку) та *революційну* (реінжиніринг діяльності) моделі трансформації. *Організаційний розвиток* являє собою постійний та всеохопний процес зміни організації та її працівників. Причому концепція організаційного розвитку включає структурний (трансформація зв'язків між елементами організації) та кадровий (розвиток персоналу) аспекти. *Реінжиніринг* же є фундаментальним переосмисленням і радикальним перепроєктуванням підприємства та його визначальних бізнес-процесів, результатом чого має стати суттєве підвищення ефективності діяльності. До основних складових реінжинірингу, які потрібно ідентифікувати, належать істотне поліпшення, радикальне перепроєктування та бізнес-процес. Потім мають бути досліджені принципи, цільові орієнтири, особливості та технологія здійснення реінжинірингу бізнес-процесів підприємства.

Наступний етап вивчення теми стосується ознайомлення з однією із головних форм здійснення трансформаційних процесів — *реструктуризацією*. Студентам слід зауважити на існу-

вання подібного за змістом до реструктуризації терміна «санация підприємства». Варто усвідомити, що ці категорії, хоча й є взаємопов'язаними між собою, але не є синонімами. Так термін «реструктуризація» є значно ширшим за своєю сутністю, бо передбачає трансформацію організаційно-правового статусу, системи управління підприємства, зміну фінансових, техніко-технологічних, кадрових параметрів діяльності з метою адаптації фірми до вимог ринку та забезпечення її довгострокової конкурентоспроможності. На відміну від реструктуризації завданням санации є лише убезпечення підприємства від банкрутства та його наступної ліквідації. У цьому контексті слід також розглянути мотиваційні чинники здійснення реструктуризації, до основних з яких належать кризовий стан підприємства, послаблення його конкурентного статусу, необхідність зміни сфери та масштабів діяльності тощо.

Наступним етапом є ознайомлення з різними видами реструктуризації підприємства. Ключовими класифікаційними ознаками та видами реструктуризації є: 1) *повнота охоплення проблеми*: комплексна і часткова; 2) *тривалість періоду здійснення*: стратегічна й оперативна; 3) *мета змін*: санаційно-відновлювальна, адаптаційно-прогресивна, випереджальна; 4) *об'єкти змін*: організаційно-правова (реорганізація), управлінська, фінансова, виробнича, техніко-технологічна, кадрова; 5) *ініціатор здійснення*: добровільна і примусова тощо.

Слід детально розглянути сутність, завдання та типовий перелік заходів окремих різновидів реструктуризації. Достатньо уваги слід приділити розгляду її найскладнішого виду — організаційно-правовій реорганізації. Необхідно ідентифікувати її типові напрями (часткова або повна приватизація, поділ великих підприємств на частини, виокремлення окремих підрозділів у самостійні суб'єкти господарювання, передача об'єктів соціальної культури та інших непрофільних підрозділів у комунальну власність, приєднання до інших, потужніших підприємств чи злиття з ними) та види: реорганізація, спрямована на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання), реорганізація, спрямована на подрібнення підприємства (поділ, відокремлення) та реорганізація без зміни масштабів підприємства (перетворення). Важливим також є дослідження еволюції організаційних структур управління, що у XX столітті зазнали суттєвих змін. У зв'язку з цим потрібно розглянути сутність, передумови, переваги та недоліки нових організаційних типів підприємств (мережеподібних, віртуальних, багато-

вимірних, горизонтальних, едхократичних, партисипативних, гнучких організацій), а також особливості їх створення і функціонування.

Потім потрібно перейти до опанування знань з технології реструктуризації суб'єкта господарювання, що передбачає здійснення таких основних етапів, як: комплексна діагностика підприємства та середовища його функціонування, ідентифікація потреби й напрямів розвитку, формування цілей та концепції трансформаційних процесів, вибір форм і методів здійснення реструктуризації, розроблення програми реструктуризації та управління її реалізацією. Слід пам'ятати, що у разі реорганізації підприємства обов'язковим є дотримання низки законодавчих вимог щодо порядку державної реєстрації та ліквідації суб'єктів господарювання, емісії цінних паперів, норм екологічного та антимонопольного законодавства, необхідності захисту інтересів кредиторів підприємства, його власників, персоналу, правил переведення боргу тощо.

Детально слід вивчити зміст та технологію формування бізнес-плану (організаційного проекту) реструктуризації підприємства. Також необхідно звернути увагу на нормативні вимоги до процесу складання плану реструктуризації [1—3].

Насамкінець потрібно дослідити особливості процесу визначення доцільності та ефективності здійснення реструктуризації суб'єкта господарювання в цілому та у розрізі окремих її форм. При цьому слід пам'ятати, що як узагальнюючі критерії результативності трансформаційних заходів доцільно використовувати такі індикатори, як рівень конкурентоспроможності підприємства, прибутковість та витратність діяльності як усієї організації, так і окремих її структурних підрозділів, частка ринку, показники фінансово-майнового стану (фінансова стійкість, платоспроможність), вартість компанії, дохідність її акціонерного капіталу, інвестиційна привабливість, кредитний рейтинг тощо.

17.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

♣ *Організаційний розвиток* — постійний та всеохопний процес зміни організації та її працівників.

☞ *Реінжиніринг* — фундаментальне переосмислення і радикальне перепроектування бізнес-процесів з метою досягнення істотного поліпшення якості функціонування підприємства.

☞ *Бізнес-процес* — будь-яка структурована послідовність дій, що передбачає перетворення вхідного ресурсу у вихідний продукт, призначений для внутрішнього або зовнішнього споживача.

☞ *Бенчмаркінг* — метод контролінгу, що передбачає порівняння параметрів досліджуваного підприємства (його структурного підрозділу) з аналогічними показниками інших підприємств (структурних підрозділів), які діють у такому ж або подібному конкурентному середовищі, що здійснюється з метою ідентифікації негативних відхилень у рівнях зіставлюваних параметрів, виявленні причин цих відхилень та розробленні заходів щодо елімінації такого відставання.

☞ *Вартісноорієнтоване управління (Value-Based Management)* — концепція менеджменту, що як основний критерій успішності управлінської діяльності на всіх її рівнях розглядає вартість підприємства або окремих його підрозділів.

☞ *Перетворення* — форма реорганізації підприємства, яка передбачає зміну форми власності або юридично-правової форми юридичної особи без припинення її господарської діяльності.

☞ *Поділ* — форма реорганізації, за якої юридична особа припиняє свою діяльність, а на її основі створюються кілька нових підприємств, що мають самостійний юридичний статус. У разі поділу до нових підприємств за розподільним актом (балансом) у відповідних частинах переходять майнові права (активи) і обов'язки (пасиви) реорганізованої особи.

☞ *Виокремлення* — форма реорганізації, за якої на базі структурної одиниці існуючого суб'єкта господарювання створюється нове підприємство. У разі виокремлення з підприємства одного чи кількох нових суб'єктів до кожного з них переходять за розподільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого підприємства. Останнє не втрачає статусу юридичної особи, продовжує свою господарську діяльність, внівши відповідні зміни до установчих документів.

☞ *Злиття* — об'єднання двох або більше підприємств, після якого лише одне з них продовжує діяти як самостійна юридична особа.

☞ *Поглинання* — придбання одним підприємством корпоративних прав іншого, що може (з погляду менеджерів компанії,

що поглинається) мати форму дружнього або недружнього злиття. Поглинутий суб'єкт господарювання при цьому може або зберегти статус юридичної особи і стати дочірнім підприємством, або стати структурним підрозділом поглинача, втративши свій самостійний юридичний статус.

☞ *Об'єднання підприємств* — вид трансформації бізнесу, що передбачає консолідацію двох або більше компаній з утворенням нової юридичної особи.

☞ *Саморегульована організація (Agile Enterprise)* — це підприємство, бізнес-процеси якого здатні вчасно забезпечити ефективну реакцію на швидкі та непередбачувані зміни середовища функціонування.

☞ *Реструктуризація* — комплекс організаційно-правових, економічних, техніко-технологічних та соціальних заходів, що вживаються з метою адаптації фірми до вимог ринку та забезпечення її довгострокової конкурентоспроможності.

☞ *Реорганізація* — повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми ведення бізнесу, трансформація виробничої та організаційної структури. Найпоширенішими формами реорганізації є злиття, приєднання, поділ, виокремлення, перетворення, об'єднання.

☞ *Розподільний баланс* — баланс підприємства, що реорганізується, на день припинення його діяльності, в якому окремими рядками показано активи і пасиви, розподілені між ним і підприємствами- правонаступниками. У такому балансі відображають частки майна та зобов'язань, які передаються підприємствам, що утворюються в результаті поділу чи виокремлення. У цьому документі також наводять баланси новостворених підприємств на момент початку їх господарської діяльності.

17.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств: Затверджено наказом Міністерства економіки України від 23 січня 1998 р. // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. — 1998. — №7. — С. 15—17.

2. Положення про порядок реструктуризації підприємств: Затверджено наказом Фонду державного майна України № 175 від 07.02.2001 р. // Офіційний вісник України. — 2001. — №9. — С. 328.

3. Типовий план реструктуризації та досудової санації господарських товариств, у статутних фондах яких державна частка становить більше ніж 50 відсотків: Затверджено наказом Фонду державного майна України від 17.11.2004 № 2502.

4. *Довбня С. Б., Щербина О. В.* Методичні аспекти реструктуризації і санації підприємств // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. — К.: КНЕУ, 2002. — Вип. 2(9). — С. 543—555.

5. *Елиферов В. Г., Репин В. В.* Бизнес-процессы: регламентация и управление: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 319 с.

6. *Ерофеев А., Грановский Б.* Как планировать реструктуризацию бизнеса? // Управление компанией. — 2002. — №8. — С. 28—39.

7. *Кондратьев В. В., Краснова В. Б.* Реструктуризация управления компанией: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 6. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 240 с.

8. *Мазур И. И., Шапиро В. Д.* Реструктуризация предприятий и компаний: Справ. пособие для специалистов и предпринимателей. — М.: Высшая школа, 2000. — 587 с.

9. *Масленникова Н. П.* Управление развитием организации. — М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. — 304 с.

10. *Пасічник В. Г., Акіліна О. В.* Планування змін та реструктуризація підприємств: Конспект лекцій. — К.: Європейський ун-т, 2003. — 150 с.

11. *Робсон М., Уллах Ф.* Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов / Пер. с англ. / Под ред. Н.Д. Эриашвили. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 528 с.

12. *Садеков А., Гусева О.* Методичний підхід до оцінки ефективності стратегічних змін на підприємстві. // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. — 2006. — № 2. — С. 5—10.

13. *Самочкин В. Н.* Гибкое развитие предприятия: Анализ и планирование: Изд. 2-е, испр. и доп. — М.: Дело, 2000. — 376 с.

14. *Тоцький В. І., Лаврененко В. В.* Організаційний розвиток підприємства: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 247 с.

15. *Управління підприємствами: Сучасні тенденції розвитку: Монографія / Н. П. Гончарова, О. С. Федонін, Г. О. Швиданенко та ін. / За ред. проф. О. С. Федоніна. — К.: КНЕУ, 2006. — 288 с.*

17.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Основні теорії та концепції розвитку суб'єктів господарювання.

2. Трансформація підприємства: сутність, види та особливості управління.

3. Технологія здійснення реінжинірингу бізнес-процесів організації.

4. Реструктуризація підприємства: сутнісно-видова характеристика, особливості проектування та реалізації.

17.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

17.5.1. Питання для дискусій:

- ❖ Основні проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України.
- ❖ Актуальні напрями внутрішньоорганізаційних трансформаційних процесів на вітчизняних підприємствах.
- ❖ Співвідношення та взаємоузгодженість термінів «реінжиніринг», «реструктуризація» та «санация підприємства».
- ❖ Доцільність впровадження нових організаційних форм підприємств в окремих сферах господарювання.
- ❖ Можливість залучення зовнішнього фінансування для здійснення реструктуризації суб'єкта господарювання на нинішньому етапі розвитку вітчизняної економіки.
- ❖ Вплив поглинань іноземними компаніями вітчизняних підприємств на національну економіку.
- ❖ Критерії успішності здійснення трансформаційних процесів та вплив на їх склад базових параметрів підприємства (форма власності майна, організаційно-правовий вид, галузева належність тощо).

17.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 10.36, 11.2—11.4, 13.8—13.10*.

17.5.3. Ділові ігри, кейси, ситуації

Завдання 17.5.3.1. Кейс «Реструктуризація АТ «Крок».

Об'єктом дослідження є АТ «Крок» (м. Житомир), що є національним виробником жіночого, чоловічого та дитячого взуття. За результатами роботи 2002 року підприємство за натуральними обсягами виробництва посіло четверте місце серед вітчизняних продуцентів. Незважаючи на масштаби та трива-

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О.С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

лий термін функціонування, щороку спостерігається погіршення фінансово-майнового стану та зниження ефективності діяльності компанії.

Тотальна економічна криза 1991—2000 років особливо дошкульно вдарила як по всій легкій промисловості України, так і по її взуттєвій підгалузі зокрема. Порівняно з найкращим для взуттєвої підгалузі за масштабами діяльності 1990 роком обсяги виробництва зменшилися в 14—19 раз. І хоча з 1998 року відбувається незначне збільшення обсягів виробництва, його рівень майже вдвічі менший від рівня повоєнного 1950 року. Падіння масштабів діяльності національного взуттєвого виробництва призвело до того, що на сьогодні в Україні, за офіційними даними, один мешканець забезпечений 0,3 парою вітчизняного взуття. За оцінками експертів у період 1995—2002 років виробничі потужності підприємств використовувалися лише на 8—10 %, хоча взуттєві фабрики України (не враховуючи середнього та дрібного бізнесу) вже зараз можуть виробляти до 136 млн пар взуття на рік.

Ринок взуття України можна визначити як ринок монополістичної конкуренції, такий, що характеризується великою чисельністю виробників та продавців, кожен з яких не володіє достатньою ринковою владою, щоб здійснювати контроль за цінами. На ринку представлені як вітчизняні продуценти, так і всесвітньовідомі іноземні фірми. Вступ на ринок є вільним, суперництво між виробниками відбувається не лише на основі цінової, а й нецінової конкуренції. багато підприємств (особливо приватних, спільних та з іноземним капіталом) роблять акцент на торгові марки, зазначення походження товару як засоби переконання споживачів у пріоритетності своєї продукції. за даними ліги «Укршкірвзуттяпром» вітчизняна взуттєва промисловість представлена приблизно 1400—1500 продуцентами, близько 95 % з яких — це малі підприємства з чисельністю персоналу до 24 осіб. Більшість потужних взуттєвих фабрик, що належать до колективної форми власності, не може забезпечити прибуткове функціонування та ефективний розвиток.

Загальний обсяг продажу взуття в Україні за 2002 рік оцінюється одними аналітиками на рівні 60—70 млн пар або 1—1,5 млрд дол. США, газета ж «Бізнес» вказує на цифру 100—120 млн пар. Остання оцінює обсяг імпорту взуття в Україну в 2002 році у близько 53 млн пар, причому частка контрабандної продукції в загальній сумі імпорту оцінюється фахівцями на рівні

60—65 %. Серед основних офіційних постачальників взуття в Україну називають Китай, Туреччину, Росію, Італію, Чехію, Німеччину, нелегальне взуття надходить в основному з Китаю, Польщі та Туреччини.

Взуттєве виробництво є досить матеріаломістким (частка витрат на матеріали та комплектуючі на різних підприємствах коливається в межах 57—89 % виробничої собівартості), до того ж відбувається зростання ціни на основний вид матеріалу — шкіру. Однак найважливішою причиною негативної результативності діяльності взуттєвих підприємств, на думку експертів, є застосування дешевого контрабандного імпортного товару та тіньове виробництво взуття малими підприємствами. Вітчизняні підприємства взуттєвої підгалузі протягом 2002 року працювали за умов значного (на 50—100 %) зростання імпорту товарів за заниженими цінами. Так, протягом 2002 року за оціночними даними Мінпромполітики в Україну загалом було ввезено 103 млн пар взуття за середньою ціною в 0,4 дол. США. Таке значне зниження митної вартості товарів здійснюється з метою мінімізації обсягів сплати ввізного мита (25 %) та ПДВ (20 %). Крім того, велика кількість продукції завозиться нелегально і реалізується на ринках оптом по 30—50 грн за пару шкіряного взуття. Для вітчизняного ж товаровиробника лише комплект матеріалів на пошиття такої пари коштує 50—60 грн. Враховуючи це, підприємства з метою забезпечення збуту продукції змушені знижувати ціни і працювати з мінімальним рівнем рентабельності. За умов зростання цін на матеріали, комплектуючі, підвищення рівня зарплати це призводить до тотальної збитковості виробництва.

Більша частина взуття, виробленого в Україні (за деякими даними до 70 %) йде на експорт у такі країни, як Німеччина, Італія, Росія, Чехія. Однак значна частка експортованої продукції (близько 54,5 % у 2002 році) виробляється з давальницької сировини іноземних замовників, що не приносить вітчизняним товаровиробникам бажаних прибутків.

Діяльність АТ «Крок» на сьогодні фінансується в основному за рахунок надання послуг з переробки давальницької сировини в готові вироби та надання власних приміщень і обладнання в оренду своїм дочірнім підприємствам: ДП «Крок-1» (виготовляє напівфабрикати (заготовки верху) і самостійно виробляє готове взуття), ДП «Крок-2» (пошиття заготовок верху взуття для АТ «Крок» та інші види діяльності), «Енерго-Крок» (послуги з тепло- та водопостачання, обслуговування комунальних мереж, ви-

робництво стиснутого повітря для виготовлення взуття), крім того на території підприємства працюють спільні підприємства «Риф-1», «Моро», «КНР», «К.Т.О.—Україна».

Товариство відчуває посилення конкуренції на ринку не лише з боку торговельних організацій, які ввозять готове взуття з-за кордону, а й з боку невеликих вітчизняних приватних підприємств, що з'явившись 5—7 років тому, активно завойовують ринок. Такі підприємства, незважаючи на скромні розміри, виробляють взуття під власними торговими марками, проводять енергійну маркетингову політику, постійно оновлюють асортимент продукції.

До визначальних факторів, що негативно впливають на результативність діяльності підприємства, керівництво відносить:

- ✓ низьку купівельну спроможність населення України;
- ✓ відсутність вільних власних обігових коштів для закупівлі сировини і самостійного виготовлення взуття для вітчизняного ринку;
- ✓ високу вартість (20—25% річних) банківських кредитів, необхідних для виробництва продукції та оновлення обладнання;
- ✓ високий рівень ставок оподаткування та несприятливий порядок податкових операцій (у т.ч. по ПДВ, інших податках та митному оформленню імпорту сировини);
- ✓ зростання цін на енергоносії (електричну енергію, природний газ, нафту);
- ✓ значний рівень зносу основних виробничих фондів, що вже сягнув 50 %;
- ✓ невиконання органами державної та місцевої влади зобов'язань з погашення заборгованості (доплат до собівартості), які виникають під час виконання державних розпоряджень по роботі з населенням (забезпечення опалення житлового сектору товариством).

Основні показники балансу та фінансових результатів функціонування АТ «Крок» подано в табл. 17.5.3.1.1—17.5.3.1.2.

Таблиця 17.5.3.1.1

ПОКАЗНИКИ БАЛАНСУ ВАТ «КРОК», тис. грн

№	Розділ (стаття)	Значення на
---	-----------------	-------------

		01.01.2000	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003
1	Активи				
1.1	Позаоборотні активи	18423,3	17776,2	15182,2	13703,4
1.1.1	в т.ч. основні засоби	17610,4	17005,6	14420,3	12942,5
1.2	Оборотні активи в т.ч.:	1435,3	1355	1963,2	2278,4
1.2.1	запаси	991,5	772,8	904	1211,4
1.2.2	дебіторська заборгованість	440	570,4	1045,1	1060,4
1.2.3	грошові кошти	3,8	11,8	14,1	6,6
1.3	Витрати майбутніх періодів	0	0	0	0
	<i>Всього активів</i>	<i>19858,6</i>	<i>19131,2</i>	<i>17145,4</i>	<i>15981,8</i>
2	Пасиви				
2.1	Власний капітал, у т.ч.:	16925,7	16713	15270,5	13504,3
2.1.1	статутний фонд	2554,9	2554,9	2554,9	2554,9
2.2	Довгострокові пасиви	106,4	92	247,2	153,7
2.3	Короткострокова заборгованість	2826,5	2326,2	1627,7	2323,8
2.4	Інші джерела	0	0	0	0
	<i>Всього пасивів</i>	<i>19858,6</i>	<i>19131,2</i>	<i>17145,4</i>	<i>15981,8</i>

Таблиця 17.5.3.1.2

ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ АТ «КРОК», тис. грн

№	Стаття	Значення по роках		
		2000	2001	2002
1	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	2983,1	5771,8	5710,4
2	Витрати на виробництво	2441,9	5312,8	5440,9
3	Адміністративні витрати	1150,8	1580,8	1344,7
4	Витрати на збут	95,6	253,7	138,5

3	Інші операційні доходи	1156,1	1514	2170,7
5	Інші операційні витрати	830,4	2331,3	2018,5
6	Доходи, не пов'язані з операційною діяльністю, в т.ч.:	261	972,8	131
6.1	фінансові	184,6	0	74,8
6.2	від участі в капіталі	76,2	0	0
6.3	інші	0,2	972,8	56,2
7	Витрати, не пов'язані з операційною діяльністю, в т.ч.:	12,7	40	784,7
7.1	фінансові витрати	12,7	40	114,7
7.2	втррати від участі в капіталі	0	0	0
7.3	інші витрати	0	0	670
8	<i>Прибуток до оподаткування</i>	-131,2	-1260	-1715,2
9	<i>Чистий прибуток</i>	-212,8	-1260	-1715,2

Використовуючи наведену інформацію:

1. Вкажіть основні зовнішні та внутрішні фактори, що зумовлюють необхідність здійснення трансформаційних процесів на АТ «Крок».

2. Обґрунтуйте доцільність, глибину, сфери та масштаби трансформаційних заходів у АТ «Крок».

3. Сформулюйте концепцію, цілі, стратегію, напрями та пріоритетні об'єкти впливу трансформаційних процесів.

4. Ідентифікуйте коло основних заходів, що мають на меті подолання існуючих проблем компанії.

5. Яку додаткову інформацію ви б хотіли отримати для якіснішого виконання завдання?

17.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

17.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 17.6.1.1. Необхідно:

 розкрити зміст нижченаведених понять, визначити їх місце та значення в діяльності підприємства;

- ідентифікувати сферу практичного застосування понять;
- викласти проблеми трактування понять та їх використання в системі професійних знань:
- ✓ бізнес-процес;
- ✓ редизайн бізнес-процесів;
- ✓ оболонкове підприємство;
- ✓ реорганізація;
- ✓ поглинання.

Вправа 17.6.1.2. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ розвиток підприємства;
- ✓ реінжиніринг;
- ✓ реструктуризація;
- ✓ віртуальна організація;
- ✓ стратегічний альянс.

Вправа 17.6.1.3. Ідентифікуйте правильне визначення кожного з наведених у таблиці економічних понять.

Таблиця 17.6.1.3

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВИЛЬНОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Поняття	Визначення терміна
1. Бізнес-процес	А. Комплекс організаційно-правових, економічних, техніко-технологічних та соціальних заходів, що вживаються з метою адаптації фірми до вимог ринку та забезпечення її довгострокової конкурентоспроможності

Закінчення табл. 17.6.1.3

Поняття	Визначення терміна
2. Реінжиніринг	Б. Підприємство, бізнес-процеси якого здатні вчасно забезпечити ефективну реакцію на швидкі та непередбачувані зміни середовища функціонування
3. Вартісноорієнтоване управління	В. Придбання одним підприємством корпоративних прав іншого, що може (з погляду менеджерів компанії, яка поглинається) мати форму дружнього або недружнього злиття
4. Об'єднання підприємств	Г. Сукупність змін, які зумовлюють покращання (погіршення) соціально-психологічного клімату

емств	на підприємстві, а також його перехід на якісно новий рівень
5. Реструктуризація	Д. Сукупність змін, які зумовлюють зростання результатів діяльності й досягаються за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва
6. Соціальний розвиток підприємства	Е. Концепція менеджменту, що як основний критерій успішності управлінської діяльності на всіх її рівнях розглядає вартість підприємства або окремих його підрозділів
7. Поглинання	Ж. Повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми ведення бізнесу, трансформація виробничої та організаційної структури
8. Екстенсивний розвиток підприємства	І. Фундаментальне переосмислення і радикальне перепроєктування бізнес-процесів з метою досягнення істотного поліпшення якості функціонування
9. Саморегульована організація	К. Вид трансформації бізнесу, що передбачає консолідацію двох або більше компаній з утворенням нової юридичної особи
10. Реорганізація	Л. Будь-яка структурована послідовність дій, що передбачає перетворення вхідного ресурсу у вихідний продукт, призначений для внутрішнього або зовнішнього споживача

Задача 17.6.1.4. Оцініть доцільність придбання АТ «Альтера» компанією «Лідер», якщо відомо таке. Фінансові аналітики оцінюють, що сподіваний грошовий потік АТ «Альтера» протягом кожного з наступних 10 років становитиме 1200 тис. грн. Мінімально необхідна ставка доходу для АТ «Лідер» становить 16%. Оціночна вартість придбання АТ «Альтера» становить 7500 тис. грн.

Задача 17.6.1.5. АТ «КМЗ» планує поглинути АТ «Ольвія». Останнє має в обігу 100 тис. шт. звичайних акцій і отримало прибутку у 25 грн на акцію. У разі об'єднання компаній може бути отримана загальна економія (за зведеною вартістю) у 6,5 млн грн. На дату оцінювання ринкова вартість звичайної акції АТ «Ольвія» становила 270 грн. АТ «КМЗ» пропонує двоетапне поглинання: 330 грн/шт. для перших 50001 акції та 250 грн/шт. для акцій, що залишилися.

Визначте, скільки, у разі вдалого поглинання, заплатить АТ «КМЗ» за АТ «Ольвія» та скільки коштів отримають акціонери останньої.

17.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

Система тотального управління якістю (TQM — Total Quality Management) як основа процесного підходу до управління підприємством.

Особливості перебігу трансформаційних процесів в економіці України.

Еволюція організаційних структур підприємств: періоди домінування окремих типів структур, переваги та недоліки, сучасні тенденції.

Кругові організації: сутність, перспективні сфери та особливості створення і функціонування.

Ресурсозберігаюче підприємство: сутність, основні принципи та параметри функціонування.

Мережеподібні підприємства: сутність, особливості створення та функціонування.

Сучасні технології реінжинірингу бізнес-процесів компаній.

Інтеграційні процеси: сутність, види, причини та особливості перебігу.

Стратегічні альянси та сучасна технологія їх утворення.

Поглинання та злиття компаній у глобальній економіці.

Аутсорсинг та субконтрактація як альтернатива вертикальній інтеграції.

Управління вартістю підприємства в процесі його реструктуризації.

Примусова реорганізація: сутність, призначення, умови необхідності та особливості здійснення.

17.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Концепція, що зосереджує увагу на міжорганізаційних угодах (злитті, поглинанні, кооперації, утворенні стратегічних альянсів тощо) як найефективнішому стратегічному напрямку забезпечення розвитку організації, висунута представниками ...

- популярно-екологічної теорії;
- теорії економії операційних витрат;
- теорії залежності від ресурсів;
- маржиналістської теорії;
- неокласичної теорії.

2. *Постулат про орієнтацію розвитку підприємства на потреби зовнішнього середовища є найхарактернішим для ...*

- a) популяційно-екологічної теорії;
- b) теорії економії трансакційних витрат;
- c) теорії залежності від ресурсів;
- d) маржиналістської теорії;
- e) неокласичної теорії.

3. *Вид розвитку, за якого зміна ефекту функціонування соціально-економічної системи досягається за рахунок кількісного збільшення (зменшення) обсягів факторів виробництва, називається ...*

- a) інтенсивним;
- b) умовним (псевдорозвитком);
- c) адаптивним;
- d) екстенсивним;
- e) спонтанним.

4. *Зіставлення параметрів підприємства з показниками інших організацій, що діють у одному або подібному конкурентному середовищі, — це є ...*

- a) реінжиніринг;
- b) аутсорсинг;
- c) бенчмаркінг;
- d) функціонально-вартісний аналіз;
- e) збалансована система індикаторів ведення бізнесу.

5. *Оболонкова компанія — це ...*

a) мережна структура великої компанії, яка збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання різних спеціальних завдань;

b) компанія, яка частину своїх бізнес-функцій, насамперед виробництво продукції, передає на контрактній основі стороннім підрядникам;

c) компанія, що має специфічну організаційну структуру, в якій поряд з функціональним апаратом управління виокремлено предметно спеціалізовані ланки — проектні групи.

6. *Основною багатомірної організації є ...*

- a) створення автономних робочих груп;
- b) створення філіалів та зовнішніх спільних підприємств;
- c) орієнтація на новітні інформаційні технології;
- d) делегування окремих функцій іншим підприємствам.

7. *Форма реорганізації, за якої юридична особа припиняє свою діяльність, а на її основі створюються кілька нових підприємств, що мають самостійний юридичний статус, називається ...*

- a) перетворенням;
- b) поглинанням;
- c) виокремленням;

- d) поділом;
- e) приєднанням.

8. *Форма реорганізації, що передбачає об'єднання двох або більше підприємств, після якого лише одне з них продовжує діяти як самостійна юридична особа, — це ...*

- a) перетворення;
- b) поглинання;
- c) злиття;
- d) поділ;
- e) об'єднання.

9. *Згідно з чинним законодавством України становище окремого підприємства на ринку визнається монопольним (домінуючим), якщо його частка на ринку ...*

- a) становить 100 %;
- b) перевищує 15 %;
- c) перевищує 25 %;
- d) перевищує 35 %;
- e) перевищує 50 %.

10. *Ключовими атрибутами терміна «реінжиніринг» є ...*

- a) істотне поліпшення;
- b) помірковане перепроектування;
- c) радикальне перепроектування;
- d) функціонально-вартісний аналіз;
- e) бізнес-процес.

11. *Показник EVA визначається як ...*

- a) відношення прибутку від експлуатації активів до середньозваженої вартості капіталу підприємства;
- b) різниця між чистим операційним прибутком після оподаткування та вартістю (сукупними виплатами постачальникам капіталу) використаного для його отримання капіталу компанії;
- c) добуток середньозваженої вартості капіталу на його обсяг;
- d) сума чистого прибутку підприємства та сукупних виплат постачальникам капіталу.

12. *За ознакою тривалості періоду здійснення можна виділити такі види реструктуризації, як ...*

- a) тривала та швидка;
- b) стратегічна й оперативна;
- c) комплексна і часткова;
- d) організаційно-правова, економічна, техніко-технологічна та соціальна.

13. *Основною метою санації на відміну від реструктуризації є ...*

- a) досягнення високої прибутковості діяльності фірми;
- b) запобігання банкрутству та ліквідації підприємства;
- c) забезпечення довгострокової конкурентоспроможності організації;

- d) формування високого конкурентного статусу фірми;
- e) покращання фінансово-майнового стану підприємства.

14. Вкажіть *неправильне* твердження серед запропонованих:

- a) оперативна реструктуризація підприємства триває приблизно 3–4 місяці;
- b) метою оперативної реструктуризації є забезпечення платоспроможності підприємства й поліпшення результативності його діяльності;
- c) здійснення оперативної реструктуризації підприємства санкціонується лише господарським судом;
- d) здійснення оперативних реструктуризаційних заходів передусь впровадженню стратегічних.

15. Чи *правильним* є твердження, що *диверсифікація діяльності підприємства та його вихід на нові ринки є типовими заходами стратегічної реструктуризації?*

- a) так, твердження є цілком правильним;
- b) ні, твердження неправильним;
- c) твердження неправильне частково.

ТЕМА 18

Економічна безпека та антикризова діяльність підприємства

18.1. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

За своєю змістовою структурою тема складається з чотирьох блоків питань: перший присвячений загальній характеристиці економічної безпеки підприємства; другий — методичним підходам до діагностування рівня економічної безпеки; третій — концептуальним засадам управління економічною безпекою суб'єкта господарювання; четвертий — сутності й технології розвитку (здійснення) кризи, банкрутства та антикризового управління підприємством. Почати вивчення цієї теми слід з ідентифікації сутності поняття «економічна безпека», стосовно якого в літературі нема однозначного тлумачення. Досліджуючи еволюцію наукових поглядів, необхідно ознайомитися з такими підходами до трактування сутності економічної безпеки підприємства, як *інформаційний*, *зовнішній* та *ресурсно-функціо-*

нальний. При цьому особливу увагу слід приділити вивченню ресурсно-функціональної концепції, що передбачає комплексний підхід до тлумачення цього явища, розглядаючи його як результат взаємодії усіх господарських механізмів фірми. У зв'язку з цим, необхідно дослідити зміст окремих функціональних складових економічної безпеки: політико-правової, ринкової, інтелектуально-кадрової, фінансової, техніко-технологічної, інформаційної, силової та екологічної.

Особливу увагу студентам слід звернути на напрями формування необхідного рівня економічної безпеки господарюючого суб'єкта, до основних з яких слід віднести: створення повного циклу здійснення визначальних бізнес-процесів підприємства, формування власної служби безпеки, налагодження плідної співпраці з надійними постачальниками ресурсів, розширення кола постійних клієнтів підприємства, комплексне управління ризиками діяльності, створення антикризової системи управління, лобювання інтересів підприємства в державних та міжнародних органах тощо. Детально слід опрацювати конкретні способи формування економічної безпеки за окремими функціональними елементами.

Потім необхідно перейти до дослідження процесу оцінювання рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання. При цьому слід звернути увагу на відсутність загальноприйнятої методики її визначення. Більшість дослідників вказує на необхідність обчислення її інтегрованого індексу експертним методом, як суми добутків узагальнюючих показників безпеки за окремими функціональними складовими та коефіцієнтів їх значущості.

Порівняльне оцінювання економічної безпеки може здійснюватися шляхом зіставлення розрахункової величини інтегрованого індексу фірми з еталонним рівнем або його значенням по аналогічному суб'єкту господарювання. Обчислення значень узагальнюючих показників за окремим функціональним елементом відбувається через порівняння ефекту вжиття заходів щодо запобігання завданню шкоди підприємству та потенційної величини такої шкоди або ж шляхом зважування й підсумовування сукупності одиничних показників кожної функціональної складової. Слід звернути увагу на те, що найвизначальнішу роль у формуванні економічної безпеки промислового підприємства відіграють її фінансова, інтелектуально-кадрова та техніко-технологічна складові.

Наступним етапом вивчення теми має бути дослідження джерел негативного впливу на економічну безпеку підприємства. У зв'язку з цим слід також розглянути сутність терміна «ризик», що являє собою потенційну можливість реалізації несприятливих подій, які негативно впливають на ефективність діяльності суб'єкта. Ризики господарювання характеризуються великою різноманітністю, тому особливу увагу необхідно звернути на дослідження їх класифікаційної системи. Серед найважливіших типологічних ознак ризиків, які необхідно запам'ятати, виділяють такі: 1) *джерело походження*: зовнішній (систематичний) та внутрішній (несистематичний); 2) *рівень виникнення*: ризики підприємства, галузі, регіону, державні та глобальні; 3) *сфера прояву*: політико-правовий, демографічний, екологічний, соціальний, виробничий, фінансовий, інноваційний, комерційний тощо; 4) *суб'єкт ризику*: виробника, замовника, інвестора, продавця; 5) *наслідки реалізації*: допустимий, критичний, катастрофічний та ін.

Після цього слід розглянути способи нейтралізації або мінімізації негативного впливу реалізації ризиків на ефективність діяльності підприємства. З цією метою необхідно опанувати зміст таких методів як: уникнення ризику, обмеження (лімітування) концентрації ризику, хеджування, диверсифікація, розподіл ризиків, самострахування та інші внутрішні способи мінімізації негативного впливу реалізації ризиків.

Потім доцільно ґрунтовно засвоїти сутність категорії «криза підприємства», під якою слід розуміти сукупність негативних процесів та явищ, спричинених порушенням нормальних умов функціонування фірми. При цьому слід наголосити на існуванні й певного позитивного значення кризи, що стимулює суб'єкта господарювання до вдосконалення своєї діяльності. Згодом потрібно перейти до визначення різновидів криз за такими ознаками: *періодичність виникнення* (періодичні та хаотичні); *масштаби поширення* (локальні та глобальні); *характер впливу* (стимулюючі та пригнічуючі); *сфера виникнення* (екологічні, економічні, технічні, техногенні, виробничі тощо). Також варто усвідомити сукупність основних факторів формування кризи: *зовнішніх (екзогенних)*: політичні, соціально-культурні, демографічні, економічні й науково-технічні; та *внутрішніх (ендогенних)*: організаційно-управлінські, фінансові, виробничо-технічні, маркетингові, пов'язані з працівниками, форс-мажорні та інші чинники. Потрібно виділити та ідентифікувати параметри таких *стадій розвитку* кризи: перед-

кризова стадія, етап кризових явищ, стадія кризової ситуації, стадія кризового стану, посткризова стадія, зауваживши, що *наслідками кризи* може бути оновлення (трансформація) або ліквідація підприємства.

У контексті вивчення цього питання необхідно розглянути *банкрутство* підприємства як один з можливих наслідків його кризи. Слід знати, що правова регламентація інституту банкрутства в Україні визначена в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Студентам потрібно зауважити на існування подвійного тлумачення банкрутства: юридичного та економічного. Юридичне трактування концентрує увагу, передусім, на наявності кредиторів, які мають документально підтверджені майнові вимоги до підприємства та неможливості їх задоволення в законодавчо встановленому порядку не інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Важливим елементом юридичного тлумачення є параметри неплатоспроможності боржника, які дають можливість розпочати судовий розгляд справи про його банкрутство, а саме: сума боргу (не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати) та термін прострочення його повернення (не менше трьох місяців).

Економічна ж сутність банкрутства полягає в неможливості продовження функціонування суб'єкта як самостійної організації, що зумовлено неспроможністю генерувати достатні за обсягами і строками виникнення надходження грошових коштів, зменшити їх відпливи, забезпечити реструктуризацію та списання боргів або здійснити інші ефективні антикризові дії, внаслідок вичерпання наявних та браку потенційних фінансових, матеріальних, трудових та інноваційних ресурсів функціонування.

Досліджуючи питання сутності банкрутства, що є одним із найважливіших інститутів ринкової економіки, слід звернути увагу на його негативні наслідки як на мікро-, так і на макрорівні. Зокрема, це втрата коштів кредиторами, джерела доходів — працівниками, інвестованих коштів — власниками. Втрати споживачів проявляються у недоотриманні продукції, а для держави — це зменшення бюджетних надходжень, зростання безробіття, збільшення загальних сум соціальних виплат звільненим працівникам, посилення соціальної напруженості в регіоні. Масові ж банкрутства суб'єктів господарювання можуть спровокувати макроекономічну нестабільність у країні.

Разом з тим, слід уникати трактування інституту банкрутства лише як карального інструменту, адже механізм банкрутства є

необхідною, важливою складовою ринкової системи господарювання. До його функцій належать: *стимулююча* (мотивація до найефективнішого господарювання), *регулююча* (звільнення ринку від недієздатних учасників), *розподільча* (за допомогою банкрутства відбувається перехід ресурсів від боржника до ефективнішого суб'єкта), *відновлювальна* (забезпечення умов для відродження перспективного бізнесу за допомогою спеціальних санаційних і реорганізаційних заходів, введення мораторію на погашення вимог кредиторів, ужиття штрафних санкцій тощо).

Необхідним для загального розуміння сутності інституту банкрутства є дослідження його типології. Студенти повинні орієнтуватися в таких його класифікаційних ознаках і видах як: *умисність виникнення* (необережне, умисне), *фактичний стан підприємства* (реальне, фіктивне, приховане), *ініціатор судового розгляду справи* (добровільне, примусове), *характер внутрішнього фактора* (банкрутство діяльності, бізнесу та власності), *характер визнання факту* (юридичне, економічне), *ступінь задоволення визнаних судом вимог кредиторів* (з повним або частковим задоволенням вимог), *національна належність сторін* (національне, транснаціональне), *результат розгляду справи* (оновлення, ліквідація підприємства).

Особливу увагу слід приділити вивченню чинників, що спричиняють банкрутство суб'єкта господарювання, кожен випадок якого є наслідком поєднання негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Первинні передумови розвитку кризи, як правило, породжуються зміною зовнішніх умов функціонування, що під впливом несприятливих внутрішніх факторів перетворюються на загрозливі коливання основних показників діяльності. До зовнішніх причин банкрутства належать *кон'юнктурні, умисні та форс-мажорні фактори*. Якщо кон'юнктурні чинники виникають внаслідок загальної зміни умов господарювання (циклічність розвитку економіки, соціально-політична ситуація), що так чи інакше стосуються усіх суб'єктів, то умисні причини цілеспрямовано і штучно створюються суперниками (конкурентами) підприємства з метою його усунення з ринку. Серед внутрішніх причин банкрутства слід виділяти *помилки менеджерів* (прийняття неправильних господарських рішень), *нестачу ресурсів* (фінансових, матеріальних, кадрових, інноваційних) та *умисні дії внутрішніх осіб* (власників, керівництва, працівників).

Студенти мають навчитися ідентифікувати ключові терміни («кредитор», «комітет кредиторів», «процедури банкрутства»),

«арбітражний керуючий», «ліквідаційна маса» тощо) та опанувати технологію провадження у справі про банкрутство боржника відповідно до чинного законодавства [1].

Важливе місце в антикризовому менеджменті посідає діагностика можливості банкрутства підприємства. До типових ознак потенційного банкрута відносять низьку фінансову стійкість, недостатній рівень ліквідності майна, збитковість діяльності, падіння обсягів виробництва й реалізації продукції, низьку конкурентоспроможність останньої тощо. У контексті цього питання студентам слід ідентифікувати основні підходи до прогнозування банкрутства суб'єкта господарювання: *моделі дискримінантного аналізу* (розробки Е. Альтмана, Дж. Фулмера, О. Терещенка), *моделі формалізованих критеріїв* (методика Дж. Аргенті, методичні рекомендації Комітету з узагальнення практики аудиту Великобританії), *моделі аналізу фінансових коефіцієнтів* (методика У. Бівера) та *моделі аналізу грошових потоків*.

Наступним кроком має бути опрацювання змісту досудової санації та основних судових процедур банкрутства: розпорядження майном боржника, мирової угоди, санації (відновлення платоспроможності) та ліквідації банкрута. Також належить дослідити порядок формування і розподілу ліквідаційної маси у разі припинення діяльності суб'єкта господарювання. Слід звернути увагу на те, що вітчизняне законодавство регламентує особливий порядок банкрутства окремих категорій підприємств: містобудівних, особливо небезпечних, сільськогосподарських, страхових компаній, банків тощо.

У цьому контексті також потрібно дослідити питання державної підтримки проблемних підприємств, зокрема її зміст, обсяги та умови надання.

Після цього необхідно усвідомити сутність, зміст та завдання антикризового менеджменту як особливої сфери управління організацією. Для комплексного розуміння цього процесу слід проаналізувати еволюцію його тлумачення в науковій літературі: від трактування як тимчасової діяльності до визнання необхідності її постійності. Потім слід перейти до вивчення сутності антикризової системи, її елементів, мети та окремих завдань і принципів здійснення.

Процеси антикризового управління мають на меті забезпечення стійкого розвитку підприємства в економічному, техніко-технологічному, організаційному та ресурсному аспектах. У разі визнання недоцільності подальшого існування суб'єкта господарювання, основним завданням антикризового менеджменту слід

вважати задоволення претензій кредиторів підприємства та максимально можливе відшкодування інвестицій його власникам. При цьому як узагальнюючий показник розвитку, а також глибини кризи доцільно використовувати вартість фірми. Здійснення ефективного антикризового управління підприємством за допомогою антикризової системи передбачає дотримання ряду принципів, які слід розглянути студентам, а саме: інтегрованість у загальну систему управління підприємством; стратегічна орієнтація; перманентність здійснення; комплексність та адекватність впливу; превентивність; динамічність розвитку антикризової системи; пріоритетність самостійного здійснення антикризового управління.

Необхідно ознайомитися з базовими стратегіями антикризового менеджменту, до яких належать *наступальна* (розроблення та впровадження агресивної концепції розвитку, активні дії підприємства щодо оновлення ресурсної складової потенціалу, впровадження прогресивних технологій, створення інноваційної продукції та експансія на нові ринки збуту), *стратегія делегування повноважень* (пов'язана з неможливістю вирішення проблем розвитку власними силами, коли підприємство передає повноваження щодо їх розв'язання третім особам — новим співвласникам), *стратегія компромісів та консенсусів* (створення альянсів між кількома учасниками ринку з метою блокування дій потужнішого конкурента або злиття кількох підприємств в одне задля отримання ефекту синергії та взаємодоповнення сильних і подолання слабких сторін партнерів), *захисна стратегія* (значне скорочення витрат, ліквідація і продаж окремих підрозділів та активів, звільнення персоналу, зменшення масштабів діяльності).

Визначальним результатом антикризового управління є формування *програми антикризової діяльності*, що являє собою комплекс взаємопов'язаних заходів щодо проблемних аспектів діяльності організації, спрямованих на недопущення або подолання кризового стану та запобігання банкрутству підприємства. Студентам необхідно вивчити технологію розроблення й реалізації, а також зміст типових заходів антикризової програми. При цьому слід пам'ятати про необхідність оптимального поєднання у програмі як *превентивних* (спрямованих на недопущення формування кризи), так і *реактивних* (виправлення кризового стану) заходів, що матимуть і *стратегічний* (зміни довгострокових цілей, напрямків діяльності, організаційно-правової форми господарювання, власників, організаційної культури, загальної структури підприємства, його місця розташування), і *тактичний*

(зміни в ресурсному забезпеченні функціонування організації, модифікація виробничої програми, заходи, спрямовані на недопущення банкрутства організації в найближчому майбутньому) характер.

18.2. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

☞ *Антикризовий менеджмент* — функціональний вид управління, спрямований на недопущення або подолання кризи та запобігання банкрутству підприємства.

☞ *Арбітражний керуючий* — фізична особа, яка має ліцензію, видану в установленому законодавством порядку, і діє на підставі ухвали господарського суду. Арбітражний керуючий може виконувати функції розпорядника майна, керуючого санацією та ліквідатора на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство.

☞ *Банкрутство* — визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

☞ *Економічна безпека підприємства* — комплексна характеристика корпоративних ресурсів організації в аспектах їх кількісної та якісної адекватності, а також ефективності їх застосування, що відображає спроможність фірми забезпечити своє стабільне функціонування та розвиток у цей час і в майбутньому.

☞ *Комітет кредиторів* — робочий орган кредиторів боржника під час провадження справи про банкрутство, що обирається зборами кредиторів у складі не більше семи осіб. До компетенцій комітету належать питання: виборів голови комітету; скликання зборів кредиторів; підготовка та укладення мирової угоди; внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи його санації; звернення до господарського суду з клопотанням про відкриття процедури санації, визнання боржника банкрутом та започаткування ліквідаційної процедури; припинення повноважень одного та призначення іншого арбітражного керуючого; надання згоди на укладення арбітражним керуючим значних угод боржника чи угод боржника, щодо яких є заінтересованість тощо.

☞ *Кредитор* — юридична або фізична особа, яка має у встановленому порядку підтвержені документами вимоги стосовно

✎ *Криза* — сукупність негативних явищ, що виникають за порушення нормального функціонування суб'єкта у середовищі його діяльності.

✎ *Ліквідаційна маса* — усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або повного господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в перебігу ліквідаційної процедури за винятком об'єктів житлового фонду, в тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів та об'єктів комунальної інфраструктури, які у разі банкрутства підприємства передаються в порядку, встановленому законодавством, до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов.

✎ *Ліквідація банкрута* — припинення діяльності боржника, визнаного господарським судом банкрутом, з повним розпродажем його майна з метою погашення усіх вимог.

✎ *Мирова угода* — судова процедура банкрутства, яка передбачає домовленість між боржником та кредитором (їх групою) про відстрочення (реструктуризацію) боргу або його повне прощення.

✎ *Мораторій на задоволення вимог кредиторів* — зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань, вжити до прийняття рішення про введення мораторію. Такий мораторій починається з моменту прийняття господарським судом рішення про порушення провадження у справі про банкрутство.

✎ *Неплатоспроможність* — неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності.

✎ *Програма антикризової діяльності* — комплекс взаємопов'язаних заходів щодо проблемних аспектів діяльності органі-

зації, спрямованих на недопущення або подолання кризового стану та запобігання її банкрутству, а в разі визнання недоцільності подальшого існування підприємства орієнтованих на погашення його боргів та максимально повне відшкодування вкладеного капіталу власникам.

♣ *Ризик* — потенційна можливість реалізації несприятливих подій, що негативно вплинуть на ефективність діяльності суб'єкта.

♣ *Розпорядження майном боржника* — судова процедура банкрутства, що являє собою систему заходів щодо нагляду за управлінням активами боржника з метою забезпечення їх збереження та ефективного використання. Така процедура триває з моменту ухвали резолюції про початок провадження справи про банкрутство до прийняття рішення про мирову угоду, санацію або ліквідацію боржника.

♣ *Санація* — комплекс послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів, та здійснюваних з метою запобігання ліквідації такого підприємства.

18.3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». — №784-XIV від 30 червня 1999 року // ВВР. — 1999. — № 42—43. — Ст. 378.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій» від 25 листопада 1996 р. № 1403.

3. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» від 19.01.2006 № 14.

4. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник / Г. А. Дорошук, Н. М. Дашенко. — Одеса: Стандарт, 2007. — 317 с.

5. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетьманцеві / За заг. ред. З. Є. Шершньової. — К.: КНЕУ, 2007. — 680 с.

6. Дмитренко А. І. Особливості визначення прихованого, фіктивного та зумисного банкрутства. // Збірник наукових праць Черкаського

7. Дмитренко А. І. Сучасні аспекти класифікації та причин банкрутства // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. — К.: КНЕУ, 2002, Вип. 2(9). — С. 505—510.

8. Забродский В. А., Кизим Н. А. Диагностика финансовой устойчивости функционирования производственно-экономических систем. — Х.: Бизнес-Информ, 2000. — 107 с.

9. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: Підручник. — К.: Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2005. — 824 с.

10. Попов Р. А. Антикризисное управление: Учебник. — М.: Высшая школа, 2004. — 429 с.

11. Рекомендации по антикризисному управлению: Антикризисное пособие. — ИФ Россия—США, «Эрнст & Янг». // <http://arbitrazh.euro.ru/index.htm>.

12. Савицкая Г. В. Анализ эффективности деятельности предприятия: Методологические аспекты. — Изд. 2-е, испр. — М.: Новое знание, 2004. — 459 с.

13. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 268 с.

14. Управління підприємствами: Сучасні тенденції розвитку: Монографія / Н. П. Гончарова, О. С. Федонін, Г. О. Швиданенко та ін. / За заг. ред. проф. О.С. Федоніна. — К.: КНЕУ, 2006. — 288 с.

15. Фолин Я. А. Диагностика кризисного состояния предприятия. — М.: ЮНИТИ-Дана, 2003. — 349 с.

16. Швиданенко Г. О., Дмитренко А. І., Олексюк О. І. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. посібник — К.: КНЕУ, 2008. — 344 с.

18.4. ПЛАН СЕМІНАРСЬКОГО/ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Економічна безпека в системі управління підприємством: сутність, складові та фактори формування.

2. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки фірми.

3. Управління економічною безпекою підприємства.

4. Банкрутство суб'єкта господарювання: сутнісно-видова характеристика, основні процедури та особливості прогнозування.

5. Антикризове управління на підприємстві.

18.5. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

18.5.1. Питання для дискусій

❖ Чи має процес формування економічної безпеки для суб'єктів різних сфер економіки, організаційно-правових видів та форм власності майна особливості? Які саме?

❖ Мотивація створення власної служби безпеки на підприємстві та критерії визначення масштабів її діяльності.

❖ Вплив кризових процесів на подальший розвиток організації.

❖ Чи є банкрутство підприємства негативом?

❖ Чи є достатньо суворими щодо боржника вимоги Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»? Які недоліки вказаного закону потребують усунення?

❖ Причини банкрутства вітчизняних підприємств.

❖ Доцільність застосування окремих моделей визначення ймовірності банкрутства вітчизняними підприємствами при здійсненні антикризового управління.

❖ Можливість використання окремих санаційних заходів фінансового характеру за сучасних умов господарювання.

❖ Місце антикризового менеджменту у функціональних сферах управління на підприємстві.

❖ Критерії успішності здійснення антикризового менеджменту на підприємстві.

18.5.2. Задачі для опрацювання на семінарському/практичному занятті: № 14.1—14.3*

* Економіка підприємства. Збірник практичних задач і ситуацій: Навч. посібник/ С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін та ін. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с.

18.6. НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

18.6.1. Вправи, приклади, задачі

Вправа 18.6.1.1. Необхідно:

- розкрити зміст нижченаведених понять, визначити їх місце та значення в діяльності підприємства;
- ідентифікувати сферу практичного застосування понять;
- викласти проблеми трактування понять та їх використання в системі професійних знань:
 - ✓ служба безпеки;
 - ✓ рейдерство;
 - ✓ система управління ризиками діяльності;
 - ✓ технічна неплатоспроможність;
 - ✓ державний орган з питань банкрутства;
 - ✓ добровільна ліквідація підприємства.

Вправа 18.6.1.2. Необхідно дати визначення нижченаведених понять, використовуючи не менше двох літературних джерел (зразок оформлення завдання див. у додатку А):

- ✓ економічна безпека;
- ✓ ризик;
- ✓ фіктивне банкрутство;
- ✓ досудова санація;
- ✓ антикризовий менеджер.

Вправа 18.6.1.3. Ідентифікуйте правильне визначення кожного з наведених у поданій нижче таблиці економічних понять.

Поняття	Визначення терміна
1. Банкрутство	А. Укладена домовленість між боржником та кредитором або їх групою про реструктуризацію боргу або його повне списання
2. Економічна безпека	Б. Сукупність негативних явищ, що виникають за порушення нормального функціонування суб'єкта в середовищі його діяльності.
3. Неплатоспроможність	В. Припинення діяльності боржника, визнаного господарським судом банкрутом, з повним розпродажем його майна з метою погашення усіх вимог

4. Судова санація	Г. Неможливість, через значну втрату капіталу, відновити свою фінансову стійкість та платоспроможність у близькому майбутньому
5. Розпорядження майном	Д. Неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, внаслідок асинхронності грошових надходжень і відпливів, що виникає зазвичай через суттєве прострочення погашення дебіторської заборгованості
6. Технічна неплатоспроможність	Е. Судова процедура банкрутства, яка полягає у відновленні платоспроможності боржника, що вводиться на строк не більше 12 місяців, однак за згодою кредиторів може бути продовжена ще на шість місяців.
7. Ліквідація як процедура банкрутства	Ж. Комплексна характеристика корпоративних ресурсів організації в аспектах їх кількісної та якісної адекватності, а також ефективності їх застосування, що відображає спроможність фірми забезпечити своє стабільне функціонування та розвиток у цей час і в майбутньому
8. Повна неплатоспроможність	І. Визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури
9. Мирова угода	К. Система заходів щодо нагляду за управлінням активами боржника з метою забезпечення їх збереження та ефективного використання
10. Криза	Л. Неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності

Вправа 18.6.1.4. Необхідно охарактеризувати за наведеними в таблиці параметрами окремі моделі визначення ймовірності банкрутства підприємства.

Таблиця 18.6.1.4

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ МОДЕЛЕЙ ВИЗНАЧЕННЯ
ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА**

Параметр	Автор (назва) моделі
----------	----------------------

	О.О. Терещенко [13]	Дж. Аргенті [8], [12]	У. Бівер [8], [12]	Л. Лігоненко, Г. Ковальчук [9]
Дата та місце дослідження				
Метод, покладений в основу моделі				
Алгоритм та особливості оцінювання				
Наявність підсумкового показника				
Сфера застосування				
Проблеми використання				

Задача 18.6.1.5. На яку суму слід АТ «АБВ» реалізувати основних засобів, щоб погасити заборгованість перед банком, і, тим самим, запобігти порушенню справи про своє банкрутство.

Сума поточної заборгованості АТ «АБВ» перед банком становить 1650 тис. грн. За місяць банк матиме право подати заяву про банкрутство товариства і, на думку аналітика компанії, скористається цим правом. Фінансовий відділ планує погасити всю суму заборгованості перед банком, спрямувавши на це частину оборотних коштів у сфері обігу та реалізувавши частину невикористовуваних об'єктів основних засобів.

Протягом місяця підприємство планує отримати від реалізації продукції коштів на суму 720 тис. грн. З цієї суми на погашення заборгованості можна спрямувати 25 % коштів. Первинна вартість дебіторської заборгованості компанії складає 2430 тис. грн, а резерв сумнівних боргів дебіторів оцінюється у 280 тис. грн. Протягом найближчого місяця видається реальним отримати 30 % чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості. На розрахунковому рахунку товариства на цей момент є 250 тис. грн та 10 тис. грн у касі. Крім того, товариство має короткострокові фінансові вкладення, обліковані в балансі на суму 35 тис. грн, що у разі термінової інкасації можуть бути реалізовані за 95 % своєї вартості. Мінімально необхідний залишок коштів на розрахунковому рахунку має становити 50 тис. грн.

Задача 18.6.1.6. Проаналізуйте стан поточної заборгованості АТ «РМЗ» та зробіть висновок про можливість порушення проти нього справи про банкрутство. Хто може бути ініціатором подання заяви та яку суму боргу він (вони) повинен (повинні) заявити?

Таблиця 18.6.1.6

СТАН ПОТОЧНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ВАТ «РМЗ» НА 01.01.200_

Кредитор	Всього боргу, тис. грн	З нього простроченого				
		сума, тис. грн	в т.ч. з терміном прострочення			
			1—3 міс.	3—6 міс.	6—12 міс.	рік і більше
1. Банк	1500	—	—	—	—	—
2. Податкова адміністрація	240	110	90	20	—	—
3. Постачальник 1	195	130	15	85	30	—
4. Постачальник 2	410	200	140	50	—	10
Разом:	2345	440	245	155	30	10

Рекомендації до розв'язання: слід врахувати мінімальні параметри заборгованості суб'єкта, необхідні для відкриття проти нього справи про банкрутство, які встановлені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»[1], а також величину мінімального розміру оплати праці, визначеного Законом про державний бюджет України у відповідному році.

Задача 18.6.1.7. Враховуючи нормативний порядок розподілу ліквідаційної маси та параметри заборгованості, визначте черговість та обсяги задоволення вимог кредиторів АТ «АВС-Маркет», що було визнано банкрутом й стосовно якого прийнято рішення про ліквідацію. Скільки залишиться ліквідаційної маси для розподілу між власниками банкрута? Параметри визнаних господарським судом вимог кредиторів АТ «АВС-Маркет» подано в табл. 18.6.1.7.

Таблиця 18.6.1.7

ПАРАМЕТРИ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗАТ «АВС-МАРКЕТ» НА ДАТУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ

Кредитор	Обсяг визнаної судом заборгованості, тис. грн.
Банк «Гроші і кредит»:	
- загальна сума боргу	2925
- у т.ч. борг забезпечений заставою	1500
Персонал підприємства:	
- загальна сума боргу	540
в т.ч.	
✓ борг із зарплати за останні три місяці, що передують даті порушення справи про банкрутство	280
✓ вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду	220
ВАТ «МТ-Ресурси»	530
Витрати судового розгляду справи про банкрутство	25,2
Витрати, пов'язані з роботою ліквідаційної комісії	84
Податкова адміністрація (заборгованість по сплаті податків і зборів)	230

Рекомендації до розв'язання: розподіліть кредиторів за черговістю задоволення вимог, яка регламентована Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [1]

Задача 18.6.1.8. Визначте підприємство з незадовільною структурою балансу, яке згідно з чинним законодавством повинно бути внесено в реєстр неплатоспроможних підприємств і організацій.

Таблиця 18.6.1.8

ПАРАМЕТРИ БАЛАНСУ КОМПАНІЙ НА ДАТУ ОЦІНЮВАННЯ, тис. грн

Актив	АТ «А»	АТ «Б»	АТ «В»	Пасив	АТ «А»	АТ «Б»	АТ «В»
Розділ 1. По-заоборотні активи	1250	1310	830	Розділ 1. Власний капітал	1600	948	549
Розділ 2. Обо-	2340	974	619	Розділ 2. Забезпе-	2	0	0

ротні активи, всього в т.ч				чення наступних витрат і платежів			
✓ поточні фінансові вкладення	25	18	10	Розділ 3. Довгострокові зобов'язання	500	300	200
✓ грошові кошти	47	52	28	Розділ 4. Поточні зобов'язання	1500	1040	681
Розділ 3. Витрати майбутніх періодів	12	4	0	Розділ 5. Доходи майбутніх періодів	0	0	19
<i>Всього активів</i>	<i>3602</i>	<i>2288</i>	<i>1449</i>	<i>Всього пасивів</i>	<i>3602</i>	<i>2288</i>	<i>1449</i>

Рекомендації до розв'язання: скористайтеся критеріями неплатоспроможності, визначеними Постановою Кабінету Міністрів України «Про Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій» [2]

Задача 18.6.1.9. Чи буде для кредитора економічно вигідно погодитися на санацію підприємства, якщо відомо таке? У разі прийняття рішення про ліквідацію боржника кредитор отримає 400 тис. грн. Почекавши ж завершення санації приблизно рік і три місяці від дати ймовірного ліквідаційного повернення коштів, він отримає усі належні йому 560 тис. грн. Поточна ефективність використання активів у кредитора становить 30 %. Розрахунки ефективної ставки дохідності подайте на основі щомісячного нарахування складних процентів.

Рекомендації до розв'язання: визначте фактичну дохідність очікування грошей та порівняйте її з поточною рентабельністю активів кредитора

18.6.2. Орієнтовна тематика рефератів

Сучасні підходи до визначення рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Тінізація економіки: сучасний стан, причини виникнення та шляхи подолання.

Комерційна таємниця підприємства: поняття, складові елементи та способи захисту.

- ☞ Конкурентна розвідка та контррозвідка як спосіб формування економічної безпеки підприємства.
- ☞ Ризики діяльності підприємства: поняття, сутнісно-видова характеристика та способи нейтралізації.
- ☞ Формування системи ризик-менеджменту на підприємстві.
- ☞ Рейдерські атаки та способи їх нейтралізації на підприємстві.
- ☞ Ворожі поглинання та способи захисту від них.
- ☞ Особливості функціонування інституту банкрутства за кордоном.
- ☞ Регулювання транснаціонального банкрутства.
- ☞ Приховане, умисне і фіктивне банкрутство та способи боротьби з ними на підприємстві.
- ☞ Еволюція методичних підходів до прогнозування ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання.
- ☞ Технологія розроблення та реалізації антикризової програми суб'єкта господарювання.
- ☞ Санаційний аудит кризового підприємства.
- ☞ Технологія формування та реалізації програми санації відповідно до чинного законодавства в галузі банкрутства.
- ☞ Методичні підходи до оцінювання ефективності реалізації плану санації підприємства.

18.6.3. Тестові завдання для самоперевірки знань

1. Ресурсно-функціональний підхід до тлумачення економічної безпеки ...

- a) концентрує увагу на захисті інформації, як її визначальному факторі;
- b) ототожнює її із захищеністю від несприятливого зовнішнього впливу;
- c) виключає можливість її формування;
- d) розглядає її як результат взаємодії усіх господарських механізмів фірми.

2. Раціоналізація організації виробництва є способом формування _____ безпеки фірми.

- a) ринкової;
- b) політико-правової;
- c) інтелектуально-кадрової;
- d) екологічної;
- e) фінансової;
- f) техніко-технологічної.

3. Розвиток конкурентних переваг фірми є способом формування _____ безпеки фірми.

- a) ринкової;
- b) політико-правової;
- c) інтелектуально-кадрової;
- d) фінансової;
- e) техніко-технологічної.

4. Метод нейтралізації ризиків, який передбачає резервування фірмою фінансових ресурсів, що дозволяють долати негативні фінансові наслідки ризикованих господарських операцій, називається ...

- a) лімітуванням концентрації ризиків;
- b) хеджуванням ризиків;
- c) диверсифікацією ризиків;
- d) самострахуванням.

5. Механізм нейтралізації ризиків, що передбачає застосування на підприємстві внутрішніх фінансових обмежень (максимальний час відволікання коштів у дебіторську заборгованість, максимальний обсяг товарного кредиту тощо) при здійсненні господарської діяльності, називається ...

- a) лімітуванням концентрації ризиків;
- b) хеджуванням ризиків;
- c) диверсифікацією ризиків;
- d) самострахуванням.

6. Відповідне використання ф'ючерсних контрактів, опціонів, свопів з метою нейтралізації ризиків передбачає метод ...

- a) лімітування концентрації ризиків;
- b) хеджування ризиків;
- c) уникнення ризиків;
- d) самострахування.

7. Основним нормативним актом, що регулює питання банкрутства суб'єктів господарювання в Україні, є ...

- a) Закон України «Про банкрутство»;
- b) Цивільний кодекс України;
- c) Господарський кодекс України;
- d) Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;
- e) Закон України «Про банкрутство неплатоспроможних суб'єктів господарювання».

8. Параметрами боржника, стосовно якого може бути порушена справа про банкрутство, є ...

- a) термін прострочення погашення заборгованості, величина якої перевищує 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, більший за 3 роки;

- b) термін прострочення погашення заборгованості, величина якої перевищує 300 мінімальних зарплат, більший за 3 місяці;
- с) термін прострочення погашення заборгованості, величина якої перевищує 300 мінімальних зарплат, більший за 3 тижні;
- d) термін прострочення погашення заборгованості, обсяг якої перевищує 300 тис. грн, більший за 3 місяці.

9. *Різновид банкрутства, коли активів боржника недостатньо для погашення боргів перед кредиторами, має назву ...*

- a) приховане банкрутство;
- b) умисне банкрутство;
- с) реальне банкрутство;
- d) фіктивне банкрутство.

10. ... — *це система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням активами боржника з метою забезпечення їх збереження та ефективного використання.*

- a) провадження у справі про банкрутство;
- b) розпорядження майном боржника;
- с) санація боржника;
- d) мирова угода;
- e) ліквідація боржника.

11. *Арбітражний керуючий — розпорядник майна погоджує всі угоди боржника, вартість яких перевищує ...*

- a) 300 мінімальних розмірів оплати праці;
- b) 1 % балансової вартості майна боржника;
- с) 5 % балансової вартості майна боржника;
- d) 10 % балансової вартості майна боржника.

12. *Судова процедура санації вводить на строк ...*

- a) достатній для відновлення платоспроможності боржника;
- b) тривалість якого визначається комітетом кредиторів боржника;
- с) не більше 12 місяців;
- d) не більше 12 місяців, однак за згодою кредиторів цей строк може бути продовжений ще на 6 міс.

13. *Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про Положення про реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій» структура балансу підприємства визнається незадовільною, а підприємство — неплатоспроможним у разі, якщо значення коефіцієнта покриття (k_n)*

- a) $k_n < 1$;
- b) $k_n \leq 2$;
- с) $k_n \geq 1$;
- d) $k_n < 0$.

14. *Витрати провадження справи про банкрутство в господарському суді та роботи ліквідаційної комісії задовольняються у ... чергу.*

- a) першу;
- b) другу;
- c) третю;
- d) четверту.

15. *У разі ліквідації підприємства об'єкти комунальної інфраструктури боржника (гуртожитки, заклади освіти тощо) ...*

- a) включаються до ліквідаційної маси на загальних умовах;
- b) реалізуються від контролем управлінь житлово-комунального господарства відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- c) мають бути передані до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов.

16. *Методику Дж. Аргенті з визначення ймовірності банкрутства слід віднести до групи моделей ...*

- a) дискримінантного аналізу;
- b) формалізованих критеріїв;
- c) аналізу фінансових коефіцієнтів;
- d) аналізу грошових потоків.

17. *За характером впливу кризи підприємства можуть бути поділені на ...*

- a) екологічні, економічні, технічні, техногенні, виробничі;
- b) періодичні та хаотичні;
- c) зовнішні та внутрішні;
- d) стимулюючі та пригнічуючі.

18. *Реактивні антикризові заходи спрямовані на ...*

- a) недопущення формування кризи;
- b) виправлення кризового стану;
- c) ідентифікацію ймовірності банкрутства підприємства;
- d) уведення зовнішнього управління на підприємстві.

19. *Стратегія антикризової діяльності, що передбачає участь сторонніх осіб в управлінні підприємством в обмін на надання ними фінансових ресурсів, називається ...*

- a) наступальною;
- b) стратегією делегування повноважень;
- c) стратегією компромісів і консенсусів;
- d) захисною.

20. *Стратегія антикризової діяльності, що передбачає значне скорочення витрат, ліквідацію і продаж окремих підрозділів,*

звільнення персоналу, зменшення масштабів діяльності, називається ...

- a) наступальною;
- b) стратегією делегування повноважень;
- c) стратегією компромісів і консенсусів;
- d) захисною.

ЧАСТИНА 3

Система оцінювання теоретичних знань та практичних навичок студентів

3.1. Загальні положення організації оцінювання знань студентів з дисципліни «Економіка підприємства»

Оцінювання знань студентів з дисципліни «Економіка підприємства» здійснюється на основі результатів *поточного* і *підсумкового* (іспиту) контролю знань. Об'єктом оцінювання є програмний матеріал дисципліни.

Загальна оцінка знань студента формується з результатів поточного і підсумкового контролю (іспиту) за стобальною шкалою. При цьому, максимально можливий результат поточного контролю знань студента складає 40 балів, а результат екзамену не повинен перевищувати 60 балів. Здійснення поточного контролю знань та навичок студентів відбувається за окремою технологією для денної і вечірньої та заочної форм навчання. Зміст та технологія організації підсумкового контролю (іспиту) є однаковою для усіх форм навчання.

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, що використовується в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» з обов'язковим переведенням оцінок до оцінок за національною шкалою та шкалою ECTS у такому порядку:

Таблиця 3.1

ШКАЛИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Шкала ECTS	Національна шкала	Шкала KNEU
A	«відмінно»	85—100
B	«добре»	80
C	«добре»	65—75
D	«задовільно»	60
E	«задовільно»	50—55
FX	«незадовільно з можливістю повторного складання»	20—45

F	«незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни»	0—15
---	--	------

3.2. Організація поточного контролю студентів денної і вечірньої форм навчання

Протягом усього терміну вивчення дисципліни «Економіка підприємств» мають бути оцінені такі вчасні дії студента:

- ✓ письмові та усні відповіді на програмні питання, участь в аудиторних дискусіях за тематикою дисципліни, розв'язання тестових завдань та типових задач курсу;
- ✓ виконання домашніх письмових завдань;
- ✓ виконання індивідуальної самостійної роботи;
- ✓ написання та захист реферату за тематикою курсу;
- ✓ виконання двох модульних контрольних завдань;
- ✓ інша активна пізнавальна діяльність (аналітичний огляд наукових публікацій, розроблення ситуацій та кейсів, участь в економічних олімпіадах, підготовка та презентація доповідей на наукових конференціях за тематикою дисципліни тощо).

Поточний контроль знань передбачає оцінювання навчальної діяльності студента у трьох аспектах:

- ❖ успішність роботи на семінарських заняттях (відповіді в навчальній аудиторії);
- ❖ успішність виконання самостійної роботи:
 - домашніх завдань до кожної теми;
 - написання та захист реферату за тематикою дисципліни;
- ❖ успішність виконання модульних завдань.

Модульний контроль є способом проміжного оцінювання набутих студентом знань у межах відповідної частини дисципліни, що передбачає письмову відповідь на запропоновані теоретичні та практичні завдання. Кожне окреме модульне завдання має однакову структуру й може містити:

- 1) визначення базових економічних понять дисципліни;
- 2) теоретичні тестові завдання;
- 3) задачі різної складності.

Приклад подання модульного завдання наведено в додатку Б.

Реферат — найпоширеніший вид самостійної письмової роботи, що дає змогу ґрунтовно опрацювати обрану науково-прикладну проблему. У процесі написання та захисту реферату студент набуває знань, умінь та навичок роботи з різними інформаційними джерелами й формує основу для підготовки наступних курсових та дипломної роботи. При написанні рефе-

ративної доповіді студенти мають дотримуватися таких вимог. Обсяг роботи має становити 12—15 сторінок машинописного тексту. У рефераті обов'язково подається його зміст, який орієнтовно складається зі вступу, висвітлення 2—3 основних питань теми, висновків та списку використаних джерел. Роботу друкують на одній стороні аркуша білого паперу через півтора міжрядкових інтервали, використовуючи шрифт «Times New Roman» розміром 14. Текст роботи необхідно подавати, залишаючи поля таких розмірів: ліве, верхнє і нижнє — 20—30 мм, праве — 10—15 мм.

Для реферату, як і для будь-якої аналітично-дослідної роботи важливим моментом є подання джерел дослідження. Такими джерелами можуть бути монографії та наукові статті, підручники, навчальні та навчально-методичні посібники, матеріали науково-практичних конференцій, інформаційно-аналітичних бюлетенів, Інтернету, нормативно-правові акти органів влади України та інших держав, статистичні дані Державного комітету статистики України, галузевих інтеграційних утворень, інших інституційних утворень і організацій, а також фінансово-господарська документація суб'єктів господарювання. У списку використаних джерел, що обов'язково подається у рефераті після висновків, інформація про літературу повинна подаватися з наведенням усіх параметрів джерела у певному порядку. Спочатку подаються нормативно-правові акти, потім назви джерел українською та російською мовами за алфавітом, і, наприкінці, література іншими іноземними мовами. Наприклад:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1999. — № 40. — Ст. 365.

2. Наказ Міністерства фінансів України № 237 від 08.10.1999 Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» // Офіційний вісник України від 12.11.1999. — № 43. — С. 118.

3. Лігоненко Л., Ковальчук Г. Оцінка платоспроможності підприємства (методичні підходи). // Економіка. Фінанси. Право. — 1998. — №9. — С. 10—15.

4. Пушкарь А. И., Колос А. Л. Моделирование процессов управления персоналом кризисного предприятия. // <http://crisis.engec.ru/anti-1.htm>.

5. Швиданенко Г.О., Дмитренко А.І., Олексюк О.І. Бізнес-діагностика підприємства: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2008. — 344 с.

Тему реферату студенти довільно обирають серед запропонованих у цьому посібнику. Рекомендується попередньо узгоджувати тему та зміст реферативної доповіді з викладачем. Формування тексту реферату відбувається шляхом систематизації та

обробки зібраних матеріалів з кожної позиції плану на підставі аналізу сучасної економічної літератури, з висвітленням власної думки, підкріпленої відповідними статистичними даними.

За бажанням студент може виконувати окремі види вибірко-вих (додаткових) навчальних завдань: аналітичний (критичний) огляд наукових літературних джерел, розроблення практичних ситуацій та кейсів, а також брати участь у наукових економічних конференціях та олімпіадах. *Аналітичний (критичний) огляд літературних джерел* передбачає висвітлення студентом змісту, основних положень та тенденцій наукових досліджень у межах окремого аспекту тематики дисципліни «Економіка підприємства». Для виконання такого завдання необхідно обрати 3—5 статей, що стосуються однієї проблеми, які опубліковані протягом трьох останніх років у наукових економічних журналах. При цьому використання ненаукових, публіцистичних матеріалів не допускається. Для оцінювання такої роботи студент повинен подати викладачеві безпосередньо критичний огляд джерел та їх ксерокопії.

Іншим видом вибіркового навчального завдання є написання та подання орієнтовного розв'язку кейсу, що є значним за обсягом практичним завданням, виконання якого вимагає застосування знань з багатьох тем дисципліни, а також практичних умінь і навичок щодо пошуку необхідної (додаткової) інформації, її аналітичної обробки та презентації своїх результатів.

У табл. 3.2 подано систему поточного оцінювання навчальної діяльності студентів з дисципліни «Економіка підприємства» для непрофільних спеціальностей кафедри денної та вечірньої форм навчання.

Таблиця 3.2

СИСТЕМА ПОТОЧНО-МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ВЕЧІРНЬОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

Вид роботи студента	Планові терміни	Форма контролю та звітності	Максимальна кількість балів
<i>І. Обов'язкові завдання (діапазон оцінки 0-35 балів)</i>			
<i>За систематичність і активність роботи в аудиторії</i>			
1.1. Підготовка до семінарських і практичних занять	за розкладом занять	оцінювання відповідей на семінарських і практичних заняттях, (експрес-опитування, міні-конт-	10

		роль, тест- контроль)	
<i>За виконання модульних контрольних завдань</i>			

Закінчення табл. 3.2

Вид роботи студента	Планові терміни	Форма контролю та звітності	Максимальна кількість балів
1.2. Модульний контроль	1 МК — 7—9 тиж- день; 2 МК — 14—16 тиждень	перевірка правильності виконання модульних контрольних завдань	10 за кож- ний модуль- ний конт- роль; разом — 20
<i>За виконання завдань для самостійного опрацювання</i>			
1.3. Виконання домашніх розрахункових завдань та написання і захист реферату	По одному контро- лю завдань (у т.ч. написання і захист реферату) не менше як з трьох тем	перевірка правильності виконання розрахунко- вих завдань та захист реферату	5
<i>Разом балів за обов'язкові види ПМК</i>			35
II. Вибіркові завдання (діапазон оцінки 0-5 балів)			
<i>За виконання завдань для самостійного опрацювання (одна з альтернатив)</i>			
2.1. Аналітичний (критичний) огляд наукових публікацій (у журналах, збірниках статей, тез конференцій) за однією з тем дисципліни	за графіком індиві- дуально-консульта- тивної роботи (ІКР)	оцінювання результатів огляду публікацій під час ІКР	5
2.2. Розроблення ситуацій, кейсів за тематикою дисципліни	за розкладом занять або графіком ІКР	перевірка під час ІКР	5
2.3. Підготовка доповідей та виступ на наукових студентських конференціях за тематикою дисципліни, участь в економічних олімпіадах тощо	за терміном прове- діння конференцій	доповідь на наукових конференціях або пуб- лікація у збірниках ста- тей (тез)	5
<i>Разом балів за вибіркву самостійну роботу студента</i>			5

3.3. Поточний контроль знань студентів заочної форми навчання

Загальна оцінка знань студента заочної форми навчання з дисципліни «Економіка підприємства» формується з результатів поточного і підсумкового контролю (іспиту) за стобальною шкалою. При цьому, максимально можливий результат поточного контролю знань студента становить 40 балів, а результат екзамену не повинен перевищувати 60 балів.

Протягом усього терміну вивчення дисципліни «Економіка підприємств» мають бути оцінені такі вчасні дії студента:

- ✓ виконання та захист індивідуальної контрольної роботи;
- ✓ виконання модульного завдання;
- ✓ інша активна пізнавальна діяльність (висвітлення практичних аспектів застосування теоретичних положень економіки підприємства у практиці вітчизняних суб'єктів господарювання, написання та захист рефератів, аналітичний огляд наукових публікацій, розроблення ситуацій та кейсів, участь в економічних олімпіадах, підготовка та презентація доповідей на наукових студентських конференціях за тематикою дисципліни тощо).

У табл. 3.3 подано систему оцінювання учбової діяльності студентів заочної форми навчання.

Таблиця 3.3

СИСТЕМА ПОТОЧНО-МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

Вид роботи студента	Планові терміни	Форма контролю та звітності	Максимальна кількість балів
I. Обов'язкові завдання (діапазон оцінки 0-35 балів)			
<i>Виконання індивідуальної контрольної роботи</i>			
1.1. Виконання і захист індивідуальної контрольної роботи	подати на кафедру за 10 днів до початку сесії. Захист роботи проводиться за розкладом сесії на практичних заняттях	перевірка правильності виконання роботи та її захист	15
<i>Виконання модульного завдання</i>			

1.2. Модульний контроль	за розкладом сесії на практичних заняттях	перевірка правильності виконання модульного контрольного завдання	20
-------------------------	---	---	----

Закінчення табл. 3.3

Вид роботи студента	Планові терміни	Форма контролю та звітності	Максимальна кількість балів
<i>Разом балів за обов'язкові види ПМК</i>			35
II. Вибіркові завдання (діапазон оцінки 0-5 балів)			
<i>Виконання додаткових завдань для самостійного опрацювання (вибір однієї з альтернатив)</i>			
2.1. Висвітлення практичних аспектів застосування теоретичних положень економіки підприємства у практиці вітчизняних суб'єктів господарювання	за графіком індивідуально-консульта-тивної роботи (ІКР)	оцінювання результатів під час ІКР	5
2.2. Аналітичний (критичний) огляд наукових публікацій (в журналах, збірниках статей, тез конференцій) за одною з тем дисципліни	за графіком ІКР	оцінювання результатів огляду публікацій під час ІКР	5
2.3. Написання та захист реферату за однією з тем дисципліни	за графіком ІКР	захист під час ІКР	5
2.4. Розроблення ситуацій та кейсів за тематикою дисципліни	за розкладом занять або графіком ІКР	перевірка під час ІКР	5
<i>Разом балів за вибірову самостійну роботу студента</i>			5
<i>Всього балів за ПМК</i>			40

3.4. Підсумковий контроль знань

Підсумковий контроль знань з дисципліни «Економіка підприємства» для усіх форм навчання здійснюється у вигляді письмового іспиту. Екзаменаційний білет містить шість завдань, а саме:

- ✓ визначення базових понять (трьох) дисципліни;
- ✓ детальне висвітлення двох теоретичних питань;
- ✓ розв'язок трьох практичних задач.

Виконання кожного з наведених завдань може бути максимально оцінене в 10 балів, при цьому крок оцінки становить 5 балів. Приклад екзаменаційного білета з дисципліни «Економіка підприємства» наведено в додатку В.

Орієнтовний перелік екзаменаційних питань дисципліни «Економіка підприємства» є таким:

1. Підприємство: поняття, мета і напрями діяльності, функціональні моделі.
2. Еволюція теорій підприємства в економічній літературі.
3. Підприємництво: сутність, функції, моделі здійснення та значення в економіці країни.
4. Правові засади функціонування підприємства: порядок створення, регулювання діяльності та ліквідації.
5. Класифікація підприємств та їх об'єднань.
6. Характеристика змісту, переваг та недоліків основних організаційно-правових форм підприємств.
7. Зовнішнє середовище: поняття, складові та його вплив на діяльність підприємства.
8. Методичні підходи до оцінювання середовища господарювання підприємства.
9. Ринкове середовище функціонування підприємства: поняття, елементи, основні механізми.
10. Управління підприємством: сутність, основні моделі та методологія здійснення.
11. Структура підприємства: поняття, елементи та особливості проектування.
12. Сутнісно-видова характеристика організаційних структур управління підприємств.
13. Продукція (робота, послуга) підприємства: сутнісно-видова характеристика та оцінка обсягів.
14. Якість і конкурентоспроможність продукції підприємства: поняття, фактори формування та особливості оцінювання.
15. Маркетингова діяльність підприємства: сутність, функції та особливості здійснення.
16. Кон'юнктура ринку: поняття, елементи та технологія оцінювання.
17. Планування діяльності підприємства: сутність, функції, принципи та технологія здійснення.

18. Методологія планування та прогнозування діяльності підприємства.

19. Сутнісно-видова характеристика планів підприємства та технологія їх формування.

20. Виробнича програма підприємства: поняття, фактори та технологія розроблення.

21. Персонал підприємства: поняття, класифікація та сучасні тенденції формування.

22. Планування чисельності окремих категорій працівників.

23. Кадрова політика й система управління персоналом.

24. Продуктивність праці персоналу: поняття, особливості вимірювання та планування, резерви і напрями підвищення.

25. Мотивація трудової діяльності персоналу підприємства.

26. Оплата праці: сутність, функції, державна політика і основи організації.

27. Форми й системи оплати праці.

28. Капітал підприємства: поняття, різновиди та особливості функціонування.

29. Основні засоби підприємства: поняття, функціонально-елементний склад та оцінка.

30. Знос та відтворення основних засобів.

31. Амортизація основних засобів: поняття, значення та методи нарахування.

32. Аналіз стану, забезпеченості, ефективності відтворення та використання основних засобів підприємства.

33. Оборотний капітал підприємства: сутнісно-видова характеристика та особливості функціонування.

34. Методи визначення потреби в оборотних коштах підприємства.

35. Оцінювання ефективності використання оборотних коштів та шляхи її підвищення.

36. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, значення, елементний склад та особливості управління.

37. Інтелектуальна власність: поняття, значення та складові.

38. Оцінювання інтелектуального капіталу підприємства.

39. Поняття, функціонально-елементний склад та класифікація інвестицій.

40. Визначення необхідного обсягу та джерел фінансування реальних інвестицій підприємства.

41. Фінансові інвестиції підприємства: поняття, мотивація здійснення, основні інструменти.

42. Методичні підходи до оцінювання ефективності реальних інвестицій.

43. Методичні підходи до оцінювання ефективності фінансових інвестицій.
44. Сутність, значення та класифікація інновацій.
45. Інноваційна діяльність та її забезпечення.
46. Інноваційний процес: характеристика основних стадій.
47. Сутнісно-видова характеристика інноваційних підприємств та особливості їх функціонування.
48. Техніко-технологічна база виробництва та управління нею на підприємстві.
49. Поняття, види, методичні засади визначення обсягу та ступеня використання виробничої потужності підприємства.
50. Виробничий процес на підприємстві: сутність, структура та основні параметри.
51. Форми, методи та організаційні типи виробництва.
52. Технічне обслуговування та підготовка виробництва.
53. Управління якістю продукції.
54. Еволюція систем управління виробництвом продукції.
55. Сутнісно-видова характеристика витрат діяльності підприємства.
56. Методичні засади розрахунку кошторису та сукупних витрат на виробництво товарної продукції.
57. Технологія калькулювання собівартості одиниці продукції.
58. Управління витратами на підприємстві.
59. Ціни на продукцію (послуги): поняття, елементний склад, види та методи встановлення.
60. Фінансова діяльність підприємства: поняття, функції та особливості здійснення.
61. Прибуток підприємства: сутнісно-видова характеристика, процес формування та використання.
62. Оцінювання фінансово-майнового стану та ефективності діяльності підприємства.
63. Інтегрована ефективність та конкурентоспроможність підприємства.
64. Основні теорії та концепції розвитку суб'єктів господарювання.
65. Трансформація підприємства: сутність, види та особливості управління.
66. Технологія реінжинірингу бізнес-процесів організації.
67. Реструктуризація підприємства: сутнісно-видова характеристика, особливості проектування та реалізації.
68. Економічна безпека підприємства: сутність, складові та фактори формування.
69. Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.
70. Управління економічною безпекою підприємства.

71. Банкрутство підприємства: сутнісно-видова характеристика, процедури та особливості прогнозування.

72. Антикризовий менеджмент: сутність, завдання та технологія здійснення.

ЧАСТИНА 4

Тематика курсових робіт та методичні вказівки до їх виконання*

4.1. МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

У навчальних планах окремих спеціальностей може бути передбачено написання курсової роботи з дисципліни «Економіка підприємства», що є важливою складовою навчального процесу. Метою курсової роботи є поглиблення набутих теоретичних знань з економіки підприємства, систематизація та актуалізація її методичного інструментарію, формування умінь і навичок дослідницької роботи. Завдання цього виду роботи студентів такі:

➤ здійснення на теоретико-методичному рівні поглибленого дослідження окремого аспекту діяльності сучасного підприємства;

➤ ґрунтовне вивчення законодавчих актів і спеціальних наукових видань з питань економічних відносин;

➤ набуття і поглиблення навичок пошуку, аналізу та узагальнення даних маркетингового, техніко-економічного, нормативного, довідкового та іншого характеру, що необхідні для управління діяльністю сучасного підприємства;

➤ узагальнення кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду окремих аспектів управління підприємством.

Курсова робота є самостійним науково-методичним дослідженням, яке дає змогу оцінити якість знань студента, його вміння застосувати їх у процесі прийняття управлінських рішень. Виконуючи роботу, студент має навчитися шукати, добирати, аналізувати та користуватися спеціальними джерелами. Курсову роботу студенти виконують на основі ретельного опрацювання результатів актуальних наукових досліджень та передового досвіду господарювання, аргументації запропонованих висновків за допомогою перевірених статистичних даних.

* Курсова робота виконується студентами згідно з навчальним планом підготовки напряму «Міжнародна економіка і менеджмент».

4.2. ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Початковим етапом написання курсової роботи є вибір теми, яку доцільно пов'язати з виконаними раніше науковими роботами, участю в проблемних семінарах, студентських конференціях тощо, а також з урахуванням напряму перспективних досліджень. Після ознайомлення з літературними джерелами і практичними матеріалами щодо обраної теми дослідження студент розробляє та погоджує з науковим керівником, призначеним кафедрою, зміст курсової роботи. Це дасть змогу студенту детальніше уявити собі структуру роботи, послідовно викласти її зміст, повніше висвітлити коло питань, які мають бути вирішені. Під час написання роботи у разі виникнення питань або труднощів студент звертається за консультацією до наукового керівника.

Завершена курсова робота повинна в належному вигляді з дотриманням усіх вимог оформлення подаватися у встановлені строки для рецензування на кафедрі. Після її перевірки науковим керівником результати, отримані в роботі, виносяться на публічний захист. За умови недопуску або отримання незадовільної оцінки робота має бути перероблена з урахуванням зроблених зауважень. Термін захисту комплексної курсової роботи встановлюється згідно з навчальним планом та затверджується відповідним рішенням кафедри.

4.3. ЗМІСТ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота має бути логічно побудованою і являти собою опис завершеного дослідження відповідного кола питань. Формування тексту курсової роботи відбувається шляхом систематизації та обробки зібраних матеріалів з кожної позиції плану. В текст вміщуються тільки старанно підібрані й актуальні матеріали. Не допускається використання текстів інших авторів, запозичених з літературних джерел без відповідного посилання.

Добре продуманий зміст курсової роботи є запорукою її успішного виконання. Він повинен передбачати висвітлення лише тих питань, які безпосередньо стосуються теми і дають змогу повно і глибоко розкрити її. Структура і зміст плану курсової роботи, співвідношення обсягів та рівня деталізації її розділів визначаються обраною темою. План курсової роботи рекомендується складати з 3—4 питань. Рекомендується використовувати такий підхід при формуванні структури роботи.

У *вступі* наводиться обґрунтування актуальності теми, предмета та об'єкта дослідження, визначення мети і кола завдань курсової роботи, описується інформаційна база роботи.

Основна частина курсової роботи складається з розділів і підрозділів.

У *першому розділі* викладаються основні теоретико-методичні положення щодо обраного напрямку дослідження, детально досліджується сутність категорій і понять, що розглядаються, та їх практична значущість, визначаються чинники впливу, здійснюється огляд сучасних наукових течій та концепцій. Виконуючи цей розділ, студент має широко залучати знання, набуті в процесі вивчення фундаментальних навчальних дисциплін (економічної теорії тощо). Можливим є висвітлення власного погляду автора, яке повинно супроводжуватися аргументацією з посиланням на науковий доробок, накопичений світовою та вітчизняною економічною наукою.

Другий розділ необхідно присвятити поглибленому опису та аналізу наявного методичного інструментарію, що використовується для розв'язання проблем, які стосуються предмета і об'єкта дослідження курсової роботи. Доцільно розглянути методичні підходи та системи показників у межах ідентифікованих підходів, якими вимірюють проблемні категорії та які якісно і кількісно характеризують стан підприємства в обраному аспекті дослідження. У цьому розділі подається інформація про джерела первинних даних, технологія обчислення показників, обмеження та умови використання окремих аналітичних інструментів тощо.

У *третьому розділі* пропонується навести огляд можливостей підвищення ефективності діяльності підприємств, діапазон, моделі та етапи прийняття управлінських рішень у напрямі, що досліджується, шляхів та напрямів покращання стану підприємств. Доцільно визначити принципи вимірювання рівня економічної ефективності та її зміни в результаті прийняття управлінських рішень за обраним напрямом дослідження.

У *висновках* мають бути викладені найважливіші наукові та практичні результати, одержані в процесі виконання курсової роботи. Якщо дослідження містить елементи наукової новизни, вони обов'язково мають бути відображені в цьому розділі. Висновки формуються у вигляді нумерованого переліку найбільш значущих положень роботи. Кожен з пунктів висновків за обсягом не повинен перевищувати 1/3 сторінки формату А4 (за умови додержання встановлених вимог щодо оформлення роботи), оскільки в іншому разі не виконується базова вимога щодо лако-

нічності цього структурного елемента роботи, який повинен стати квінтесенцією її змісту.

Детальніша структуризація курсової роботи на розділи і підрозділи може здійснюватися студентом самостійно. Зміст аналітичних розділів слід ілюструвати таблицями, схемами, діаграмами, графіками й іншими матеріалами, наведеними в тексті роботи чи в додатках.

Приклад структуризації курсової роботи.

Тема: *Система управління витратами на підприємстві*

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Сутність і класифікація витрат на підприємстві та вплив ефективного управління ними на результати діяльності підприємства.

2. Порівняльна характеристика сучасних систем і моделей управління витратами.

3. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок впровадження системи управління витратами.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

4.4. ПІДБІР ЛІТЕРАТУРИ ТА ІНШИХ МАТЕРІАЛІВ З ТЕМИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Після складання плану і погодження його з науковим керівником необхідно з'ясувати стан вивчення обраної теми сучасною наукою, аби конкретніше визначити напрями дослідження та основні питання курсової роботи. Навчальну та спеціальну літературу з теми курсової роботи студент підбирає самостійно, використовуючи для цього алфавітний, предметний та систематизований каталоги, які є в бібліотеках. Консультацію з питань добору літератури студент може отримати у викладачів кафедри чи у працівників бібліотеки.

Наступним етапом є складання бібліографії (списку використаних джерел). Обов'язково слід вивчити та використати у процесі написання курсової роботи нормативні акти (кодекси, закони, декрети, постанови, тексти міжнародних угод тощо), які стосуються обраної теми. Зібраний статистичний матеріал також необхідно ретельно опрацювати, згрупувати, класифікувати, звести в таблиці, зробити порівняльний аналіз. Подати ці матеріали можна також у вигляді діаграм, графіків, картограм, схем тощо.

Список використаних джерел необхідно систематизувати і розмістити після заключної частини тексту курсової роботи. Загальна кількість назв джерел для написання курсової роботи повинна бути не менше 25. Зібраний, вивчений та опрацьований матеріал з теми курсової роботи слід узгодити з планом і, якщо в цьому є потреба, уточнити останній.

4.5. ОФОРМЛЕННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Приблизний обсяг структурних складових роботи такий: вступ — 2—3 сторінки, основна частина 25—30 сторінок, заключна частина 3—5 сторінок, бібліографія — 2—3 сторінки. Роботу друкують на одній стороні аркушу білого паперу через півтора міжрядкових інтервали, шрифтом типу «Times New Roman» розміром 14. Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: ліве, верхнє і нижнє — не менше 20 мм, праве — не менше 10 мм.

Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки розділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Кожну структурну частину роботи треба починати з нової сторінки.

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті без крапки в кінці.

Вступ, висновки, список використаних джерел у змісті роботи не нумерують. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Ілюстрації (схеми, графіки) і таблиці необхідно подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації позначають словом “Рис.” і нумерують послідовно в межах розділу, за виключенням ілюстрацій,

поданих у додатках. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка, наприклад: Рис.1.2. Назва рисунка (другий рисунок першого розділу). Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують під ілюстрацією.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) в межах розділу. В правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 1.2» (друга таблиця першого розділу). Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті, у такий спосіб, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. У разі переносу частини таблиці на іншу сторінку назву вміщують тільки над першою її частиною, над іншими частинами пишуть слова «Продовження табл.», «Закінчення табл.» і вказують номер таблиці.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів формул треба подавати безпосередньо в тій послідовності, в якій вони подані у формулі. Формули, які наводяться в курсовій роботі, повинні бути пронумеровані так, що перша арабська цифра буде означати номер розділу роботи, до якого відноситься формула, а після крапки друга цифра — номер цієї формули в даному розділі (наприклад, 1.1, 1.2 або 2.1 і т.д.).

Робота починається з титульного аркуша, який виконується за формою, поданою в додатку Г. За титульним аркушем розташовують зміст роботи. В змісті роботи зазначаються початкові сторінки вступу, усіх розділів і підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Їх назви у змісті і тексті курсової роботи повинні збігатися. Додатки в курсовій роботі не нумеруються.

Таблиці у тексті роботи повинні супроводжуватися висновками, які впливають з аналізу наведених у них даних. Зміст роботи має відповідати питанням теми і викладатися в логічній послідовності. У роботі не може бути повторень, надмірного цитування. Цитати повинні бути короткими й органічно пов'язуватися з основним текстом. На використані в роботі чи-

сла, цитати, таблиці мають бути посилання із зазначенням джерел.

Посилання в тексті на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками із зазначенням відповідної сторінки, наприклад, «...у праці [7, с. 15]...». Список використаних джерел подається після висновків, у такій послідовності:

1. Закони і законодавчі акти України.
2. Нормативні акти міністерств та відомств.
3. Спеціальна література в алфавітному порядку авторів монографій, брошур, журналів тощо.

Кожне використане в роботі джерело повинно бути наведено з усіма його параметрами. Приклад оформлення списку використаних джерел наведено в частині 3, §3.2 цього посібника.

Після списку використаних джерел розмішують додатки. Їх оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках і позначають послідовно великими літерами української абетки за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д. Один додаток позначається як додаток А. Ілюстрації, таблиці і формули, які розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д.1.2 — другий рисунок першого розділу додатка Д); формула (А.1) — перша формула додатка А. У готовому тексті не дозволяється робити правки, закреслення, вставки, а також скорочувати слова та використовувати аббревіатуру (крім загальноприйнятих).

Курсова робота має бути літературно та технічно грамотно виконана і відповідати встановленим вимогам до оформлення. Вона мусить включати титульну сторінку, план роботи (зміст), виклад матеріалу згідно із планом, заключну частину, список першоджерел, додатки.

Таблиці, діаграми, схеми, графіки тощо виконуються відповідно до чинних стандартів. Складні таблиці, які не вміщуються в тексті, а також інші допоміжні матеріали включаються в додатки до роботи. При цьому в тексті на них робляться відповідні посилання.

На всі таблиці, схеми, рисунки, діаграми, графіки, що мусять мати окрему наскрізну нумерацію, в тексті слід давати посилання. Назви таблиць мають відображати основний зміст поданого матеріалу, період часу, за який наводяться дані, а також одиниці виміру; в графіках і діаграмах зазначається масштаб.

На останній сторінці, після заключної частини, студент ставить свій підпис і дату виконання роботи.

4.6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Підсумкова оцінка за курсову роботу складається з трьох елементів і виставляється за 100-бальною шкалою (табл. 4.1) з наступним переведенням у чотирибальну та шкалу ECTS.

Таблиця 4.1

АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУМКОВОЇ ОЦІНКИ ЗА КУРСОВУ РОБОТУ (ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ)

Елемент оцінки	Кількість балів*
1. Своєчасність подання завершеної роботи на кафедру (за датою реєстрації в методичному кабінеті)	невчасно — 0; вчасно — 10
2. Якість написання (оцінюється науковим керівником)	мінімум (для одержання позитивної рецензії) — 30; максимум — 60.
3. Якість презентації результатів дослідження в процесі прилюдного захисту (оцінюється комісією, що проводить захист)	максимум — 30.
<i>Робота в цілому</i>	<i>100</i>

* Крок оцінки — 5 балів.

У заліково-екзаменаційну відомість виставляється підсумкова оцінка у трьох формах: сумарної кількості балів, а також цього показника, переведеного до 4-бальної системи і шкали ECTS.

Якість написання роботи оцінюється за критеріями:

- ✓ наукового рівня проведеного огляду літературних джерел та наявності елементів наукової новизни;
- ✓ обґрунтованості вибору методичного інструментарію;
- ✓ адекватності нормативно-правової бази, використаної автором, відповідності наведеної в роботі інформації умовам господарювання вітчизняних та зарубіжних підприємств;
- ✓ коректності розрахунків у аналітичній та конструктивній частині;
- ✓ додержання вимог щодо оформлення роботи.

До публічного захисту не допускаються роботи, що не одержали позитивної рецензії наукового керівника.

Якість презентації результатів роботи оцінюється за критеріями:

- логічності побудови доповіді;

- аргументованості положень, що винесені на захист;
- культури мови та якості проголошення доповіді;
- якості відповідей на додаткові запитання членів комісії;
- наявності та якості підготовки ілюстративного матеріалу.

Підсумкова оцінка виставляється в процесі закритого обговорення членами комісії, що проводить захист.

4.7. ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ

На вибір студентам пропонується такий перелік тем:

1. Сучасні принципи діяльності та роль підприємства в національній економічній системі.
2. Форми і моделі підприємницької діяльності.
3. Франчайзинг як засіб мінімізації підприємницьких ризиків
4. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні.
5. Аутсорсинг як прикладний інструмент управління підприємством.
6. Організаційно-правові форми підприємств в Україні: характеристика та порівняльний аналіз.
7. Виробнича структура підприємства.
8. Інфраструктура підприємства.
9. Управління діяльністю підприємств.
10. Проектування організаційних структур управління підприємством.
11. Зовнішнє середовище господарювання підприємств.
12. Маркетингова діяльність підприємства.
13. Товарна політика підприємства.
14. Сучасні методи ціноутворення.
15. Цінова політика підприємства.
16. Планування як домінуюча функція управління підприємством.
17. Стратегічне планування розвитку підприємства.
18. Оперативне планування діяльності підприємства.
19. Призначення, зміст та особливості розроблення бізнес-плану.
20. Тактичне планування на підприємстві.
21. Технологія розроблення виробничої програми підприємства.
22. Система управління персоналом підприємства.
23. Продуктивність праці: показники, методи вимірювання та чинники зростання.
24. Сучасні системи і моделі мотивації ефективної праці.
25. Оплата праці: сутність, функції, види та організація.

26. Сучасні форми і системи оплати праці.
27. Інтелектуальний капітал підприємства: формування та ефективність використання.
28. Амортизаційна політика підприємства.
29. Ефективність відтворення і використання основних засобів підприємства.
30. Нормування оборотних коштів підприємства.
31. Визначення потреби в оборотному капіталі та джерел його фінансування.
32. Оцінювання ефективності використання оборотного капіталу та шляхи прискорення його оборотності.
33. Оцінювання ефективності реальних інвестицій.
34. Сутність, форми та оцінювання ефективності фінансового інвестування.
35. Інноваційна діяльність підприємства.
36. Техніко-технологічна база підприємства.
37. Формування і використання виробничої потужності підприємства.
38. Матеріально-технічне забезпечення виробництва.
39. Організація операційної діяльності на підприємстві.
40. Сучасні форми і методи організації виробництва.
41. Конкурентоспроможність продукції: технологія формування.
42. Показники, методи оцінювання та чинники підвищення якості продукції.
43. Стандартизація і сертифікація продукції.
44. Система управління витратами на підприємстві.
45. Сучасні моделі й системи визначення собівартості продукції.
46. Фінансова діяльність підприємства.
47. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення.
48. Діагностика фінансово-економічного стану підприємства.
49. Ефективність виробництва: вимірювання та чинники підвищення.
50. Сучасні моделі розвитку підприємств.
51. Характеристика та сучасні форми трансформації підприємств.
52. Реструктуризація підприємств: види, форми та етапи здійснення.
53. Управління економічною безпекою підприємства.
54. Банкрутство підприємства: сутісно-видова характеристика та порядок здійснення.
55. Антикризовий менеджмент підприємства.

ЧАСТИНА 5

Завдання для студентів заочної форми навчання»

5.1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

5.1.1. Мета та завдання індивідуальної (контрольної) роботи

Виконання індивідуальної (контрольної) роботи студентами заочної форми навчання з курсу «Економіка підприємства» є складовою частиною навчального процесу, спрямованою на активізацію їх самостійної роботи. *Мета індивідуальної (контрольної) роботи* полягає в засвоєнні, закріпленні та поглибленні теоретичних знань, набутих студентом у процесі вивчення курсу, виробленні уміння самостійно працювати з навчальною, спеціальною літературою і статистичними матеріалами, робити узагальнення і висновки.

Під час виконання індивідуальної роботи студент повинен вивчити законодавчі акти, літературні джерела, періодичні публікації, в яких розглядаються відповідні питання.

5.1.2. Загальні вимоги до індивідуальної (контрольної) роботи

В контрольній роботі студент повинен всебічно і глибоко розкрити зміст теоретичних питань, показати добрі знання нормативних актів і літературних джерел. Індивідуальна (контрольна) робота складається з двох частин: текстової (теоретичної) та розрахункової. *Зміст теоретичного розділу роботи* має відповідати сучасному рівню розвитку економічної науки. У текстовій частині необхідно дати чітке визначення п'яти ключових понять з дисципліни «Економіка підприємства» і висвітлити одне питання, що передбачено варіантом контрольної роботи.

Висвітлення теоретичного питання роботи слід супроводжувати аналізом статистичних даних, прикладами з практики господарювання підприємств, зразками розв'язання конкретних ви-

робничих ситуацій. Особливу увагу слід звернути на використання тих матеріалів, що характеризують роботу підприємств, їх операційних і управлінських систем за ринкових умов господарювання. Необхідно також показати вміння зіставляти різні підходи та методи до розв'язання тих чи інших проблем, самостійно робити висновки на основі вивченої літератури, зібраного й опрацьованого фактичного матеріалу.

Матеріал контрольної роботи має бути викладений відповідно до законів формальної логіки — закону тотожності, закону суперечливості, закону достатнього обґрунтування, що означає:

- ✓ розв'язання завдань адекватними методами;
- ✓ не можна висловлювати два суперечливі судження про один предмет;
- ✓ кожна висловлена думка, твердження мають бути достатньо обґрунтовані.

Теоретичне питання повинно завершуватись стислим висновком та пропозиціями. В *розрахунковій частині контрольної роботи* необхідно навести алгоритм, обґрунтувати розв'язання двох конкретних задач і прокоментувати отримані результати.

Зміст роботи має відповідати і відображати суть завдань обраного варіанта роботи. Обсяг контрольної роботи — 20—24 сторінки шкільного зошита (в тому числі таблиці, схеми, діаграми, графіки тощо). Виправлення, закреслювання, вставлення, скорочення слів та використання абревіатур (крім загальноприйнятих) у готовому тексті не дозволяються.

5.2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ (КОНТРОЛЬНОЇ) РОБОТИ

5.2.1. Вибір варіанта індивідуальної (контрольної) роботи

Першим етапом виконання індивідуальної (контрольної) роботи є вибір її варіанта, що здійснюється залежно від початкової літери прізвища та останньої цифри коду, що зазначений у заліковій книжці студента «Індивідуальний навчальний план студента і результати його виконання». Кожний студент виконує відповідний варіант контрольної роботи (таблиця 5.2.1):

Так, наприклад, студент Панченко О.В., якому в заліковій книжці «Індивідуальний навчальний план студента і результати його виконання» присвоєно код — 075056, повинен виконати контрольну роботу № 26. Вибраний варіант і вказаний в ньому

перелік питань мають бути обов'язково висвітлені в контрольній роботі.

Таблиця 5.2.1

ВІДПОВІДНІСТЬ ВАРІАНТА КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ ПАРАМЕТРАМ СТУДЕНТА

Початкова літера прізвища студента	Остання цифра коду студента									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
	В а р і а н т к о н т р о л ь н о ї р о б о т и									
А, Б, В, Г, Д, Е, Є	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ж, З, І, Й, Ї, К, Л, М	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Н, О, П, Р, С, Т, У	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

5.2.2. Підбір літератури, статистичної інформації та інших матеріалів

Навчальну та спеціальну літературу для висвітлення питань контрольної роботи студент підбирає самостійно, використовуючи для цього бібліотечний каталог. Особливу увагу слід звернути на першоджерела, періодичні видання, наукові статті, передовий вітчизняний і зарубіжний досвід, законодавчі та нормативні акти (закони України, постанови, укази тощо). Користуватися необхідно лише новими виданнями та останніми редакціями нормативних актів, методичних матеріалів міністерств та відомств, а також підприємств і організацій. Велику інформаційну цінність мають фактичні матеріали підприємств (організацій), статистичні дані. Складаючи бібліографію (список літературних джерел), треба звернути увагу не тільки на рік видання, а й на зміст, його актуальність у сучасних умовах.

Всі підібрані матеріали необхідно опрацювати, згрупувати, подати в таблицях, графіках, схемах, діаграмах, картограмах, ретельно проаналізувати перед тим, як використати в тексті роботи. Список використаних джерел необхідно систематизувати і подати після заключної частини тексту контрольної роботи.

5.2.3. Викладення змісту індивідуальної (контрольної) роботи

Зібраний, вивчений і опрацьований матеріал з теоретичної частини контрольної роботи викладається за такою схемою: спочатку необхідно дати чітке визначення п'яти ключових понять з економіки підприємств з обов'язковим посиланням на джерело інформації; потім з нової сторінки із відповідним заголовком розкрити теоретичне (проблемне) питання в логічній послідовності. Кожна сторінка, починаючи зі змісту роботи, нумерується в правому верхньому куті аркуша.

Назви таблиць повинні відображати зміст числової інформації. Таблицю розміщують після першого посилання на неї в тексті їй присвоюють порядковий номер відповідно до номера питання, наприклад (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Ознака характеристики	Різновиди господарських товариств				
	товариство з обмеженою відповідальністю	товариство з додатковою відповідальністю	товариство з повною відповідальністю	командитне товариство	акціонерне товариство

Таблиці повинні супроводжуватись висновками, які впливають з аналізу наведених у них даних.

Якщо використовується рисунок у тексті, то він повинен мати назву, що розміщується під рисунком, наприклад: *Рис. 1.2. Життєвий цикл проекту*, це вказує, що рисунок відноситься до першої (теоретичної) частини контрольної роботи і має другий порядковий номер.

Наведені в роботі цифрові дані, цитати, таблиці, якщо вони взяті з першоджерел, мають супроводжуватись посиланнями на ці джерела. Посилання на цитовані джерела мають бути оформлені у певний спосіб: для книг — вказується автор, повна назва книги, номер тому, частини, місце видання (місто), назва видавництва, рік видання, порядковий номер сторінки; для журналів — автор статті, її повна назва, назва журналу, рік і номер видання, номер сторінки; для газет — автор статті, її назва, назва газети, номер і дата випуску.

В роботі не може бути повторень, надмірного цитування. Цитати повинні бути короткими й органічно пов'язуватися з основним текстом. Посилання на джерела дозволяється робити як у середині тексту, так і після його викладення, але на тій сторінці, де наведено цитату, або використано таблицю, рисунок, графік. Вказати на використання джерела необхідно позначкою у вигляді арабської цифри в тексті та в кінці сторінки, наприклад:

¹ Швиданенко Г.О., Шевчук Н.В. Управління капіталом підприємства: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 143

Існує й інший порядок посилання на джерела. Після цитати, таблиці, рисунка у квадратних дужках вказується порядковий номер джерела відповідно до загального списку використаних джерел, а після коми — сторінка, на якій розміщено ті дані, наприклад: [5, с. 37].

5.2.4. Оформлення індивідуальної (контрольної) роботи

Контрольна робота повинна бути літературно і технічно грамотно виконана, відповідати вимогам до її оформлення. Таблиці, діаграми, схеми, рисунки, графіки тощо мають бути виконані відповідно до діючих стандартів: мати нумерацію, назву, період часу, за який наводяться дані, одиниці вимірювання, масштаб графіків та діаграм.

Робота має бути написана чітким, розбірливим почерком, грамотно і охайно. Текст роботи можна писати від руки чорнилами (пастою) чорного або синього кольору, друкувати на машинці чи принтері. Контрольна робота починається з титульного аркушу (додаток Д), де обов'язково необхідно вказати номер варіанта, код і прізвище студента, який її виконує. Потім розміщуються теоретична і розрахункова частини роботи, а в кінці подається повний список використаних джерел, який складається в такому порядку: спочатку вказуються законодавчі та нормативні акти (закони, укази тощо, матеріали міністерств, відомств), загальна та спеціальна література — за алфавітом. Після тексту роботи перед списком літератури, студент ставить свій підпис і дату виконання роботи.

Контрольна робота виконується відповідно до вимог цих методичних вказівок, інакше вона не буде допущена до захисту, незалежно від її змісту. Закінчена робота подається студентом на кафедру економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (03680, м. Ки-

їв, проспект Перемоги, 54/1, каб. 236) у термін, визначений навчальним графіком, але не пізніше двох днів до початку сесії.

5.2.5. Рецензування і захист контрольної роботи

Контрольну роботу рецензує викладач кафедри економіки підприємств. Якщо рецензія схвальна, то робота допускається до захисту. Якщо робота написана з порушенням вимог, її повертають для доопрацювання. До другого варіанта роботи студент обов'язково додає рецензію на перший варіант.

Консультації щодо виконання контрольної роботи проводяться на кафедрі економіки підприємств ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (тел. 459-61-52) згідно з розкладом індивідуальної консультаційної роботи. Дату і час захисту роботи встановлює деканат. Робота зараховується тільки за підсумками співбесіди її автора з викладачем.

5.2.6. Критерії оцінювання контрольної (індивідуальної) роботи

Оцінка «15 балів» — контрольна робота виконана на високому рівні, у теоретичній частині дано чіткі визначення ключових понять курсу, достатньо повно висвітлено проблемне теоретичне питання, має місце розгляд питання з різних методичних підходів, наявні елементи наукової дискусії, теоретичний матеріал підкріплено емпіричною інформацією, у практичній частині роботи наведено алгоритм розв'язання задачі, усі розрахунки здійснено правильно, визначено одиниці вимірювання основних показників і зроблено необхідні висновки щодо вирішення практичних завдань. На всі запитання викладача студент дав правильні відповіді.

Оцінка «10 балів»: теоретичні питання роботи розкрито, про що свідчить достатня повнота та логічність висвітлення проблеми питання, однак мають місце окремі недоліки непринципового характеру: в теоретичній частині поверхово зроблено аналіз літературних джерел, не наведено практичних прикладів та цифрових даних на підтвердження теоретичного матеріалу, допущено незначні помилки при формулюванні термінів, категорій, наявні незначні арифметичні помилки в розрахунках при розв'язанні практичних завдань. На переважну більшість запитань викладача було дано правильні відповіді.

Оцінка «5 балів»: теоретичне завдання роботи в основному виконано, дано визначення основних ключових понять і розкрито теоретичне питання, але мають місце недоліки змістовного харак-

теру: виклад теоретичної частини є неповним і має виражений компілятивний характер, не проведено аналіз літературних джерел, не описано алгоритм та допущено серйозні помилки в розв'язанні практичних задач. Є зауваження щодо оформлення контрольної роботи. Студентом дано правильні відповіді лише на окремі запитання викладача.

Оцінка «0 балів»: нема визначень усіх п'яти ключових понять з економіки підприємства, теоретичне питання роботи не розкрито, розрахунки у практичній частині не зроблено або виконано неправильно внаслідок допущення грубих помилок. Студент дає неправильні відповіді на поставлені питання, не знає методики розв'язання практичних задач.

5.3. ВАРИАНТИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ (КОНТРОЛЬНИХ) РОБІТ

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

1. Дайте визначення понять:

- макросередовище господарювання підприємства;
- реструктуризація підприємства;
- винахід;
- оперативне планування;
- життєвий цикл продукції.

2. Докладно розкрийте питання: «Еволюція наукових теорій економіки підприємства та їх загальна характеристика».

3. Розв'яжіть задачу й дайте пояснення. У обробному цеху встановлено й діє 30 верстатів, з них токарних 19 одиниць та свердлильних 11 одиниць. За рік, в якому було 250 робочих днів, обладнанням цеху відпрацьовано 46500 верстато-год., з них токарними верстатами — 31750 верстато-год., а свердлильними — 14750 верстато-год.

Необхідно визначити коефіцієнт змінності роботи обладнання по усьому цеху та по кожній групі верстатів.

4. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. ЗАТ «Центр-М» спеціалізується на виробництві концентратів кольорових металів. У звітному році номенклатура продукції включала три позиції: концентрати молібдену, вольфраму та титану. Річний обсяг чистої виручки від реалізації продукції становить: 3,45 млн грн по молібдену, 2,93 млн грн по вольфраму та 5,8 млн грн по титану. Прямі витрати на виробництво продукції є такими: 1,1 млн грн — по молібдену, 0,54 млн грн — по вольфраму та 2,3 млн грн — по титану. Річний обсяг непрямих витрат складає 2,12 млн грн і згідно з обліковою політикою підприємства має бути розподілений

по видах продукції пропорційно до витрат часу на їх виготовлення. Технологічний процес отримання одиниці концентрату становить: для молібдену 2,5 дня, для вольфраму — 4 дні та 3,5 дня — для титану.

Необхідно визначити найприбутковіший вид продукції.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

1. Дайте визначення понять:

- господарська діяльність підприємства;
- безцехова виробнича структура підприємства;
- виробничі запаси;
- інновації;
- санація підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Продукція (послуги) підприємства: поняття, види та вимірювання обсягу».

3. **Розв'яжіть задачу, дайте пояснення.** ВАТ «Альфа» виробляє радіоприймачі. Повна собівартість приймача становить 42 грн, з яких на змінні витрати припадає 80 %. Відпускна ціна виробу буде встановлена на рівні 50 грн, а річна програма випуску — 18 000 шт. *Визначити:*

- 1) беззбитковий обсяг виробництва й реалізації продукції;
- 2) коефіцієнт безпеки виробництва;
- 3) необхідний обсяг продажу приймачів для отримання 25 000 грн прибутку.

4. **Розв'яжіть задачу та прокоментуйте отримані результати.** На початку звітнього року первісна вартість основних засобів підприємства становила 20 000 тис. грн. З 1 лютого та 1 травня будуть уведені в дію нові основні засоби вартістю відповідно 500 та 2500 тис. грн, крім того, до 1 вересня буде придбана в іноземного постачальника нова автоматична лінія вартістю 750 тис. євро і через два місяці введена в дію. Витрати на її доставку, монтаж та налагоджування становитимуть 7 % її вартості. До 1 серпня будуть виведені з експлуатації через повне фізичне спрацювання машини та устаткування на загальну суму 2250 тис. грн. Коефіцієнт зносу основних засобів на початок наступного року складатиме 0,4. *Необхідно визначити:*

- 1) середньорічну вартість основних засобів підприємства у звітному році якщо середньорічний курс такий: 1 € = 7,8 грн;
- 2) первісну і залишкову вартість основних засобів підприємства на початок наступного року;
- 3) показники стану основних засобів підприємства.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 3

1. Дайте визначення понять:

- правові засади функціонування підприємства;
- планування;
- фінансові інвестиції;
- проектна виробнича потужність підприємства;
- матеріальні витрати.

2. **Докладно розкрийте питання:** Сутнісна характеристика і організаційні форми трансформації підприємств (організацій) та їх об'єднань.

3. **Розв'яжіть задачу, дайте пояснення.** У звітному році підприємство реалізувало 20500 м² паркету та 3200 м³ деревини. Сукупна сума поточних витрат на виробництво й реалізацію виробленої продукції склала 5260 тис. грн. Деревина експортується в повному обсязі, а паркет виробляється виключно для вітчизняного ринку. Відпускна ціна паркету становить 96 грн/м² включно з ПДВ, а деревина реалізовується по 350 €/м³ (без ПДВ). Ставка ПДВ становить 20 %, а податку на прибуток підприємств — 25%. У звітному році середній курс розрахунків склав 1 € = 7,8 грн.

Необхідно визначити рівень рентабельності окремих видів продукції та рентабельності продажу за чистим і операційним прибутком.

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** У звітному році ПП «Колесо» було виготовлено 120 000 дитячих велосипедів. При цьому нормативна трудомісткість складання одного велосипеда становила 0,6 нормо-години. Ефективний річний фонд робочого часу одного складальника дорівнює 1850 нормо-годин, а коефіцієнт виконання норм часу кожним робітником становить у середньому 105 %. Керівництво підприємства провело комплекс організаційно-технічних заходів, які дали можливість збільшити середньорічний виробіток одного робітника на 20 %.

Необхідно визначити потребу ПП «Колесо» в робітниках-складальниках у розрахунковому році, якщо планується приріст обсягу виробництва дитячих велосипедів до 200 000 одиниць.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 4

1. Дайте визначення понять:

- підприємство;
- PEST-аналіз;
- продуктивність праці;
- технічні інновації;

➤ чистий прибуток.

2. Докладно розкрийте питання: «Порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до оцінювання ефективності реальних інвестицій, їх переваги і недоліки».

3. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. Завод виробляє продукцію, на виготовлення якої витрачається метал за чистою масою 10,5 кг, при цьому відходи становлять 25 %. Ціна металу — 2500 грн/т. Виріб обробляють у ливарному і механічному цехах. Витрати енергії та палива на один виріб складають 7 грн. Основна зарплата виробничих робітників, що здійснюють обробку виробу в ливарному цеху, становить 23 грн, а в механічному — 30 грн. Додаткова зарплата становить 8 % від основної, а відрахування до фондів соціального страхування складають 37 %. Річна сума загальновиробничих витрат — 650 тис. грн, а загальногосподарських — 930 тис. грн. Сукупний розмір зарплати основних робітників підприємства за відрядними розцінками дорівнює 800 тис. грн. Позавиробничі витрати оцінюються на рівні 2 % від виробничих, а запланований прибуток — 10 % від повної собівартості одного виробу. Ставка акцизу — 6 грн/виріб, а ПДВ — 20%.

Необхідно визначити собівартість і відпускну ціну виробу.

4. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. Використовуючи дані таблиці *необхідно розрахувати та порівняти рівень конкурентоспроможності основних виробників кондитерських виробів.*

ДАНІ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КОРПОРАЦІЇ ПОДАНО В ТАБЛИЦІ:

Показник конкурентоспроможності	Коефіцієнт вагомості	Рейтинг корпорації (за десятибальною шкалою)		
		«Рошен»	«АВК»	«Світоч»
1. Рівень якості продукції	0,35	8	7	7
2. Збалансованість асортименту	0,08	9	6	8
3. Дієвість каналів збуту	0,12	9	7	6
4. Ефективність реклами та стимулювання збуту	0,10	8	8	8
5. Забезпеченість фінансовими ресурсами	0,18	7	7	7

6. Імідж	0,05	9	8	7
7. Оптимальність цінової політики	0,10	8	9	6

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 5

1. Дайте визначення понять:

- велике підприємство;
- матрична організаційна структура;
- оборотний капітал;
- система управління якістю;
- відпускна ціна підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Сутнісно-видова характеристика форм і систем оплати праці персоналу, особливості їх застосування для різних категорій персоналу».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Параметри агрегованого балансу ТОВ «Видубичі» подано в таблиці:

АГРЕГОВАНИЙ БАЛАНС ТОВ «ВИДУБИЧІ»

Актив		Пасив	
Розділи	Сума, тис. грн	Розділи	Сума, тис. грн
1. Позаоборотні активи	2600	1. Власний капітал	1200
2. Оборотні активи	575	2. Довгострокові зобов'язання	700
3. Витрати майбутніх періодів	0	3. Поточні зобов'язання	1275
Всього активів	3175	Всього пасивів	3175

Використовуючи двофакторну модель оцінювання ймовірності банкрутства Е. Альтмана, оцініть шанси підприємства ТОВ «Видубичі» продовжити в майбутньому своє функціонування.

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Фабрика придбала нову технологічну лінію вартістю 12000 тис. грн. Очікується, що її використання дозволить підприємству виробити 500 тис. од. виробів за увесь строк експлуатації. Ліквідаційна вартість обладнання оцінюється на рівні 10 тис. грн. За поточний місяць на лінії виготовлено 5000 виробів.

Необхідно визначити суму амортизаційних відрахувань по технологічній лінії за місяць, використовуючи виробничий метод нарахування амортизації, та порівняти його з податковим методом нарахування амортизаційних відрахувань.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 6

1. Дайте визначення понять:

- місія підприємства;
- виробнича структура підприємства;
- технічний контроль якості;
- фінансова діяльність підприємства;
- банкрут.

2. Докладно розкрийте питання: «Основні засоби підприємства: поняття, функціонально-елементний склад та оцінювання».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Визначити максимально можливий рівень ціни придбання імпортного стільникового телефону (ціна DAF-доставки до митного кордону України), якщо відомо таке. Вітчизняне торгове підприємство розглядає можливість організації прямих поставок мобільних телефонів на вітчизняний ринок. Результати маркетингового дослідження показали, що телефони такого класу успішно реалізуються за ціною в 2500 грн. Такий товар обкладається митом у розмірі 10 % митної вартості, оформлення митних послуг коштуватиме близько 10 грн на одиницю товару. Витрати з доставки та страхування вантажу до складу підприємства становлять приблизно 25 грн на телефон. Норма прибутку в ціні продукції становить 25 % . Ставка ПДВ — 20 %.*

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Виробнича бригада слюсарів за розрахунковий місяць виконала роботу обсягом 2500 нормо-год. Середній тарифний розряд робітників бригади дорівнює 4,5, планове завдання виконано на 114 %. За виконання плану передбачено премію в розмірі 15 % відрядного заробітку бригади, а за кожний відсоток перевиконання планового завдання — 3% заробітку. Необхідно визначити:*

- 1) загальну суму місячного заробітку бригади;
- 2) частку тарифного заробітку в загальній сумі заробітної плати бригади, якщо погодинні тарифні ставки відрядних робітників у межах 6-розрядної тарифної сітки становлять відповідно 8,10; 8,84; 9,75; 10,94; 12,36 і 14,25 грн.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 7

1. Дайте визначення понять:

- корпорація;
- функція управління;
- мотивація праці;
- інноваційне підприємство;
- постійні витрати.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Характеристика сучасних систем управління якістю продукції».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** ВАТ «Меридіан» здійснює оцінювання інвестиційного проекту, параметри якого подано в таблиці. Чи доцільно реалізувати проект? Відповідь обґрунтуйте за допомогою показників чистої теперішньої вартості, індексу дохідності та терміну окупності інвестицій за умови, що дисконтна ставка проекту становить 20 %, а ставка податку на прибуток підприємств — 25 %.

Показник	Значення на дату аналізу:			
	поч. 1 року	кін. 1 року	кін. 2 року	кін. 3 року
1. Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	-	24500	28000	29000
2. Рентабельність продажу, %	-	20	22	25
3. Амортизаційні відрахування, % до собівартості	-	10	9	8
4. Інвестиції, тис. грн	10300	-	-	-

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** ВАТ «Протон» за рік планує виготовити основної продукції на 14 500 тис. грн та надати послуг промислового характеру на 560 тис. грн. Вартість вироблених напівфабрикатів складе 2340 тис. грн, з яких 80 % буде використано для власних потреб. Обсяг незавершеного виробництва за рік зросте з 2500 до 3600 тис. грн. Залишки готової продукції на складі підприємства очікуються: 600 тис. грн на початок року та 1050 тис. грн на його кінець. Вартість матеріальних витрат і сума амортизаційних відрахувань разом становитимуть

70 % товарного випуску. Рентабельність продукції заплановано на рівні 15%.

Необхідно визначити обсяг товарної, валової, чистої й реалізованої продукції, а також собівартість реалізованої продукції.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 8

1. Дайте визначення понять:

- підприємець;
- соціальна інфраструктура підприємства;
- норма амортизаційних відрахувань;
- техніко-технологічна база підприємства;
- криза діяльності підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутність, форми та оцінювання ефективності фінансових інвестицій».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Необхідно розрахувати норматив оборотних коштів і нормативний коефіцієнт їх оборотності якщо відомо таке: добова потреба в матеріалах становить 6,5 тис. грн, норма запасу матеріалів — 5 днів, середньодобовий обсяг продукції за виробничої собівартості — 10 тис. грн, середньодобове виробництво продукції за повною собівартістю — 14 тис. грн. Тривалість виробничого циклу складає 8 днів, коефіцієнт наростання витрат — 0,65. Норма запасу готової продукції на складі — 10 днів. Нормативна тривалість періоду від оплати постачальникам (передоплата) до отримання грошей від покупців з урахуванням часу транспортування становить 20 днів.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Розрахувати необхідну чисельність контролерів цеху з виробництва електричних ламп на основі даних, поданих у таблиці:

Назва контрольної операції	Вибірковість контролю, %	Час на виконання контрольної операції, хв
Зовнішній огляд	50	2
Контроль технічних параметрів	5	15
Перевірка світлового центру	10	20

Обсяг випуску електричних ламп протягом місяця становить 22 000 штук, коефіцієнт виконання норм контролерами — 1,1;

коефіцієнт, що враховує допоміжний час — 1,5. Середньомісячний ефективний фонд робочого часу одного контролера становить 176 годин.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 9

1. Дайте визначення понять:

- консорціум;
- соціально-психологічний метод управління;
- прогнозування;
- інтелектуальний капітал;
- нерозподілений прибуток.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Інвестиційні ресурси підприємства: сутність, методика визначення необхідного їх обсягу та джерел формування».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Виробнича потужність штампувального цеху станом на початок розрахункового року становитиме 950 тис. заготовок у рік. З 1 червня будуть уведені в дію 15 машин потужністю по 20 тис. заготовок кожна, а з 1 серпня будуть виведені з експлуатації 4 агрегати загальною потужністю 30 тис. заготовок. Середньорічна виробнича потужність цеху за попередній рік становила 850 тис. заготовок. У розрахунковому році має бути виготовлено 920 тис. заготовок. *Необхідно визначити:*

- 1) середньорічну виробничу потужність цеху за розрахунковий рік;
- 2) приріст середньорічної потужності цеху в розрахунковому році порівняно з попереднім;
- 3) вихідну потужність цеху на початок наступного за розрахунковим роком;
- 4) коефіцієнт використання виробничої потужності цеху в розрахунковому році.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** ТОВ «Ланта» оцінює доцільність придбання ліцензії на право використання прогресивної конструкції і технології виготовлення нового виробу замість його випуску на основі власних науково-технічних розробок. Прогнозний річний обсяг виробництва продукції становить 5000 одиниць. Собівартість власного виробу складає 2500 грн, а виробу, виготовленого на основі ліцензії, — менша на 30%. Нормативна рентабельність виготовлюваної фірмою продукції, що включається у відпускну ціну, дорівнює 20 %.

Необхідно визначити граничну ціну ліцензії за умови, що вона не може перевищувати 75 % річного обсягу загального прибутку, отриманого від виробництва виробів на основі дозвільної ліцензії.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 10

1. Дайте визначення понять:

- франчайзинг;
- методи управління;
- асортимент;
- виробничий процес;
- бізнес-модель підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Поняття, види, методичні засади визначення обсягу та ступеня використання виробничої потужності підприємства».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Необхідно визначити загальну суму зарплати водія вантажного автомобіля в малому підприємстві за місяць, якщо його основний оклад 2500 грн, клас — другий, рівень виконання норм виробітку — 110 %. Йому встановлено завдання — 800 тонн вантажоперевезень за місяць. Фактично ним було перевезено 860 тонн, при цьому зекономлено 60 л бензину. За виконання завдання виплачується 10 % відрядного заробітку, за кожен процент перевиконання — 1,5 % відрядного заробітку, надбавка за класність — 10 % окладу; за економію пального виплачується 50 % його зекономленої вартості (ціна бензину — 6,80 грн за літр).*

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Власний капітал ВАТ «АБК» на початок року мав таку структуру: статутний капітал — 3700 тис. грн; резервний фонд — 650 тис. грн; нерозподілений прибуток минулих років — 270 тис. грн. За результатами господарювання товариство отримало 1090 тис. грн чистого прибутку. Загальні збори акціонерів затвердили такі напрями його розподілу:

- ✓ виплата матеріальної винагороди колективу — 250 тис. грн;
- ✓ виплата дивідендів акціонерам — 20 % від суми статутного капіталу;
- ✓ відрахування до резервного фонду — обов'язкові, відповідно до чинного законодавства (необхідно визначити самостійно);

✓ решта — на збільшення нагромадженої суми нерозподіленого прибутку.

Визначте зміну загального обсягу та елементної структури власного капіталу підприємства за звітний період.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 11

1. Дайте визначення понять:

- підприємництво;
- інфраструктура підприємства;
- місячний фонд оплати праці;
- потокове виробництво;
- організаційна реструктуризація.

2. Докладно розкрийте питання: «Ціни на продукцію підприємства: поняття, елементний склад, види та методи встановлення».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Підприємство придбало нову машину за 260 тис. грн. Крім того, на її доставку й монтаж було витрачено 4 тис. грн. Прогнозний термін використання машини — 5 років, а її ліквідаційна вартість становить 2 тис. грн. *Визначте* щорічні суми амортизаційних відрахувань за умови застосування підприємством таких методів нарахування амортизації:

- 1) прямолінійного;
- 2) методу прискороеного зменшення залишкової вартості;
- 3) кумулятивного.

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. У звітному році підприємство реалізувало 80 тис. т продукції за ціною 620 грн/т (з ПДВ). Величина сукупних поточних витрат на виробництво й реалізацію продукції становила 12100 тис. грн. Середньорічна вартість основних засобів складала 8400 тис. грн, а оборотних коштів — 3500 тис. грн. Ставка ПДВ становить 20 %. У розрахунковому році підприємство планує збільшити натуральний обсяг виробництва й реалізації продукції на 10%, при цьому величина сукупних витрат має зрости на 1450 тис. грн. Ринкова ситуація вимагатиме зниження ціни підприємства на 5 %.

Необхідно визначити, як зміниться рівень чистої рентабельності активів у розрахунковому році порівняно зі звітним, якщо ставка податку на прибуток становить 25 %.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 12

1. Дайте визначення понять:

- корпоративне підприємство;
- цехова виробнича структура підприємства;
- грошовий потік по проекту;
- модернізація виробництва;
- економічна ефективність.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Система управління витратами на підприємстві: сутність, значення та принципи функціонування».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** На дільниці працює 5 верстатів. Режим роботи дільниці двозмінний, тривалість зміни — 8 годин. Кількість неробочих днів у році — 112. Протягом року планується провести планові ремонти верстатів загальною тривалістю 1280 годин. Трудомісткість обробки деталей дає можливість за годину роботи одного верстата виготовити 6 деталей.

Необхідно обчислити величину виробничої потужності дільниці та річний обсяг виробництва деталей, коефіцієнт використання потужності верстатів дорівнює 0,75.

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Згідно з чинним законодавством будь-яке підприємство з ознаками критичної неплатоспроможності (у звітному періоді коефіцієнт поточної ліквідності є меншим за одиницю, а фінансовий результат до оподаткування менший нуля) повинно самостійно звернутися до господарського суду з заявою про своє банкрутство. Використовуючи наведені в таблиці дані, *визначте підприємство*, яке повинно вдатися до добровільного банкрутства.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ, тис. грн

Показник	Компанія		
	ВАТ «Прайд»	ВАТ «Скілур»	ТОВ «МКС»
1. Оборотні активи	3400	2370	180
2. Поточна заборгованість	2900	2640	170
3. Результат основної діяльності	-210	-560	240
4. Результат іншої опера-	435	120	75

ційної діяльності			
5. Результат фінансової діяльності	-250	-630	-25
6. Інший результат	-125	185	-68

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 13

1. Дайте визначення понять:

- середовище господарювання підприємства;
- основні цехи підприємства;
- додаткова заробітна плата;
- організація виробництва;
- інноваційна модель розвитку підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Техніко-технологічна база виробництва та оцінювання її рівня».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** У розрахунковому році обсяг реалізації продукції становитиме 1200 тис. грн, виробнича собівартість продукції складе 810 тис. грн, а її повна собівартість — 970 тис. грн. Річна потреба в матеріалах — 620 тис. грн, їх середній поточний запас — 10 днів, а транспортний — 2 дні. Тривалість виробничого циклу — 8 днів. На початку циклу у виробництво запускається 40 % витрат, решта — рівномірно протягом виробничого циклу. На складі продукція перебуває 11 днів, а між відвантаженням продукції та сплатою рахунків покупцями проходить 14 днів. На початок року залишок витрат майбутніх періодів складе 210 тис. грн, однак протягом року планується витратити на розроблення нової продукції, випуск якої намічений на майбутнє, ще 85 тис. грн. Мінімальна сума коштів на поточному рахунку за вимогою банку має складати 5 тис. грн, однак підприємство з метою покриття непередбачуваних витрат бажає додатково на рахунок мати 12 тис. грн та 0,2 тис. грн у касі. У році 260 робочих днів.

Визначте необхідну величину оборотних коштів підприємства та показники ефективності їх використання.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** Інвестор має два альтернативні варіанти вкладення коштів: 1) придбання пакета акцій за 100 тис. грн. Прогнозується, що через 4 роки його вартість зросте в 3 рази; 2) вкласти гроші в банк, що гарантує дохідність на рівні 20 % річних.

Необхідно, використовуючи прийом визначення майбутньої та теперішньої вартості, обрати кращий варіант інвестування.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 14

1. Дайте визначення понять:

- організаційно-правова форма підприємства;
- технологічна виробнича структура;
- відрядна заробітна плата;
- інноваційна продукція;
- служба безпеки підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Зовнішнє середовище господарювання підприємства: еволюція поняття та характеристика основних моделей».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** У механічному цеху підприємства діє три групи верстатів: стругальні (18 шт.), фрезерні (14 шт.) та свердлильні (14 шт.). Норма часу на обробку одного виробу по кожній групі верстатів складає відповідно 0,5 год, 0,2 год, та 0,4 год. Режим роботи механічного цеху двозмінний, тривалість зміни — 7,8 год. У році 254 робочі дні, а регламентовані простой верстатів складають 5 % від номінального фонду часу їх роботи.

Необхідно визначити виробничу потужність цеху.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** На кінець звітного періоду ТОВ «Палетт Маркет» мало такі значення фінансово-економічних показників, тис. грн:

- виручка від реалізації продукції — 20 000;
- податок на додану вартість — 630;
- прямі матеріальні витрати — 9600;
- прямі витрати на оплату праці — 1200;
- загальновиробничі витрати — 1800;
- інші витрати — 2200;
- адміністративні витрати — 1150;
- витрати на збут продукції — 370;
- дохід від участі в капіталі — 35;
- витрати на виплату процентів — 600;
- податок на прибуток — 340.

На основі наведених показників складіть річний звіт про фінансові результати підприємства, оцініть їх структуру за допомогою різновидів рентабельності продажу і прокоментуйте отримані результати.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 15

1. Дайте визначення понять:

- ринок;
- організаційна система управління;

- витрати майбутніх періодів;
- «фіктивне» підприємство;
- автоматизоване виробництво.

2. Докладно розкрийте питання: «Поняття, види, порядок формування і напрями використання прибутку підприємства».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. ТОВ «Гама» розглядає три варіанти будівництва нового цеху. *Належить розрахувати* зведені витрати та визначити найефективніший проект, виходячи з таких даних:

Показник	Проектний варіант будівництва		
	I	II	III
Кошторисна вартість будівництва, тис. грн	3200	3030	2950
Обсяг річного випуску продукції, тис. шт.	5,8	5,5	5,2
Собівартість одиниці продукції, грн	14	12	11
Нормативний коефіцієнт ефективності	0,25	0,25	0,25

3. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Молокопереробний комбінат придбав нову технологічну лінію для фасування сиркової маси вартістю 462 тис. грн. Витрати на транспортування і монтаж технологічної лінії склали 10 тис. грн. Прогнозований нормативний термін її експлуатації становитиме 7 років, а ліквідаційна її вартість — 12 тис. грн.

Необхідно: 1) визначити норми та суму амортизаційних відрахувань за рік для технологічної лінії за умови застосування прямолінійного методу і методу прискореного зменшення залишкової вартості; 2) визначити коефіцієнт зносу технологічної лінії за три повні роки її експлуатації, використовуючи два вищезгадані методи амортизації; 3) з'ясувати, який з названих методів амортизації економічно вигідніший для молочного комбінату.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 16

1. Дайте визначення понять:

- холдингова компанія;
- кон'юнктура ринку;
- первісна вартість основних засобів;
- технічний розвиток підприємства;
- антикризова діяльність підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Середовище господарювання підприємства та методичні підходи його оцінювання».

3. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. ПП «НОВА» планує реалізувати інвестиційний проект вартістю 250 тис. грн, практичне здійснення якого спрямоване на організацію виробництва нового виду продукції. Фінансування проекту буде здійснюватися на початок першого року його реалізації. Очікуються такі грошові потоки на кінець року: першого — 60 тис. грн, другого — 70 тис. грн, третього — 120 тис. грн, четвертого — 90 тис. грн. За розрахунковий період береться початок першого року. Дисконтна ставка становить 15 %.

Визначте доцільність реалізації проекту за допомогою таких показників: чиста теперішня вартість, індекс дохідності проекту, термін окупності, внутрішня ставка дохідності проекту.

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Потреба підприємства «Соната» в комплектувальних виробках складає 50 000 одиниць на рік. Проміжок часу від моменту документального оформлення замовлення до надходження замовлених комплектувальних виробів на склад підприємства становить один місяць. Найменша (допустима) норма складського запасу комплектувальних виробів дорівнює 685 виробів. Ціна одного виробу — 40 грн. Витрати підприємства на організацію придбання комплектувальних виробів складають 2000 грн на кожну партію. Витрати на зберігання закуповуваних комплектувальних виробів становлять 30 % середньої вартості їх запасів. *Необхідно розрахувати:*

1) оптимальну величину партії комплектувальних виробів і ритмічність їх постачання;

2) норму запасу (точку замовлення) комплектувальних виробів, якщо партія поставки комплектувальних виробів дорівнює оптимальній.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 17

1. Дайте визначення понять:

- акціонерне товариство закритого типу;
- попит на продукцію;
- дебіторська заборгованість;
- конкурентоспроможність підприємства;
- лізинг.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутність, принципи, види та методи планування на підприємстві».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. ЗАТ «Центр-М» спеціалізується на виробництві концентратів кольорових металів. У звітному році номенклатура продукції включала три позиції: концентрати молібдену, вольфраму та титану. Річний обсяг чис-

тої виручки від продажу продукції становить: 3 млн грн — по молібдену, 2 млн грн — по вольфраму та 4 млн грн — по титану. Прямі витрати на виробництво продукції є такими: 1,4 млн грн — по молібдену, 0,9 млн грн — по вольфраму та 1,6 млн грн — по титану. Річний обсяг непрямих витрат складає 3 млн грн і згідно з обліковою політикою підприємства має бути розподілений по видах продукції пропорційно одержаному маржинальному доходу за окремими товарними позиціями.

Необхідно обчислити загальні витрати за окремими видами продукції і за допомогою коефіцієнта рентабельності продукції визначити найприбутковішу позицію.

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Використовуючи інформацію з нижченаведеної таблиці, *необхідно визначити*: 1) середньорічну вартість основних фондів та їх динаміку за кілька років; 2) коефіцієнти економічного спрацювання, вибуття та оновлення основних фондів за період, що оцінюється.

ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОГО СПРАЦЮВАННЯ ТА РУХУ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВА ВАТ «РЕЛЕ ТА АВТОМАТИКИ», тис. грн

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Вартість основних фондів на початок року	75300	x	x	x
Сума накопиченої амортизації на кінець року	22590	27265	31760	36480
Введення основних фондів	7500	8200	8900	9500
Вибуття основних фондів	3765	4500	4620	4750

У процесі розрахунків слід взяти до уваги, що середньорічна величина основних виробничих фондів, які вводяться і вибувають, дорівнює 35 % загальної величини введення та вибуття цих фондів.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 18

1. Дайте визначення понять:

- приватне підприємство;
- товарна продукція;
- операційні витрати підприємства;
- зведені витрати по проекту;
- адаптаційно-прогресивна реструктуризація.

2. Докладно розкрийте питання: «Конкурентоспроможність підприємства: поняття, зміст, чинники формування та методичні засади розрахунку».

3. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Протягом місяця підприємство повинно виготовити 180 виробів А та 320 виробів Б. Тривалість робочого дня — 8 годин. Трудомісткість виробів і тарифні ставки наведено в таблиці.

Робітники	Розряд	Годинні тарифні ставки грн/год	Трудомісткість виробу, нормо-годин	
			А	Б
Штампувальник	III	1,45	2	1
Токар	IV	1,62	3	6
Шліфувальник	V	1,81	4	2
Електрозварник	III	1,45	2	1
Монтажник	V	1,81	7	6

Додаткова заробітна плата становить 14 % від тарифної.

Необхідно обчислити: 1) величину розцінок по виробам, 2) фонд заробітної плати робітників підприємства.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. На дільниці механічного цеху встановлено і діє 12 токарних верстатів. Продуктивність одного верстата становить 5 дет./год. Дільниця працює у двозмінному режимі, тривалість однієї зміни — 8 год. У розрахунковому році 365 календарних днів, з них 111 неробочих. Очікувані простой верстатів у капітальному ремонті — 780 год, а тривалість поточних ремонтів верстатів дорівнює 2 % номінального часу роботи верстатів. Очікуваний коефіцієнт використання потужності токарних верстатів дорівнює 0,85. *Необхідно визначити:*

- 1) величину виробничої потужності механічного цеху;
- 2) фактичну кількість оброблених деталей за рік.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 19

1. Дайте визначення понять:

- товариство з обмеженою відповідальністю;
- маркетинговий комплекс;
- патент;
- реінжиніринг бізнес-процесів;
- собівартість реалізованої продукції.

2. Докладно розкрийте питання: «Інноваційний процес і характеристика його основних стадій та етапів».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Необхідно визначити обсяг валової, товарної, реалізованої і чистої продукції в базовому та розрахунковому роках на основі таких даних:

Показник	Значення показника	
	базовий період	розрахунковий період
Випуск продукції в натуральному вимірі, штук		
× виріб А	650	790
× виріб Б	985	1120
Відпускна ціна, грн		
× виріб А	1025	1050
× виріб Б	1650	1660
Обсяг напівфабрикатів власного виробництва, тис. грн, з них для власних потреб, тис. грн	1200 800	1420 940
Виробничі послуги, тис. грн, з них для власних потреб, %	1650 40	805 25
Залишки нереалізованої продукції, тис. грн		
на початок року	420	560
на кінець року	560	370
Залишки незавершеного виробництва, тис. грн		
на початок року	510	700
на кінець року	700	430
Вартість сировини та матеріалів замовника, тис. грн	240	50
Матеріальні та прирівняні до них витрати, тис. грн	1120	1580

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Вартість основних засобів судноремонтного заводу на початок звітнього року становила 5600 тис. грн, з 31 червня уведено в дію основних засобів на суму 205 тис. грн, а з 1 жовтня виведено з експлуатації основних засобів на 90 тис. грн. Рівень фондомісткості виробництва продукції становив 0,8, а рентабельності продукції — 20 %. У наступному році заплановано збільшення обсягу реалізації на 10%, а рівня рентабельності продукції — на 2 %.

Необхідно визначити усі можливі показники ефективності відтворення й використання основних засобів у звітному та розрахунковому роках і проаналізувати їх динаміку.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 20

1. Дайте визначення поняттям:

- підприємство з іноземними інвестиціями;
- товар;
- кадрова політика підприємства;
- диверсифікація виробництва;
- система управління витратами.

2. Докладно розкрийте питання: «Ефективність діяльності підприємства: сутнісна характеристика та методи вимірювання».

3. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. У розрахунковому році виробнича собівартість має становити 700 тис. грн, повна собівартість — 740 тис. грн. Річна потреба в матеріалах — 400 тис. грн. Середній поточний їх запас — 15 днів, транспортний — 5 днів. Тривалість виробничого циклу — 10 днів. На початку циклу виробництво потребує 30 % витрат, решта використовується рівномірно протягом виробничого циклу. На складі продукція перебуває 5 днів, між відвантаженням продукції та сплатою рахунків покупцями проходить 7 днів. Кількість робочих днів у році — 265.

Необхідно визначити сукупний норматив оборотних коштів у розрахунковому році.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Для поліпшення якості і зменшення собівартості продукції на хлібокомбінаті був розроблений проект заміни застарілої печі типу «АЦХ-21» на нову більш сучасну та продуктивну тунельну піч «Гостол». В результаті цього собівартість 1 т хлібобулочних виробів знизиться з 1073,5 грн до 1013,31 грн (потужність тунельної печі «Гостол» становить 40,7 т на добу). Кошторисна вартість проекту заміни хлібопекарської печі типу АЦХ-21 на тунельну піч «Гостол» дорівнює 4315 тис. грн.

Необхідно визначити економічну доцільність реалізації проекту заміни печі на хлібокомбінаті, якщо нормативний коефіцієнт ефективності інвестицій – 0,15, а хлібокомбінат працює 337 днів на рік.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 21

1. Дайте визначення понять:

- спільне підприємство;
- валова продукція;
- коефіцієнт оборотності оборотного капіталу;
- партійне виробництво;
- бізнес-процес.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Діагностика фінансово-економічного стану підприємства: сутність та основні показники оцінювання».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Необхідно обчислити відпускні ціни виробів А та Б, якщо відомо таке. Для виготовлення виробів використовується текстиль та фурнітура. Загальні витрати матеріалів на один виріб становлять: на виріб А: текстилю — 4,5 м², фурнітури — на 9 грн; на виріб Б: 3,2 м² текстилю та фурнітури на 7,5 грн. Ціна текстилю дорівнює 48 грн/м². У процесі виготовлення виробів відходи текстилю становлять близько 10 % і реалізуються за ціною 3,5 грн/м². Основна зарплата виробничих робітників на виріб дорівнює, відповідно, 25 і 28 грн, а додаткова — 22 % від основної. Норматив відрахувань до фондів соціального страхування становить 37 %. Річним планом передбачено виготовити виробів А — 20 000 одиниць, виробів Б — 25 000 одиниць. Витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування заплановані обсягом 520 тис. грн, адміністративні витрати — 1400 тис. грн у рік. Обліковою політикою підприємства передбачено розподіл непрямих витрат здійснювати пропорційно основній заробітній платі виробничих робітників. Позавиробничі витрати складають 5 % виробничої собівартості виробів. Норма прибутку в ціні виробу становить 5 % повної собівартості. Ставка ПДВ — 20 %.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** Необхідно обґрунтувати доцільність реалізації інвестиційного проекту за показниками: чиста теперішня вартість, індекс дохідності проекту, термін окупності інвестицій та внутрішня норма дохідності, якщо відомо таке:

Показник	Значення на дату аналізу, тис. грн				
	поч. 1 року	кін. 1 року	кін. 2 року	кін. 3 року	кін. 4 року
Інвестиції	1120	280	-	-	-

Чистий прибуток	-	150	200	290	290
Амортизаційні відрахування	-	100	120	120	110

Дисконтна ставка для проекту — 20 %.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 22

1. Дайте визначення понять:

- командитне товариство;
- маркетинг;
- залишкова вартість основних засобів;
- масове виробництво;
- ліквідність балансу підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Персонал підприємства та методичні підходи до планування чисельності окремих категорій працівників».

3. **Розв'яжіть задачу й дайте пояснення:** У швейному цеху встановлено й діє 20 швейних машин, з них 12 машин — одногочні електричні та 8 — напівавтоматичні. За рік, який мав 254 робочі дні, обладнанням цеху відпрацьовано 46 500 верстато-год, з них одногочні електричні швейні машини відпрацювали 34850 машино-годин, а напівавтоматичні — 14 750 машино-годин. Тривалість робочої зміни — 7,5 годин.

Необхідно визначити коефіцієнт змінності роботи обладнання по кожній групі швейних машин та в цілому по швейному цеху.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** На основі нижченаведеної інформації за розробленою Е. Альтманом п'ятифакторною моделлю визначення ймовірності банкрутства *необхідно оцінити перспективи* ВАТ «Альфа» на продовження його діяльності.

АГРЕГОВАНИЙ БАЛАНС ВАТ «АЛЬФА»

Актив		Пасив	
Статті та розділи	Сума, тис. грн.	Статті та розділи	Сума, тис. грн.
1. Позаоборотні активи	5720	1. Власний капітал	2350
		в т.ч.: статутний капітал	2000
2. Оборотні активи	2160	нерозподілений прибуток	150
3. Витрати майбутніх періодів	0	2. Довгострокові зобов'язання	2500
		3. Поточні зобов'язання	3030
Всього активів	7880	Всього пасивів	7880

Кількість акцій ВАТ «Альфа» — 20 000 шт. Ринкова ціна акції компанії на поточний момент становить 90 % від її номіналу. За рік обсяг сукупного доходу (виручки) від реалізації склав 5670 тис. грн. Товариство сплатило ПДВ та інші непрямі податки на суму 1170 тис. грн. За результатами діяльності в розрахунковому році підприємство отримало збиток на суму 125 тис. грн.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 23

1. Дайте визначення понять:

- кооперативне підприємство (кооператив);
- економічні методи управління;
- портфельні інвестиції;
- кооперація виробництва;
- податок на прибуток.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутність, функції та моделі здійснення підприємницької діяльності».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. На початок розрахункового року первісна вартість нематеріальних активів ВАТ «НВП Новатор» становила 2130 тис. грн. На початку березня підприємство планує придбати навчальну комп'ютерну програму для своїх працівників вартістю 250 тис. грн. Відома зарубіжна фірма спорідненої галузі запропонувала компанії придбати право на виробництво продукції під її товарною маркою, що має позитивну репутацію на зарубіжних ринках. Підприємство після відповідних економічних розрахунків погодилося придбати товарний знак з 1 серпня поточного року за ціною 600 тис. дол. США, при цьому аналітики прогнозують на середину року офіційний курс \$ 1 = 5,0 грн. *Необхідно визначити:*

- 1) середньорічну вартість нематеріальних активів;
- 2) балансову вартість нематеріальних активів на початок наступного року;
- 3) величину амортизаційних відрахувань за нематеріальними активами за розрахунковий рік згідно з чинним законодавством.

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємстві у звітному році становила 250 осіб, випуск товарної продукції — 6557 тис. грн. У плановому році обсяг товарної продукції складе 8680 тис. грн, а продуктивність праці зросте на 15 %. *Необхідно визначити:*

- 1) продуктивність праці у звітному і плановому роках,
- 2) чисельність промислово-виробничого персоналу в плановому році;
- 3) те, як зміниться обсяг товарної продукції за рахунок зростання продуктивності праці і зміни чисельності працівників.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 24

1. Дайте визначення понять:

- повне товариство;
- система управління;
- середньооблікова чисельність персоналу підприємства;
- спеціалізація виробництва;
- модель розвитку підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Виробнича програма підприємства: сутність, зміст та технологія розробки».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Приватна особа має 50 000 грн і кладе їх на 2 роки на депозитний рахунок у банк. *Необхідно визначити*, яку суму вона отримає після закінчення депозитної угоди, якщо:

- ✓ банк нараховує прості проценти за ставкою 18,5 % річних. Нарахування процентів здійснюється в кінці терміну;
- ✓ банк нараховує складні проценти за ставкою 17 % річних. Нарахування процентів щорічне;
- ✓ банк нараховує складні проценти за ставкою 16,2 % річних. Нарахування процентів щомісячне.

4. Розв'яжіть задачу й дайте пояснення: У звітному році обсяг реалізації становив 12,5 млн грн, рівень рентабельності продукції та основного капіталу — відповідно 25 % та 12 %. *Необхідно визначити:*

1. рівень рентабельності продукції в наступному за звітним роком, за якого можна було б додатково отримати 530 тис. грн прибутку за умови збереження обсягів виробництва й реалізації продукції;

2. обсяг реалізації продукції, необхідний для досягнення рівня рентабельності основного капіталу у 18 % за умови збереження собівартості та обсягу основного капіталу на рівні звітного року;

3. на скільки відсотків має змінитися рівень рентабельності продукції, якщо прибуток зростає на 4 %, а валові витрати зменшаться на 3 % порівняно з їх значенням у базисному періоді.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 25

1. Дайте визначення понять:

- виробнича діяльність підприємства;
- управління підприємством;
- інтелектуальна власність;
- атестація виробництва;
- результативність діяльності.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Економічна безпека підприємства: сутність, складові, способи досягнення та методи вимірювання».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** У ЗАТ «Орбіта» на дільниці складання приладів створено виробничу бригаду робітників-складальників. Вихідні показники, необхідні для економічних розрахунків ефективності застосування колективної організації оплати праці, подано в таблиці.

Показник	Одиниця вимірювання	Значення показника
Виробнича програма бригади на рік	тисяч штук	75
Комплексна норма часу на складання одного приладу:		
* до створення бригади	нормо-годин	1,05
* після створення бригади	нормо-годин	0,89
Колективна розцінка за складання одного приладу:		
* до створення бригади	грн	57,00
* після створення бригади	грн	50,65
Абсолютне зниження втрат робочого часу після створення бригади	нормо-годин	12400
Річний фонд робочого часу одного робітника	годин	1830

Необхідно визначити такі показники, що комплексно характеризують ефективність застосування колективної (бригадної) форми організації та оплати праці:

- 1) відносно зниження трудомісткості складальних робіт;
- 2) зростання продуктивності праці;
- 3) умовне вивільнення чисельності робітників за рахунок зниження втрат робочого часу;
- 4) економію тарифного фонду заробітної плати.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** На малому підприємстві витрати на оренду приміщень та їх утримання станов-

лять 12 500 тис. грн на рік, витрати на управління, інженерне і виробничо-господарське обслуговування, амортизацію устаткування — 4 000 тис. грн за рік, змінні витрати на один виріб — 200 грн, а ціна його — 300 грн.

Необхідно визначити мінімальний обсяг випуску продукції (у натуральному та грошовому виразі) на рік, який забезпечить беззбитковість виробництва.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 26

1. Дайте визначення понять:

- іноземне підприємство;
- стратегія підприємства;
- екстраполяційний метод прогнозування;
- незавершене виробництво;
- управління витратами на підприємстві.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, структура та методи оцінювання».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** *Необхідно оцінити ефективність використання персоналу підприємства і визначити зміну обсягу товарної продукції в розрахунковому році порівняно зі звітним, а також вплив на неї динаміки продуктивності праці та чисельності працівників на основі таких даних:*

Показник	Звітний рік	Розрахунковий рік
Обсяг товарної продукції, тис. грн	6100	6800
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	125	130

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** За власною ініціативою група підприємців розглядає можливість придбання деревообробного заводу. Його вартість становить 18 600 тис. грн. За попередніми розрахунками для модернізації цього підприємства впродовж першого року його експлуатації необхідні витрати у розмірі 500 тис. грн. Проте при цьому сподіваються, що протягом наступних 3 років функціонування, починаючи з другого, завод буде забезпечувати щорічні грошові надходження у розмірі 5900 тис. грн. На початку п'ятого року експлуатації передбачається продаж заводу за залишковою вартістю, яка за розрахунками дорівнюватиме 5200 тис. грн.

Обґрунтуйте доцільність реалізації інвестиційного проекту за такими показниками: чиста теперішня вартість, індекс дохідності

інвестицій, термін окупності інвестицій та внутрішня норма дохідності, якщо дисконтна ставка для проекту дорівнює 25 %.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 27

1. Дайте визначення понять:

- соціальна діяльність підприємства;
- функція планування;
- кваліфікація;
- нематеріальні активи;
- цінова політика підприємства.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Відтворення і розвиток виробничих та інфраструктурних об'єктів підприємства: їх сутність та характеристика».

3. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** На деревообробному комбінаті у звітному році було виготовлено товарної продукції на 14 млн грн, середньооблікова чисельність робітників — 710 осіб. За звітний рік робітниками відпрацьовано 163 тис. людино-днів або 1245 тис. людино-годин. У попередньому році в середньому на одного робітника виробіток склав 18 тис. грн, середньоденний — 79 грн, середньогодинний — 10,2 грн.

Необхідно визначити, як змінився за звітний рік середньогодинний, середньоденний і річний виробіток робітників на деревообробному комбінаті та пояснити відмінності в динаміці виробітку.

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** На кінець звітного періоду ТОВ «ОДЕК» мало такі значення фінансово-економічних показників, тис. грн:

- залишкова вартість основних засобів — 2670;
- залишкова вартість нематеріальних активів — 30;
- виробничі та товарні запаси — 555;
- дебіторська заборгованість — 750;
- грошові кошти — 95;
- власний капітал — 2900;
- довгострокові кредити банків — 400;
- короткострокові кредити банків — 250;
- кредиторська заборгованість — 550.

На основі вищенаведених показників *сформуванати* агрегований баланс підприємства, розрахувати обсяг власного оборотного капіталу та *обчислити* коефіцієнти фінансової стійкості і платоспроможності.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 28

1. Дайте визначення понять:

- акціонерне товариство відкритого типу;
- процес управління;
- капітал підприємства;
- технологічна підготовка виробництва;
- калькуляційна одиниця.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Ринок товару: сутність, структура та основні маркетингові параметри».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** ТОВ «Позняки» за рік виготовило й реалізувало продукції на суму 8500 тис. грн. Середньорічна вартість основних засобів підприємства склала 2190 тис. грн, інших позаоборотних активів — 210 тис. грн, виробничих запасів — 580 тис. грн, дебіторської заборгованості — 1605 тис. грн, а грошових коштів — 15 тис. грн. Рівень рентабельності продукції досяг 18 %.

Необхідно визначити рівень рентабельності активів, виробництва та показники ефективності використання оборотних коштів.

4. **Розв'яжіть задачу та дайте пояснення.** До новопризначеного менеджера зі збуту продукції підприємства з виробництва високоякісних товарів від 30 працівників зовнішньої служби збуту почали надходити скарги на перевантаження роботою, оскільки вони мають занадто часто відвідувати обслуговувані ними оптові й роздрібні торговельні фірми. Кількість щорічних відвідувань торговельних фірм цими працівниками наведено в таблиці.

Вид торгівлі	Клас торговельної фірми	Кількість обслуговуваних торговельних фірм	Кількість відвідувань торговельних фірм на рік
Оптова торгівля	А	100	24
	В	200	12
	С	300	6
Роздрібна торгівля	А	1000	12
	В	2000	8
	С	3000	6

Необхідно: 1) перевірити спрощеним методом достатність чи недостатність чисельності зовнішніх працівників виробничого підприємства за умови, що один торговий агент (продавець) щодня може відвідати 6 торговельних фірм різного класу, а кількість робочих днів становить 210 на рік; 2) рівень продуктивності праці торговельних агентів зовнішньої збутової служби, якщо річний обсяг продажу становить 560 тис. грн.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 29

1. Дайте визначення поняттям:

- казенне підприємство;
- функція контролю;
- інвестиційна діяльність підприємства;
- ремонтне господарство;
- загальний прибуток.

2. Докладно розкрийте питання: «Правові засади функціонування підприємств: поняття та характеристика основних документів».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Протягом звітного року підприємство виготовило і реалізувало 12 000 т руди за ціною 0,6 тис. грн/т, та 2300 т граніту по 1,2 тис. грн/т. Середньорічний залишок оборотних коштів звітного року склав 520 тис. грн. У наступному році сукупний обсяг реалізованої продукції має бути збільшений на 15 %. Крім того, розроблено організаційно-економічні заходи щодо підвищення ефективності виробництва, які дозволять скоротити тривалість обороту оборотних коштів приблизно на 4 дні. На основі наведених даних *визначити*:

1) показники оборотності оборотних коштів у звітному та розрахунковому роках;

2) необхідний обсяг оборотних коштів у наступному році;

3) можливий обсяг вивільнення (абсолютного та відносного) оборотних коштів унаслідок вжиття організаційно-економічних заходів.

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Поточна заборгованість ВАТ «Сокіл» перед банком складає 1260 тис. грн. За місяць банк матиме право подати заяву про банкрутство товариства і скористається цим правом. Підприємство планує погасити всю суму заборгованості перед банком, спрямувавши на це частину оборотних коштів у сфері обігу та реалізувавши надлишкові основні фонди. Протягом місяця воно планує також отримати від реалізації продукції коштів на суму 550 тис. грн. З цієї суми на погашення заборгованості можна спрямувати 20 % коштів. Вартість дебіторської заборгованості компанії складає 2600 тис. грн.

Резерв сумнівних боргів дебіторів оцінюється у 200 тис. грн. Протягом найближчого місяця видається реальним отримати 30 % чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості. На розрахунковому рахунку товариства є 230 тис. грн. Мінімально необхідний залишок коштів на рахунку складає 5 тис. грн.

Необхідно визначити, на яку суму слід ВАТ «Сокіл» реалізувати основних засобів, щоб погасити всю суму боргу перед банком, і тим самим запобігти порушенню справи про своє банкрутство.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 30

1. Дайте визначення понять:

- зовнішнє середовище підприємства;
- виробнича програма підприємства;
- науково-технічна діяльність;
- операційний цикл підприємства;
- збалансована система показників.

2. *Докладно розкрийте питання:* «Організаційна структура управління підприємством: характеристика основних типів та сучасні напрями розвитку».

3. *Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.* На основі наведених у таблиці показників *розрахувати* для двох порівнюваних років: 1) суму кошторису витрат на виробництво; 2) виробничу собівартість валової продукції; 3) виробничу собівартість товарної продукції; 4) повну собівартість товарної продукції підприємства, 5) прокоментувати отримані результати.

ДИНАМІКА ПАРАМЕТРІВ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА ПРОТЯГОМ ДВОХ РОКІВ

Елемент витрат	Абсолютна величина витрат, тис. грн	
	базисного року	наступного року
1. Матеріальні витрати	10420	11330
2. Витрати на оплату праці	4100	4690
3. Відрахування на соціальні потреби	1780	1910
4. Амортизація основних фондів	1600	1600
5. Інші витрати на виробництво	900	850
6. Витрати, які не включаються у виробничу собівартість продукції	800	700

7. Зміна залишків витрат майбутніх періодів за рік	- 300	+ 120
8. Зміна залишків резервів майбутніх платежів за рік	+ 50	- 74
9. Зміна залишків незавершеного виробництва за рік	- 100	+150
10. Позавиробничі витрати	680	640

4. Розв'яжіть задачу та дайте пояснення. Необхідно оцінити доцільність придбання ліцензії підприємством на право використання прогресивної конструкції та технології виготовлення нового виробу замість його випуску на основі власних науково-технічних розробок. Прогнозний річний обсяг виробництва продукції становить 5000 одиниць. Собівартість власного виробу складає 2500 грн, а виробу, виготовленого на основі ліцензії, — менша на 30 %. Нормативна рентабельність виготовлюваної фірмою продукції, що включається у відпускну ціну, дорівнює 20%. *Визначити* граничну ціну ліцензії за умови, що вона не може перевищувати 75% річного обсягу валового прибутку, отриманого від виробництва виробів на основі дозвільної ліцензії.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 31

1. Дайте визначення понять:

- дивізіонна структура управління підприємством;
- малий бізнес;
- фондомісткість;
- індекс прибутковості інвестицій (PI);
- економічна безпека підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Калькуляція собівартості окремих виробів: поняття, основні способи та послідовність обчислення».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Необхідно визначити можливе зростання продуктивності праці у розрахунковому році порівняно зі звітним на основі інформації, наведеної в таблиці.

Показник	Одиниця виміру	Звітний рік	Розрахунковий рік
Випуск продукції	тис. грн	35000	x
Чисельність персоналу	осіб	300	x
Структура чисельності персоналу:			

✓ робітники	%	90	x
✓ спеціалісти, службовці	%	10	x
Очікуване збільшення випуску продукції	%	x	15
Очікуване вивільнення робітників унаслідок впровадження нової техніки і технології	осіб	x	12
Скорочення чисельності спеціалістів і службовців за рахунок впровадження нової структури управління	%	x	5

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** У розрахунковому році обсяг реалізації продукції ЗАТ «МКД» становитиме 2320 тис. грн, величина виробничої собівартості продукції складе 970 тис. грн, а її повна собівартість — 1190 тис. грн. Річна потреба в матеріалах оцінюється у 810 тис. грн, їх середній поточний запас складає 12 днів, транспортний — 5 днів, а страховий — 1 день. Тривалість виробничого циклу становитиме 10 днів. На початку циклу виробництво потребує 50 % витрат, решта використовується рівномірно протягом виробничого циклу. На складі продукція перебуватиме 6 днів, а між відвантаженням продукції та сплатою рахунків покупцями проходитиме 13 днів. Мінімальна сума коштів на поточному рахунку за вимогою банку має складати 20 тис. грн, однак підприємство, з метою покриття непередбачуваних витрат, бажає додатково на рахунку мати 10 тис. грн та 3 тис. грн у касі. У році 275 робочих днів.

Визначте необхідну величину оборотних коштів підприємства та показники ефективності їх використання.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 32

1. Дайте визначення понять:

- класична модель підприємництва;
- статут підприємства;
- мікросередовище господарювання підприємства;
- організаційні інновації;
- альтернативні витрати.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Система маркетингу та маркетингова діяльність підприємства».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** На початок розрахункового року первісна вартість нематеріальних активів ВАТ «НВП Технодром» становила 5630 тис. грн. На початку березня

підприємство планує придбати навчальну комп'ютерну програму для своїх працівників вартістю 350 тис. грн. Відома зарубіжна фірма спорідненої галузі запропонувала компанії придбати право на виробництво продукції під її товарною маркою, що має позитивну репутацію на зарубіжних ринках. Підприємство після відповідних економічних розрахунків погодилося придбати товарний знак з 1 липня поточного року за ціною 900 тис. євро, при цьому аналітики прогнозують на середину року офіційний курс 1 = 8,1 грн.

Необхідно визначити:

- 1) середньорічну вартість нематеріальних активів;
- 2) вихідну балансову вартість нематеріальних активів на початок наступного року;
- 3) величину амортизаційних відрахувань за нематеріальними активами за розрахунковий рік згідно з чинним законодавством.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. ТОВ «Антарес» за рік виготовило й реалізувало продукції на суму 6200 тис. грн. Середньорічна величина основних засобів підприємства склала 2800 тис. грн, виробничих запасів — 790 тис. грн, дебіторської заборгованості — 310 тис. грн, а грошових коштів — 50 тис. грн. Рівень рентабельності продукції досяг 22%.

Необхідно визначити рівень рентабельності активів, виробництва та показники ефективності використання оборотних коштів.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 33

1. Дайте визначення понять:

- моральне спрацювання;
- колективний договір;
- мале підприємство;
- маржинальний дохід;
- органолептичний метод оцінювання якості продукції.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутність, функції та методи управління».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Необхідно визначити* відпускні ціни виробів А та Б, якщо відомо таке. Для виготовлення виробів використовується текстиль та фурнітура. Загальні витрати матеріалів на один виріб становлять: на виріб А: текстилю — 1,5 м² та фурнітури на 0,9 грн; на виріб Б: 1,7 м² текстилю та фурнітури на 0,2 грн. Ціна текстилю дорівнює 53 грн/м². У процесі виготовлення виробів відходи текстилю становлять близько 3 % і реалізуються за ціною 5,8 грн/м². Основна зарплата

виробничих робітників у розрахунку на виріб дорівнює, відповідно, 22 і 34,5 грн, а додаткова складає 5 % основної. Норматив відрахувань до фондів соціального страхування становить 39%. Планом передбачено виготовити 20 тис. виробів у рік. Витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування заплановані обсягом 210 тис. грн, загальновиробничі — 230 тис. грн, а загальногосподарські — 650 тис. грн у рік. Позавиробничі витрати складають 4% виробничої собівартості виробів. Норма прибутку на одиницю продукції встановлена на рівні 5% повної собівартості. Ставка ПДВ складає 20%.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. ПП «Алекс» аналізує доцільність здійснення інвестиційного проекту, яким передбачено придбання машини та інші супутні разові витрати на суму 2270 тис. грн. У результаті її використання прогнозується отримання в кінці відповідних років таких грошових потоків: першого — 410 тис. грн, другого — 950 тис. грн, третього — 1400 тис. грн. Ставка дисконту для подібних проектів складає 25%.

Необхідно обчислити показники чистої теперішньої вартості, індекс доходності, термін окупності, внутрішню норму дохідності проекту та *зробити висновок* про економічну доцільність його впровадження.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 34

1. Дайте визначення понять:

- фінансово-промислова група;
- виробнича інфраструктура підприємства;
- чиста продукція;
- змінний оборотний капітал;
- гудвіл фірми.

2. Докладно розкрийте питання: «Управління економічною безпекою підприємства: сутність та основні способи вирішення проблем».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. За власною ініціативою група підприємців розглядає можливість придбання заводу з виготовлення посуду. Вартість цього підприємства становитиме 19 100 тис. грн. За попередніми розрахунками для модернізації цього підприємства впродовж першого року його експлуатації необхідні витрати в розмірі 500 тис. грн. Проте при цьому сподіваються, що протягом наступних трьох років функціонування, починаючи з другого, завод буде забезпечувати щорічні грошові надходження в розмірі 5900 тис. грн. На початку п'ятого

року експлуатації передбачається продаж заводу за залишковою вартістю, яка за розрахунками дорівнюватиме 6200 тис. грн.

Необхідно обґрунтувати доцільність реалізації проекту на основі показників чистої теперішньої вартості проекту, обчислити індекс дохідності інвестицій, термін окупності, внутрішню норму дохідності за умови, що дисконтна ставка проекту дорівнює 24%.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. На початку звітного року первісна вартість основних засобів ЗАТ «Точмаш» складала 39000 тис. грн. З 1 червня та 1 серпня будуть введені в дію нові основні засоби вартістю, відповідно, 2800 та 1650 тис. грн. Крім того, 1 жовтня буде придбана в іноземного постачальника нова автоматична лінія вартістю 2400 тис. євро. Витрати на її доставку та монтаж становитимуть 7% її вартості. З 1 листопада будуть виведені з експлуатації через повне фізичне спрацювання машини та устаткування на загальну суму 2860 тис. грн. Коефіцієнт зносу основних засобів на початок наступного року складатиме 0,35.

Необхідно визначити: 1) середньорічну вартість основних засобів підприємства у звітному році, якщо середньорічний курс 1 € = 8,1 грн; 2) первісну і залишкову вартість основних засобів підприємства на початок наступного року; 3) показники стану основних засобів підприємства.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 35

1. Дайте визначення понять:

- асоціація;
- мережева організація;
- конкурентоспроможність продукції;
- кадри підприємства;
- відновлена вартість основного капіталу.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутність, структура, класифікація та джерела формування інвестицій».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Необхідно визначити* норматив оборотних коштів у виробничих запасах підприємства, якщо згідно з планом 4-го кварталу має бути випущено виробів $X - 1000$ шт., $Y - 500$ шт. Вихідні дані для розрахунку наведено в таблиці:

Показник	Вид матеріалу			
	A	B	C	D

Норма витрати:				
на виріб X, кг	430	150	75	25
на виріб Y, кг	225	134	45	10
Ціна договірна, грн/т	7000	6000	17000	11000
Транспортний запас, днів	4	3	5	8
Підготовчий запас, днів	1	0	2	1
Інтервал між поставками, днів	11	14	18	30
Страховий запас, днів	0	0	1	2

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Підприємство виготовляє за рік продукції на 3450 тис. грн. Витрати на оренду приміщень та їх утримання становлять 430 тис. грн, видатки на управління, інженерне і виробничо-господарське обслуговування, амортизацію устаткування — 250 тис. грн за рік, змінні витрати складають 1250 тис. грн.

Необхідно визначити коефіцієнт маржинального прибутку, точку беззбитковості та коефіцієнт безпеки виробництва.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 36

1. Дайте визначення понять:

- керівники;
- унітарне підприємство;
- сертифікація продукції;
- внутрішня норма дохідності інвестицій (IRR);
- маркетингова діяльність підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Бізнес-процеси на підприємстві: поняття, види та принципи їх організації».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Власний капітал підприємства на початок року мав таку структуру: статутний капітал — 2700 тис. грн; резервний фонд — 650 тис. грн; нерозподілений прибуток минулих років — 170 тис. грн. За результатами господарювання товариство отримало 890 тис. грн чистого прибутку. За рішенням загальних зборів акціонерів його буде розподілено так: виплата матеріальної винагороди колективу — 350 тис. грн; виплата дивідендів акціонерам — 20 % від суми статутного капіталу; відрахування до резервного фонду — 50 тис. грн; решта — на збільшення нагромадженої суми нерозподіленого прибутку.

Необхідно визначити як зміниться загальна величина та елементна структура власного капіталу підприємства за аналізований період.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Протягом звітного року ВАТ «Атон» виготовило і реалізувало продукції на суму 5000 тис. грн, величина його оборотних коштів становила 500 тис. грн. У наступному розрахунковому році обсяг виробництва та реалізації продукції має бути збільшений на 10 %. Крім того, розроблено організаційно-економічні заходи щодо підвищення ефективності виробництва, які дозволять скоротити тривалість обороту оборотних коштів приблизно на 10 днів. На основі наведених даних *визначити*:

- 1) показники оборотності оборотних коштів ВАТ «Атон» у звітному та розрахунковому роках;
- 2) необхідний обсяг оборотних коштів у розрахунковому році;
- 3) економію оборотного капіталу в розрахунковому році.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 37

1. Дайте визначення понять:

- бізнес-план;
- продуктова концепція маркетингу;
- акордна система оплати праці;
- SWOT-аналіз;
- банкрутство підприємства.

2. Докладно розкрийте питання: «Сутнісна характеристика та методичні засади визначення якості та конкурентоспроможності продукції».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Приватна особа має 20000 грн і кладе їх на 2 роки на депозитний рахунок у банк. *Необхідно визначити*, яку суму вона отримає після закінчення депозитної угоди, якщо:

- ✓ банк нараховує прості проценти за ставкою 19,5 % річних. Нарахування процентів щорічне;
- ✓ банк нараховує складні проценти за ставкою 18 % річних. Нарахування процентів щорічне;
- ✓ банк нараховує складні проценти за ставкою 16,8 % річних. Нарахування процентів щоквартальне.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Виробнича потужність штампувального цеху станом на 1 січня розрахункового року становитиме 6500 тис. заготовок у рік. 1 червня будуть уведені в дію 18 пресів потужністю по 35 тис. заготовок кожен, а 1 жовтня будуть виведені з експлуатації 3 агрегати потужністю 20 тис.

заготовок кожен. Середньорічна виробнича потужність цеху за попередній рік становила 2390 тис. виробів. За розрахунковий рік має бути виготовлено 4490 тис. заготовок.

Необхідно визначити:

- 1) середньорічну виробничу потужність штампувального цеху в розрахунковому році;
- 2) приріст середньорічної потужності цеху в розрахунковому році порівняно з попереднім періодом;
- 3) вихідну потужність цеху на початок наступного за розрахунковим роком;
- 4) коефіцієнт використання виробничої потужності цеху в розрахунковому році.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 38

1. Дайте визначення понять:

- суб'єкт господарювання;
- рентабельність продажу;
- виробнича концепція маркетингу;
- ліквідаційна вартість основних фондів;
- інтелектуальна власність.

2. Докладно розкрийте питання: «Оборотні кошти підприємства та методичні підходи до визначення потреби в них».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Використовуючи вихідні дані таблиці *необхідно розрахувати та порівняти* рівень конкурентоспроможності принтерів відомих виробників.

Показник конкурентоспроможності	Коефіцієнт вагомості	Рейтинг оцінки показників		
		«HP»	«Canon»	«Samsung»
1. Ціна	0,15	5	7	9
2. Швидкість друку	0,1	9	8	5
3. Якість друку	0,15	9	7	6
4. Вартість витратних матеріалів	0,15	7	8	8
5. Розвиненість мережі обслуговування	0,2	7	7	7
6. Престижність марки	0,15	9	8	6
7. Надійність і довговічність	0,1	9	8	6

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. На підприємстві виробляється продукція, на виготовлення одиниці якої витрачається 80 кг базової сировини, ціна 1 т якої становить 330 грн. Технологічні відходи складають 10 %. Вони реалізуються за ціною 35 грн за 1 т. Основна заробітна плата в собівартості продукції становить 8,5 грн, додаткова — 10 % від основної, відрахування на соціальне страхування — 39% від суми основної і додаткової заробітної плати. Річна сума загальновиробничих витрат — 3,5 млн грн, а загальногосподарських — 880 тис. грн. Загальний фонд заробітної плати робітників — 4,5 млн. грн. Позавиробничі витрати — 25 % від виробничої собівартості, норма прибутку в ціні продукції — 17 %.

Необхідно визначити повну собівартість та ціну одиниці продукції.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 39

1. Дайте визначення понять:

- установчий договір;
- клієнтський капітал;
- життєвий цикл інновацій;
- платоспроможність підприємства;
- ціна товару.

2. Докладно розкрийте питання: «Методичні засади розрахунку кошторису та сукупних витрат на виробництво товарної продукції».

3. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. Середньорічна вартість основних засобів заводу у звітному році становить 3200 тис. грн. За рік було продано 15 000 виробів за ціною 850 грн/шт. Рівень рентабельності продукції — 25 %. У наступному році передбачається зменшення середньорічної вартості основних засобів на 140 тис. грн. Обсяг виробництва в натуральних одиницях скоротиться на 3 %, а ціна виробу зросте на 5 %, загальна ж сума витрат (собівартості) збільшиться на 2 % порівняно з обсягом попереднього року.

Необхідно оцінити ефективність використання основних засобів заводу за допомогою коефіцієнтів фондовіддачі та фондомісткості за продукцією і прибутком у звітному та наступному роках.

4. Розв'яжіть задачу і дайте пояснення. *Необхідно:* 1) оцінити ефективність роботи персоналу підприємства за обсягом реалізації продукції та прибутку від реалізації продукції, 2) обчислити зміну обсягу реалізованої продукції в розрахунковому році порівняно зі звітним та вплив на неї динаміки продуктивності праці й чисельності працівників на основі таких даних:

Показник	Звітний рік	Наступний рік
Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	23416	24896
Рівень рентабельності продукції, %	20	25
Продуктивність праці персоналу, тис. грн/особу	25,8	28

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 40

1. Дайте визначення понять:

- концерн;
- реалізована продукція;
- інвестиції;
- відрядно-прогресивна система оплати праці;
- інфраструктура ринку.

2. **Докладно розкрийте питання:** «Розвиток підприємства: поняття, значення та основні напрями».

3. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Виявлений у процесі маркетингового дослідження попит внутрішнього ринку на продукцію підприємства «Біомедскло» становить 120 000 одиниць. Виробнича потужність підприємства на початок розрахункового року — 80 000 одиниць. Очікуваний коефіцієнт використання виробничої потужності впродовж наступних трьох років не перевищуватиме 0,85. З метою повного задоволення потреб ринку в продукції цього підприємства передбачається ввести в дію відповідні виробничі потужності протягом трьох років. За попередніми розрахунками, норматив питомих капітальних вкладень для забезпечення приросту продукції на 1000 одиниць становить 150 тис. грн.

Необхідно визначити необхідний розмір капітальних вкладень для забезпечення приросту обсягу продукції підприємства «Біомедскло» з метою повного задоволення попиту внутрішнього ринку, використавши нормативну питому їх величину.

4. **Розв'яжіть задачу і дайте пояснення.** Результати разового обстеження рівня позмінного екстенсивного використання металорізальних верстатів у виробничих цехах машинобудівного підприємства «Веркон» є такими:

Виробничий цех	Кількість встановлених верстатів, одиниць	Кількість верстатів, що працювали, одиниць		Кількість відпрацьованих верстато-годин	
		у першу зміну	у другу зміну	у першу зміну	у другу зміну
Механічний цех № 1	125	100	85	700	520

Механічний цех № 2	108	98	75	690	450
Механічний цех № 3	117	105	88	670	530
Інструментальний цех	24	20	15	140	84
Ремонтно-механічний цех	16	14	14	95	56
Разом по підприємству	390	337	273	2295	1640

Необхідно:

1) визначити коефіцієнт змінності роботи металорізальних верстатів по окремих цехах і підприємству в цілому двома способами (без урахування та з урахуванням внутрішньозмінних втрат робочого часу);

2) на основі зіставлення розрахункових показників зробити висновок про те, який із застосованих способів визначення коефіцієнта змінності роботи устаткування точніше характеризує екстенсивний рівень його використання.

Список джерел

1. Господарський кодекс України: Прийнятий 16 січ. 2003 р. — К.: Істина, 2003, — 208 с.
2. Економіка підприємства (в питаннях і відповідях): Навч. посібник / І. І. Цигилик, Я. Р. Бирик, М. Я. Ємбрик. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 168 с.
3. Економіка підприємства: ділові ігри, ситуації та імітаційні задачі: Навч.-метод. посібник / Г. О. Швиданенко, І. М. Репіна, І. А. Іванов, О. А. Москаленко. — К.: КНЕУ, 2006. — 120 с.
4. Економіка підприємства: Зб. практик. задач і ситуацій: Навч. посібник. / С. Ф. Покропивний, Г. О. Швиданенко, О. С. Федонін. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2005. — 323 с. — (До 100-річчя Київського національного економічного університету).
5. Економіка підприємства: збірник задач і тестів : Навч. посібник / П. С. Харів. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2006. — 301 с. — (Вища освіта ХХІ століття):
6. Економіка підприємства: Навч. посібник / В. А. Сідун, Ю. В. Пономарьова. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 356 с.
7. Економіка підприємства: Навч. посібник / І. М. Бойчик. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: Атіка, 2007. — 528 с.
8. Економіка підприємства: Навч. посібник / Ред. А.В. Калина. — К.: МАУП, 2006. — 351 с.
9. Економіка підприємства: Навч. посібник / А. Г. Семенов, М. О. Панкова — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 324 с.
10. Економіка підприємства: Навч. посібник / Б. О. Жнякін, В.В. Краснова. — Донецьк : Альфа-прес, 2005. — 160 с.
11. Економіка підприємства: Навч. посібник / В. М. Шаповал, Р. Н. Аврамчук, О. В. Ткаченко / Ред. В. А. Ткаченко. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 288 с.
12. Економіка підприємства: Навч. посібник / І. О. Семернікова, Н. В. Мешкова-Кравченко. — Херсон : Олді-плюс, 2006. — 312 с.
13. Економіка підприємства: Навч. посібник / Н. М. Бондар. — 2-ге вид., доп. — К.: А.С.К., 2005. — 400 с.

14. Економіка підприємства: Навч. посібник / О. П. Крайник, Є. С. Барвінська. — 2-е вид., оновл. і доп. — Львів : Інтелект-Захід, 2005. — 296 с.
15. Економіка підприємства: Навч. посібник / Т. О. Примак. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Вікар, 2003. — 176 с.
16. Економіка підприємства: Підручник / Ред. А. В. Шегда. — К. : Знання, 2006. — 614 с.
17. Економіка підприємства: Підручник / Ред. С. Ф. Покропивний. — 3-тє вид., без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 528 с. — (До 100-річчя Київського національного економічного університету).
18. Економіка підприємства: теорія і практика: Навч. посібник / В. В. Кулішов. — 3-тє вид. — К.: Ельга : Ніка-Центр, 2004. — 211 с.
19. Економіка промислового підприємства: Навч. посібник / М. В. Володькіна. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 195 с.
20. Економіка та підприємництво: Навч. посібник / С. Я. Салига. — К.: Професіонал, 2007. — 749 с.
21. *Осіпов В. І.* Економіка підприємства: Підручник. — Одеса: Маяк, 2005. — 724 с.

Додатки

Додаток А

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Категорія «витрати»

Визначення	Автор	Джерело
Витрати — це гроші, кошти, витрачені на що-небудь.	<i>Бусел В.Т.</i>	Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — С. 116.
Витрати — сукупність витрат підприємства представлена в грошовій формі протягом одного року, які зменшують частину чистого майна підприємства.	<i>Шмален Г.</i>	<i>Шмален Г.</i> Основи и проблемы экономики предприятия, 2001. — С. 398.
Затрати ресурсів підприємства у грошовому виразі для досягнення поставленої мети — це його витрати .	<i>Гребешкова О. М.</i>	<i>Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посібник / М.Г. Грещак, О.М. Гребешкова, О.С. Коцюба; за ред. М.Г. Грещака. — К.: КНЕУ, 2001. — С.95</i>
Витрати — це кошти, які були витрачені на отримання доходів	<i>Друри К.</i>	<i>Друри К.</i> Введение в управленческий и производственный учет: Пер. с англ. / Под ред. С.А. Табалиной. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — С. 33.
Витрати формуються у процесі використання матеріальних і фінансових (грошових) ресурсів для досягнення певної мети діяльності підприємства.	<i>Грещак М.Г.</i>	Економіка підприємства: Структурно-логічний навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 335.
Витрати — зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).	—	П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати»

ПРИКЛАД ЗМІСТУ МОДУЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення наступним поняттям (10 %)

- Акціонерне товариство.
- Нематеріальні ресурси.
- Персонал підприємства.

2. Тестові завдання (20 %)

2.1. Учасники якого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум - додатково належним їм майном в однаковому для всіх, кратному до внеску кожного розмірі?

- a) командитного;
- b) акціонерного;
- c) повного;
- d) з додатковою відповідальністю;
- e) з обмеженою відповідальністю.

2.2. Організаційна структура, що передбачає підпорядкованість підлеглого лише одному керівнику є...

- a) лінійною;
- b) лінійно-функціональною;
- c) функціональною;
- d) дивізійною;
- e) матричною.

2.3. Працівники, безпосередньо зайняті в процесі створення матеріальних цінностей, переміщенням вантажів, ремонтом, є...

- a) керівниками;
- b) спеціалістами;
- c) службовцями;
- d) робітниками.

2.4. Згідно чинного законодавства щоквартальна норма амортизаційних відрахувань для 1-ої групи основних фондів становить...

- a) 2 %;
- b) 10 %;
- c) 6 %;
- d) 15 %

2.5. До цінних паперів, які засвідчують участь їх власника у формуванні статутного фонду підприємства та його діяльності слід віднести:

- a) облигацію;
- b) вексель;
- c) акцію;
- d) пай.

3. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. (20 %) Визначити абсолютні та відносні зміни обсягу товарної продукції у розрахунковому році, розрахувати вплив на обсяг товарної продукції зміни продуктивності праці та чисельності працівників, використовуючи наступні дані:

Показники	Од. виміру	Звітний рік	Розрахунковий рік
Обсяг товарної продукції	тис. грн	4430	5236
Чисельність персоналу	особа	275	280

4. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. (20 %). Розрахувати тривалість обороту оборотних коштів, якщо підприємством за рік надано послуг на суму 600 тис. грн, а середній залишок оборотних коштів становив 50 тис. грн.

5. Розв'яжіть задачу, дайте пояснення. (30 %). Здійснюється інвестиційний проект, яким передбачено закупівлю на початку першого року машини вартістю 18 000 грн. У результаті її використання передбачається отримання в кінці років наступних грошових потоків: першого — +7500 грн, другого — +8300 грн, третього — +11000 грн. Ставка дисконту для подібних проектів складає 10 %. Визначити чисту теперішню вартість, індекс доходності, термін окупності, внутрішню норму доходності проекту.

Шкала переведення кількості набраних відсотків у підсумкову оцінку	
Фактична кількість набраних відсотків	Оцінка, що йде у рейтинг, балів
0—49 %	0
50—79 %	5
80—100 %	10

ПРИКЛАД ЗМІСТУ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО БІЛЕТУ З ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»
Кафедра «Економіки підприємств»
Дисципліна «Економіка підприємства»

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №

Кожне правильно виконане завдання максимально оцінюється у 10 балів

Завдання 1. Дайте визначення термінам: Винахід. Внутрішня норма доходності проекту. Банкрутство.

Завдання 2. Докладно розкрийте питання: Основні засоби підприємства: поняття, функціонально-елементний склад та оцінка.

Завдання 3. Докладно розкрийте питання: Калькуляція собівартості окремих виробів: поняття, основні способи та послідовність обчислення.

Завдання 4. Розв'яжіть задачу та прокоментуйте отримані результати. Обчисліть виробничу потужність складальної ділянки, якщо її корисна площа становить 2500 м², один виріб займає 4 м², а необхідна для складання робоча зона становить 30 % від площі виробу. Тривалість складальної операції 1,2 дн. Діляниця працює 265 дн. на рік.

Завдання 5. Розв'яжіть задачу та прокоментуйте отримані результати. У звітному році середньорічна вартість основних засобів склала 2050 тис. грн, обсяг реалізованої продукції 8200 тис. грн, а рентабельність продукції 15%. У розрахунковому році обсяг реалізації збільшиться на 12 %, фондомісткість — на 3 %, а величина прибутку — на 190 тис. грн. Визначити рентабельність основних засобів у звітному та розрахунковому роках.

Завдання 6. Розв'яжіть задачу та прокоментуйте отримані результати. Поточний обсяг реалізації побутових дозиметрів

ВАТ «Радій» з урахуванням кон'юнктури ринку може становити 54000 од. Відпускна ціна дозиметру визначена на рівні 86 грн. Змінні витрати в розрахунку на одиницю продукції складають 61 грн, а постійні витрати на весь річний обсяг випуску — 1250 тис. грн. Розрахувати: 1) точку беззбитковості, коефіцієнт безпеки виробництва та обсяг прибутку; 2) необхідний обсяг виробництва й реалізації продукції, що забезпечить отримання 150 тис. грн прибутку; 3) додатковий прибуток, який одержить підприємство за умови скорочення змінних витрат на 10 % і постійних витрат на 100 тис. грн.

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за бальною шкалою КНЕУ	Оцінка за 4-х бальною шкалою
A	85—100	5 (відмінно)
B	80	4 (добре)
C	65—75	
D	60	3 (задовільно)
E	50—55	
FX	20—45	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання
F	0—15	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Кафедра економіки підприємств

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Економіка підприємства»
на тему:
(назва теми)

Виконав:

студент __ курсу, спец. __, групи _
_____ форми навчання

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Перевірив:

(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

Київ - КНЕУ - 200 __

Додаток Д

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Кафедра економіки підприємств

К О Н Т Р О Л Ь Н А Р О Б О Т А
з дисципліни « Економіка підприємства»
ВАРІАНТ № _____

Виконав: студент __ курсу,
форма навчання _____
факультет _____
спец. _____ група ____,
код студента _____

(Прізвище, ініціали студента)

Київ – КНЕУ – 200__

Гарантія відмінних знань

Видавництво КНЕУ, створене 1996 року, є провідним видавцем економічної літератури в Україні.

Видання КНЕУ — це книжки високої якості для студентів та викладачів вищих навчальних закладів, науковців та підприємців.

Видавництво вже випустило у світ понад 1000 найменувань підручників і посібників та регулярно забезпечує своїх читачів новими виданнями.

Якість понад усе

- Літературу видавництва КНЕУ розроблено відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України навчальних програм та вимог Болонської декларації.

- Процес випуску літератури видавництва включає повний цикл підготовки книжок — від розміщення заявки автором до отримання надрукованих примірників. Це гарантує актуальність матеріалів, адекватність їх сучасним умовам ведення бізнесу та перевірку на практиці.

- Видання КНЕУ дають змогу комплексно забезпечити навчальний процес і науковий розвиток студентів, аспірантів та викладачів. Оптимальне поєднання теоретичних матеріалів з практичними прикладами робить видання корисними для працівників підприємств та підприємців.

Видавництво пропонує

- підручники
- навчальні посібники
- навчально-методичні посібники
- курси лекцій
- тренінгові технології
- монографії
- збірники наукових праць
- освітньо-кваліфікаційні характеристики
- освітньо-професійні програми

Основні напрями видань

Міжнародна економіка
Економіка підприємства
Статистика
Менеджмент. Маркетинг
Бухгалтерський облік. Аудит
Фінанси
Банківська справа. Інвестування
Економіка агробізнесу
Право
Точні науки
Суспільні та гуманітарні науки

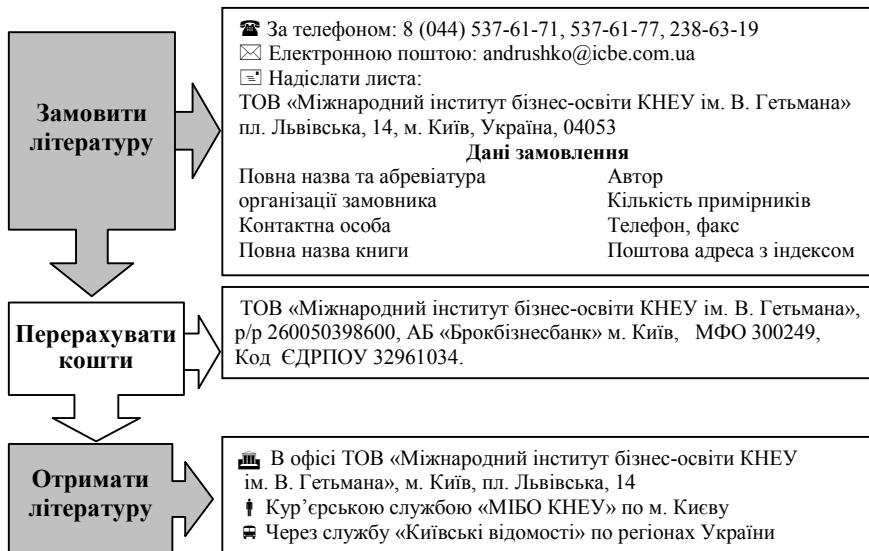
Видавництво КНЕУ імені Вадима Гетьмана
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
тел.: (044) 537-61-44, e-mail: publish@kneu.kiev.ua

Реалізація книжок

ТОВ «Міжнародний інститут бізнес-освіти КНЕУ ім. В. Гетьмана»
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
Тел./факс: (044) 537-61-71, 537-61-77
e-mail: andrushko@icbe.com.ua
www.icbe.com.ua

ОПТОВИЙ ПРОДАЖ

Як придбати літературу

Пропонуємо гнучку систему знижок та вигідні умови співпраці.

Забезпечуємо щотижневе розсилання прайсів та інформації про нові надходження електронною поштою.

Роздрібний продаж літератури в Києві

- пл. Львівська, 14
- просп. Перемоги, 54/1
- вул. Мельникова, 79/81
- вул. Дегтярівська, 49 Г
- Книжковий магазин «Знання», вул. Хрещатик, 44, тел.: 234-22-91
- Книжковий магазин «Сяйво», вул. Червоноармійська, 6, тел.: 235-43-66
- Книжковий магазин «Урожай», просп. 40-річчя Жовтня, 128, тел.: 258-31-87
- Книжковий магазин «Академкнига», вул. Стрітенська, 17, тел.: 272-35-82

Видавництво КНЕУ імені Вадима Гетьмана
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
тел.: (044) 537-61-44, e-mail: publish@kneu.kiev.ua

Реалізація книжок

ТОВ «Міжнародний інститут бізнес-освіти КНЕУ ім. В.Гетьмана»
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
Тел./факс: (044) 537-61-71, 537-61-77
e-mail: andrushko@icbe.com.ua
www.icbe.com.ua

Можливість здобути західну університетську бізнес-освіту в Україні

Міжнародний християнський університет-Київ

Приватний вищий навчальний заклад,
створений як університет американського
типу на базі Міжнародного університету-
Відень (Австрія) та Київського національно-
го економічного університету імені Вадима
Гетьмана

Ліцензія МОН України
АВ № 498488 від 17.12.09

Акредитовані напрями підготовки бакалаврів:

- менеджмент
- маркетинг
- міжнародна економіка

Мова навчання — українська й англійська.

Освітній рівень — бакалавр.

Диплом бакалавра державного зразка та міжнародний диплом бакалавра бізнес-адміністрування (BBA).

Термін навчання — 4 роки.

Форма навчання — денна.

Навчання платне.

МХУ-Київ наслідує традиції американських університетів щодо дисциплін, розкладу семестрів, системи оцінювання та поведінки.

Університет має міжнародне визнання і не має аналогів в Україні.

Випускник МХУ-Київ сьогодні:

- ✓ знає пріоритети, стиль та культуру західного бізнесу в поєднанні з обізнаністю щодо економічного та правового середовища в Україні;
- ✓ розуміє психологію західного підприємця та швидко адаптується в роботі із західними партнерами;
- ✓ вільно володіє діловою англійською мовою, що відкриває шлях до успіху в міжнародному бізнесі, та знає інші іноземні мови.

Випускники Міжнародного християнського університету-Київ працюють:

- у представництвах іноземних підприємств та організацій в Україні;
- представництвах українських фірм за кордоном;
- українських організаціях та підприємствах, що мають ділові контакти із західними партнерами.

Адреса: 03680, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1, каб. 136 (головний корпус Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана)

Тел./факс (044) 456-43-63; (044) 456-51-06

e-mail: office@icu.kiev.ua

www.icu.edu.ua